

Маркази миллии қонунгузори назди
Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон

Национальный центр законодательства
при Президенте Республики Таджикистан

Қонунгузорӣ

Законодательство

№ 1 (25), 2017

январь – март

Маҷаллаи «Қонунгузорӣ» дар Вазорати фарҳанги Ҷумҳурии Тоҷикистон ба қайд гирифта шудааст. Маҷалла ба Базаи маълумотҳои таҳлили – Шохиси илмии тақризшавандаи Россия ворид карда шудааст.

ISSN 2410-2903.

Наширияи мазкур дар ҳамкориҳои муштарак бо Барномаи «Мусоидат ба давлатдорӣ ҳуқуқӣ дар кишварҳои Осиёи Марказӣ»-и GIZ (Ҷамъияти олмонӣ оид ба ҳамкориҳои байналмилалӣ) нашр мешавад.

Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit (GIZ) GmbH (Ҷамъияти олмонӣ оид ба ҳамкориҳои байналмилалӣ) барномаи мазкурро бо супориши Вазорати федералии ҳамкорӣ ва рушди Олмон (BMZ) иҷро менамояд.

Хулосаю ақидаҳо ва шарҳу тафсири дар наширияи мазкур зикргардида мавқеи муаллифон буда, бе ягон шарт мавқеи GIZ ё BMZ-ро инъикос наменамоянд.

Шумораи маҳдуди маҷалла ба фурӯши чакана бароварда мешавад.

* * *

Журнал «Законодательство» зарегистрирован в Министерстве культуры Республики Таджикистан. Журнал включен в Аналитическую базу данных – Российский индекс научного цитирования (РИНЦ).

ISSN 2410-2903.

Данное издание публикуется совместно с Программой GIZ «Содействие правовой государственности в странах Центральной Азии».

Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit (GIZ) GmbH (Германское общество по международному сотрудничеству) осуществляет эту программу по заказу Федерального министерства экономического сотрудничества и развития Германии (BMZ).

Приводимые в настоящем издании данные, заключения, мнения и интерпретации являются позицией авторов и никак не могут рассматриваться как отражающие позицию GIZ или BMZ.

В розничную продажу журнал поступает в ограниченном количестве.

Сармухаррир
Главный редактор

Рахимзода Махмад Забир – доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ, профессор, Арбоби илм ва техникаи Тоҷикистон
доктор юридических наук, профессор, Заслуженный деятель науки и техники Таджикистана

Хайати таҳририя
Редакционная коллегия

Алимов С.Ю.,
доктор илмҳои ҳуқуқшиносӣ, дотсент
доктор юридических наук, доцент
Баҳриддинзода С.Э.,
номзади илмҳои ҳуқуқшиносӣ, дотсент
(муовини сармухаррир)
кандидат юридических наук, доцент
(заместитель главного редактора)
Саидзода И.Х.,
номзади илмҳои ҳуқуқшиносӣ
кандидат юридических наук
Бобочонзода Исрофил Хусейн,
доктор илмҳои ҳуқуқшиносӣ, дотсент
доктор юридических наук, доцент
Букалорова Л.А.,
доктор илмҳои ҳуқуқшиносӣ
доктор юридических наук
Зоиров Қ.М.,
доктор илмҳои ҳуқуқшиносӣ, профессор
доктор юридических наук, профессор
Меликов У.А.,
номзади илмҳои ҳуқуқшиносӣ
кандидат юридических наук
Муртазокулов Қ.С.,
доктор илмҳои ҳуқуқшиносӣ
доктор юридических наук
Попондопуло В.Ф.,
доктор илмҳои ҳуқуқшиносӣ, профессор,
Арбоби шоистаи илми ҶР
доктор юридических наук, профессор
Заслуженный деятель науки РФ
Ғафуров А.Д.,
доктор илмҳои ҳуқуқшиносӣ, дотсент
доктор юридических наук, доцент

Мухаррирон: Шодиев Х.А.
Редакторы: Таиров С.С.

Шӯрои машваратӣ
Редакционный совет

Раҳмон Озода Эмомалӣ,
Роҳбари Дастгоҳи иҷроияи Президенти ҚТ
номзади илмҳои ҳуқуқшиносӣ
Руководитель Исполнительного аппарата
Президента РТ, кандидат юридических наук
Ватанзода Маҳмадалӣ Маҳмадулло,
Ёрдамчии Президенти ҚТ оид ба масъалаҳои ҳуқуқӣ-намо-
яндаи комилҳуқуқи Президенти ҚТ дар Маҷлиси Олии ҚТ
Помощник Президента РТ по правовой политике-полно-
мочный представитель Президента РТ в Маджлиси Оли РТ
Раҳмон Юсуф Аҳмадзод,
Прокурори генералии ҚТ
Генеральный прокурор РТ
Маҳмудзода М.А.,
Раиси Суди конституционии ҚТ
профессор, академики АИ ҚТ
Председатель Конституционного суда РТ
профессор, академик АН РТ
Шермуҳаммад Шоҳиён,
Раиси Суди Олии ҚТ
Председатель Верховного суда РТ
Қаландарзода М.С.,
Раиси Суди Олии иқтисодии ҚТ
Председатель Высшего экономического суда РТ
Ализода З.,
Ваколатдор оид ба ҳуқуқи инсон дар ҚТ
доктор илмҳои ҳуқуқшиносӣ, дотсент
Уполномоченный по правам человека в РТ
доктор юридических наук, доцент
Саидвализода Б.С.,
номзади илмҳои ҳуқуқшиносӣ
кандидат юридических наук
Худоёрзода Б.Т.,
Раиси комиссияи марказии интиҳобот ва райъпурсии ҚТ
номзади илмҳои ҳуқуқшиносӣ, дотсент
Председатель Центральной комиссии по выборам и рефе-
рендумам РТ
кандидат юридических наук, доцент

Ҷонибдори густариши гуногунандешӣ будани маҷалла маъноӣ ҳамакидаи муаллифони будани хайати таҳририяро ифода намекунад. Масъулият барои интиҳоб ва дақиқии далелҳо, иқтибосҳо ва маълумотҳо бар души муаллифони аст. Ба дастнависҳое, ки барои нашр пешниҳод мегарданд, тақриз дода намешаванд ва баргардонида намешаванд. Ҳангоми истифодаи маводи маҷалла истинод ба сарчашма ҳатмист.

Точки зрения редакционной коллегии и авторов не всегда совпадают. Ответственность за подбор, точность фактов, цитат и данных несут авторы опубликованных материалов.

Рукописи, предоставляемые для опубликования, не рецензируются и не возвращаются.

При использовании материалов настоящего издания ссылка на источник обязательна.

**НАЗАРИЯ ВА ТАЪРИХИ ДАВЛАТ ВА ҲУҚУҚ; ТАЪРИХИ ТАЪЛИМОТ
ОИД БА ҲУҚУҚ ВА ДАВЛАТ (ИХТИСОС: 12.00.01)
ТЕОРИЯ И ИСТОРИЯ ГОСУДАРСТВА И ПРАВА; ИСТОРИЯ УЧЕНИЙ О ПРАВЕ
И ГОСУДАРСТВЕ (СПЕЦИАЛЬНОСТЬ: 12.00.01)**

<i>Абдуджалилов А.</i> Технологическая парадигма интернета: вопросы теории	5
<i>Ходжибаева Н.</i> Юридическая техника и её место в правоприменительной деятельности государственных органов	10
<i>Шарифзода Азиза К.</i> вопросу о формировании правового статуса ребенка в досоветском Таджикистане	15

**ҲУҚУҚИ КОНСТИТУТСИОНӢ; МУРОФИАИ СУДИИ КОНСТИТУТСИОНӢ;
ҲУҚУҚИ МУНИСИПАЛӢ (ИХТИСОС: 12.00.02)
КОНСТИТУЦИОННОЕ ПРАВО; КОНСТИТУЦИОННЫЙ СУДЕБНЫЙ ПРОЦЕСС;
МУНИЦИПАЛЬНОЕ ПРАВО (СПЕЦИАЛЬНОСТЬ: 12.00.02)**

<i>Кодавбович С.В.</i> Конституционные основы защиты прав и свобод человека и гражданина в Великобритании и США	19
--	----

**ҲУҚУҚИ ГРАЖДАНӢ; ҲУҚУҚИ СОҲИБКОРӢ; ҲУҚУҚИ ОИЛА; ҲУҚУҚИ
БАЙНАЛХАЛҚИИ ХУСУСӢ (ИХТИСОС: 12.00.03)
ГРАЖДАНСКОЕ ПРАВО; ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСКОЕ ПРАВО; СЕМЕЙНОЕ
ПРАВО; МЕЖДУНАРОДНОЕ ЧАСТНОЕ ПРАВО (СПЕЦИАЛЬНОСТЬ: 12.00.03)**

<i>Раҳимзода М.З.</i> Проблемаҳои танзими ҳуқуқи фаъолияти ташкилотҳои қарзӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон	25
<i>Соҳибназарзода М.</i> Доир ба масоили танзими давлатӣ-ҳуқуқи фаъолияти иқтисоди хориҷӣ	33
<i>Табаров Н.А.</i> Объекты патентного права в договоре коммерческой концессии	40

**ҲУҚУҚИ МЕҲНАТ; ҲУҚУҚИ ЗАХИРАҶОИ ТАЪМИНОТИ ИҶТИМОӢ
(ИХТИСОС: 12.00.05)
ТРУДОВОЕ ПРАВО; ПРАВО СОЦИАЛЬНОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ
(СПЕЦИАЛЬНОСТЬ: 12.00.05)**

<i>Нуров Ҳ.П.</i> Қонунгузории муҳоҷират: рушд ва проблемаҳо	45
--	----

**ҲУҚУҚИ ҚИНОЯТӢ ВА КРИМИНАЛОГИЯ; ҲУҚУҚИ ИҶРОИ ҚАЗОИ ҚИНОЯТӢ
(ИХТИСОС: 12.00.08);
МУРОФИАИ ҚИНОӢ (ИХТИСОС: 12.00.09)
УГОЛОВНОЕ ПРАВО И КРИМИНОЛОГИЯ; УГОЛОВНО-ИСПОЛНИТЕЛЬНОЕ
ПРАВО (СПЕЦИАЛЬНОСТЬ: 12.00.08);
УГОЛОВНЫЙ ПРОЦЕСС (СПЕЦИАЛЬНОСТЬ: 12.00.09)**

<i>Абдуллозода А.Р.</i> Роль устава уголовного судопроизводства в становлении и развитии уголовно-процессуального законодательства Республики Таджикистан	49
<i>Садирзода Р.С.</i> Баъзе масъалаҳои ҷавобгарии ноёлигон тибқи қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон.....	53

**ҲУҚУҚИ БАЙНАЛХАЛҚӢ; ҲУҚУҚИ АВРУПОӢ (ИХТИСОС: 12.00.10)
МЕЖДУНАРОДНОЕ ПРАВО; ЕВРОПЕЙСКОЕ ПРАВО
(СПЕЦИАЛЬНОСТЬ: 12.00.10)**

<i>Раҷабов С.А.</i> Механизмҳои имплементатсияи Даҳсолаи байналмилалӣ амал «Об барои рушди устувор, солҳои 2018-2028»	60
<i>Солихов М.А.</i> К вопросу о принятии новых правовых актов в области водного законодательства	64

Чабборов Ф.Н. Нақши меъёрҳои ҳуқуқӣ байналмилалӣ дар рушди қонунгузори соҳаи об дар Ҷумҳурии Тоҷикистон 68

**ҲУҚУҚИ МАЪМУРӢ; МУРОФИАИ МАЪМУРӢ (ИХТИСОС: 12.00.14)
АДМИНИСТРАТИВНОЕ ПРАВО; АДМИНИСТРАТИВНЫЙ ПРОЦЕСС
(СПЕЦИАЛЬНОСТЬ: 12.00.14)**

Виктор Кесслер. Усмотрение в законодательстве Республики Таджикистан 73

**ГУНОГУН
РАЗНОЕ**

Азизов И.М., Шеров Ш.З. Таҳлили муқоисавӣ-ҳуқуқии қонунгузори Ҷумҳурии Тоҷикистон оид ба масъалаҳои боҷи давлатӣ бо қонунгузори давлатҳои аъзои ИДМ 78

Раҳимзода М.З. Фарҳанги русӣ ба тоҷикии истилоҳоти ҳуқуқ (Русско-таджикский словарь юридических терминов) 85

Тафсири Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи боҷи давлатӣ» 98

**ТАҶРИБАИ СУДӢ
СУДЕБНАЯ ПРАКТИКА**

Қарори Суди конститусионӣ ҶТ «Дар хусуси муайян намудани мувофиқати сарҳатҳои банди 2.4, банди 4.1 ва банди 4.4-и Оинномаи Қорхонаи воҳиди давлатии «Нақлиёти автомобилӣ ва хизматрасонии логистикӣ» ба моддаи 12 Конститутсияи ҶТ» (бо забонҳои тоҷикӣ ва русӣ)..... 128

**ИТТИЛОӢ
СООБЩЕНИЯ**

Маҳмадшоев Ф.А. Ҳамкорӣҳои Маркази миллии қонунгузори назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон бо Ҷамъияти олмонӣ ҳамкорӣҳои техникӣ GIZ Олмон 146

Ҳисобот дар бораи натиҷаи фаъолияти Маркази миллии қонунгузори назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соли 2016 ва вазифаҳо барои соли 2017 148

НАЗАРИЯ ВА ТАЪРИХИ ДАВЛАТ ВА ҲУҚУҚ; ТАЪРИХИ ТАЪЛИМОТ
ОИД БА ҲУҚУҚ ВА ДАВЛАТ (ИХТИСОС: 12.00.01)
ТЕОРИЯ И ИСТОРИЯ ГОСУДАРСТВА И ПРАВА; ИСТОРИЯ УЧЕНИЙ О ПРАВЕ
И ГОСУДАРСТВЕ (СПЕЦИАЛЬНОСТЬ: 12.00.01)

Абдуджалилов А.,
заведующий отделом частного права
Института философии, политологии и права
АН Республики Таджикистан, кандидат
юридических наук

**ТЕХНОЛОГИЧЕСКАЯ ПАРАДИГМА ИНТЕРНЕТА:
ВОПРОСЫ ТЕОРИИ**

Калидвожаҳо: интернет; парадигма; назария; фазои виртуалӣ; батанзимдарории ҳуқуқӣ.

Ключевые слова: интернет; парадигма; теория; виртуальное пространство; правовое регулирование.

Keywords: internet; paradigm; theory; virtual space; legal regulation.

Избрание определенной теоретической модели изучения любой научной проблемы и предопределяет концептуальную архитектуру построения научной системы внутри этой модели. Но в правовой науке одного лишь построения теоретической модели для решения проблемы часто оказывается недостаточно. Избранная модель (парадигма, концепция) должна, кроме всего прочего, обладать релевантностью; она должна соответствовать потребностям субъектов права в решении повседневных правовых проблем. Только тогда можно утверждать, что фундаментальные исследования в этой области приобрели прикладной характер.

В рамках настоящей статьи будет рассмотрена одна из трех существующих на сегодня парадигм теории Интернета. Таких парадигм на сегодня три: технологическая, информационная и общеправовая. Каждая из этих теоретических направлений имеет своих сторонников и противников, по каждой из них написаны научные работы, в которых избранное направление теоретических исследований преподносится как научно обоснованное. В рамках анализа концептуальных подходов к проблеме выбора парадигмы Интернета мы

попытаемся изложить основные концепты технологической парадигмы, чтобы уяснить, насколько она соответствует требованиям современной правовой науки.

Классическая юриспруденция, в особенности классическая цивилистика, имеет многовековую историю развития, начиная с римского права. На протяжении столетий правовые институты, в частности институты собственности, вещного и обязательственного права, договоров обрастали нормами и правилами, и сегодня представляют собой развитые правовые конструкции. Однако стремление применить классические институты цивилистики к Интернету приводят к отрицательным правовым результатам. Архитектура сети Интернет либо ломает некоторые классические правовые концепты (например, концепт суверенитета), либо ставит перед иными институтами задачу совершенствования их понятийного аппарата (институт договора в электронном виде и пр.). Нахождение субъектов правоотношений под юрисдикцией разных правовых систем, всеобъемлющий характер услуг, оказываемый одновременно миллионам потребителей Интернета, требуют новых теоретических и нормативных подходов к их правовой

легитимации. Пока же вместо теоретического осмысления и нормативного урегулирования правоотношений в сфере Интернета, действует «Единая политика разрешения споров», в которой, в частности, говорится:

«Сеть Интернет представляет собой глобальное объединение компьютерных сетей и информационных ресурсов, принадлежащих множеству людей и организаций. Это объединение является децентрализованным, и единого общеобязательного свода правил (законов) пользования сетью Интернет не установлено. Существуют общепринятые нормы работы в сети Интернет, направленная на то, чтобы деятельность каждого пользователя сети не мешала работе других пользователей. Фундаментальное положение этих норм таково: правила использования любых ресурсов сети Интернет определяют владельцы этих ресурсов, и только они. Настоящий документ описывает общепринятые нормы работы в сети Интернет, соблюдение которых является обязательным для всех пользователей» [1, с. 58]. Так «Единая политика» замещает в виртуальном пространстве и теорию, и практику правоприменения, определяя начала конвенциональных отношений в сети.

Такое положение в теории Интернета привело к тому, что некоторые исследователи стали полностью отрицать роль права в регулировании Интернета. Такое направление теории получило название «технологической» парадигмы, или модели.

По выражению А.К. Жаровой, в «технологической» модели наибольшее значение приобретает не законодательство, а научно-технические особенности и технические способы регулирования общественных отношений. Основным регулятором в этой модели являются общественное самоуправление, обычаи делового оборота и этические нормы [2, с. 44].

Идея «технологической модели» Интернета в концентрированном виде такова: поскольку новое пространство, созданное Интернетом, в физическом плане не существует, то и законы, написанные для физического пространства, в виртуальном пространстве Интернета неприменимы. По этой причине для Интернета достаточно тех правил неправового характера, которые принято соблюдать в интернет-сообществе. Нарушение таких «корпоративных» правил будет нака-

зываться самим интернет-сообществом. И поэтому в законодательном регулировании Интернета нет необходимости. Один из наиболее ярких представителей технологического направления теории Интернета Джон Барлоу в своей работе «Декларация независимости киберпространства» отстаивает позицию нелегитимности правительственной власти в виртуальном пространстве: «Истинную силу правительствам дает согласие тех, кем они правят. Нашего согласия вы не спрашивали и не получали. Мы не приглашали вас. Вы не знаете ни нас, ни нашего мира. Киберпространство лежит вне ваших границ. Не думайте, что вы можете построить его, как если бы оно было объектом государственного строительства. Вы не способны на это. Киберпространство является делом естества и растет само посредством наших совокупных действий» [3, с. 52].

Взгляды Барлоу в разных интерпретациях поддерживают Д. Джонсон, Д. Пост, Р. Франклин, М. Капор и др. [4], и в работах, посвященных проблемам Интернета, она получила название «естественносетевой» подхода, в рамках которого Интернет представляется идеальным воплощением либертарианской культуры, выражением неограниченной свободы субъекта.

«Естественносетевой» подход, таким образом, – это воплощение «Великой иллюзии Интернет», которая, по словам М.С. Дашяна, «...состоит в том, что Интернет представляется многим правовым вакуумом, в котором каждый может делать что пожелает, на самом деле являясь реальностью новых, ещё формирующихся информационно-коммуникационных отношений в рамках глобализации. Конечно, теория и практика правоотношений в Интернете нуждается в дальнейшем развитии и модернизации, однако на современном этапе развития одним из базовых задач должно стать именно развенчание иллюзии о «пространстве вне закона» [5, с. 19], и, соответственно, вне теоретического анализа общественных отношений в виртуальном пространстве.

В этом контексте идея саморегулирования сети, предложенная в свое время Джоном Барлоу, Митчеллом Капором и другими, сегодня даже видными теоретиками информационного права считается устаревшей [6, с. 234]. Отметим, что ни Д. Барлоу, ни М. Капор не являются правоведами: Барлоу – аме-

риканский поэт и эссеист, Капор – искусствовед. На сегодня ни на Западе, ни в постсоветском пространстве на академическом уровне нет ни одной работы, которая поддерживала бы идею саморегулирования Интернета. В американских академических кругах идея саморегулирования Интернета также не пользуется популярностью (Д. Менте, М. Рустад и др.). И, тем не менее, «естественносетевой» подход к правовому регулированию Интернета в различных интерпретациях иногда проглядывается в современных научных работах. Так, Д.Ю. Боков полагает: «Концепция информационного общества, базирующаяся на принципах глобализации, децентрализации, развития информационного, знаниевого компонентов и ряда других, предполагает отказ от устоявшегося позитивистского понимания права...». Информационное общество, по мнению Д.Ю. Бокова, возрождает теорию естественного права [7, с. 85, 89].

Технологическая парадигма теории Интернета, при всей видимой привлекательности, не поддерживается научным сообществом как целостная научная парадигма. Несмотря на парадоксальное, на первый взгляд, мнение большинства специалистов Интернета о том, что одной из причин невероятного успеха Интернета в первые двадцать лет его развития является отсутствие его прямого государственного регулирования [8, с. 69], такой огромный пласт общественных отношений нельзя оставлять без внимания права. Несомненно, Интернет сегодня – это среда, в котором субъекты права вступают между собой в определенные отношения, которые имеют юридические последствия. С точки зрения позитивного права, любое правовое отношение должно быть отрегулировано нормой права, в противном случае мы наталкиваемся на правовой хаос. Р.О. Халфина по этому поводу писала: «Некоторые отношения могут существовать и не будучи облаченными в правовую форму. Неприменение этой формы в данном случае само по себе не является правонарушением, но участники таких отношений не могут рассчитывать на вмешательство государства для охраны их интересов» [9, с. 69].

В этом плане представляется интересным высказывание изобретателя глобальной Сети (WWW) Тима Бернерса-Ли, который призвал разработать и принять специальный документ, который защищал бы права всех интер-

нет-пользователей мира. По мнению «отца Интернета», Сеть нуждается в собственном аналоге Великой хартии вольностей. «Нам всем нужна глобальная конституция, билль о правах в Интернете, Великая хартия вольностей для онлайн-мира» – заявил Бернерс-Ли. – «Только подписание такого документа, соблюдение положений которого гарантировали бы правительства, компании и общественные институты, поможет сохранить Интернет доступным, свободным и открытым для всех» [10].

Обоснованную аргументацию правового регулирования Интернета приводит видный американский юрист, профессор права Саффолкского университета Майкл Л. Рустад: «Интернет является крупнейшей в мире площадкой для преступлений, гражданских правонарушений, а также нарушения интеллектуальной собственности. Менее чем за двадцать пять лет существования Интернета закон создал новую правовую дилемму и проблемы в размещении новой информации технологии. Наша задача в том, чтобы каждый раздел материального и процессуального права адаптировать к цифровому миру» [11].

Профессор права Стэнфордского университета Даррел Менте предлагает специальное правовое регулирование виртуального пространства по аналогии с космическим пространством, на которое суверенитет какого-либо государства не распространяется [12].

В целом, в современной правовой науке технологическая модель теоретического исследования Интернета как научная парадигма, не имеет серьезного научного обоснования, поскольку в данной парадигме Интернет рассматривается в узком, сугубо техническом значении. На самом же деле это совсем не так.

Система Интернета, как и любая другая система, представляет собой организованную совокупность технических устройств. Работа всей этой совокупности частей согласована между собой, поэтому невозможно разрушить эту совокупность, разорвать сеть, и выделить из неё какую-либо часть без того, чтобы эта часть не распалась. Поэтому Интернет представляет собой целую (единую) технологическую систему. Сегодня Интернет, как было отмечено выше, в научном плане принято воспринимать именно так-как единый гло-

бальный технологический комплекс, мировую компьютерную сеть. Такое восприятие Интернета вполне приемлемо для науки информатики и информационных технологий, и, возможно, для других наук, изучающих феномен Интернета как целостной системы, либо как явление – философии, социологии. Для науки же права такое восприятие неприемлемо. Для правового восприятия необходимы другие функциональные параметры Интернета, чтобы право распространяло на них свою регулятивную функцию. Другими функциональными параметрами Интернета является производное этой единой технологической системы – создание нового квазипространства. В самом деле, Интернет, объединяя компьютеры и серверы, создает новое виртуальное пространство в мировом масштабе, и это пространство является новой средой для общения людей. И основная функциональная задача Интернета как объединения сетей с точки зрения права – это не установление связей между компьютерами как таковыми в глобальном мировом масштабе, а между людьми, которые пользуются этими компьютерами для отношений между собой. И эти отношения в абсолютном большинстве своем носят не социальный, а гражданско-правовой характер (ближайший тому пример – использование Интернета для общения через услуги электронной почты). Поэтому, рассматривая правовую доктрину Интернета, наряду с исследованием законодательства, субъектно-объектными категориями, с самого начала мы должны иметь в виду, что Интернет – это объединение сетей, и что правовую основу Интернета, в отличие от технической, составляют отношения между людьми, возникающие в виртуальном пространстве. Иными словами, Интернет, в сущности – это виртуальная среда, где люди вступают между собой в гражданские правовые отношения, и правовое его положение определяется через призму анализа отношений людей в этом новом пространстве, в котором для правовой характеристики явлений нужны иные юридические понятия. Именно в этом

аспекте – в аспекте отношений между людьми Интернет предстает перед исследователями не как некое техническое новшество, а как новая среда, для правового регулирования которого необходимы новые концептуальные подходы.

Список литературы

1. Серго А.Г. Доменные имена. Правовое регулирование. М.: РГИИС. 2013. – С. 58.
2. Жарова А.К. Право и информационные конфликты в информационно-телекоммуникационной сфере. Монография. М.: Янус-К, 2016. – С. 44.
3. Барлоу Д.П. Декларация независимости киберпространства. Цит. по кн.: «Дашян М.С. Право информационных магистралей». М., ВолтерсКлувер. 2007. – С. 52.
4. Post D. Domain poisoning. - American Lawyer. 1997, Франклин Р. Ненависть в Интернете: американская перспектива. - Zhurnal.ru. № 5.
5. Дашян М.С. Право информационных магистралей. М., ВолтерсКлувер. 2007. – С. 19.
6. Рассолов И.М. Информационное право, М. 2013. – С. 234.
7. Боков Д.Ю. Социально-правовые основания информационного общества. Балашиха. Де-По. 2011. – С. 85, 89.
8. Ерёменко В.И. О необходимости законодательного регулирования отношений, связанных с доменными именами. / Государство и право. М., 2013, № 6. – С. 69.
9. Халфина Р.О. Значение и сущность договора в советском социалистическом гражданском праве. – М.: Издательство Академии наук СССР, 1954. – С. 32.
10. Электронный ресурс: <http://lenta.ru/news/2014/03/12/magnacartaonline/>.
11. Michael L.Rustad, Diane Dangelo. The path of Internet law: an annotated guide to legal landvfrks. Duke law & Tecnology review. 2012. Massachusetts.
12. Menthe D. Jurisdiction In Cyberspace: A Theory of International Spaces.

Аннотатсия

Парадигмаи технологии интернет: масъалаҳои назариявӣ

Дар мақолаи мазкур яке аз се масъалаҳои омӯзиши шабакаи Интернет – масъалаи парадигмаи «технологӣ» мавриди омӯзиш қарор дода шудааст. Муаллиф дар асоси таҳқиқи маводҳои мавҷудаи илмӣ исбот кардааст, ки парадигмаи технологии Интернет ҳамчун парадигмаи илмӣ беасос мебошад.

Аннотация

Технологическая парадигма интернета: вопросы теории

В статье рассматриваются проблемы одной из трех существующих на сегодня парадигм теории Интернета, названной «технологической». Автор на основании анализа существующего научного материала обосновывает положение о том, что технологическая модель изучения Интернета как научная парадигма несостоятельна.

Annotation

Technological paradigm of the internet: questions of theory

The article deals with the problems of one of the three existing today paradigms of Internet theory, called «technological». Author based on an analysis of the existing scientific material substantiates the position that the technological model for studying the Internet as a scientific paradigm is untenable.

Ходжибаева Н.,
ассистент кафедры коммерческого права
Института экономики Таджикского
государственного университета коммерции

ЮРИДИЧЕСКАЯ ТЕХНИКА И ЕЁ МЕСТО В ПРАВОПРИМЕНИТЕЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ГОСУДАРСТВЕННЫХ ОРГАНОВ

Калидвожаҳо: техникаи ҳуқуқӣ; техникаи татбиқи ҳуқуқ; мақомоти татбиқи ҳуқуқ.

Ключевые слова: юридическая техника; правоприменительная техника; правоприменительные органы.

Keywords: legal technique; law enforcement machinery; law enforcement agencies.

Юридическая техника представляет собой технику разработки, принятия, опубликования, систематизации, толкования и реализации нормативных правовых актов. Недооценка юридической техники приводит к коллизии не только в правотворческой и правоприменительной деятельности, но в целом неэффективности всех элементов правовой системы государства, усложняет и приводит в хаос правовую жизнь. В Таджикистане юридическая техника обычно исследовалась в рамках правотворческой деятельности государства, которая в юридической науке определена как законодательная техника, которая в последние годы в юридической науке независимого Таджикистана была поднята рядом ученых-юристов [7]. То есть наблюдается смещение исследования проблем юридической техники в сторону правотворчества, точнее законодательной техники. Исследование же юридической техники в контексте её правоприменительной составляющей, называемое правоприменительной техникой, которая претендует на отдельную, самостоятельную разновидность юридической техники, на сегодня остается свободной от внимания наших ученых-юристов, в то время, когда многочисленные вопросы и аспекты реализации права, эффективность правоприменительной деятельности в республике пока ещё остается более чем актуальными.

Юридическая техника есть система правил познавательного-логического и нормативно-

структурного формирования правового материала с целью подготовки текста правового акта. Эти правила можно разделить на шесть взаимосвязанных групп: познавательные-юридические, нормативно-структурные, логические, языковые, документально-технические, процедурные. Каждая группа, в свою очередь, состоит из совокупности конкретных правил, предусматривающих определенные действия и использование приемов [10, с. 12].

В процессе нашего исследования важен анализ не самого понятия юридической техники, а что включает в себя юридическая техника, её внутренняя юридическая конструкция, какие элементы или компоненты входят в нее. Многочисленные исследования по юридической технике освобождают нас от исследования существующих понятий юридической техники, которые свидетельствует о так и не устоявшемся общепринятом понятии юридической техники. При этом многие авторы придерживаются той позиции, что она в своем содержании, наряду с правотворческой деятельностью, должна также включать правореализационную, правоприменительную деятельность. Интересна позиция М.Л. Давыдовой, когда она пишет, что юридическая техника – это система профессиональных юридических правил и средств, используемых при составлении правовых актов и осуществлении иной юридической деятельности в сферах правотворчества, правовой интерпретации, властной

и невластной реализации права, обеспечивающих совершенство его формы и содержания [2, с. 50]. Однако остается неясным, что следует понимать под такими категориями как «осуществление иной юридической деятельности», «властной и невластной реализации права». При любом толковании из настоящего определения юридической техники ясна одна позиция автора, юридическая техника представлена как совокупность средств по составлению не только правовых актов, независимо это акт правотворчества или правоприменительный акт, а совокупность методов совершенствования, как формы, так и содержания права в целом, и трудно не согласиться с такой позицией автора.

Так, О.Г. Соловьев утверждает, что в основе классификации юридической техники должны лежать 1) изменение сферы правового регулирования и 2) воздействие права на общественные отношения, то есть создание права и его действие [8, с. 67]. Иначе говоря, автор ставит в основу классификации юридической техники только правотворчество и правоприменительную деятельность, что конечно немного сужает сферу действия юридической техники. Стоит ли ограничивать юридическую технику совокупностью только законодательной и правоприменительной техники? Полагаем, что нет. Юридическая техника есть то, что помогает праву обрести материальную форму, и способствует претворению в практику правовых теорий, а значит, юридическая техника охватывает всю правовую жизнь. Поэтому юридическая техника должна быть тем универсальным инструментом, механизмом осуществления не только правотворчества, но и правоприменения, упорядочения, толкования и охраны права. Соответственно задача юридической техники заключается не только в издании нормативного правового акта. В задачу юридической техники включено также претворение в жизнь положений принятых нормативных актов. Как известно эта роль отведена правоприменительной деятельности государства, осуществляемая широким кругом субъектов.

Какова же роль юридической техники в правоприменительной жизни государства? Конечно же, здесь тоже не наблюдается однозначного ответа. В любом случае она опирается на самую правоприменительную

практику. Обычно бытует мнение, что роль юридической техники в правоприменительной деятельности государственных органов и должностных лиц выражается при составлении правоприменительных актов.

Правоприменительная деятельность – сложный системный процесс, содержащий в себе правовые, управленческие и психологические начала. Ей присущи свои цели, задачи, функции, формы, принципы, методы и средства [5, с. 17].

Позицию, где юридическая техника в правоприменительной деятельности ограничивается только составлением правовых актов, считаем достаточно узкой. Есть позиции, что требованием законности к правоприменительным актам, является соответствие определенным требованиям, предъявленным к его юридическому содержанию и порядку принятия. Так, И. Ильин указывая на стадийность этого вида государственной деятельности пишет, что применение правовых норм проходит через три стадии: сначала происходит сравнительный анализ нормы и данного случая, затем решение и, наконец, принудительное поддержание его, и осуществление [3, с. 119]. Как бы многообразно не трактовалось понятие юридической техники, почти все авторы придерживаются той позиции, что в орбиту юридической техники вовлечены также техника составления актов правоприменения, что дает нам полное основание провести теоретико-правовое исследование техники составления правовых актов, к разновидности которой также можно отнести правоприменительные (индивидуальные) акты.

Неоднозначна позиция ученых-юристов относительно того, какие элементы или компоненты входят в состав самой правоприменительной техники. Группа ученых придерживается той позиции, что правоприменительная техника включает в себя только технику составления правоприменительных (индивидуальных актов). Есть группа ученых, которые в правоприменительную технику включают: а) правила оформления и построения правоприменительных актов; б) способы легализации документов; в) способы и приемы толкования юридических норм и нормативных правовых актов; г) способы разрешения коллизий в праве, преодоление пробельности; д) способы процедурно-

процессуального оформления юридической практики [6, с. 222-223].

Исследование юридической техники в рамках правоприменительной составляющей традиционно предполагало изучение техники составления правоприменительных актов. Распространенной формой правоприменительных актов, имеющие определенные правовые последствия для субъекта права в рамках построения правового государства, становятся судебные акты. Позицию, где юридическая техника в правоприменительной деятельности ограничивается только составлением правоприменительных, в том числе судебных актов считаем достаточно узкой. Считаем, что техника правоприменительной деятельности не должна акцентироваться именно на составлении правильных, с точки зрения юридической техники, судебных и иных правоприменительных актов, а юридическая техника в правоприменительной деятельности, в особенности судебной деятельности, прежде всего, должна быть направлена на правильное и объективное разрешение споров, дел, установление истины по делу, законности и правопорядка, и в конечном итоге способствовать установлению основ правового государства. Суды не только осуществляют собственно правосудие, принимая правоприменительные акты путем вынесения приговора, определения, решения, постановления, но в процессе своей деятельности осуществляют иные, тесно связанные с названной основной функцией, функции, например ведение судебного контроля за законностью издаваемых актов и совершаемых действий органами государственной власти и их должностными лицами. В целом трудно себе представить всю глубину и сложность правоприменительной деятельности судебных органов. Как известно любая деятельность предполагает соответствующие правила и средства ее осуществления. К тому же судебное правоприменение это не только рассмотрение гражданских, уголовных и иных дел. Судебное правоприменение представляет собой специфичную форму реализации нормативных правовых актов, обладает действенными средствами восполнения пробелов в применяемых нормативных правовых актах, оперативно реагирует на дефекты законодательства... Судебная праворазъяснительная деятельность

же Верховного и Высшего экономического судов страны служит средством выработки судебных правоположений, прецедента применения права, вносящих ясность, четкость и гибкость в процесс применения нормативных правовых актов как судебными, так и иными правоприменительными органами [4, с. 23, 24]. Поэтому ограничение правоприменительной техники судебных органов только изданием совершенных судебных актов, достаточно узкое суждение.

Судебная власть является самостоятельной ветвью в общей системе государственной власти, а судебная деятельность одной из форм правоприменительной деятельности. Судебным органам принадлежит особая роль в осуществлении государственной функции, а именно она призвана осуществлять правосудие. Бесспорно то, что правосудие осуществляется посредством правоприменительной деятельности. Применение права как формы реализации права в целом, прерогатива уполномоченных органов, в нашем случае судебных органов. Не все органы могут заниматься применением права, так же как и не все органы могут заниматься всей разновидностью правоприменительной деятельности. Каждому органу присуща своя сфера правоприменительной деятельности, которая вытекает из такой правовой категории как «полномочия», что в случае с судебными органами таковым выступает осуществление правосудия.

С одной стороны, правосудие призвано обобщить ранее примененные способы устранения нарушений законности, включая в свою орбиту информационные, аналитические и иные материалы, с другой стороны – правосудие в строгих и четко установленных процессуальных формах, не свойственных другим каналам реализации права, дает объективную и окончательную правовую оценку характера и степени правонарушения... Правосудие приобретает роль важнейшего института, обеспечивающего стабильность правопорядка и реализацию права [9, с. 41]. И в этом смысле оно выступает самостоятельным специальным видом государственной деятельности по отношению к законодательной и особенно исполнительной власти. Соответственно этому роду государственной деятельности присущ свой процесс осуществления, а также техника.

На сегодняшний день судебное правоприменение, как и вся правовая жизнь страны, подвержено воздействию глобализации, что конечно структурно его видоизменило. Например, под влиянием глобализационных процессов, как пишет П.А. Гук, в области судебной правоприменительной деятельности в правовой системе стали действовать правовые позиции Конституционного суда, которые после государственно-правовых и политических реформ, стали неотъемлемой частью судебной системы государства, а их акты, неотъемлемой частью правовой системы, её структурным элементом, регулирующим спорные отношения. Возросла роль судебной практики высших судебных инстанций, принимаемые ими решения по конкретным делам, а также рекомендации, выработанные на основе обобщенных дел, имеют обязательную силу для судей [1, с. 251].

Таким образом, юридическая техника в процессе правоприменения охватывает комплекс приемов и средств по осуществлению эффективной правоприменительной деятельности, в том числе судопроизводства и вынесению правоприменительного акта, по выявлению и восполнению правотворческих ошибок, праворазъяснительной деятельности высших государственных органов и установлению законности и конституционности нормативных правовых актов.

Список литературы

1. Гук П.А. Судебное правоприменение в условиях глобализации: вопросы теории и практики // Правотворчество и технико-юридические проблемы формирования системы российского законодательства в условиях глобализации / Под общ.ред. С.В. Полениной, В.М. Баранова, Е.В. Скурко.– М., Н. Новгород, 2007. – С. 251.
2. Давыдова М.Л. Юридическая техника: проблемы теории и методологии.– Волгоград, 2009. – С. 50.
3. Иван Ильин. Общее учение о праве и государстве.– М.: АСТ МОСКВА: ХРАНИТЕЛЬ, 2006. – 510 с.
4. Камолов И.И. Система нормативных правовых актов Республики Таджикистан: проблемы теории и практики: автореф. дис. ... д-ра. юрид. наук.– Душанбе, 2015. – С. 23, 24.
5. Макуев Р.Х. Правоприменительная деятельность милиции (теоретико-правовое исследование): автореф. дис. ... д-ра. юрид. наук.– М., 1994. – С. 17.
6. Радько Т.Н., Лазарев В.В., Морозова Л.А. Теория государства и права.– М., Проспект, 2015. – С. 222-223.
7. Рахимов М.З., Нематов А.Р. Техникаи қонунгузорӣ.– Душанбе, 2016; Нематов А.Р. Преподавание курса «юридическая техника» как фактор повышения эффективности правотворческой деятельности государственных органов Таджикистана // Юридическая техника.– Н.Новгород, 2009.– № 3.– С. 235-239; Его же. К вопросу соотношения качества закона и законодательной техники // Язык и качество закона (Материалы республиканской научно-практической конференции, Душанбе, 22 июня).– Душанбе, 2010.– С. 151-165; Его же. Проблемы перевода нормативных правовых актов в Таджикистане: вопросы совершенствования техники и пути решения проблемы // Законодательство (научно-аналитический журнал Национального центра законодательства при Президенте Республики Таджикистан).– Душанбе, 2012.– № 1. – С. 4-8 и др.
8. Соловьев О.Г. О видах юридической техники // Юридическая техника.– Н. Новгород, 2008.– № 2.– С. 67-70.
9. Тихомиров Ю.А. Правосудие и проблемы правоприменения // Правосудие в современном мире / Под ред. В.М. Лебедева, Т.Я. Хабриевой.– М., 2013. – С. 41.
10. Тихомиров Ю.А. Юридическая техника – инструмент правотворчества и правоприменения // Юридическая техника.– Н.Новгород, 2007.– № 1. – С. 3-12.

Аннотатсия

Техникаи ҳуқуқӣ ва ҷои он дар фаъолияти ҳуқуқтатбиқкунӣ мақомоти давлатӣ

Мақолаи мазкур ба масъалаи таҳқиқи шаклҳои техникаи ҳуқуқӣ, баҳусус ба фаъолияти ҳуқуқтатбиқкунӣ бахшида шудааст. Дар натиҷаи таҳқиқ техникаи ҳуқуқӣ, сохтори дохилии ҳуқуқии он, элементҳо ва қисмҳои он таҳлил карда шудааст. Қайд карда мешавад, ки техникаи ҳуқуқӣ бояд ҳамон шакли воситаи универсалие бошад, ки на танҳо механизми амалишавии ҳуқуқэҷодкунӣ, балки воситаи ҳуқуқтатбиқкунӣ, банизомоварӣ, тафсир ва ҳифзи ҳуқуқ низ бошад.

Аннотация

Юридическая техника и её место в правоприменительной деятельности государственных органов

Настоящая статья посвящена исследованию разновидности юридической техники, а именно правоприменительной техники. В процессе исследования проанализирована юридическая техника, её внутренняя юридическая конструкция, элементы или компоненты входящие в нее. Отмечается, что юридическая техника должна быть тем универсальным инструментом, механизмом осуществления не только правотворчества, но и правоприменения, упорядочения, толкования и охраны права.

Annotation

Legal Technology and its place in the law enforcement activities of state bodies

This article is devoted to research the variety of legal technique, namely law enforcement techniques. The study analyzed the legal machinery, its internal legal structure, which elements or components are included in it. It is noted that the legal machinery should be the universal tool of the mechanism is not only law-making, but also law enforcement, regulation, interpretation and protection of rights.

Шарифзода Азиза,
аспирантка отдела частного права
Института философии, политологии и права
им. А.М. Баховаддинова Академии наук
Республики Таджикистан

К ВОПРОСУ О ФОРМИРОВАНИИ ПРАВОВОГО СТАТУСА РЕБЕНКА В ДОСОВЕТСКОМ ТАДЖИКИСТАНЕ

Калидвожаҳо: ҳуқуқи зардуштӣ; кӯдакони ноболиг; Авесто; Куръон; васоят ва парасторӣ; ҳуқуқ ба издивоҷ.

Ключевые слова: зороастрийское право; несовершеннолетние дети; Авеста; Коран; опеку́нство и попечительство; право на бракосочетание.

Keywords: Zoroastrian law; minor children; Avesta; Koran; custody and guardianship; the right to marriage.

Семейные правоотношения относительно ребенка на территории сегодняшнего Таджикистана, возникли ещё в VIII веке до нашей эры. Отдельные научные исследования охватили прежние правовые системы, в том числе римскую классическую правовую систему, рецепция которой наблюдается в собственных правовых нормах Таджикистана, а также семейного права зороастризма [3]. Поэтому в данной статье подробно рассматриваются исторические проблемы законодательства по защите прав и семейных интересов детей в рамках правовой системы зороастризма.

По мнению большинства исследователей до распространения зороастризма в Таджикистане существовали старинные местные обычаи и традиции народов Средней Азии, которые действовали в рамках государства, возникших в том историческом периоде [5, с. 31-40]. Возникновение древнего зороастрийского права (Авеста) на территории современного Таджикистана со стороны учёных предполагается с 546-549 годов до нашей эры, когда территория государств Средней Азии (в том числе Согда, Бохтара, Марва и Хорезма), находилась под управлением Хаконидов. Центральным источником, регулирующим правовые отношения в семье, была сама Авеста, в связи с тем, что признанным богословием для Авесты состояла в родственных отношениях. По убеждению некоторых учёных именно правовые нормы зороастризма стали

основой возникновения некоторых семейных правовых явлений современного Таджикистана [5, с. 5]. Древнейшей частью Авесты является «Вандидод», который располагал такими правовыми нормами, что охватывал правовые отношения, относительно бракосочетания, воспитания несовершеннолетних членов семьи, ограничения прав и свобод мужчин и женщин по семейным обстоятельствам и т.п.

Большинство прав и обязанности родителей и детей устанавливались в различных источниках зороастризма, в том числе в Авесте.

Защита прав несовершеннолетних детей в семейном законодательстве зороастризма выражена в различных правовых явлениях, в том числе взятие под опеку́нство и под присмотр. Супруги наряду с тем, что имели права и обязанности супружества, выступали также и как родители, а зороастризм подчёркивал необходимость проявления заботы по отношению к несовершеннолетним детям. Одной из важнейших обязанностей родителей по отношению к своим детям считается их обучение. Предусматривались такие наставления: «Если в доме рождается ребёнок мужчина, то отдай его с раннего детства в школу, так как учение является освещением глаз» [6, с. 205]. Некоторые источники установили такой возраст, до достижения которого родители должны проявить ту или иную заботу с момента его рождения, до достижения ребёнком семилетнего

возраста. Например, в «Вандидоде» приведено, что в обязанностях родителей было предусмотрено нахождение ребёнка под специальным контролем. Кормление и одевание детей до достижения ими семилетнего возраста: «Грудные до шестимесячного возраста, а дети до семи лет обязательно должны находиться под опекой» [6, с. 206]. Важную роль в защите несовершеннолетних детей имел отец – глава семьи. Отец как глава семьи должен проявить заботу не только о еде, обучении и одевании ребёнка, а также он должен защищать своего ребёнка, жену, движимое и недвижимое имущество, а также и огонь.

В зороастрийском праве, кроме того предусмотрено положение об усыновлении и опекунов детей сирот. Значение усыновления в исследовании зороастрийского учения определялось как способ замены близких людей усыновлённому ребёнку. Усыновление предусматривалось как для несовершеннолетних, так и для совершеннолетних детей.

Усыновление взрослого человека осуществлялось на основе двустороннего согласия между усыновителем и усыновлённым с произношением публичной формулы «Ты с моей стороны стал мне приёмным сыном».

Усыновление несовершеннолетних детей осуществлялось посредством двустороннего согласия подлинного отца и усыновителя. Передача несовершеннолетнего на усыновление осуществлялось только со стороны отца усыновляемого, представители, из числа попечителя или брата, не имели право участия. Отец во время передачи ребёнка на усыновление произносил специальную декларацию, и с того самого момента ребёнок полностью освобождался от попечительства своего отца и переходил под попечительство усыновителя.

Усыновлённый во всех правах, в том числе в имущественных правах, приравнивался к подлинным детям усыновителя и входил в число его законных наследников. Усыновитель имел право продавать как собственных детей, так и усыновлённых.

Смерть усыновлённого или невыполнение со стороны усыновителя взятых на себя обязательств, считались религиозными проступками и становились причиной прекращения договора об усыновлении.

Семейные правоотношения, касающиеся ребёнка начиная с 8-го до 20-го столетия, регулировались на территории сегодняшнего

Таджикистана путем мусульманских канонів. С появлением ислама, как официальной религии и основы государственной политики, нормы Шариата согласованно регулировали семейные правоотношения. Можно согласиться с мнением авторов, которые считают, что Коран (священная книга мусульман), является главным источником регулирования правоотношений в мусульманском обществе, в том числе и в семье, первостепенным, а затем Сунна пророка Мухаммеда (с.с.), что имеет превосходство над другими правовыми источниками. Коран, как главный и ведущий источник регулирования правоотношений обладает огромным количеством норм, которые регулируют вопросы семьи и ребенка. Рождение ребёнка родителями считается правовым случаем, на основании которого возникают правовые отношения между родителями и детьми. Важность рождения ребёнка заключается в том, что именно благодаря этому ребёнок приобретает право на имя и имя своего отца, право на получение наследства от своих родителей, право на обеспечение, право на опеку, право на воспитание и другие права. Основой возникновения правовых родительских отношений является рождение родителями детей в установленном законом порядке. С мусульманской точки зрения совершеннолетие, то есть достижение способности полного самостоятельного действия, установлено для мальчиков с 12-летнего возраста, а для девочек с 9-летнего возраста. С момента достижения совершеннолетия мусульманин имеет право на бракосочетание, но это не имеет того значения, что бракосочетание можно заключить именно в данном возрасте. Такое толкование мусульманских правовых норм относительно бракосочетания, в какой-то степени неверно, так как достоверные источники заключения мусульманских браков признают нижеследующие условия: первое, согласие женщины и мужчины. Приводится хадис из Аль-Бухари, который опирается на слова пророка Мухаммеда (с.с.): женщина вдова до тех пор, пока не даст своего согласия, не может быть выдана замуж [2, с. 409]. Девственница не может быть выдана замуж, если не будет получено её согласие. Этот источник предусматривает тот хадис, что в случае заключения брака против воли девушки, такой брак аннулируется. Толкование причины участия отца или попечителя как авторитетное условие бракосоче-

тания приводится в Аль-Бухари. Из данных установлений исходит, что право на бракосочетание, прежде всего принадлежит тому, кто непосредственно совершает брак, и мусульманское право не ограничило его. Напротив, установило защитные функции для людей находящихся под попечительством во время церемонии совершения бракосочетания. Многие права несовершеннолетних детей, в соответствии с законом Шариата, аналогичны с комплексом прав, которые гарантированы Семейным кодексом Республики Таджикистан. Например, в статье 58 Семейного кодекса Республики Таджикистан устанавливается право ребёнка на имя, отчество и фамилию. Следует отметить, что в шариате предусматривается право ребёнка после рождения на имя. В сборнике Аль-Бухари в главе «акика» (празднество, устраивавшееся на седьмой день после рождения ребёнка) приводится: «Есть такое предание Абу Муси, который сказал: «Всевышний подарил мне ребёнка, отнёс его к Пророку Всевышнего (да благословит его Аллах и приветствует), и назвал его Ибрагимом, Пророк жевал финик, положил его в рот ребёнку, прочитал молитву и отдал его в мои руки» [2, с. 497].

Кроме того что мы даём доброе имя своему ребёнку, шариат ещё предусматривает несколько обязанностей относительно родителей. Мусульманин должен проявить заботу относительно семьи и её обеспечения: Из слов Абу Масуда ал-Ансари (да благословит его Аллах) приводится, что Пророк Мухаммед (с.с.) говорил: «Когда мусульманин (что-то) расходует для своей семьи с намерением воздаяния от Аллаха, это считается как искупительная жертва».

Согласно законам Шариата не только отец обязан в обеспечении несовершеннолетних детей, женщина (мать) также была обязана проявить заботу относительно своих детей, одной из форм которых является кормление своих детей грудным молоком до достижения ребёнком двухлетнего возраста и это непосредственно приведено в Коране (Сура «Бакара», аят 233) [4, с. 37].

В мусульманском праве большое внимание уделяется проявлению заботы и попечительства в отношении сирот. Проявление заботы сиротам имеет специфику семейного права. В том числе, сироты, сохраняя свои родовые имена и наследства, соответственно не могут

претендовать в отношении права относительно своих имён и наследственного опекунства. Детям, находящимся под опекой, наравне с настоящими детьми, обеспечивались равные условия в воспитании и проявлении заботы, в том числе обеспечение жильём, продуктами питания, условия для морального, физического развития и другие условия. Имущество сирот, во время их совершеннолетия возвращалось. Такое действие мусульман считалось приемлемым, даже становилось причиной поощрения. Мусульманам рекомендовалось, чтобы они проявили заботу в отношении к сиротам и брошенным детям, но не разрешалось им ставить фамилии и имена не настоящих родителей. Если неизвестны биологические родители ребёнка, ему можно было присвоить желаемое имя, но показать то, что они не являются реальными детьми своих родителей, было запрещено. Мусульманам нельзя было брать на воспитание детей сирот в виде явления современного усыновления [6, с. 18]. Так как усыновлённый ребёнок, который потерял имя своей семьи и кровное родство, не зная этого, случайно может вступить в брачный союз со своей собственной сестрой, в результате может возникнуть физическое и духовное видоизменение дальнейшего поколения. Те, которые желают усыновить детей, должны сохранить их имена такими, какие они есть. В случае, когда подлинность ребёнка неизвестна, они должны называться братьями и сёстрами согласно вере (исламу), или как воспитанники. Никакой человек не может заново переделать два разных гена и сделать их членами одной семьи.

Таким образом, и в зороастризме и в мусульманском праве защита прав и интересов несовершеннолетних детей имеет особое значение. Авеста, Коран, Хадисы пророка Мухаммеда (с.с.) и другие правовые источники устанавливают родительские обязанности по воспитанию и содержанию несовершеннолетних детей. Следует отметить, что вышеизложенные источники внесли большой вклад в формирование и совершенствование современных правовых норм, регулирующих правовое положение ребенка в Таджикистане.

Список литературы

1. Бурхонова М.Дж., Бадалов Ш.К., Ахмаджонов И.Г. Защита прав детей в семейном

праве Республики Таджикистан. Душанбе, 2013.

2. Краткое содержание Сахих Аль-Бухари: Имам Зайнуддин Ахмад Зубайди. Душанбе, 2005.

3. Махмудов М.А., Менглиев Ш.М. Римское частное право. Душанбе, 2005.

4. Перевод Священного Корана на таджикский язык. Душанбе: «Ирфон», 2007.

5. Холиков А.Г. История государства и права Таджикистана. Часть 1. Душанбе, 2002.

6. Халиков А.Г. Правовая система зороастризма. Душанбе, 2005.

Аннотатсия

Оид ба ташкили вазъи ҳуқуқии кӯдак дар Тоҷикистони тошӯравӣ

Дар мақолаи мазкур масъалаи ҳифзи ҳуқуқи кӯдак сар карда аз замони қадим то омадани ҳокимияти шӯравӣ дар қаламрави Тоҷикистони ҳозира баррасӣ мешавад. Муаллиф сарчашмаҳои ҳуқуқиро ба монанди Авесто, Қуръон, ҳадисҳои Муҳаммад (с.с.) таҳлил намуда, нақши онҳоро дар ташкили меъёрҳои амалкунандаи ҳуқуқи кӯдак дар Тоҷикистон нишон медиҳад.

Аннотация

К вопросу о формировании правового статуса ребенка в досоветском Таджикистане

В данной статье рассматриваются вопросы защиты прав ребенка с древних времен до прихода советской власти на территории нынешнего Таджикистана. Автор, анализируя правовые источники как Авеста, Коран, хадисы Мухаммеда (с.с.), показывает их роль в формировании действующих норм о правах ребенка в Таджикистане.

Annotation

On the formation of the child's legal status in the pre-Soviet Tajikistan

This article deals with the protection of children's rights from ancient times to the arrival of Soviet power on the territory of modern Tajikistan. By analyzing the legal sources, as the Avesta, Koran, the hadith of Muhammad (SS), shows their role in the formation of effective standards on children's rights in Tajikistan.

ХУКУКИ КОНСТИТУТСИОНЇ; МУРОФИАИ СУДІИ КОНСТИТУТСИОНЇ;
ХУКУКИ МУНІСІПАЛЇ (ІХТІСОС: 12.00.02)
КОНСТИТУЦИОННОЕ ПРАВО; КОНСТИТУЦИОННЫЙ СУДЕБНЫЙ ПРОЦЕСС;
МУНИЦИПАЛЬНОЕ ПРАВО (СПЕЦИАЛЬНОСТЬ: 12.00.02)

Кодавбович С.В.,

преподаватель кафедры конституционного
и международного права Академии МВД
Республики Беларусь
Код: УДК 342.7

**КОНСТИТУЦИОННЫЕ ОСНОВЫ ЗАЩИТЫ ПРАВ И СВОБОД
ЧЕЛОВЕКА И ГРАЖДАНИНА В ВЕЛИКОБРИТАНИИ И США**

Калидвожаҳо: санадҳои конституцiони Британiаи Кабир ва ИМА; ҳифзи ҳуқуқ ва озодиҳои инсон ва шаҳрванд; тафтиши ҷинояткорӣ дар Британiаи Кабир ва ИМА.

Ключевые слова: конституционные акты Великобритании и США; защита прав и свобод человека и гражданина; расследование уголовных преступлений в Великобритании и США.

Keywords: constitutional acts of the United Kingdom and USA; protection of human rights and freedoms; criminal investigations in the United Kingdom and USA.

В мире существует две основные правовые системы – англо-американская и романо-германская. Англо-американская правовая система характеризуется следующими особенностями: основным источником права является судебный прецедент; отсутствует строгая систематизация законов и других правовых актов по отраслям права; при разрешении споров используется также в качестве источников права правовой обычай и правовая доктрина; право делится на общее право и право справедливости; доминирование процессуального права над материальным; обвинительный характер уголовного процесса и др. [1, с. 182].

Полагаем, что определенный интерес для теории и практики защиты прав и свобод человека и гражданина в Республике Беларусь представляет анализ конституционного регулирования защиты в государствах англо-американской системы права. Проведение данного анализа, по нашему мнению, будет способствовать совершенствованию защиты прав и свобод человека и гражданина правоохранительными органами Республики Беларусь.

Наиболее яркими представителями англо-американской правовой системы являются Великобритания и США. Следует отметить, что в Великобритании отсутствует писаная конституция. Так, российский автор А.В. Якушев пишет: «Важнейшими актами конституционного характера Великобритании, составляющими основу британской конституции (фактически заменяющими ее), являются: Великая хартия вольностей (1215 г.); Хабеас корпус акт (1679 г.); Билль о правах (1689 г.); Акт о престолонаследии (1701 г.); Акты о парламенте 1911 г. и 1949 г.; Акты о министрах Короны 1937 г., 1964 г., 1975 г.; Акт о народном представительстве (1983 г.); Акт о гражданстве (1981 г.); Акт о Палате общин (1978 г.); Акты о местном самоуправлении 1972 г. и 1974 г.» [2, с. 89].

Эти акты содержат нормы правозащитного характера. «Великая хартия 1215 г. провозгласила: «Никто не может быть подвергнут тюремному заключению, если оно не обосновано законами королевства или судебным решением, вынесенным пэрами» [3, с. 446]. В

тоже время, как отмечает В.В. Князев, – «...в Англии нет единого закона (кодекса), который регламентировал бы все или хотя бы основные вопросы уголовного судопроизводства. По подсчетам отечественных экспертов вопросы уголовного судопроизводства здесь регламентируются примерно 300 законодательными актами. Кроме того, наряду с многочисленными законами и подзаконными актами, уголовное судопроизводство регламентируется огромным числом норм общего права (в частности, многими сотнями судебных решений, имеющих силу прецедента)» [4, с. 28, 29].

Уголовный процесс в Англии является состязательным, т.е. имеет ярко выраженные стороны обвинения и защиты. Р. Лежеотмечает: «Каждый гражданин обладает правом предъявлять обвинение; на полицию и Государственную службу преследования возлагается такая обязанность. В течение долгого времени сторону обвинения в качестве «адвокатов Короны» поддерживали барристеры или солиситоры. Сегодня Государственная служба преследования по-прежнему обращается к некоторым барристерам с просьбой об осуществлении этой задачи» [3, с. 447].

В Англии отсутствует общепринятая в континентальной системе права стадия возбуждения уголовного дела, а также разграничение между следственными действиями и оперативно-розыскными мероприятиями. Действует принцип целесообразности уголовного преследования. Уголовное преследование вправе осуществлять по любой категории дел каждый гражданин и полиция, действуя по своему усмотрению, исходя из «публичного интереса», а также некоторые другие государственные ведомства – налоговая и таможенная служба Ее Величества, Национальное агентство по преступности, пограничное агентство, Британская транспортная полиция и т.д. Собрав доказательственную базу, полиция передает материалы в Королевскую службу уголовного преследования, состоящую из королевских прокуроров. Именно они окончательно решают вопрос о возможности и целесообразности уголовного преследования. Как полиция, без вмешательства и контроля со стороны Королевской (Государственной) службы уголовного преследования, так и последняя вправе прекратить уголовное преследование. Для продолжения преследо-

вания лица Королевская служба уголовного преследования исходит из двух критериев: достаточности обвинительных доказательств и публичного интереса, т.е. исходя из характера преступления и личности преступника. Во всех случаях возбуждения и прекращения уголовных дел какие-либо процессуальные акты не принимаются. Королевская служба уголовного преследования передает материалы, собранные полицией, непосредственно в суд, где и предъявляется конкретное обвинение, которое поддерживает прокурор, а доказательства вины раскрываются при предъявлении обвинения [5, с. 52-57; 6, с. 18-21].

В Великобритании «для проведения действий, связанных с ограничением прав личности (задержание, обыск жилища и др.), – как отмечает О.В. Химичева, – полиции требуется судебный ордер (warrant), порядок получения которого регулируется в Законе о полиции и доказательствах по уголовным делам и детализируется в соответствующих Кодексах практики» [6, с. 20].

Важнейшим нормативным правовым актом, направленным на защиту прав и свобод человека и гражданина в Великобритании является Акт о правах человека 1998 г. [7, с. 35-42]. Данный Акт признает распространение действия на территорию Великобритании Конвенции о защите прав человека и основных свобод 1950 г. Граждане Великобритании вправе ссылаться на нормы данной Конвенции в случае нарушения их прав и свобод.

Следует отметить, что Конвенция о защите прав человека и основных свобод 1950 г. закрепляет следующие положения: право каждого лица на

жизнь (ст. 2); запрет на пытки, на бесчеловечное или унижающее достоинство обращение или наказание (ст. 3); запрещение рабства и принудительного

труда (ст. 4); право на свободу и личную неприкосновенность (ст. 5); право на справедливое судебное разбирательство и презумпцию невиновности (ст. 6); наказание исключительно на основании закона (ст. 7); каждый имеет право на уважение его личной и семейной жизни, его жилища и его корреспонденции (ст. 8); каждый имеет право на свободу мысли, совести и религии (ст. 9); каждый имеет право свободно выражать свое мнение (ст. 10); каждый имеет право на свободу мирных собраний и на свободу

объединения (ст. 11); право на вступление в брак (ст. 12) и др. [8].

Помимо вышеназванной Конвенции, ряд положений, касающихся прав и свобод человека, содержится в протоколах, которые являются ее составной частью. Так, например, согласно протоколу № 1 к данной Конвенции каждое физическое или юридическое лицо имеет право на защиту собственности (ст. 1); право на образование (ст. 2); право на свободные выборы (ст. 3).

Однако, часть прав и свобод человека, закрепленных в названной Конвенции, не абсолютны, т.е. они могут ограничиваться в установленном законодательством порядке. Основания их ограничения указаны в соответствующих статьях, выход за их пределы каждым государством не допускается.

Следует отметить, что все права и свободы человека, закрепленные в Конвенции о защите прав человека и основных свобод 1950 г., гарантируются не только на территории Великобритании, но и распространяются на все государства Европейского союза, которые ратифицировали данную Конвенцию и протоколы к ней.

Место и роль Конвенции в странах Европейского союза особенно важны. Она является единым юридическим актом, которая имеет верховенство над всеми правовыми актами всех государств-участников Европейского союза, за исключением конституций или конституционных актов. В ней закреплены общеевропейские права и свободы человека. Кроме того, она возлагает обязанности на каждое государство, подписавшее ее, обеспечивать защиту прав и свобод человека. Права и свободы, содержащиеся в Конвенции, являются правовыми средствами защиты субъективных прав и свобод каждым человеком. Одновременно они являются основополагающими процессуальными нормами для деятельности государственных органов и их должностных лиц каждого государства-участника Европейского союза, осуществляющих предварительное расследование. Для каждого государства-участника Конвенции эти права и свободы определяют сущность и содержание законодательства, а также направления его совершенствования.

Практически по аналогичной схеме осуществляется уголовное преследование и в США. «В США не существует законодатель-

ства, которое единообразно регламентировало бы порядок и условия деятельности сотрудников органов расследования, действовало бы на всей территории страны и распространялось на все юрисдикции. Правовыми нормами, которые определяют границы дискреционной власти сотрудников органов расследования и распространяются на все юрисдикции страны, являются лишь Конституция США и решения Верховного суда США, определяющие основные условия так называемой надлежащей правовой процедуры» [9, с. 19].

Таким образом, основная надлежащая правовая процедура расследования уголовных дел и, одновременно, как основной правовой источник защиты прав и свобод личности в уголовном процессе США, выступает Конституция. Именно она закрепляет их, прежде всего, в Билле о правах [10, с. 350-351]. Прежде всего, они устанавливаются в поправках IV, V, VI и VIII Конституции.

Поправка IV гарантирует неприкосновенность личности, жилища, бумаг и имущества от неосновательных обысков и ареста; полиции необходимо обратиться к судье за получением согласия на эти действия. Но рядом решений Верховного суда США в определенных случаях разрешается проводить обыски и аресты без получения ордера на обыск или арест.

Поправка V устанавливает правило о том, что обвинение в совершении тяжкого преступления может быть предъявлено только на основании акта присяжных; запрещает применение наказания дважды за одно и то же преступление; предоставляет лицу право не свидетельствовать против себя; запрещает лишать жизни, свободы, имущества, без надлежащего судебного разбирательства.

Поправка VI предоставляет обвиняемому следующие права: право на законное, скорое и публичное судебное разбирательство; право на информацию о свойствах и поводах его обвинения; право требования очной ставки со свидетелями, дающими показания против него; право вызова свидетелей, показывающих в его пользу; право на помощь адвоката.

Поправка VIII запрещает применение чрезмерных залогов, чрезмерных штрафов, жестоких и необычных наказаний.

Полицейские, проводя расследование, обязаны в своей деятельности учитывать права и свободы личности. В противном случае,

при судебном разбирательстве, доказательства, полученные с нарушением прав и свобод лица, исключаются из доказательств вины обвиняемого.

Применительно к США, У. Бернам пишет: «В целом полицейские осуществляют расследование, проводимое как до ареста, так и после него, без какого-либо непосредственного руководства или содействия со стороны прокурора. Так или иначе, но полиции все равно приходится обосновать перед прокурором произведенные ею аресты и составляемые ею обвинения до того, как он возбудит производство по уголовному делу в суде. Но прокурор обычно не участвует напрямую в полицейском расследовании, за исключением особо важных дел. Вмешательство суда в расследование также случается лишь эпизодически и то по ходатайству самой полиции. Такое вмешательство принимает в основном форму выдачи ордера на арест или обыск [search/seizure warrant], когда в нем возникает необходимость. За выдачей ордера полицейские обращаются непосредственно к судье, опять-таки без какого-либо участия прокурора. Ни судья, ни какое-либо иное должностное лицо суда не несут ответственности за осуществление общего надзора за ходом расследования» [11, с. 452]. В проведении расследования полицейские обладают высокой степенью самостоятельности и независимости. Кроме того, выдвигаемые полицейскими обвинения нуждаются в утверждении прокурором. «Если прокурор утверждает обвинения, выдвигаемые против обвиняемого, в суд представляется «заявление об обвинении» [complaint]» [11, с. 454].

В США в судебном заседании возможны «сделки о признании вины», которые заключаются между лицом, виновным в совершении преступления, и прокурором, суть которых состоит в том, что обвиняемый признает себя виновным, но надеется на смягчение наказания. Верховный суд США признает такие сделки конституционными, так как он вправе толковать Конституцию США.

Большое значение в уголовном процессе США имеет правило Миранды, сформулированное Верховным судом США. Это правило имеет процессуальное значение для установления истинности показаний подозреваемого, истребованных от него полицейским. Кроме того, оно должно соблюдаться перед его арестом. Так, У. Бернам пишет: «Полицейские

должны сообщить подозреваемому следующее: «Вы имеете право хранить молчание. Всё, что Вы сообщите, может быть и будет использовано против Вас в суде. Вы имеете право советоваться с адвокатом, и он вправе присутствовать вместе с Вами на допросах. Если Вы не можете позволить нанять адвоката, он будет предоставлен Вам по назначению» [11, с. 493].

Вместе с тем, на полицию в Великобритании и США непосредственно не возлагается каких-либо задач по защите прав и свобод человека и гражданина в уголовном процессе. Так, М.М. Михеенко отмечает: «Как в Англии, перед предварительным расследованием в США стоит чисто обвинительная задача – сбор данных, подтверждающих факт преступления и вину заподозренного лица. Выявление и соби́рание данных, оправдывающих или смягчающих ответственность, – это дело либо самого заподозренного, либо его защитника, если, разумеется, такой имеется. Обязанность лиц, осуществляющих уголовное преследование, по соби́ранию доказательств в пользу обвиняемого не зафиксирована ни в одном законе или подзаконном акте. Все это порождает явно неравное положение в этой стадии лиц с различным имущественным положением» [12, с. 95].

В системе исполнительной власти США отсутствует единое полицейское ведомство. Полиция рассредоточена в 5 министерствах (департаментах): внутренней безопасности, юстиции, обороны, финансов и почты. Имеется муниципальная полиция. Все они осуществляют борьбу с преступностью. Особая роль в защите прав и свобод человека и гражданина в США выполняет Федеральное бюро расследований (ФБР) и Служба маршалов, которые входят в состав Министерства юстиции США. Так, А.В. Быков и Т.В. Кикоть-Глуходедова отмечают: «Федеральное бюро расследований является особой федеральной полицейской структурой, ответственной за обеспечение внутренней безопасности в стране, – бюро выполняет роль общенационального координационного центра по борьбе с преступностью в США. Отличительной особенностью ФБР является сочетание функций контрразведки, политической полиции и уголовного розыска» [13, с. 46]. Сотрудники Службы маршалов «обеспечивают безопасность судей, присяжных, прокуроров, свидетелей и членов их семей (именно они реализуют программу защиты свидетелей)» [13, с. 46].

В последнее время в Великобритании, США, Канаде, Австралии и в других государствах с англо-американской системой права в уголовном процессе получил распространение, так называемый процесс медиации (процесс примирения потерпевшего и виновного лица до начала уголовного преследования последнего). Так, например, коллектив авторов монографии «Уголовный процесс западных государств», исследуя процесс досудебного производства медиации в Великобритании и других государствах англо-американской правовой системы, отмечает: «Ее суть в том, что полиция перед принятием решения о возбуждении уголовного преследования передает дело в службу медиации, обычно состоящую из членов службы пробации, представителей соответствующих общественных организаций, а иногда и самих полицейских. Далее проводится примирительная процедура, когда медиатор (посредник) поочередно встречается с потерпевшим и лицом, подлежащим уголовному преследованию, пытаясь найти путь к компромиссу – заключению соглашения о заглаживании вреда. Формы заглаживания могут быть самые разнообразные: уплата денежной суммы, письменные извинения, возмещение вреда собственным трудом на благо самого потерпевшего или общества в целом. В случае успеха медиации и заключения соответствующего соглашения полиция отказывается от уголовного преследования и не дает делу дальнейший ход, ограничиваясь обычно предупреждением (формальным или официальным)» [14, с. 111]. Посредством медиации удается, не прибегая к каким-либо мерам принудительного воздействия, через разъяснение прав потерпевшего и обязанности лица, виновного в совершении преступления, восстановить права и свободы потерпевшего.

Таким образом, определенный интерес в сфере наиболее эффективной защиты прав и свобод человека в уголовном процессе для Республики Беларусь представляет организация расследования преступлений полицейскими в Великобритании и США в части их высокой самостоятельности при принятии решений и отсутствия какого-либо контроля со стороны других служб за ходом расследования преступлений. При этом полицейский несет всю полноту ответственности за раскрытие преступления самостоятельно, собирая доказательственную базу.

Также определенный интерес для Республики Беларусь представляет установленная на законодательном уровне практика получения полицейскими непосредственно в суде ордеров на проведение обыска в жилище или ареста лица. Заимствование данной практики, по нашему мнению, наиболее полно позволит обеспечить защиту прав и свобод человека и гражданина в Республике Беларусь. Более того, законодательное наделение суда полномочиями по даче санкций как следователю на проведение ряда следственных действий, ограничивающих конституционные права и свободы человека и гражданина, так и оперативным сотрудникам на проведение оперативно-розыскных мероприятий, также ограничивающих названные выше права и свободы, позволит максимально обеспечить конституционное право граждан на судебную защиту их прав и свобод.

Кроме того, в Республику Беларусь из государств англо-американской системы права можно было бы заимствовать также и опыт медиации по некоторым уголовным делам о преступлениях, не представляющих большой общественной опасности и менее тяжким. По нашему мнению, введение института медиации, в первую очередь, позволит наиболее полно и своевременно восстановить нарушенные права лица, пострадавшего (потерпевшего) от преступления, а также значительно сократит нагрузку на государственные органы по расследованию и рассмотрению данных уголовных дел, и, соответственно, сократит государственные расходы, связанные с осуществлением производства по ним.

Список литературы

1. Скакун О.Ф. Общее сравнительное правоведение / О.Ф. Скакун. – Киев: Ін Юре, 2008. – 460 с.
2. Якушев А.В. Конституционное право зарубежных стран (курс лекций) / А.В. Якушев. – Москва: ЗАО «Книга сервис», 2003. – 336с.
3. Леже Р. Великие правовые системы современности: сравнительно-правовой подход / Р. Леже. – Москва: ВолтерсКлувер, 2009. – XLVI, 529 с.
4. Князев В.В. О свидетельских показаниях полицейских в судах / В.В. Князев // Полиция и борьба с преступностью за рубежом / М-во

внутренних дел РФ, ФГУ «Всероссийский научно-исследовательский институт». – Москва: ВНИИ МВД России, 2003. – Вып. 10 [редкол.: В.В. Князев (отв. ред.) и др.] – 2011. – С. 28-32.

5. Головкин Л.В. Альтернативы уголовному преследованию в современном праве = *Alternativestocriminalprosecutioninmodernlaw* / Л.В. Головкин. – СПб.: Юрид. центр прессы, 2002. – 542 с.

6. Химичева О.В. Об особенностях расследования преступлений в Великобритании / О.В. Химичева // *Международное уголовное право и международная юстиция*. – 2015. – № 3. – С. 18-21.

7. Акт о правах человека 1998 г. // Конституции зарубежных государств / [составитель, переводчик, автор введения и вступительных статей к конституциям В.В. Маклаков]. – 7-е изд., перераб. и доп. – Москва: ВолтерсКлувер, 2010. – С. 35-42.

8. Конвенция о защите прав человека и основных свобод. – Москва: ИНФРА-М, 2010. – 27 с.

9. Николайчик В.М. Уголовный процесс США / В.М. Николайчик. – Москва: Наука, 1981. – 224 с.

10. Конституция Соединенных Штатов Америки // Конституции зарубежных государств / [составитель, переводчик, автор введения и вступительных статей к конституциям В.В. Маклаков]. – 7-е изд., перераб. и доп. – Москва: ВолтерсКлувер, 2010. – С. 336-366.

11. Бернам У. Правовая система США: [перевод с английского] / Уильям Бернам: науч. ред. Власихин В.А. – 3-й вып. – Москва: Новая юстиция, 2006. – 1211 с.

12. Михеенко М.М. Уголовно-процессуальное право Великобритании, США и Франции / М.М. Михеенко / М-во высш. и сред. спец. образования УССР, Учеб.-метод. каб. по высш. образованию, Киев, гос. у-нт им. Т.Г. Шевченко. – Киев: УМК ВО, 1988. – 186, [1] с.

13. Быков А.В. Конституционно-правовые особенности организации и функционирования полицейских органов США, осуществляющих оперативно-розыскную деятельность / А.В. Быков, Т.В. Кикоть-Глухогодова // *Российский следователь*. – 2015. - № 10. – С. 44-48.

14. Гуценко К.Ф. Уголовный процесс западных государств / К.Ф. Гуценко, Л.В. Головкин, Б. А. Филимонов. – Москва: Зерцало-М, 2001. – X, 470 с.

Аннотация

Хифзи ҳуқуқ ва озодиҳои конституционии инсон ва шаҳрванд дар Британияи Кабир ва ИМА

Дар мақола масъалаи хифзи ҳуқуқ ва озодиҳои инсон ва шаҳрванд дар Британияи Кабир ва ИМА баррасӣ карда мешавад. Фаъолияти мақомоти хифзи ҳуқуқ дар соҳаи хифзи ҳуқуқ ва озодиҳо дар давлатҳои дорои низоми ҳуқуқии англо-саксонӣ хусусиятҳои худро дорад. Муаллиф пешниҳод менамояд, ки баъзеи он бо мақсади баланд бардоштани сатҳи хифзи ҳуқуқ ва озодиҳои инсон ва шаҳрванд дар Ҷумҳурии Беларус истифода бурда шаванд.

Аннотация

Конституционные основы защиты прав и свобод человека и гражданина в Великобритании и США

В статье рассматриваются конституционные основы защиты прав и свобод человека и гражданина в Великобритании и США. Деятельность правоохранительных органов в сфере защиты прав и свобод в странах англо-американской правовой системы имеет свои особенности. Автором предлагается использование некоторых из них в целях повышения эффективности защиты прав и свобод человека и граждан в Республике Беларусь.

Annotation

The constitutional framework for the protection of the rights and freedoms of man and citizen in the UK and the USA

The constitutional basis for the protection of human rights and freedoms in the United Kingdom and USA is examined in the article. The law enforcement in the field of the protection of rights and freedoms in the countries of the English and American legal system has its own peculiarities. The author suggests to use some of them in order to improve the protection of human rights and freedoms in the Republic of Belarus.

ҲУҚУҚИ ГРАЖДАНӢ; ҲУҚУҚИ СОҲИБКОРӢ; ҲУҚУҚИ ОИЛА;
ҲУҚУҚИ БАЙНАЛҲАЛҚИИ ХУСУСӢ (ИХТИСОС: 12.00.03)
ГРАЖДАНСКОЕ ПРАВО; ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСКОЕ ПРАВО; СЕМЕЙНОЕ ПРАВО;
МЕЖДУНАРОДНОЕ ЧАСТНОЕ ПРАВО (СПЕЦИАЛЬНОСТЬ: 12.00.03)

Раҳимзода М.З.,

*директори Маркази миллии қонунгузорию назди
Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, доктори
илмҳои ҳуқуқ, профессор*

**ПРОБЛЕМАҲОИ ТАНЗИМИ ҲУҚУҚИИ ФАЪОЛИЯТИ
ТАШКИЛОТҲОИ ҚАРЗӢ ДАР ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН**

*Калидвожаҳо: ташилотҳои қарзӣ; ташилотҳои қарзии ғайрибонкӣ; танзими ҳуқуқӣ;
вазъи ҳуқуқӣ.*

*Ключевые слова: кредитные организации, небанковские кредитные организации; правовое
регулирование; правовой статус.*

Keywords: credit organizations; non-bank credit organizations; legal regulation; legal status.

Дар шароити иқтисоди бозорӣ нақши ташилотҳои қарзӣ (кредитӣ) хеле назаррас мебошад. Ҳамчун миёнарав дар азнавтақсимкунии воситаҳои пулӣ иштирок намуда, таваккали оқибати ногувори онро ба зимма мегиранд ва дар амалӣ намудани сиёсати самараноки пулию қарзии давлат таъсири муҳим мерасонанд. Маҷмӯи ҳамаи ташилотҳои қарзӣ (кредитӣ) бо роҳбарии Бонки миллии низоми кредитиро ташикл медиҳанд. Низоми қарзии Тоҷикистон дударачагӣ мебошад. Дараҷаи якумро Бонки миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон ишғол менамояд. Функсияи асосии он танзимнамоии бонкӣ ва назорат аз болои ташилотҳои қарзӣ, инчунин филиал ва намояндагиҳои бонкҳои хориҷӣ мебошад. Ба дараҷаи дуум ҳамаи ташилотҳои қарзӣ (бонкҳо, ташилотҳои кредитии ғайрибонкӣ, ташилотҳои маблағгузори хурд), аз ҷумла, ташилотҳои қарзӣ бо иштироки хориҷӣ ва филиалҳо ва намояндагиҳои бонкҳои хориҷӣ дохил мешаванд.

Тибқи Қонуни ҚТ аз 19 майи соли 2009 «Дар бораи фаъолияти бонкӣ» [1] ташилотҳои қарзӣ - шахсони ҳуқуқие (бонкҳо, ташилотҳои қарзии ғайрибонкӣ, аз ҷумла, таши-

лотҳои маблағгузори хурд) мебошад, ки дар асоси иҷозатномаи Бонки миллии Тоҷикистон ҳама ё баъзе аз амалиёти бонкии дар Қонуни мазкур ва дигар санадҳои қонунгузори Ҷумҳурии Тоҷикистон пешбинишударо иҷро менамоянд. Ташилотҳои кредитӣ ба бонкӣ, ғайрибонкӣ ва ташилотҳои маблағгузори хурд ҷудо мешаванд. Бонк – ташилотҳои қарзие мебошад, ки мақсади асосиаш гирифтани фоида буда, дорой сармояи оинномавии барои он муқарраркардаи Бонки миллии Тоҷикистон ва ҳуқуқи иҷроӣ на камтар аз се амалиёти зерин: ҷалби амонат ва пасандозҳо, додани қарз, кушодан ва пешбурди суратҳисобҳои бонкиро дорад. Ташилотҳои қарзии ғайрибонкӣ – ташилотҳои қарзие, ки ҳуқуқи иҷроӣ баъзе аз амалиёти бонкиро доранд (сарҳати 2, 3 ва 4, м.1).

Аз мафҳумҳои дар қонун овардашуда “ташилотҳои қарзӣ” ва “бонк” ба ҳулоса омадан мумкин нест, ки мақсади бонк ҳамчун ташилотҳои қарзӣ танҳо гирифтани фоида буда, дигар ташилотҳои қарзӣ чунин мақсадро надошта бошанд. Ба ғайр аз “Иттифоқи қарзӣ” ва “Фонди қарзӣ”, ки дар қонунгузори ташилотҳои ғайритиҷоратӣ эътироф карда шу-

даанд, дигар ташкилотҳои қарзӣ ташкилоти тичоратӣ мебошанд. Аз ин ҷо мақсади онҳо низ гирифтани фоида буда ва ҳатман ба қайди давлатӣ гирифта мешаванд. Онҳо соҳиби молумулки худ буда, дар интихоби равиши фаъолият ва баҳои натиҷаи он мустақиланд. Ташкилоти қарзӣ (кредитӣ) аз рӯи уҳдадорихои давлат ва Бонки миллии Тоҷикистон ва давлату Бонки милли аз рӯи уҳдадорихои ташкилоти қарзӣ (кредитӣ) ҷавобгар намебошанд. Ҳамин тавр, мо бо асосҳои комил гуфта метавонем, ки ташкилотҳои дигари кредитии ба фаъолияти соҳибкорӣ машғулбуда, яке аз намудҳои ташкилотҳои тичоратие мебошанд, ки дар натиҷаи анҷом додани амалиётҳои кредитӣ ва аҳдҳо фоида ба даст меоранд.

Дар фарқият аз ташкилотҳои ғайрибонкии кредитӣ бонк ҳамчун ташкилоти кредитӣ метавонад ҳамаи дувоздаҳ амалиётҳои бонкиро, ки дар қисми 1 моддаи 3 Қонуни ҚТ “Дар бораи фаъолияти бонкӣ” муқаррар гардидааст, ҳамзамон амалиётҳои алоҳидаи бонкиро иҷро намояд, вале бояд ҳатман на камтар аз се амалиёт (ҷалби амонат ва пасандозҳо, додани қарз, кушодан ва пешбурди суратҳисобҳои бонки)-ро дар маҷмӯъ иҷро намояд. Ташкилотҳои кредитии ғайрибонкӣ бошад, ҳуқуқи иҷро баъзе аз амалиёти бонкиро дошта, ҳаргиз дар маҷмӯъ ҳаққи иҷро ба се амалиёти нишондодашударо надоранд.

Маврид ба қайд аст, ки мафҳуми “амалиёти бонкӣ” ба мафҳуми “аҳд” мутобиқат наменамояд. Амалиёт ҳамчун мафҳуми иқтисодӣ аз рӯи мақсад, таркиб ва шакл мураккаб буда, ҳаракати маблағ, сармояро муайян менамояд. Аҳди ҳуқуқӣ бошад, ҳамеша мушаххас, расман ва аз лиҳози ҳуқуқӣ муайян буда, муносибати ҳуқуқиро ифода менамоянд. Як амалиёти бонкӣ метавонад, ки аз якҷанд аҳди ҳуқуқӣ иборат бошад.

Алҳол дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ба ҳайси ташкилотҳои кредитии ғайрибонкӣ “Ширкати кредитӣ”, “Гаравхона (Ломбард)” ва “Иттифоқи қарзӣ” баромад менамоянд. Фаъолияти гаравхона тибқи Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 22 июли соли 2013 “Дар бораи гаравхона (ломбард)” [2], инчунин Низомнома “Дар бораи ломбард” таҳти №97, аз 9 феввали соли 2001, ки бо қарори Раёсати Бонки миллии Тоҷикистон тасдиқ карда шудааст ва фаъолияти “Иттифоқҳои қарзӣ” тибқи Қонуни ҚТ аз 19 марти соли 2013 “Дар бораи Иттифоқҳои қарзӣ” [3] ба танзим дароварда ме-

шавад. Низомнома “Дар бораи ширкати кредитӣ” таҳти №83, бошад, бо қарори Раёсати Бонки миллии Тоҷикистон аз 26 январӣ соли 1999 тасдиқ карда шудааст. Бояд зикр намоем, ки тибқи Низомномаи мазкур “Ширкати кредитӣ” дар шакли ширкати ҷавобгариаш маҳдуд ва ширкат дар шакли ҷамъияти саҳомии пӯшида (банди 3.) таъсис дода мешавад. Вале Кодекси граждани чунин шакли ташкили ҳуқуқии ширкатҳоро пешбинӣ наменамояд. Бандҳои 2 ва 3 моддаи 69 КГ дар қадом шаклҳо таъсис додани ҷамъият ва ширкатҳои хоҷагиро бевосита пешбинӣ наменамояд. Аз ин ҷо агар дар Низомнома калимаи “ширкат” истифода шуда бошад, пас талаботи шаклҳои ташкили ҳуқуқии дар Кодекси граждани пешбининамударо оид ба ширкатҳо бояд риоя намуд ва зарурият барои боз як бори дигар номбар намудани шакли таъсис додани онҳо наменамонад.

Дар асоси қарори Раёсати Бонки миллии Тоҷикистон аз 28 январӣ соли 2002, №19 Низомнома “Дар бораи ташкилотҳои молиявии ғайрибонкӣ” тасдиқ карда шудааст. Тибқи он ташкилотҳои молиявии ғайрибонкӣ, аз ҷумла “Ломбард” ва ҳам “Ширкати кредитӣ” шахси ҳуқуқие мебошанд, ки ҳамчун банк эътироф карда нашудаанд ва дар асоси иҷозатномаи Бонки миллии Тоҷикистон баъзе амалиётҳои бонкиро иҷро менамоянд. Гаравхона (ломбард) ҳамчун шахси ҳуқуқӣ ба додани қарзи кӯтоҳмуддат бар ивази гарави молумулки манқули шаҳрвандон, инчунин нигоҳдошти молумулки манқули шаҳрвандон машғул мебошад (м.1 Қонуни ҚТ “Дар бораи гаравхона”). Иттифоқҳои қарзӣ – ташкилотҳои ғайритичоратии қарзие мебошанд, ки дорои ҳуқуқҳои шахси ҳуқуқӣ буда, барои ба аъзои худ расонидани хизматҳои молиявӣ бо роҳи муттаҳид намудани воситаҳои пулии шахсии аъзояш ва қарздиҳии байниҳамдигарии онҳо таъсис дода мешаванд (м.1 Қонуни ҚТ “Дар бораи Иттифоқҳои қарзӣ”).

Ба ҳайати ташкилотҳои кредитӣ, тибқи қонунгузори Ҷумҳурии Тоҷикистон, инчунин ташкилотҳои маблағгузори хурд дохил мешаванд. Фаъолияти онҳо тибқи Қонуни ҚТ аз 16 апрели соли 2012 “Дар бораи ташкилотҳои маблағгузори хурд” [4] ба танзим дароварда мешавад. Ташкилотҳои мазкур ба ташкилоти амонатии қарзии хурд, ташкилоти қарзии хурд ва фонди қарзии хурд чудо мешавад. Ташкилоти амонатии қарзии хурд - шах-

си ҳуқуқиест, ки мақсади он чалби амонату пасандоз ва пешниҳод намудани қарзҳои хурд мебошад. Ташкилоти қарзии хурд – шахси ҳуқуқиест, ки мақсади он пешниҳод намудани қарзҳои хурд мебошад. Фонди қарзии хурд - шахси ҳуқуқи ғайритиҷоратӣ буда, бо мақсади пешниҳод намудани қарзҳои хурд таъсис дода мешавад (м.1).

Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон инчунин фаъолияти бонкии исломӣ низ ба роҳ монда шудааст. Фаъолияти онҳо дар асоси Қонуни ҚТ аз 26 июли соли 2014 “Дар бораи фаъолияти бонкии исломӣ” [5] ба танзим дароварда мешавад. Фаъолияти бонкии исломӣ бошад, аз ҷониби ташкилотҳои қарзии исломӣ ба анҷом расонида мешавад. Ташкилотҳои қарзии исломӣ – шахсони ҳуқуқие (бонкҳои исломӣ, ташкилотҳои қарзии ғайрибонкии исломӣ, ташкилотҳои маблағгузори хурди исломӣ, аз ҷумла «равзанаи бонкии исломӣ»), ки дар асоси иҷозатномаи Бонки миллии Тоҷикистон ҳама ё баъзе аз амалиёти бонкии исломии дар Қонуни мазкур пешбинишударо иҷро менамоянд.

Тибқи Қонуни мазкур Ташкилотҳои қарзии исломӣ низ ба роҳ монда шудааст. Фаъолияти онҳо дар асоси Қонуни ҚТ аз 26 июли соли 2014 “Дар бораи фаъолияти бонкии исломӣ” [5] ба танзим дароварда мешавад. Фаъолияти бонкии исломӣ бошад, аз ҷониби ташкилотҳои қарзии исломӣ ба анҷом расонида мешавад. Ташкилотҳои қарзии исломӣ – шахсони ҳуқуқие (бонкҳои исломӣ, ташкилотҳои қарзии ғайрибонкии исломӣ, ташкилотҳои маблағгузори хурди исломӣ, аз ҷумла «равзанаи бонкии исломӣ»), ки дар асоси иҷозатномаи Бонки миллии Тоҷикистон ҳама ё баъзе аз амалиёти бонкии исломии дар Қонуни мазкур пешбинишударо иҷро менамоянд.

Тибқи Қонуни мазкур Ташкилотҳои қарзии исломӣ низ ба роҳ монда шудааст. Фаъолияти онҳо дар асоси Қонуни ҚТ аз 26 июли соли 2014 “Дар бораи фаъолияти бонкии исломӣ” [5] ба танзим дароварда мешавад. Фаъолияти бонкии исломӣ бошад, аз ҷониби ташкилотҳои қарзии исломӣ ба анҷом расонида мешавад. Ташкилотҳои қарзии исломӣ – шахсони ҳуқуқие (бонкҳои исломӣ, ташкилотҳои қарзии ғайрибонкии исломӣ, ташкилотҳои маблағгузори хурди исломӣ, аз ҷумла «равзанаи бонкии исломӣ»), ки дар асоси иҷозатномаи Бонки миллии Тоҷикистон ҳама ё баъзе аз амалиёти бонкии исломии дар Қонуни мазкур пешбинишударо иҷро менамоянд.

Тибқи Қонуни мазкур Ташкилотҳои қарзии исломӣ низ ба роҳ монда шудааст. Фаъолияти онҳо дар асоси Қонуни ҚТ аз 26 июли соли 2014 “Дар бораи фаъолияти бонкии исломӣ” [5] ба танзим дароварда мешавад. Фаъолияти бонкии исломӣ бошад, аз ҷониби ташкилотҳои қарзии исломӣ ба анҷом расонида мешавад. Ташкилотҳои қарзии исломӣ – шахсони ҳуқуқие (бонкҳои исломӣ, ташкилотҳои қарзии ғайрибонкии исломӣ, ташкилотҳои маблағгузори хурди исломӣ, аз ҷумла «равзанаи бонкии исломӣ»), ки дар асоси иҷозатномаи Бонки миллии Тоҷикистон ҳама ё баъзе аз амалиёти бонкии исломии дар Қонуни мазкур пешбинишударо иҷро менамоянд.

Тибқи Қонуни мазкур Ташкилотҳои қарзии исломӣ низ ба роҳ монда шудааст. Фаъолияти онҳо дар асоси Қонуни ҚТ аз 26 июли соли 2014 “Дар бораи фаъолияти бонкии исломӣ” [5] ба танзим дароварда мешавад. Фаъолияти бонкии исломӣ бошад, аз ҷониби ташкилотҳои қарзии исломӣ ба анҷом расонида мешавад. Ташкилотҳои қарзии исломӣ – шахсони ҳуқуқие (бонкҳои исломӣ, ташкилотҳои қарзии ғайрибонкии исломӣ, ташкилотҳои маблағгузори хурди исломӣ, аз ҷумла «равзанаи бонкии исломӣ»), ки дар асоси иҷозатномаи Бонки миллии Тоҷикистон ҳама ё баъзе аз амалиёти бонкии исломии дар Қонуни мазкур пешбинишударо иҷро менамоянд.

Тибқи Қонуни мазкур Ташкилотҳои қарзии исломӣ низ ба роҳ монда шудааст. Фаъолияти онҳо дар асоси Қонуни ҚТ аз 26 июли соли 2014 “Дар бораи фаъолияти бонкии исломӣ” [5] ба танзим дароварда мешавад. Фаъолияти бонкии исломӣ бошад, аз ҷониби ташкилотҳои қарзии исломӣ ба анҷом расонида мешавад. Ташкилотҳои қарзии исломӣ – шахсони ҳуқуқие (бонкҳои исломӣ, ташкилотҳои қарзии ғайрибонкии исломӣ, ташкилотҳои маблағгузори хурди исломӣ, аз ҷумла «равзанаи бонкии исломӣ»), ки дар асоси иҷозатномаи Бонки миллии Тоҷикистон ҳама ё баъзе аз амалиёти бонкии исломии дар Қонуни мазкур пешбинишударо иҷро менамоянд.

Тибқи Қонуни мазкур Ташкилотҳои қарзии исломӣ низ ба роҳ монда шудааст. Фаъолияти онҳо дар асоси Қонуни ҚТ аз 26 июли соли 2014 “Дар бораи фаъолияти бонкии исломӣ” [5] ба танзим дароварда мешавад. Фаъолияти бонкии исломӣ бошад, аз ҷониби ташкилотҳои қарзии исломӣ ба анҷом расонида мешавад. Ташкилотҳои қарзии исломӣ – шахсони ҳуқуқие (бонкҳои исломӣ, ташкилотҳои қарзии ғайрибонкии исломӣ, ташкилотҳои маблағгузори хурди исломӣ, аз ҷумла «равзанаи бонкии исломӣ»), ки дар асоси иҷозатномаи Бонки миллии Тоҷикистон ҳама ё баъзе аз амалиёти бонкии исломии дар Қонуни мазкур пешбинишударо иҷро менамоянд.

Дар адабиёти ҳуқуқи хориҷӣ фикру ақидаҳои гуногун оид ба масъалаи мазкур мавҷуд аст.

Баъзе аз олимони онҳо чунин ақидадоранд, ки бонк дорои қобилияти ҳуқуқдорӣ умумӣ мебошад [6, 204]. Дигарон қайд менамоянд, ки бонк дорои қобилияти ҳуқуқдорӣ махсус буда, қонунгузорро зарур аст, ки онҳоро аз ҳайати соҳибкорони муқаррарӣ ҷудо намояд [7]. Қайд менамоянд, ки қобилияти ҳуқуқдорӣ бонкҳо дар аломатҳои зерини онҳо ифода меёбад:

1. Бонкҳо барои амалӣ намудани фаъолияти бонкӣ ҳуқуқи истисноӣ доранд.
2. Барои дигар ташкилотҳо анҷом додани чунин фаъолият манъ аст.
3. Ҳамзамон, бонкҳо ҳуқуқи ба фаъолияти истехсолӣ, савдо ва суғуртавӣ машғул шуданро надоранд.
4. Танҳо аз лаҳзаи гирифтани иҷозатнома бонкҳо метавонанд ба фаъолияти бонкӣ машғул шуда ва он амалиётҳои бонкиро иҷро намоянд, ки дар иҷозатномаи бонкӣ ифода ёфтааст.

Барои ҳамин мавҷудияти аломатҳои яқум, сеюм ва чоруми зикршуда ба баъзе аз онҳо имконият медиҳад, ки қобилияти ҳуқуқдорӣ бонкҳоро ҳангоми амалӣ намудани фаъолияти соҳибкорӣ махсус эътироф намоянд [8, с. 140]. Ҳамзамон, намояндагони нуқтаи назари мазкур ба сифати далел одатан асосро меоранд, ки бонк нақши махсусро дар иқтисодиёт мебозад. Агар ба ақидаи мазкур розӣ шавем, вазъи ҳуқуқи ба худ хоси онҳоро дар алоқамандии бевосита ба ҷи машғул шудани ташкилотҳо, яъне аз таҳассуси (маҳсусгардонӣ) он волегузорем. Ҳол он ки далели гирифтани иҷозатнома ба характери қобилияти ҳуқуқдорӣ ташкилотҳои тиҷоратӣ, аз ҷумла қарзӣ таъсири ҷиддӣ намерасонад. Дар шароити иқтисоди бозорӣ намудҳои фаъолияти таҳассусии зиёде (суғуртавӣ, сармоягузорӣ ва ғ.) мавҷуд аст. Дар чунин ҳолат намудҳои вазъи ҳуқуқи махсус ҳамон қадаре мешавад, ки ҳамон андоза фаъолияти таҳассусӣ мавҷуд аст. Яъне, дар чунин ҳолат, зарурият ба миён меояд, ки ҳамаи шахсони ҳуқуқи дар асоси иҷозатнома амалкунандаро дорои қобилияти ҳуқуқдорӣ махсус эътироф намоем. Ин аз нуқтаи назари амалияи мантиқан ғайриимкон аст. Ҷаъна, ки тавре ки маълум аст, Кодекси граждани (маданӣ) шумораи маҳдуди намудҳои ташкилотҳои тиҷоратиро муқаррар менамояд ва ҳангоми таснифи онҳо танҳо аломатҳои

ҳуқуқӣ ба назар гирифта шудааст, на фаъолияти таҳассусии иқтисодии онҳо. Ҳамин тавр, таклиф оид ба маҳсус будани вазъи ташкилотҳои кредитӣ дар ҳақиқат ба низоми мавҷудаи граждании шаклҳои ташкили ҳуқуқии ташкилотҳои тичоратӣ мувофиқ намебошад. Масъалаи мазкурро метавонист қонунгузори маҳсуси бонкӣ муайян намояд, вале қонунгузор оид ба масъалаи мазкур мавқеи номуайяниро ишғол менамояд.

Тибқи талаботи моддаи 3 Қонун дар бораи фаъолияти бонкӣ ташкилотҳои қарзӣ амалиёти бонкӣ ва дигар аҳдхоро анҷом дода метавонанд. Ба амалиёти бонкӣ дохил мешаванд: ҷалби амонат ва пасандозҳо; додани қарзҳо; кушодан ва пешбурди суратҳисобҳои бонкӣ; хариду фурӯши воситаҳои бозории пулӣ, асъори хоричӣ, сахмияҳо ва дигар қоғазҳои қиматноки интиқолшаванда, қарордодҳои форвардӣ, созишномаи своп, фючерс, опсион ва дигар ҳосилаҳое, ки ба асъор, сахмияҳо, воибарғҳо, металлу сангҳои қиматбаҳо ё қурбу меъёрҳои фоизӣ дахлдоранд; додани кафолат, баҳисобгирии уҳдадорихои шартӣ, аз ҷумла кафолатҳо ва эътиборномаҳо (аккредитивҳо) барои худ ва муштарӣён; хизматрасони фосолавии бонкӣ, клирингӣ, ҳисоббаробаркунӣ ва интиқоли марбут ба воситаҳои пулӣ, қоғазҳои қиматнок, супоришномаҳои пардохт ва воситаҳои дигари пардохт (аз ҷумла; кортҳои пардохти бонкӣ, чекҳо, чекҳои сафарӣ, векселҳо ва ғайра; миёнаравӣ дар бозори пулӣ; амалиёти сейфӣ, ниғадорӣ ва идоракунии дороиҳо (пул, қоғазҳои қиматнок, металлҳо, ҷавохирот ва ғайра); хизматрасонии амалиёти ба боварӣ асосёфта; амалиёти ҳазинавӣ (қабул намудан, аз нав ҳисоб кардан, иваз намудан, бастан ва нигоҳ доштани пулҳои қоғазӣ ва тангаҳо); қабул намудан, инкассатсия ва фиристодани пулҳои қоғазӣ, тангаҳо ва ашёи қиматбаҳо. Ба ғайр аз ин ташкилотҳои қарзӣ, ҳуқуқдоранд аҳдҳои зеринро низ ба амал бароранд: додани замонат, ки иҷрои уҳдадорихои пулиро дар назди шахси сеюм пешбинӣ менамояд; иҷораи молиявӣ (лизинг); амалиёт бо металлу сангҳои қиматбаҳо; хизматрасонӣ ба сифати агенти молиявӣ; хизматрасонӣ ба сифати мушовир ё маслиҳатгари молиявӣ; хизматрасонии иттилооти молиявӣ ва қарзӣ.

Ба ду гурӯҳ ҷудо намудани аҳдҳои банкӣ онро дар назар дорад, ки барои гузаронидаани амалиётҳои бонкӣ иҷозатнома зарур аст ва онҳоро танҳо бонкҳо ва дигар ташкило-

тҳои қарзӣ анҷом дода метавонанд. Барои анҷом додани дигар аҳдҳо зарурият ба гирифтани иҷозатнома наменонад, зеро онҳоро на танҳо ташкилотҳои кредитӣ, балки дигар ташкилотҳои тичоратӣ анҷом дода метавонанд. Одатан бо тариқи пурра номбар намудани шумораи амалиёти бонкӣ, ки дар асоси иҷозатнома амалӣ карда мешавад, асос барои хулоса оид ба характери маҳсус доштани қобилияти ҳуқуқдорӣ бонкҳо мегардад. Бояд қайд намоем, ки ҷараёни додани иҷозатнома аз рӯи табиаташ санади маъмурӣ буда, ва ба характери субъекти ҳуқуқи маданӣ будани он таъсир намерасонад. Чи тавре ки дар боло зикр намудем намудҳои зиёди фаъолиятҳои иҷозатномашаванда мавҷуданд, ки ташкилотҳои тичоратӣ дар асоси он ба ин ё он намуди фаъолият машғул мешаванд. Агар ташкилоти тичоратии онро гиранда, тибқи он февран дорои қобилияти ҳуқуқдорӣ маҳсус гардад, он гоҳ ин боиси тааҷҷуб мегардид. Қоидаи мазкур ба бонкҳо низ тааллуқ дорад.

Далели дигаре, ки ҳамчун асос барои қобилияти маҳсус доштани ташкилотҳои қарзӣ, аз ҷумла банкҳо оварда мешавад, мавҷудияти манъ будани машғул шудан ба ин ё он намуди фаъолият мебошад. Қонун дар бораи фаъолияти бонкӣ ба ташкилотҳои қарзи (бонкҳо) машғул шудан ба фаъолияти истехсолӣ, савдо ва бевосита ба фаъолияти бимавиро (м.3 Қонун дар бораи фаъолияти бонкӣ) раво наменонад. Манъи мазкур, инчунин нисбати ташкилотҳои бимавӣ ва сармоягузорӣ низ татбиқ мешавад. Ба ақидаи мо манъкунии мазкурро набояд ба сифати асос барои эътироф намудани қобилияти маҳсуси ҳуқуқдорӣ донист.

Чи тавре ки дар боло қайд кардем, ташкилотҳои қарзӣ (кредитӣ) асосан ба додани кредит машғул мебошанд. Вале мафҳуми «кредит» дар адабиёт якхела маънидод карда намешавад. Яке онро ҳамчун муносибати иқтисодӣ, дигаре, ҳамчун аҳди байни тарафҳо, ки шакли қарзро дорад ва сеюмин ҳамчун ваколатномае, ки дар байни қарздиҳанда ва қарзгиранда мавҷуд мебошад, маънидод менамояд.

Вобаста ба табиати иқтисодии кредит ба хулосаи зерин омадан мумкин аст. Аввало, кредит шакли ҳаракати сармояи қарзӣ мебошад. Сониян, мафҳуми иқтисодии кредит ба ифодаи ҳуқуқи он мутобиқат намекунад. Зеро, ҳаракати сармояи қарзӣ на танҳо дар доираи амалиётҳои қарзӣ ҷой дорад, балки

дар дигар шаклҳои шартномавию ҳуқуқӣ, аз ҷумла шартномаи хариду фурӯш, маҳсулотсупорӣ, пудрат ва ғ. мавҷуд аст. Солисан, мазмуни иқтисодии кредити ташкилотҳои бонкӣ дар ҷамъ намудани воситаҳои пулӣ дар суратҳисоби бонкӣ, додани воситаҳои пулӣ бо шартҳои музднок, муҳлатнок, бозгаштӣ ва мусоидат ба муомилоти пардохтӣ зоҳир мегардад. Баъдан, доираи ташкилотҳои кредитӣ тибқи қонунгузори бонкӣ маҳдуд буда ва шарҳи васеъро истисно менамояд.

Дар Кодекси граждани низ оид ба мазмуни мафҳуми «кредит» якмаъноӣ мавҷуд нест. Боби 40 КГ «Қарз ва кредит» номгузори карда шудааст, вале дар он мафҳуми зикршуда вучуд надорад. Ҳамзамон, дар боби зикршудаи Кодекси граждани қоидаҳо дар бораи шартномаи қарз (моддаҳои 827-838), дар бораи шартномаи кредит, кредити молӣ ва тичоратӣ (моддаҳои 839-843) мавҷуд аст. Муқарроти умумӣ оид ба уҳдадорихои кредитӣ дар боби мазкур алоҳида ҷудо карда нашудааст, вале онҳо дар намуди қоидаҳо оид ба қарз, ки нисбат ба дигар уҳдадорихои кредитӣ татбиқ карда мешаванд, вучуд доранд, агар қоидаҳо оид ба шартномаи кредит, кредити молӣ ва тичоратӣ дигар чизро пешбинӣ накунад ё ин ки ба моҳияти ҷунин уҳдадорихо муҳолиф набоянд. Чи тавре ки мебинем, Кодекси граждани дар байни мафҳуми «кредит» ва «шартномаи кредит», «қарз» ва «шартномаи қарз» нишони баробарӣ мегузорад. Вале ҷунин нишони баробарӣ гувоҳи ҳаммазмун будани онҳоро надорад. Инро мутахассисони соҳаи ҳуқуқ хуб дарк менамоянд.

Маврид ба қайд аст, ки дар аксарияти қонунгузори қарзию кредити Ҷумҳурии Тоҷикистон ба забони тоҷикӣ дар байни истифодаи истилоҳи «қарз» ва «кредит» фарқ гузошта намешавад. Аз ҷумла, дар Қонуни ҚТ «Дар бораи бонки милли», «Дар бораи таърихи қарз (кредит)», «Дар бораи фаъолияти бонкӣ», «Дар бораи фаъолияти бонки исломӣ», «Дар бораи ташкилотҳои маблағгузори хурд», «Дар бораи иттифокҳои қарзӣ» ва ғ. Баръакс, дар матни русии қонунгузори мазкур истилоҳи «заём» ва «кредит» аз ҳамдигар фарқ карда мешавад. Дар матни тоҷикии қонунҳои зикршуда бошад, ҳам «заём» ва ҳам «кредит» ҳамчун қарз фаҳмида мешавад. Ҷунин навоарӣ бе ягон тағйиру иловаҳо ба қонунгузори амалкунанда, аз ҷумла, матни русии онҳо боиси нофаҳмиҳо дар қонунгузори амалкунанда

мегардад. Шартномаи кредит тибқи Кодекси граждани яке аз намудҳои шартномаи қарз буда, ва татбиқи он то дараҷае савияи баланди касбиро талаб менамояд. Ҷунин ҳолат дар шакл, ҳайати субъектҳо ва ҳислати ҳуқуқии аҳдҳои басташуда ифода меёбад. Шартномаи кредитӣ консенсуалӣ, музднок, дутарафа буда ва дар фарқият аз шартномаи қарз ба ҳайси кредитор бонк ё дигар ташкилоти қарзие (кредитие), ки иҷозатномаи Бонки миллиро оид ба анҷом додани амалиётҳои кредитӣ дорад, баромад менамояд. Предмети он маблағҳои пулӣ мебошад. Шартномаи қарзро бошад, ҳамагуна ташкилот ва шахрванде, ки дорой қобилияти амаликунӣ мебошад, баста метавонанд. Предмети он на танҳо маблағҳои пулӣ, балки дигар ашёҳо низ шуда метавонанд. Шартномаи мазкур на танҳо музднок, балки бемузд низ шуда метавонад. Ҷунин фарқият имконият намедихад, ки бе такмили қонунгузори амалкунанда ҳардуи ин истилоҳро муттаҳид намоем. Зеро, нозуқиҳои ҳуқуқии зикршуда метавонад боиси ихтилоф дар байни тарафҳои аҳд гардад. Ва ин дар навбати худ мумкин аст оқибатҳои номатлубро ба бор орад. Барои ҳамин ҳама вақт бояд дар хотир дошт, ки қарз ва кредит, аз ҷумла шартномаи қарз ва шартномаи кредит тибқи қонунгузори мо як чиз набуда, ва аз ин хотир бе такмили қонунгузори ба онҳо моҳияти ягона додан ё омехта намудани онҳо қобили қабул намебошад. Ҳамзамон, дар қонунгузори Ҷумҳурии Тоҷикистон ба ғайр аз истилоҳи «кредит», инҷунин истилоҳи «Кредити молӣ» ва «Кредити тичоратӣ» истифода бурда мешавад. Проблемаи мазкурро танҳо дар сурати дар тамоми матни қонунгузори муносибатҳои кредитӣ (қарзӣ)-ро танзимкунанда иваз намудани истилоҳи «кредит», «кредити молӣ», «кредити тичоратӣ» ба истилоҳи «қарз» ва «қарзи бонкӣ» ҳал намудан мумкин аст.

Дар қонунгузори дигар давлатҳои Иттиҳоди Давлатҳои Мустақил, ба истиснои Қазоқистон дар байни истилоҳҳои зикршуда вобаста ба мазмун, субъект, предмет ва ғ. хангоми истифодабарӣ фарқ гузошта мешавад. Дар Кодекси граждани Ҷумҳурии Қазоқистон, инҷунин дигар қонунгузори он ба ҷои истилоҳи кредит, калимаҳои «шартномаи қарзи бонкӣ» [9, с. 563-590] истифода бурда мешавад. Аз ин ҷо дар тамоми қонунгузори кишвари мазкур истилоҳи «кредит» ба истилоҳи «қарз» иваз карда шудааст.

Қайд кардан зарур аст, ки ҳамаи ташкилотҳои кредитӣ ба истиснои “Бонки миллӣ”, “Иттифоқҳои қарзӣ” ва “Фондҳои қарзӣ” дар шакли ҷамъияти саҳомӣ ва (ё) ҷамъияти дорои масъулияти маҳдуд, яъне ҷамъияти хоҷагӣ таъсис дода мешаванд. Иттифоқҳои қарзӣ” ва “Фондҳои қарзӣ” бошанд, ташкилоти ғайритиҷоратӣ мебошанд.

Фаъолияти кредитӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон дар асоси иҷозатнома барои анҷом додани фаъолияти кредитӣ амалӣ мегардад. Иҷозатнома аз ҷониби Бонки миллии Тоҷикистон ба ташкилотҳои қарзӣ (кредитӣ) дар шакли хаттӣ, бемуҳлат ва бе ҳуқуқи ба шахси дигар вогузор кардани он дода мешавад. Ташкилотҳои қарзӣ (кредитӣ) аз лаҳзаи гирифтани иҷозатнома ҳуқуқи анҷом додани фаъолиятро пайдо мекунанд. Бонки миллии Тоҷикистон дар муддати то се моҳ (дар мавридҳои истисноӣ то ду моҳ тамдид карда шуданаш ҳам мумкин аст) аз рӯзи қабули дархост ба ташкилоти қарзӣ дар хусуси ба талабот ҷавобгӯ будан ё набудани ҳуҷжатҳои пешниҳодшуда хулоса дода, ва дар сурати мусбат будани хулоса, Бонки миллии Тоҷикистон дар муддати як моҳ аз санаи аз қайди давлатӣ гузаштани ташкилоти қарзӣ ба вай иҷозатнома медиҳад (м. 10. Қонуни ҚТ “Дар бораи фаъолияти бонкӣ).

Ташкилотҳои қарзӣ дорои сармояи оинномавӣ мебошанд, ки ҳадди ақалли он аз ҷониби Раёсати Бонки миллии Тоҷикистон бо пули миллӣ муқаррар мегардад. Фонди қарзии хурд ҳангоми таъсисёбӣ бояд дорои маблағи ибтидоии на камтар аз 300 нишондиҳанда барои ҳисобҳо бошад.

Идоракунии ташкилоти қарзӣ аз ҷониби мақоми олии ташкилоти қарзӣ маҷлиси умумии саҳмиядорон (иштирокчиён); мақоми идора (Шӯрои нозирон), ки аз ҷониби маҷлиси умумии саҳмиядорон (иштирокчиён) таъсис дода мешавад ва мақоми иҷроия (раёсат ё раиси (директори) ташкилоти қарзӣ), ки аз ҷониби Шӯрои нозирон таъсис дода мешавад, амалӣ карда мешавад.

Ҳайати Шӯрои нозирон на камтар аз панҷ нафар буда ва аъзои он ба муҳлати 4 сол интихоб карда мешаванд. Инчунин, дар фонди қарзии хурди исломӣ мақоми олии идоракунии Шӯрои парасторон ва Кумитаи хизматрасонии маблағгузори исломӣ (Шӯрои парасторон) фаъолият менамояд.

Роҳбарии бевоситаи фаъолияти ҷорӣ ташкилоти қарзӣ аз ҷониби мақоми иҷроияи он - Раёсат (мақоми дастаҷамъии иҷроия)

ё раиси (директори) ташкилоти қарзӣ (мақоми инфиродии иҷроия) ё Раёсат ва раиси (директори) ташкилоти қарзӣ амалӣ мегардад. Агар Раёсат ва раиси ташкилоти қарзӣ дар як вақт ҳамчун мақоми иҷроия таъсис дода шаванд, он гоҳ раиси ташкилоти қарзӣ вазифаи раиси Раёсати онро иҷро менамояд. Мақоми иҷроияи ташкилоти қарзӣ аз ҷониби Шӯрои нозирон таъсис дода шуда, он барои иҷро қарорҳои Шӯрои нозирон ва идоракунии амалиёти ҳаррӯзаи ташкилоти қарзӣ масъул мебошад. Ҳайати Раёсати ташкилоти қарзӣ набояд аз се нафар кам бошад.

Маврид ба қайд аст, ки дар шароити иқтисоди бозорӣ аз самаранокона идора намудани фаъолияти ташкилотҳои қарзӣ (кредитӣ) рушди иқтисодӣ кишвар вобастагии зиҷ дорад. Чи тавре ки Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон дар ҷаласаи 17 Шӯрои машваратии назди Президенти ҚТ оид ба беҳтар намудани фазои сармоягузорӣ қайд карданд, барои беҳтар намудани фаъолияти босуботи низоми бонкӣ ва таъмини рушди устувори он дар кишвар бояд ба беҳтар кардани сифати сифати дороиҳо, ҷалби сармоягузори хориҷӣ ва дохилӣ, пурзур намудани идоракунии хавфҳо (таваккал), зиёд намудани сармояи асосӣ, такмил додани усулҳои идоракунии корпоративӣ, сатҳи пардохтпазирӣ ва баланд бардоштани самаранокӣ фаъолият диққати ҷиддӣ дода шавад [10]. Таҷрибаи начандон тӯлонии иқтисодӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон нишон дод, ки дар ҳолати самаранокона ба роҳ мондани низоми қарзӣ (кредитӣ) вай ба иқтисодӣ таъсири мусбӣ расонида ва дар мавриди бараъкс метавонад боиси мусоидат намудан ба бухрони иқтисодӣ гардад. Ба он омилҳои гуногун таъсир мерасонанд.

Яке аз омилҳои, ки ба рушди фаъолияти қарзӣ кредитӣ таъсир расонида метавонад, такмили фаъолияти идоракунии ташкилотҳои қарзӣ, аз ҷумла бонкҳо мебошад. Зеро, дар шароити ҳозира доштани функсияҳои зиёди маъмурии идоракунии Бонки миллиро нисбатан ба дигар ташкилотҳои қарзӣ дар ҳолати бартарӣ қарор дода, онро на танҳо берун аз низоми қарзӣ, балки дар болои он қарор медиҳад. Дар натиҷа ҳамаи он чизе, ки нисбат ба ташкилотҳои қарз (бонкҳо)-и руҳ медиҳад, ба он тааллуқ надошта, ба ҳолати молиявии он низ таъсир намерасонад. Натиҷаи он муфлисшавии бонкҳо ва дигар ташкилотҳои қа-

рзӣ гардида, барои он Бонки миллӣ ҳеч гуна ҷавобгариро ба зимма намегирад. Аз ин ҷо такмилдиҳии фаъолияти он на аз ҳисоби пурзур намудани функсияи ҳокимияти он (ваколатҳои фискалии он), балки бо роҳи гузаштан ба методи либералии идора ва танзимномаи иқтисодиёт, амалӣ карда шавад, то ин ки Бонки миллӣ на мақомоти нимдавлатӣ, балки бояд бонк бошад.

Бояд қайд намоем, ки Бонки миллӣ на танҳо аксарияти қонунҳои танзимкунандаи фаъолияти кредитиро таҳия ва пешниҳод менамояд, балки меъёрҳои эҷод ва қабулнамудаи он сарчашмаи асосии танзимномаи фаъолияти ташкилотҳои қарзӣ (бонкҳо) мебошад. Меъёрҳои танзимкунандаи фаъолияти бонкиро қабул намуда, Бонки миллӣ бевосита дар он муносибатҳои ҳуқуқие иштирок менамояд, ки ҳуди он муқаррар намудааст. Чунин ҳолат ба вай имконият медиҳад, ки дар баъзе мавридҳо манфиати дигар иштирокчиёни муносибатҳои қарзиро ба назар нагирад. Дар чунин ҳолат Бонки миллӣ ба монанди ҳамаи дигар ташкилотҳои қарзӣ маҷбур мешавад, ки ба қоидаҳои умумие, ки барои ҳамаи ташкилотҳои қарзӣ муқаррар карда шудааст, итоат намояд ва фаъолияти худро бевосита барои идора намудани фаъолияти қарзӣ ва молиявӣ сарф намояд. Ба зиммаи он барои идоракунии воситаҳои истисноии ҳуқуқӣ – граждании қарзию молиявӣ гузошта шавад. Ваколатҳои маъмурии идоракунии он, инчунин таҳия ва пешниҳоди қонунгузории қарзии он ба мақомоти махсуси ҳокимияти давлатӣ дода шавад.

Рӯйхати адабиёт

1. Аҳбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, с. 2009, №5, мод. 331; с. 2010, №7, мод. 555; с. 2011, №12, мод. 846; с. 2013, №11, мод. 786; с. 2014, №11, мод. 663.
2. Аҳбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, с. 2013, №7, мод. 520; с. 2014, №11, мод. 662.
3. Аҳбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, с. 2013, №3, мод. 185.
4. Аҳбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, с. 2012, №4, мод. 266.
5. Аҳбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, с. 2014, № 3, мод. 185.
6. Тосунян Г.А. Викулин А.Ю. Экмалиян А.М. Банковское право. М., 2002. – С. 204.
7. Нефедов Д.В. О юридической природе банковской правосубъектности // Актуальные проблемы науки и практики коммерческого права. Вып. 3. СПб., 2000. – С. 85; Комерческое право. Учебник. Под ред. В.Ф. Попондопуло, М., 2009. – С. 450-451; Белых В.С. Правовое регулирование предпринимательской деятельности в России. М. 2013. – С. 213-215.
8. Филатов Ю.В. Особенности юридической личности банка: Правовое положение субъектов предпринимательской деятельности / отв. ред. В.С. Белых. Екатеринбург, 2002. – С. 140.
9. Гражданский кодекс Республики Казахстан (Особенная часть). Комментарий. Алматы, 2006. – С. 563-590.
10. Эмомалӣ Раҳмон. Барои фаъолияти мусоиди соҳибкорӣ қонунгузории амалкунанда такмил ёфт // Бочу хироч, №5(1049), 2 февралӣ соли 2017.

Аннотатсия

Проблемаҳои танзими ҳуқуқии фаъолияти ташкилотҳои қарзӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон

Дар мақолаи мазкур оид ба баъзе проблемаҳои танзими ҳуқуқии фаъолияти ташкилоҳои қарзӣ (кредитӣ) иброи ақида қарда мешавад. Дар он қонунгузори Тоҷикистон оид ба ҳолати ҳуқуқии ташкилотҳои қарзӣ мавриди таҳлил қарор гирифта, фикру ақидаҳои олимони оид ба проблемаи мазкур баён қарда мешавад.

Аннотация

Проблемы правового регулирования кредитных организаций в Республике Таджикистан

В статье речь идет о правовом регулировании кредитных организаций в Республике Таджикистан. В ней анализируется законодательство Таджикистана о кредитных организациях, излагаются мнения ученых по данной проблеме.

Annotation

The problem of legal regulation of credit organizations in the Republic of Tajikistan

In this article the speech goes about the legal status of the credit organizations in the Republic of Tajikistan. In it analyzed the legislation of Tajikistan on the legal situation of credit organizations and stated the opinions of scientists on the given problem.

Соҳибназарзода Манучехр,
сармутахассиси шубъаи ҳуқуқи байналмилалии
Маркази милли қонунгузори назди Президенти
Ҷумҳурии Тоҷикистон

ДОИР БА МАСОИЛИ ТАНЗИМИ ДАВЛАТӢ-ҲУҚУҚИИ ФАӢОЛИЯТИ ИҚТИСОДИИ ХОРИЧӢ

Калидвожаҳо: танзими давлатӢ-ҳуқуқӣ; фаӢолияти иқтисодии хориҷӣ; методҳои маъмурӣ ва иқтисодӣ; шаклҳои танзими фаӢолияти иқтисоди хориҷӣ.

Ключевые слова: государственно-правовое регулирование; внешняя экономическая деятельность; административные и экономические методы; формы регулирования внешнеэкономической деятельности.

Keywords: state-legal regulation; foreign economic activity; administrative and economic methods; the regulation forms of foreign economic activity

Иқтисоди бозорӣ на танҳо иқтисоди худтанзимшаванда мебошад, балки танзими ҳуқуқи он бояд аз тарафи давлат низ сурат гирад. Таҷриба нишон медиҳад, ки бе давлат, бе таъсири танзимгардонии он ба иқтисодиёт инкишофи муътадили муносибатҳои хоҷагидорӣ ғайриимкон мебошад [1, с. 74]. Аз тарафи дигар истифодаи муносибатҳои моливу-пулӣ дар рушди иқтисоди бозорӣ сабаби дур шудани давлат аз идоракунии иқтисод шуда наметавонад. Яъне, давлат иқтисодиётро то дараҷае ба асосҳои худидоракунии гузаронида, бо ҳамин ба субъектҳои хоҷагӣ мустақилият, озодӣ ва имконияти васеи ташаббус намуданро муҳайё менамояд. Ин ташаббуснамоии давлат, ки ба танзими давлатии муносибатҳои иқтисоди бозорӣ равона шудааст, бо истифода аз усулҳои ба монанди: муқаррар кардани стандартҳои умумӣ, маҳдуд намудани фаъолияти инҳисорӣ, танзими асъор ва назорати асъор, инчунин тавассути муқаррар намудани андозҳо ва бочҳои давлатӣ амалӣ карда мешавад [2, с. 151].

Ба ҳамин маъно фаъолияти иқтисодии хориҷӣ ҳамчун шакли фаъолияти субъектҳои хоҷагидор бе ҷой доштани танзими давлатӣ-ҳуқуқӣ вучуд дошта наметавонад. Аз ин рӯ баҳри амалӣ намудани фаъолияти иқтисоди хориҷӣ чараҳои таъсиррасо-

нии мақсадноку муташаккил ва арзишӣ меъёрӣ ба рафтори субъектҳои хоҷагидор ташкил карда мешавад, ки баҳри ташкили дурусти фазои фаъолияти иқтисоди хориҷӣ мусоидат менамояд.

Танзими давлатӣ-ҳуқуқии фаъолияти иқтисоди хориҷӣ гуфта, фаъолияти давлатро дар симои мақомоти дахлдори он меноманд [3, с. 451], ки бо мақсади эҷоди шароити мусоид чихати инкишофи фаъолияти иқтисоди хориҷии субъектҳои хоҷагидор, аз қабилӣ эҷоди пояи зарурии ҳуқуқӣ; баробарсозии даври иқтисодӣ; истиқрори муомилоти пулӣ; эҷоди фазои рақобати солими субъектҳои хоҷагидор; сиёсати босуботи нархгузорӣ ва эҷоди низоми босуботи созори андоз дар фаъолияти иқтисоди хориҷиро меноманд.

Танзими давлатӣ-ҳуқуқии фаъолияти иқтисоди хориҷии субъектҳои хоҷагидор бо роҳи усулҳои муайян амалӣ карда мешавад.

Таҷрибаи ҷаҳонӣ нишон медиҳад, ки давлатҳо бо мақсади нигоҳ доштани устувории амалиёти савдои хориҷӣ, таъмини самаранокӣ таносуби содироту воридоти ашёи хом ва молу маҳсулот, роҳ надодан ба номутаносибии онҳо ва умуман бо мақсади ҳифзи манфиатҳои иқтисодии кишвар танзими дурусти фаъолияти иқтисоди хориҷиро, ки бо сиёсати

давлатӣ дар ин самт вобаста аст, ташкил менамоянд. Чунин сиёсат ба воситаи низоми танзими давлатии фаъолияти иқтисодии хориҷӣ татбиқ мегардад. Дар танзими давлатии фаъолияти иқтисодии хориҷии субъектҳои хоҷагидор методҳои маъмурӣ ва иқтисодӣ истифода бурда мешаванд.

Методҳои маъмурӣ аз ҷониби мақомоти ҳокимияти давлатӣ қабул гардидани асноди қонунӣ ва меъёрӣ, ба монанди қонунҳо, кодексҳо, қарорҳои фармоишҳои ҳукумат ва қарорҳои дигари мақомоти ҳокимияти давлатӣ (фармон, дастурамаҷал) мебошанд, ки ҷараёни татбиқи фаъолияти иқтисодии хориҷии субъектҳои хоҷагидорро ба тартиб андохта, шарикони тижоратиро уҳдадор менамояд, ки қоидаҳои маҳдудиятҳои муайян ва монеаҳои дигарро ҷиддан риоя намоянд.

Методҳои иқтисодӣ бошад – ҷораҳои мебошанд, ки мақомоти ҳокимияти давлатӣ ба кадрҳои имкониятҳои иқтисодии худ андешида, онҳо ба фароҳам овардани шароит барои инкишофи муомилоти иқтисодии хориҷӣ, мутавозинии пардохтҳо ва ҳавасмандгардонии амалиёти содироту воридот равона гардидаанд. Бо ин усулҳо давлат метавонад аз бучети кишвар барои маблағгузориҳои бевоситаи содироту воридот маблағ ҷудо кунад, миқдори андозхоро аз содиркунандагон кам кунад, қарзҳои ва суғуртаи содиротро таъмин намояд.

Агар усулҳои маъмурии танзими фаъолияти иқтисодии хориҷӣ дорои хусусияти маҳдудкунанда бошанд, пас усулҳои иқтисодӣ хусусияти ҳавасмандкунанда доранд.

Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон бо мақсади суръат бахшидани фаъолияти иқтисодии хориҷӣ, ҷалби инвестицияҳои хориҷӣ, воридоти техникаю технология ва бо молҳои истеъмолий пур кардани бозори дохилӣ 17 июли соли 1992 фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, №ФИ-130 қабул шуд. Ин фармон ҳуқуқи субъектҳои хоҷагидорро дар фаъолияти иқтисодии хориҷӣ васеъ карда, тартиби танзими робитаҳои иқтисодии хориҷиро дар ҷумҳурӣ аниқ муайян намуд [4].

Шаклҳои танзими фаъолияти иқтисодии хориҷӣ, бори аввал бо дарназардошти қабули Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи фаъолияти иқтисодии хориҷӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон», ки 27 декабри соли 1993 (моддаи 12) бо қарори Шурои Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, №870 дар амал ҷорӣ гардида буд, аниқ карда шудаанд.

Шаклҳои мазкур инҳоро дарбар мегирифт: бақайдгирии субъектҳои фаъолияти иқтисодии хориҷӣ; муқаррар намудани низоми андозу имтиёзҳои тафриқанок, аз ҷумла, асбобӣ; бунёди низоми давлатии таъмини иттилоотии фаъолияти иқтисодии хориҷӣ; расонидани кумаки молиявӣ дар шакли дотатсия, субсидия, субвенсия, қарзи бучетӣ, кредити бонкии марбут ба татбиқи инкишофи фаъолияти иқтисодии хориҷии минтақаҳо, корхонаҳо ва шахрвандони алоҳида; таҳия, маблағгузорӣ ва гузаронидани экспертизаи барномаҳои мақсадноки комплексӣ оид ба инкишофи шаклҳои муҳталлифи робитаҳои иқтисодии хориҷии ҷумҳурӣ; экспертизаи қарордод, шартнома ва созишномаҳои баимзорасида ва асноди дигари ҳуқуқие, ки манфиатҳои иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистонро дарбар мегиранд; декларатсиякунонии молҳо ва амволи дигари ба Ҷумҳурии Тоҷикистон воридшаванда ва аз Ҷумҳурии Тоҷикистон содиршаванда; муқаррар намудани тартиби содироту воридоти маҳсулот (қору хизмат); ташаққул ва истифодаи маблағҳои фонди асбобӣ ва фондҳои дигар.

Шаклҳои муҳимтарин ва дар амал бештар истифодашавандаи танзими давлатии фаъолияти иқтисодии хориҷӣ инҳо мебошанд:

1. Бақайдгирии иштирокчиёни фаъолияти иқтисодии хориҷӣ, ки бо мақсади танзими фаъолияти субъектҳои хоҷагидори дар мавриди анҷоми амалиёти савдои хориҷӣ гузаронида мешавад. Тартиби бақайдгириро Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон муайян менамояд. Ҳоло ҳамаи ашхоси ҳуқуқию воқеӣ дар Вазорати рушди иқтисод ва савдои Ҷумҳурии Тоҷикистон ба қайд гирифта мешаванд. Пас аз бақайдгирӣ, аз рӯи баъзе намудҳои фаъолият бошад, дар сурати мавҷуд будани иҷозатнома (литсензияи истеҳсоли спирти этил ва маҳсулоти спиртдор), иштирокчиён барои татбиқи фаъолияти иқтисодии хориҷӣ ҳуқуқ пайдо мекунанд.

2. Муайян намудани квота ва литсензиякунонӣ – чунин тартиби танзими фаъолияти иқтисодии хориҷӣ мебошад, ки мақомоти ҳокимияти давлатӣ ба намудҳои мушаххаси моли дар давоми вақти муайян содир ё воридшаванда маҳдудиятҳои махсуси миқдорӣ муқаррар менамоянд.

Квотаи содиротӣ бо мақсади ҳифзи молистеҳсолкунандагону истеъмолгарони ватанӣ аз камбудии муваққатии ин навъи мол, нигоҳ

доштани нархи онҳо дар бозори ҷаҳонӣ, таъмини истифодаи мутаваззини захираҳои мавҷуда дар бозори дохилӣ (эҳтиёҷоти истеъмолгарони ҷумҳурӣ) ва бозори хориҷӣ (захираҳои содиротӣ) ҷорӣ карда мешаванд. Квотаҳо, чун қоида, дар асоси созишномаҳои баимзорасидаи байналхалқӣ дар бораи маҳдудияти ихтиёрий муқаррар карда мешаванд. Вале азбаски чунин созишномаҳо ҳеҷ гуна подошро барои кишвари содиркунанда пешбинӣ намекунанд, квотаҳо бе мувофиқаи пешакӣ ҷорӣ карда мешаванд.

Квотаҳои воридотӣ маъмулан бо мақсади ҳифзи саноати миллӣ аз рақобати молрасонандагони хориҷӣ, инчунин барои маҳдуд сохтани хароҷоти асъори озод баландшаванда барои хариди молҳои хориҷӣ ҷорӣ карда мешаванд.

Литсензиякунонӣ низоми иҷозатномаҳои хаттии (литсензияҳои) намунаи муқарраршуда мебошад, ки аз ҷониби мақомоти ваколатдори ҳокимияти давлатӣ барои содироту воридоти мол (қору хизмат), ки номгӯи онҳоро ҳукумати кишвар тасдиқ менамояд, дода мешаванд. Литсензияҳо мувофиқи тартиби муқараргардида барои ҳар воҳиди мол, миқдори муайян ва намудҳои алоҳидаи он бо зикри ҳатмии ҳаҷм, арзиши моли содиркунанда ва қабулкунандаи (кишвари таъиншудаи) мушаххаси мол дода мешаванд.

Дар таҷрибаи ҷаҳонӣ литсензиякунонӣ мутобиқи Кодекси қоидаҳои литсензиякунонии дар гуфтушунидҳои бисёрҷониба дар доираи АГТС (Ассамблеяи генералии тарифҳо ва савдо) эътирофгардида, ки соли 1973 дар Токио оғоз ёфта, соли 1979 дар Женева (Швейтсария) ба итмом расид, ба амал бароварда мешавад. Кодекси мазкур бо мақсади сода кардани расму қоидаҳои литсензиякунонии воридот ва таъмини риояи софдилона ва одилонаи онҳо таҳия гардидааст. Кодекси қоидаҳои литсензиякунонӣ ба баланд бардоштани ошкоро будани таҷрибаи литсензиякунони мусоидат намуд, зеро он нашри ошкорои асноди дахлдори миллии қонуни ва меъёриро талаб мекард.

3. Декларатсиякунонии мол зимни содироту воридот.

Декларатсиякунонии мол шартӣ ҳатмии воридот ва содироти молҳои аз тариқи сарҳади ҷумҳурии Тоҷикистон ба воситаи нақлиёти роҳи оҳан, ҳавоӣ, автомобилӣ ва нақлиёти дигари интиқолдиҳанда, аз ҷумла, ба воситаи кубурҳо, дар бағочӣ ашхоси аз

сарҳади ҷумҳурии ӯзбекистон ба суроғи ҳар субъекти ҳоҷагӣ (шаҳс), сарфи назар аз шакли ташкилию моликият, мансубият ва маҳалли бақайдгирӣ, расонидани онҳо мебошад.

Декларатсиякунонии мол дар мақомоти ҷумрук сурат гирифта, аз ҷониби ашхоси интиқолдиҳандаи мол (декларантҳо) ё брокерони ҷумрукӣ ба амал бароварда мешавад.

Барои ҳар миқдори муайяни моли ворид ва содиршаванда декларатсияи ҷумрукии бор ва варақаҳои иловагии он, ки бланкаҳояшонро Хадамоти ҷумруки назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон тайёр мекунад, пур карда мешаванд. Дар декларатсияи ҷумрукии бор сабт намудани маълумоти баръало бардуруғ боиси ҷавобгарӣ мутобиқи қонунҳои ҷорӣ мегардад.

4. Экспертизаи қарордодҳо.

Экспертизаи қарордоду созишномаҳо бо мақсади муайян намудани самаранокии иқтисодии онҳо аз нуқтаи назари ҳифзи манфиатҳои давлат ва пешгирии зарари эҳтимоли ба иқтисодиёти кишвар гузаронида мешавад. Экспертизаро мақоми ваколатдори ҳокимияти давлатӣ мегузаронад. Ин мақом дар асоси баррасии асноди пешниҳодгардида, шартҳои таҳвил, пардохт, нархи моли дар қарордод зикргардида ҳулосаи мусбат (манфӣ) мебарорад.

Ҳулосаи мусбат дар баробари асноди дигари пешниҳодгардида барои барасмиятдарории ҷумрукии бор асос мебошад. Чунин тартиби гузаронидани экспертизаҳои қарордоду шартномаҳо ба содироти (воридоти) молҳои дахлдор, ки феҳрасти онҳо аз ҷониби Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон тасдиқ карда мешавад. Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон 27 июни соли 1995 бо қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон, №437 «Дар бораи тартиби экспертизаи қарордодҳо, шартномаю созишномаҳо ва асноди дигари ҳуқуқие, ки ба манфиатҳои иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон вобастаанд, бақайдгирию баҳисобгирӣ ва назорати иҷрои онҳо» ҷорӣ карда шуд. Бо ин қарор вазифаи экспертизакунонӣ, баҳисобгирӣ ва назорати иҷрои қарордоду шартномаҳо ба зиммаи Вазорати рушди иқтисод ва савдои Ҷумҳурии Тоҷикистон гузошта шуд [5].

5. Тадбирҳои ба тартиб даровардани содироту воридоти мол (қору хизмат).

Ин тадбирҳоро ҳукумати ҷумҳурӣ ва мақомоти дигари ҳокимияти давлатӣ бо дарназардошти вазъияти дар бозори дохилии кишвар ва бозори хориҷӣ бамиёномада меандешанд.

Чораҳои мазкур инҳоянд:

- тасдиқ намудани феҳрасти молҳое (қору хизмат), ки содироти онҳо аз кишвар манъ аст;
- тасдиқ намудани феҳрасти молҳое (қору хизмат), ки содироташон мувофиқи тартиби муайяннамудаи ҳукумати кишвар сурат мегирад;
- тасдиқ намудани феҳрасти молҳое (қору хизмат), ки содироту воридоташон барои таъмини эҳтиёҷоти истеҳсолии ташкилоту корхонаҳои ҷумҳурӣ ба амал бароварда мешавад;
- иҷозат додани мубодилаи ашёи хом ва молу маҳсулот дар доираи кооператсияи байналхалқии истеҳсолот;
- иҷозат додани содироти ашёи хом ва молу маҳсулот чиҳати пардохти қарз аз шарикони хориҷӣ барои молрасонии пеш аз муҳлат мутобиқи қарордодҳои (шартномаҳои) қаблан баимзорасида.

Солҳои охир Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон дар мавриди ба тартиб даровардани содироту воридоти мол (қору хизмат) як қатор тадбирҳо андешидааст.

6. Танзими асър ва назорати асърӣ оид ба фаъолияти иқтисодии хориҷӣ.

Ин шакли танзими давлатии фаъолияти иқтисодии хориҷӣ тартиби танзими асър ва назорати асър, инчунин механизми мушаххаси барои расонидани молҳои содиротию воридотӣ ба ҳисобномаҳои ташкилоту корхонаҳои ҷумҳурӣ гузаронидани маблағҳои асърори хориҷиро муқаррар менамояд. Зимни содироту воридоти мол низоми ҳисобу китоб ва кредитонии амалиёти содиротию воридотӣ, баҳисобгирӣ ва назорати истифодаи даромади асър аз фуруши мол пешбинӣ карда мешавад. Ин шакли танзими давлатӣ принципҳои анҷоми амалиёти асърӣ, ҳифзи асърори миллӣ ва механизми истифодаи асърори хориҷӣ, тартиби интиқол, ворид сохтану ба хориҷи кишвар баровардан ва ирсоли асърори хориҷӣ ва қарзҳои арзишнокро муайян менамояд. Чараёнҳои мазкур мутобиқи Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи танзими асър ва назорати асър», ки бо қарори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 13 июни соли 2013, №964 дар амал қарор гирифта шуда, танзим карда мешаванд.

Мутобиқи Қонуни мазкур мақоми давлатии танзимкунандаи асър Бонки миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон (моддаи 4) мебошад [6].

Вазифаҳои Бонки миллӣ дар соҳаи танзими асър иборат аз онанд, ки он:

- тартиби ба резидентҳо додани иҷозатнома ро барои фаъолияти, ки бо анҷомдиҳии амалиёт бо асърори хориҷӣ вобаста мебошад, муайян менамояд;
- соҳа ва тартиби истифода, муомилоти асърори хориҷӣ ва қоғазҳои қиматнокро бо асърори хориҷӣ муайян мекунад;
- тартиби анҷомдиҳии амалиёти асърори барои резидентҳо ва ғайррезидентҳо, аз ҷумла барои бонкҳои ваколатдор муайян менамояд;
- шаклҳои ягонаи баҳисобгирӣ ва ҳисоботи амалиёти асърӣ, тартиб ва муҳлати пешниҳоди онҳоро барои резидентҳо ва ғайррезидентҳо, аз ҷумла барои бонкҳои ваколатдор муқаррар менамояд;
- омори амалиёти асърори таҳия ва нашр менамояд;
- қурби расмӣ пули миллиро нисбат ба асърори хориҷӣ бо мақсади баҳисобгирӣ ва пардохтҳои ҳатмӣ муайян ва эълон менамояд;
- вазифаҳои дигареро, ки Қонуни мазкур ва санадҳои қонунгузорӣ пешбинӣ намудаанд, амалӣ менамояд.

Дар ин вазифаҳои бонк моҳият ва механизми мушаххаси қисми аввали шаклҳои зикргардидаи танзими фаъолияти иқтисодии хориҷии танзими асър нишон дода шудааст.

Қисми дуюми шаклҳои зикргардидаи танзими фаъолияти иқтисодии хориҷӣ *назорати асър* мебошад. Мақсади он таъмини риояи қонунҳои қарорӣ зимни анҷоми амалиёти асърӣ мебошад. Мақсад ва вазифаҳои назорати асър (моддаи 17) иборатанд аз:

- муайян кардани мувофиқати амалиёти асърӣ ба қонунгузори Ҷумҳурии Тоҷикистон ва тартиби муқарраргардидаи анҷомдиҳии онҳо;
- санҷиши асоснокии пардохтҳо ва интиқолҳои марбут ба амалиёти асърӣ ва мавҷудияти ҳуҷжатҳои зарурӣ барои анҷомдиҳии онҳо;
- санҷиши пуррагӣ ва воқеӣ будани баҳисобгирӣ ва ҳисоботдиҳии амалиёти асърӣ.

Назорати асърро *мақомот ва агентҳои* ба амал мебароранд.

Мақомоти назорати асър Бонки миллӣ, Вазорати молия ва Кумитаи гумруки назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон, агентҳои бошанд, бонкҳои ваколатдоре мебошанд, ки дар фаъолияти худ ба Бонки миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳисобот медиҳанд.

Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон тартиби ба амал баровардани назорати асъор ба низом дароварда шудааст. Соли 1996 «Низомномаи тартиби татбиқи назорати асъор бо воридоти даромади асъори аз содироти мол бадастомада ба Ҷумҳурии Тоҷикистон» таҳия гардид, ки аз ҷониби Бонки миллӣ ва Хадамоти гумруки назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон тасдиқ гардида, бо Вазорати рушди иқтисод ва савдои Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Вазорати молияи Ҷумҳурии Тоҷикистон ба мувофиқа расонида шудааст.

Дар низомномаи мазкур тартиби амали мақомоту агентҳои назорати асъор, содиркунандагони ашёи хом, молу маҳсулот, механизми мушаххаси ба расмият даровардани бору аснод, гардиши асъор (даромад), пешниҳоди маълумот доир ба ҳамаи самтҳои мазкур ва шаклҳои коркард, ҳамоҳангсозӣ ва назорати онҳо, инчунин масъулияти ҳамаи иштироқчиёни амалиёти савдои ҳориҷӣ муайян шудааст.

Тибқи низомномаи мазкур ҳамаи содиркунандаҳо, сарфи назар аз шакли моликиятшон, инчунин ашхоси воқеӣ низ вазифадоранд, ки ба ҳисобномаи асъори бонки дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ба онҳо хизматрасонанда гузаронидани маблағи асъори аз фурӯши мол дар хориҷи ҷумҳурӣ ба даст овардашонро таъмин намоянд.

Мутобиқи низомномаи мазкур маҷмӯи асноди меъёрие тавсия гардида, амал мекунанд, ки дар асоси онҳо назорати асъор ба амал бароварда мешавад.

Бояд иброн дошт, ки дар ҷараёни танзими давлатӣ нақши асосӣ ба низоми гумрукии кишвар тааллуқ дорад. Ташақкул ва инкишофи низоми гумрукии давлати ҷавони соҳибистиклол ҷараёни хеле мураккабест, ки таҳияи маҷмӯи санади қонунии меъёрӣ ва татбиқи амалии онҳоро бо мақсади мусоидат ба барқароркунии робитаҳои иқтисодии хориҷии ҷумҳурӣ ва таъмини иштироқи он дар ҳамкориҳои байналхалқӣ доир ба масъалаҳои фаъолияти гумрукӣ дарбар мегирад.

Татбиқи принципҳои низоми гумрукии танзими фаъолияти иқтисодии хориҷӣ дар ҷумҳурӣ мутобиқи Кодекси гумруки Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки 3 декабри соли 2004 қабул шудааст, сурат мегирад.

Низоми гумрукии танзими фаъолияти иқтисодии хориҷӣ бо роҳҳои зайл татбиқ мегардад;

– ситонидани бочу хирочи гумрукӣ, андозу пардохтҳо ва расму қоидаҳои маъмулӣ барои воридоту содироти мол (қору хизмат) ва интиқоли транзитии онҳо муқарраргардида;

– риояи мамнуъияту маҳдудиятҳо дар мавриди интиқоли намудҳои муайяни мол (қору хизмат) аз тариқи сарҳади гумрукӣ;

– истифодаи низоми мувофиқагардонидашудаи тасвир ва бо рамзифода кардани мол, ба монанди феҳристи ягонаи эътирофгардидаи молии фаъолияти иқтисодии хориҷӣ;

– арзёбии дурусти гумрукии мол, роҳ наодан ба расонидани зарар ба манфиатҳои давлат [7].

Тадбирҳои андешидашаванда ва ҷораҳои амалӣ дар мавриди танзими гумрукӣ дар ҳар кишвар ба сиёсати иқтисодии дар марҳилаи мушаххас татбиқшаванда вобастаанд.

Зимни интиқоли мол ва ашёи дигар аз тариқи сарҳади гумрукии давлат, танзими фаъолияти иқтисодии хориҷӣ бо роҳи ба амал баровардани низоми назорати гумрукӣ ва барасмиятдарории гумрукӣ сурат мегирад.

Рукни асосии назорати гумрукӣ ва барасмиятдарории мол декларатсияқунонии молу амвол, инчунин муайян намудани шаклҳои муомилоти молҳои интиқолшаванда мебошад.

Шакли муомилоти молҳои (қору хизмат) интиқолшаванда аз мақсади истифодаи онҳо вобастааст. Агар моли аз сарҳади гумрукӣ интиқолшаванда ба мақсадҳои тичоратӣ истифода шавад, шакли муомилот тичоратӣ номида мешавад ва агар мол бидуни мақсади тичорат интиқол дода шавад, дар сурати ҷой надоштани амали хариду фуруш ва ба даст овардани ғоидаи иқтисодӣ, муомилоти ғайритичоратӣ номида мешавад.

Низоми гумрукии танзими фаъолияти иқтисодии хориҷӣ бо тадбирҳои танзими тарифӣ ва ғайритарифӣ амалӣ гардонидани мешавад.

Танзими тарифӣ – ин (системаи) тадбирҳои танзими фаъолияти иқтисодии хориҷӣ мебошад, ки ба ситонидани бочу хирочи гумрукӣ аз молҳо бо роҳи истифодаи мизони тарифӣ асос меёбад. Тарифи гумрукӣ воситаи муҳимтарини танзими гумрукӣ буда, аз феҳристи муназзами молҳои (қору хизмате) иборат аст, ки зимни содироту воридот аз онҳо бочу хирочи гумрукӣ ситонида мешавад. Тарифи гумрукӣ инчунин усулҳои муайян намудани нархи гумрукии мол ва ситонидани бочу хи-

рочи гумрукӣ, механизми қорӣ намудан, тағйир додан ё бекор кардани онҳо ва қоидаҳои муайяннамудаи кишвари истехсолкунандаи молро дарбар мегирад.

Танзими ғайритарифӣ – ин (системаи) қораҳои мутобиқи усулҳои (шаклҳои) маъмурӣ ва иқтисодии танзими давлатии фаъолияти иқтисодии хориҷӣ дар мавриди ба расмият даровардани амалиёти содироту воридот андешидашаванда мебошад. Ба он маҳдудиятҳои миқдорӣ, экспертизаи қарордодҳо, муайян намудани квота, лицензиякунонӣ, монеаҳои техникӣ ва тадбирҳои дигари қаблан ибразгардида дохил мешаванд.

Тадбирҳои ғайритарифӣ на ҳамеша, вале метавонанд боиси маҳдудиятҳои фаъолияти иқтисодии хориҷӣ гарданд. Мисоли чунин тадбирҳо системаҳои мухталифи назорат ба содироту воридот, бочу хирочи тағйирёбанда ва тадбирҳои дигаре мебошанд, ки аҳли башар онҳоро ҳамчун маҳдудкунии савдои хориҷӣ арзёбӣ менамояд.

Тарифи гумрукӣ аз рӯи маънои иқтисодии худ категорияи арзиши бозории танзими фаъолияти иқтисодии хориҷӣ мебошад ва бинобар ин танзими гумрукӣ бо роҳи ситонида ни маблағҳои (пардохтҳои) гумрукӣ ба амал бароварда мешавад.

Мутобиқи Кодекси гумруки Ҷумҳурии Тоҷикистон зимни интиқоли бор (қору хизматрасонӣ) аз тариқи сарҳади гумрукӣ ва дар ҳолатҳои дигар маблағҳои зерини гумрукӣ пардохта мешаванд:

бочу хирочи гумрукӣ; андози арзиши иловашуда; аксизҳо; бочу барои додани литсензия ва шаҳодатномаи вижаи мутахассиси *барасмиятдарории гумрукӣ* ва барқарор намудани амали онҳо; бочи гумрукӣ барои барасмиятдарории (расму қоидаҳои) гумрукӣ; *бочи гумрукӣ барои ҳифзу нигоҳдорӣ мол*; пардохт барои додани маълумот ва машварат; пардохт барои қабули қарори пешакӣ; пардохт барои иштирок дар музоадаҳои гумрукӣ.

Бочу хирочи гумрукӣ аз фаъолияти иқтисоди хориҷии субъектҳои хоҷагидор мутобиқи низомии гумруки аз қониби мақомоти гумрукии ҷумҳурӣ муайяншаванда пардохта мешаванд. *Низомии гумрукӣ* маҷмӯи муқаррароте мебошад, ки мавқеи мол ва воситаҳои нақлиётӣ аз сарҳади гумрукии давлат интиқолшавандаро дар фаъолияти иқтисодии субъектҳои хоҷагидор барои мақсадҳои гумрукӣ муайян менамояд.

Дар моддаи 155 Кодекси гумруки Ҷумҳурии Тоҷикистон 18 намуди зерини низомии гумрукӣ муайян гардидааст:

- 1) иҷозат барои муомилоти озод;
- 2) содирот;
- 3) транзити гумрукии байналмилалӣ;
- 4) коркард дар қаламрави гумрукӣ;
- 5) коркард барои муомилоти озод;
- 6) коркард берун аз қаламрави гумрукӣ;
- 7) воридоти муваққатӣ;
- 8) анбори гумрукӣ;
- 9) реимпорт;
- 10) реэкспорт;
- 11) нобудкунӣ;
- 12) даст кашидан ба манфиати давлат;
- 13) содироти муваққатӣ;
- 14) савдои бебоч;
- 15) минтақаи озоди гумрукӣ;
- 16) анбори озод;
- 17) интиқоли захираҳо;
- 18) низомҳои гумрукии махсус [7].

Ҳамин тавр, танзими давлатӣ-ҳуқуқии фаъолияти иқтисоди хориҷии субъектҳои хоҷагидор воситаи муҳими мақсаднок ба фаъолияти иқтисоди хориҷии субъектҳои хоҷагидор ба ҳисоб рафта, дуруст амалӣ намудани он барои беҳбудии фаъолияти иқтисодии хориҷии субъектҳои хоҷагидор ва ҳифзи истехсолкунандагони моли ватанӣ аз молҳои мушобеҳи рақобаткунанда шароити мусоид фароҳам меварад, ки ин ба баланд гардидани бучети давлатии кишвар мусоидат мекунад.

Рӯйхати адабиёт

1. Раҳимов М.З. Ҳуқуқи соҳибқорӣ. Душанбе. «Деваштич», 2007. – С. 74.
2. Раҳимов М.З. Развитие законодательства Республики Таджикистан в период независимости // Международные отношения и внешняя политика. Международное и европейское право. – 2013. - №9. – С. 151.
3. Фарҳанги истилоҳоти ҳуқуқ // Зери таҳрири академики Академияи илмҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон, доктори илмҳои ҳуқуқ, профессор, Маҳмудов М.А. Душанбе «ЭР-граф» 2009. – С. 451.
4. Фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 17 июли соли 1992, №ФИ-130.
5. Қарори Ҳуқумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 27 июни соли 1995, №437 «Дар бораи тартиби экспертизаи қарордодҳо, шартномаю созишно-

маҳо ва асноди дигари ҳуқуқие, қи ба манфиатҳои иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон вобастаанд, бақайдгирию баҳисобгирӣ ва назорати иҷрои онҳо».

6. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи танзими асъор ва назорати асъор», аз 13 июни соли 2013, №964 (Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, с. 1995, №21, мод. 251; с. 1997, №23-24, мод. 333; с. 1998, №10, мод. 119; с. 1999, №9, мод. 230; с. 2002, №4, қ. 1, мод.

284; с. 2004, №12, қ. 1, мод. 691; с. 2007, №7, мод. 676).

7. Кодекси гумруки Ҷумҳурии Тоҷикистон, аз 3 декабри соли 2004, №62 (АМОҶТ, с. 2004, №12, қ. 2, м. 704; с. 2006, №3, м. 159; с. 2007, №7, м. 681; с. 2008, №6, м. 459, №10, мод. 818; с. 2011, №3, м. 160, №6, м. 458; с. 2012, №4, м. 250, №7, мод. 695, мод. 724, №8, мод. 818, №12, қ. 1, мод. 1000; с. 2013, №12, мод. 879; с. 2015, №3, мод. 211).

Аннотатсия

Доир ба масоили танзими давлатӣ-ҳуқуқии фаъолияти иқтисоди хориҷӣ

Дар мақолаи мазкур танзими давлатӣ-ҳуқуқии фаъолияти иқтисоди хориҷии субъектҳои хоҷагидор таҳлил шуда, дар доираи он методҳои маъмурӣ, иқтисодӣ ва шаклҳои танзими фаъолияти иқтисоди хориҷӣ муайян карда шудаанд.

Аннотация

К вопросу государственно-правового регулирования внешнеэкономической деятельности

В статье анализируется государственно-правовое регулирование внешнеэкономической деятельности хозяйствующих субъектов, в рамках которого определяются административные, экономические методы и формы экономического регулирования внешнеэкономической деятельности.

Annotation

To the problem of state-legal regulation of foreign economic activity

The article analyzes the state-legal regulation of foreign economic activity of economic subjects, in which defined the administrative and economic methods and forms of economic regulation of foreign economic activity.

Табаров Н.А.,

начальник отдела законодательства по
государственному устройству, судебным и
правоохранительным органам Национального
центра законодательства при Президенте
Республики Таджикистан
E-mail: nem.tabarov@mail.ru

ОБЪЕКТЫ ПАТЕНТНОГО ПРАВА В ДОГОВОРЕ КОММЕРЧЕСКОЙ КОНЦЕССИИ

Калидвожаҳо: объектҳои ҳуқуқи патентӣ; шартномаи концессияи тиҷоратӣ; ҳуқуқҳои мустасноӣ; ихтироот; намунаҳои саноатӣ.

Ключевые слова: объекты патентного права; договор коммерческой концессии; исключительные права; изобретения; промышленные образцы.

Keywords: objects of patent law; contract of commercial concession; exclusive rights; invention; industrial designs.

В юридической литературе, посвященной договору коммерческой концессии, не уделено внимания объектам патентного права, и они не названы в договоре коммерческой концессии, хотя перечень исключительных прав оставлен открытым, и в него могут быть включены и объекты патентного права.

Изобретения, полезные модели и промышленные образцы также являются объектами исключительных прав (ст.1126 ГК РТ).

В ст.1 Закона РТ «Об изобретениях» [1] дано формально-логическое определение понятия изобретения, согласно которому изобретение – это новое техническое решение, позволяющее решать конкретные проблемы в промышленности и других сферах деятельности человека.

Право на изобретение охраняется государством и удостоверяется патентом или малым патентом на изобретение.

Следует отметить, что действующее законодательство рассматривает изобретение в качестве технического решения задачи. В этот признак изобретения вкладывался двоякий смысл. С одной стороны, изобретательское предложение должно не просто ставить ту или иную задачу, а указывать конкретные пути и средства ее решения. С другой стороны, требуется, чтобы решение задачи было техническим, а не каким-либо иным, в частности, организационным или экономическим.

Закон РТ «Об изобретениях» (ч.1 ст.6) также называет условия патентоспособности

изобретения, согласно которым «техническое решение признается изобретением, и ему предоставляется правовая охрана, если оно является новым, имеет изобретательский уровень и промышленно применимо».

Первым критерием патентоспособности изобретения является новизна. Изобретение является новым, если оно не является частью уровня техники (ч. 2 ст.6 Закона РТ «Об изобретениях»). В юридической литературе отмечается, что новизна определяется как неизвестность изобретения из сведений об уровне техники [2, с. 416]. А уровень техники в соответствии с ч.3 ст.6 Закона РТ «Об изобретениях» включает любые сведения, ставшие общедоступными в мире до даты приоритета изобретения.

Другим критерием патентоспособности изобретения является изобретательский уровень. Изобретение имеет изобретательский уровень, если оно для специалиста явным образом не следует из сведений об уровне техники (ч. 4 ст.6 Закона РТ «Об изобретениях»). Под таким специалистом подразумевается лицо, обладающее соответствующими знаниями в той области, в которой он работает, и к которой относится заявленное изобретение [2, с. 425].

Следующим критерием патентоспособности изобретения является промышленная применимость. Изобретение является промышленно применимым, если оно может быть ис-

пользовано в промышленности, сельском хозяйстве, здравоохранении и других областях человеческой деятельности (ч. 5 ст. 6 Закона РТ «Об изобретениях»).

Виды технических решений раскрываются через понятие «объект изобретения» [2, с. 411]. К числу объектов изобретений относятся устройства, способы, вещества, штаммы микроорганизмов, штаммы клеток растений и животных, а также применение этих объектов по новому назначению (ч. 6 ст. 6 Закона РТ «Об изобретениях»), однако в самом Законе понятия данных объектов изобретений не дается.

В связи с тем, что данные понятия имеют огромное значение при предпринимательском использовании изобретения, нам следует коротко охарактеризовать понятия данных объектов изобретений, на основании точек зрения ученых.

По мнению А.П. Сергеева «под устройством понимается система расположенных в пространстве элементов, определенным образом взаимодействующих друг с другом» [2, с. 412]. С.П. Гришаев отмечает, что «под устройствами понимаются конструктивные элементы или комплекс таких элементов, находящихся между собой в функциональной связи» [3, с. 111]. Таким образом, обе эти точки зрения между собой совпадают. К устройствам относятся машины, аппараты, приборы, установки, инструменты, оборудование, сооружения и т.д.

Под способом понимается действие или система действий, выполняемых в определенной последовательности или с соблюдением определенных правил. Способ, согласно этому определению, характеризуется наличием определенного действия или системы действий, порядком выполнения таких действий (последовательно, одновременно и т.д.), условиями осуществления действий и т.д. [2, с. 412].

Вещества – это искусственные материальные образования, являющиеся совокупностью взаимосвязанных элементов. К таким веществам относятся растворы, эмульсии и т.д. Такие вещества создаются в результате химических реакций, а также иным путем, в том числе, - физическим (перегонка, прессование, электролиз).

Штаммы микроорганизмов – это новые среди микроорганизмов, используемых непосредственно или способствующих созданию

полезных веществ [3, с. 111-112]. Штаммы клеток растений и животных означают совокупность клеток, имеющих общее происхождение и характеризующихся одинаковыми устойчивыми признаками [2, с. 413]. Штаммы применяются в лечебных и профилактических целях в медицине, а в качестве стимулятора развития растений, животных – в сельском хозяйстве, ветеринарии и т.д., и составляют основу биотехнологии. К штаммам микроорганизмов, клеток растений и животных относятся отдельные штаммы (например, бактерии и т.д.) и консорциумы (смешанные штаммы микроорганизмов, смешанные штаммы клеток растений и (или) животных и др.).

По нашему мнению, в связи с тем, что такие понятия как устройства, способы, вещества, штаммы микроорганизмов, штаммы клеток растений и животных как объекты изобретения имеют большое значение, следует в ст. 1 Закона РТ «Об изобретениях», посвященной основным понятиям, привести определение данных понятий.

В Законе РТ «Об изобретениях» перечисляются определенные результаты творческой деятельности, которые законодатель не считает изобретениями (ч.7 и ч.8 ст.6) и к которым относит:

- научные теории и математические методы;
- методы организации и управления хозяйством;
- условные обозначения, расписания, правила;
- правила и методы выполнения умственных операций;
- алгоритмы и программы для вычислительных машин;
- проекты и схемы планировки сооружений, зданий, территорий;
- предложения, касающиеся лишь внешнего вида изделий, направленные на удовлетворение эстетических требований;
- топологии интегральных микросхем;
- сорта растений и породы животных;
- предложения, противоречащие общественным интересам, принципам гуманности и морали.

Следует отметить, что изобретение по коммерческой концессии в том случае может входить в состав исключительных прав, если его можно использовать в предпринимательской деятельности.

Закон РТ «Об изобретениях» также регулирует вопросы, связанные с предоставлением права на использование изобретения (раздел 8).

Так, ст.27 данного Закона предусматривает предоставление права на использование изобретения только на основании лицензионного договора. Однако нами ранее было обосновано, что права на использование изобретения также могут быть предоставлены по договору коммерческой концессии.

В связи с вышеизложенным, предлагаем в ст.27 данного Закона внести части 9 и 10 следующего содержания:

«Право на использование изобретения, также на основании договора коммерческой концессии (франчайзинга) может быть предоставлено патентообладателем (правообладателем) другому юридическому лицу или осуществляющему предпринимательскую деятельность физическому лицу (пользователю).

Договор коммерческой концессии (франчайзинга) подлежит регистрации в Патентном ведомстве и без регистрации считается недействительным».

Также следует отметить, что хотя в ч.3 ст.21 вышеназванного Закона упоминается о полезных моделях, а также абз. 3 п. 1 ст. 1126 ГК РТ предусматривает полезные модели в качестве объектов права интеллектуальной собственности, тем не менее, в ст.1 Закона РТ «Об изобретениях» не раскрывается смысл данного понятия.

По нашему мнению, законодательство РТ отождествляет эти два объекта патентного права и не дает отдельного определения понятию «полезные модели».

Другим объектом патентного права являются промышленные образцы.

В условиях рыночной экономики выбор любого вида товара зависит от его качества, а качество товара характеризуется его эстетическими свойствами.

Привлекательность, простота и удобство использования изделий достигаются промышленными средствами, а таким средством может быть художественное конструирование (дизайн), сочетающий приемы искусства и техники.

Внешний вид изделия может стать решающим фактором, определяющим его коммерческую ценность. Художественно-эстетические черты внешнего вида изделия является непре-

менным условием признания его промышленным образцом.

Хотя Закон РТ «О промышленных образцах» [4] не раскрывает понятие промышленного образца, всё же из содержания ч.1 ст.5 названного Закона можно прийти к выводу, что художественно-конструкторское решение изделия, определяющее его внешний вид, является промышленным образцом. При этом, под изделием понимается предмет промышленного или кустарного производства. Следует отметить, что промышленный образец, как изобретение, является нематериальным благом, результатом творческой умственной деятельности, которую можно воплощать в конкретных материальных объектах. Разница состоит в том, что изобретение является техническим решением задачи, а промышленный образец - решением внешнего вида изделия [2, с. 433].

Понятие «художественно-конструкторское решение» охватывает одновременно и эстетический компонент, т.е. внешнюю форму изделия и техническое исполнение изделия.

Следует отметить, что художественно-конструкторскому решению свойственна техническая эстетика, при условии художественной и информационной выразительности, целостности композиции, рациональности формы.

Удобство эксплуатации изделия выражаются в эргономических особенностях внешнего вида изделия.

В качестве изделия выступают самые разнообразные предметы, которые могут удовлетворить человеческие потребности и могут восприниматься визуально и относительно способны сохранять свой внешний вид.

Ш.М. Исмаилов справедливо отмечает, что «промышленные образцы относятся к сфере дизайна, но в тоже время, служат в качестве модели в промышленном или кустарном производстве. Вообще говоря, промышленный образец представляет собой эстетические или декоративные стороны полезного изделия...» [5, с. 41].

Для того чтобы промышленному образцу предоставлялась правовая охрана, он должен быть новым и оригинальным. То есть, новизна и оригинальность промышленного образца является необходимыми условиями его патентоспособности. В том случае промышленный образец признается новым, если совокупность

его существенных признаков, представленных на изображениях изделия и приведенных в перечне существенных признаков, неизвестна из сведений, ставших общедоступными в мире до даты приоритета промышленного образца (ч.3 ст.5 Закона РТ «О промышленных образцах»).

Промышленный образец признается оригинальным, если творческому характеру эстетических особенностей изделий обуславливают его существенные признаки.

Под существенным признакам промышленного образца понимаются признаки, определяющие эстетические и (или) эргономические особенности внешнего вида изделия, его формы и конфигурация орнамента и сочетания цветов.

В связи с тем, что права на использование промышленного образца также могут быть предоставлены по договору коммерческой концессии, предлагаем в ст.23 данного закона внести части 9 и 10 следующего содержания:

«Право на использование промышленного образца, также на основании договора коммерческой концессии (франчайзинга) может быть предоставлено патентообладателем (правообладателем) другому юридическому лицу или осуществляющему предпринимательскую деятельность физическому лицу (пользователю).

Договор коммерческой концессии (франчайзинга) подлежит регистрации в Патентном ведомстве и без регистрации считается недействительным».

Права на изобретения, промышленные образцы возникают с момента регистрации их Патентным ведомством и подтверждаются патентом. Предоставление права использования, например, промышленных образцов, согласно ст.23 Закона РТ «О промышленных образцах», возможно на основании заключения лицензионного договора, путем выдачи исключительной или неисключительной лицензии.

Использование вышеуказанного словосочетания «выдача лицензии» применительно к ч.1 ст.962 ГК РТ, предусматривающей выдачу правообладателем пользователю предусмотренной договором коммерческой концессии (франчайзинга) лицензии, имеет неверное толкование и означает заключение лицензионного договора, что в отношении договора коммерческой концессии неприемлемо.

Термин «лицензия» в нормативных правовых актах используется в двух значениях: 1) лицензия – разрешение государства на право осуществления определенного вида деятельности и 2) лицензия – как форма предоставления права использования объекта промышленной собственности.

Касаясь лицензии в первом значении, следует отметить, что в соответствии ст.1 Закона РТ «О лицензировании отдельных видов деятельности» [6] лицензия – это специальное разрешение на осуществление конкретного вида деятельности при обязательном соблюдении лицензионных требований и условий, выданное лицензирующим органом юридическому лицу или индивидуальному предпринимателю.

Из вышеизложенного понятия «лицензии» усматривается, что его выдача является прерогативой государственного органа, а не правообладателя. В силу этого правообладатель, в соответствии с абз.2 ч.1 ст.962 ГК РТ, не имеет права выдавать пользователю предусмотренную договором коммерческой концессии лицензию, а также обеспечивать их оформление в установленном порядке.

Во втором значении лицензия используется как форма предоставления права использования объекта промышленной собственности в виде заключения лицензионного договора. Примером использования лицензии в таком значении может служить, например ст.23 Закона РТ «О промышленных образцах» и др.

По нашему мнению, формулировка о том, что правообладатель по договору коммерческой концессии обязан выдать пользователю предусмотренные договором лицензии, обеспечив их оформление в установленном порядке, может ввести исследователей данного института в заблуждение и привести их к неправильному пониманию необходимости, в отношении каждого объекта промышленной собственности, заключения отдельного лицензионного договора. Например, О.А. Орлова отмечает, что «правообладатель должен выдать пользователю, предусмотренные договором лицензии (то есть, заключить с пользователем соответствующие лицензионные договоры) и обеспечить их оформление в установленном порядке» [7, с. 103].

Договор коммерческой концессии (франчайзинга) на использование объекта, охраняемого в соответствии с патентным

законодательством, подлежит регистрации также в Патентном ведомстве (ч.2 ст.959 ГК РТ). Таким образом, регистрации подлежит именно договор коммерческой концессии (франчайзинга), который предполагает предоставление пользователю комплекса исключительных прав, а не отдельный лицензионный договор, который, согласно ст.23 Закона РТ «О промышленных образцах», является основанием предоставления права пользования отдельным объектом патентного права.

Список литературы

1. Ахбори Маджлиси Оли Республики Таджикистан, 2004 г., №5, ст. 49; 2012 г., №7, ст. 707; 2013 г., №3, ст. 199.

2. Сергеев А.П. Право интеллектуальной собственности в Российской Федерации: учебник. – 2-е изд., перераб. и доп. М.: Проспект, 2003. – С. 416.

3. Гришаев С.П. Интеллектуальная собственность: учеб.пособие. М.: Юристъ, 2003. – С. 111.

4. Ахбори Маджлиси Оли Республики Таджикистан, 2004 г., №2, ст. 42; 2012 г., №7, ст. 706.

5. Исмаилов Ш.М. Правовые аспекты интеллектуальной собственности // Государство и право. Душанбе, 1998, № 1. – С. 41.

6. Ахбори Маджлиси Оли Республики Таджикистан, 2004 г., №5, ст. 348; 2005 г., №3, ст. 120; 2006 г., №7, ст. 343; 2007 г., №7, ст. 433; 2008 г., №1, ч. 2, ст. 14, №6, ст.4 57, №10, ст. 816; 2009 г., №3, ст. 78, №5, ст. 326, №9-10, ст. 544; 2010 г., №12, ч. 1, ст. 821; 2012 г., №12, ч. 1, ст. 1005; 2013 г., №3, ст. 193, №11, ст. 787; 2014 г., №7, ч. 2, ст. 406, ст. 407; ЗРТ от 27.11.14 г., №1157.

7. Орлова О.А. Договор коммерческой концессии по российскому и зарубежному законодательству: Дисс. ... канд. юрид. наук. – Саратов, 2003. – С. 103.

Аннотатсия

Объектҳои ҳуқуқи патентӣ дар шартномаи концессияи тиҷоратӣ

Дар мақола сухан оид ба объектҳои ҳуқуқи патентӣ дар шартномаи концессияи тиҷоратӣ меравад. Муаллиф қайд менамояд, ки гарчанде ки дар адабиёти ҳуқуқии бахшида ба шартномаи концессияи тиҷоратӣ ба объектҳои ҳуқуқи патентӣ таваҷҷуҳ дода нашуда, онҳо дар шартномаи концессияи тиҷоратӣ номбар нашуда бошанд ҳам, бо вучуди ин номгӯи ҳуқуқҳои мустасноӣ кушода монда шудааст, ки ба онҳо объектҳои ҳуқуқи патентиро низ ворид кардан мумкин аст.

Аннотация

Объекты патентного права в договоре коммерческой концессии

В статье речь идет об объектах патентного права в договоре коммерческой концессии. Автор отмечает, что хотя в юридической литературе, посвященной договору коммерческой концессии, не уделено внимания объектам патентного права, и они не названы в договоре коммерческой концессии, тем не менее, перечень исключительных прав оставлен открытыми в него могут быть включены и объекты патентного права.

Annotation

Objects of patent law in the contract of commercial concession

This article talking about the objects of patent law in the contract of commercial concession. The author notes that although in the legal literature, devoted to the contract of commercial concession not paying attention to the objects of patent law and they are not named in the contract of commercial concession, but still list of exclusive rights is left open and in it may be included objects of patent law.

ҲУҚУҚИ МЕҲНАТ; ҲУҚУҚИ ЗАХИРАҲОИ ТАЪМИНОТИ ИҚТИМОӢ
(ИХТИСОС: 12.00.05)
ТРУДОВОЕ ПРАВО; ПРАВО СОЦИАЛЬНОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ
(СПЕЦИАЛЬНОСТЬ: 12.00.05)

Нуров Ҳ.П.,

сармутахассиси шубъаи қонунгузорӣ оид ба меҳнат, муҳочират ва иҷтимоии Маркази миллии қонунгузорию назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон

**ҚОНУНГУЗОРИИ МУҲОЧИРАТ:
РУШД ВА ПРОБЛЕМАҲО**

Калидвожаҳо: қонунгузорӣ; муҳочират; муҳочирати меҳнатӣ; ҳифзи ҳуқуқи муҳочирати меҳнатӣ.

Ключевые слова: законодательство; миграция; трудовая миграция; правовая защита трудового мигранта.

Keywords: legislation; migration; labor migration; law protection the labor migration.

Масъалаи муҳиме, ки таваҷҷуҳи мақомоти ҳокимияти давлатӣ, махсусан мақомоти қонунгузорро ҷалб кардааст, ин таҳлили вазъи муҳочирати меҳнатӣ ва андешидани чораҳо барои ҳифзи ҳуқуқ ва манфиатҳои муҳочирон мебошад. Дар ин раванд, баҳри танзими муносибатҳои зикргардида санади мушаххас нақши ҳалқунанда дорад.

Дар мақолаи худ Логвинова Т.В. қайд менамояд, ки имрӯзҳо муҳочирати меҳнати аҳоли раванди ҷаҳонӣ маҳсуб меёбад, ки тамоми қитъаҳо ва кишварҳоро фаро гирифта, яке аз масъалаҳои нисбатан ҷиддӣ ва бо мушкилӣ ҳаллу фаслшаванда мебошад. Ҳамзамон, раванди муҳочират дар кишварҳои гуногун аз ҳам фарқ намуда, хусусиятҳои хоси худро дорад [1].

Бо дарназардошти ин, бояд тазаккур дод, ки Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи муҳочират» яке аз сарчашмаҳои муҳими танзимкунанда ба ҳисоб меравад.

Қонуни мазкур 11 декабри соли 1999 қабул карда шуда, аз 27 модда иборат мебошад ва муносибатҳоро дар соҳаи муҳочирати аҳоли танзим карда, асосҳои ҳуқуқӣ, иқтисодӣ ва иҷтимоии равандҳои муҳочират, инчунин сох-

тани шароити зарурии ҳаётро дар маҳалли нав барои шахс ва оилаҳое, ки ба Ватани аҷдодии худ бармегарданд, муайян менамояд [2]. Ҳамзамон, моддаи 24 Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон муқаррар кардааст, ки шаҳрванд ба мусофират, интиҳоби озоди маҳалли зист, тарки ҷумҳурӣ ва бозгашт ба он ҳуқуқ дорад [3].

Муҳочират, ин ҷойивазкунии бебозгашт, муваққатӣ, инчунин мавсимии шахси воқеӣ аз Ҷумҳурии Тоҷикистон ва ба Ҷумҳурии Тоҷикистон, инчунин вобаста ба тағйири маҳалли истиқомат, кор, кӯчидани шахси воқеӣ дар дохили Ҷумҳурии Тоҷикистон мебошад.

Бо баробари қабул гардидани қонуни мазкур муносибатҳои ҷамъиятӣ вобаста ба асосҳои танзими муҳочират, субъектҳои муҳочират, тартиби амалӣ намудани муҳочирати дохилӣ ва муҳочирати экологӣ, фиристодани коргарони муҳочир барои кор ба хорича, тартиби рафту омади коргарони муҳочир, ҳуқуқ ва вазифаҳои муҳочирони хоричӣ, муҳочирати оилавии хоричиён, тартиби ҳичрати муҳочирони хоричӣ ба Ҷумҳурии Тоҷикистон, асосҳои ба шаҳрванди хоричӣ ва шахси бешаҳрванд рад кардани ҳичрат

ба Ҷумҳурии Тоҷикистон, тартиби ба расмият даровардан ва маблағгузориҳои ҳичрати муҳоҷирон, асосҳои рад кардани ҳичрат аз Ҷумҳурии Тоҷикистон, масъулият барои ғайриқонунӣ даромадан ба ҳудуди Ҷумҳурии Тоҷикистон, қонунӣ баромадан аз ҳудуди Ҷумҳурии Тоҷикистон ва ғайра ба роҳ монда шуданд.

Проблемаи муҳиме, ки дар мақолаи мазкур мавриди таҳлил қарор гирифтааст, ин масъалаи таъмини нафақаи муҳоҷирони меҳнатӣ мебошад.

Пӯшида нест, ки дар шароити имрӯза Ҷумҳурии Тоҷикистон ба сифати давлати тавлидкунандаи муҳоҷирони меҳнатӣ баромад менамояд, ки тибқи иттилооти расмӣ панҷ соли охир аз Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳамасола на камтар аз 700 ҳазор нафар шахрвандон бо мақсади дарёфти кор ба мамлакатҳои хориҷӣ сафар мекунанд, ки дар ҳама онҳо як вақт шумораи ками шахрвандони хориҷӣ барои дарёфти кор ба Ҷумҳурии Тоҷикистон ворид мегарданд.

Дар ин самт, Ҳукумати Тоҷикистон пайваستا талош дорад, ки дар ҳалли проблемаи муҳоҷирати меҳнатӣ тадбирҳо андешад. Аз ҷумла, қабули амалӣ гардидани барномаи муҳоҷирати меҳнатии шахрвандони Ҷумҳурии Тоҷикистон ба хориҷа барои солҳои 2006- 2010, инчунин қабули як қатор санадҳои меъёрӣ – ҳуқуқӣ, масалан, созишномаҳои дутарафа бо Федератсияи Россия ва Ҷумҳурии Қазоқистон ба манфиати кишварӣ мо буд.

16 октябри соли 2004 Созишнома байни Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Ҳукумати Федератсияи Россия дар бораи фаъолияти меҳнатӣ ва ҳифзи ҳуқуқи шахрвандони Ҷумҳурии Тоҷикистон дар Федератсияи Россия ва шахрвандони Федератсияи Россия дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ба имзо расид, ки он ба ҳалли мушкилоти ҳуқуқи муҳоҷирони меҳнатии ин ду кишвар мусоидат менамояд. Созишнома ба мақсади такмил ва рушди иқтисодии байни ҳарду давлат, ҳамкорӣ байни онҳо дар баррасӣ намудани фаъолияти меҳнатии муваққатии шахрвандон дар қаламрави яқдигар ва бо дарназардошти вазъи бозори меҳнатии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Федератсияи Россия дар танзими чараҳои муҳоҷирони меҳнатии хориҷӣ манфиати мутақобиларо дарбар гирифтааст. Ин созишнома тақрибан соли 2013 бо протоколи иловагӣ имзо гардид, ки масоили муҳоҷирати меҳна-

тиро боз ҳам миёни ин ду кишвар мустақкамтар намуд. Мазмуни асосии Созишнома ро танзими фаъолияти меҳнатӣ ва ҳифзи ҳуқуқи муҳоҷири меҳнатӣ, яъне, шахрвандони Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Федератсияи Россия, ки дар қаламрави яқдигар қору фаъолият мекунанд, ташкил медиҳад.

Қайд кардан бамаврид аст, ки дар баробари ташаккул ва такмил ёфтани қонунгузориҳои соҳаи муҳоҷират, ки масъалаҳои муҳоҷирати меҳнатиро низ дар худ пешбинӣ кардааст, камбудии зиёд ба назар мерасанд. Аз ҷумла, мушкилоти ҳуқуқие, ки раванди муҳоҷирати меҳнатии шахрвандони моро дар хориҷи кишвар нороҳат месозад, ин таъмини нафақаи муҳоҷирони меҳнатӣ мебошад, ки солҳои тулонӣ дар хориҷи кишвар қору фаъолият кардаанду барои ҳифзу ҳимояи ҳуқуқҳои онҳо заминаи ҳуқуқӣ мавҷуд нест. Ҳарчанд муҳоҷирати меҳнатии шахрвандони мо ба хориҷи кишвар, собиқаи зиёда аз 15 сол дорад ва аввалин муҳоҷирони меҳнатии мо, ки дар хориҷи кишвар қору фаъолият карданд, аллакай як қисми онҳо ба синни нафақа расиданд. Вале мутаассифона, собиқаи қорӣ онҳо дар хориҷа ҳамчун собиқаи суғуртагӣ барои таъмини нафақа ба онҳо ба ҳисоб гирифта намешавад.

Сабаби чунин ҳолат мавҷуд набудани замина ва механизми ҳуқуқи танзимкунандаи ин масъала мебошад. Ҳарчанд барои танзими муҳоҷирати меҳнатии шахрвандон ва ҳифзу ҳуқуқи манфиатҳои онҳо тӯли ин солҳо дар ҳудуди ИДМ Созишномаҳо ва қарордодҳои зиёди байнидавлатӣ ба имзо расидаву амал мекунанд, аммо масъалаи таъминоти нафақаи онҳо аз доираи ин санадҳои меъёрӣ- ҳуқуқӣ берун мондааст. Масалан, тибқи Созишнома дар бораи қафолати ҳуқуқҳои шахрвандони давлатҳои ИДМ дар соҳаи таъмини нафақа аз 13 март соли 1992 зимни таъмини нафақа барои шахрвандони ин давлатҳо собиқаи меҳнатӣ, дар ҳудуди ҳар қадоме аз ин кишварҳо ва ё дар ҳудуди собиқ ҷумҳуриҳои шуравӣ ташаккул ёфта бошад, ба ҳисоб гирифта мешавад. Лекин созишномаи мазкур ба шахрвандоне дахл дорад, ки дар замони шуравӣ, яъне то соли 1991 дар ҳудуди собиқ Иттиҳоди Шӯравӣ қору фаъолият кардаанд. Созишномаи мазкур муносибатҳои вобаста ба таъмини нафақаи шахрвандони давлатҳои аъзои ИДМ-ро ки баъд аз соли 1991 ба вучуд омадааст, танзим намекунад.

Инчунин, тибқи моддаи 7 Қонуни Федератсияи Россия «Дар бораи суғуртаи ҳатмии нафақавӣ дар Федератсияи Россия» омадааст, ки шахсоне, ки аз рӯи қарордоди меҳнатӣ ва шартномаи дорои хусусияти шахрванди ҳуқуқӣ фаъолият мекунад, ё ба фаъолияти соҳибқори инфиродӣ машғуланд, инчунин аъзои хочагии деҳқонӣ (фермерӣ), ки доимӣ ва муваққатӣ дар Федератсияи Россия сукунат доранд ва андози иҷтимоиро пардохт намудаанд, суғурташуда ҳисоб мешаванд [4]. Аммо, ин собиқаи қори муҳочирони меҳнатӣ дар Федератсияи Россия ҳангоми таъмини нафақа дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ба инобат гирифта намешавад. Зеро, тибқи Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи таъмини нафақаи шахрвандони Ҷумҳурии Тоҷикистон» шартҳои асосии таъмини нафақаи меҳнатӣ, ин мавҷуд будани пардохти ҳатмии суғуртаи иҷтимоӣ ба Фонди суғуртаи иҷтимоӣ мебошад. Ҳарчанд ки дар давраи фаъолияти меҳнатии муҳочирони тоҷик дар Федератсияи Россия аз қониби корфармо саҳми суғуртаи иҷтимоӣ супурда мешавад, аммо ин маблағ ба Фонди суғуртаи иҷтимоии Тоҷикистон ворид намегардад. Аз ин рӯ тибқи меъёрҳои амалкунандаи қонунгузори қорӣ Фонди суғуртаи иҷтимоии Тоҷикистон барои таъмину пардохти нафақаи меҳнатӣ ба муҳочирони меҳнатӣ барои собиқаи қори онҳо дар Федератсияи Россия уҳдадор нест.

Сабоби чунин ҳолат мавҷуд набудани механизми ҳуқуқии ҳисоббаробаркунӣ миёни мақомоти суғуртаи иҷтимоии Федератсияи Россия ва Ҷумҳурии Тоҷикистон мебошад. Дар натиҷа шахрвандоне, ки дар Федератсияи Россия қору фаъолият кардаанд, новобаста аз он ки музди меҳнаташон дар ин давраи фаъолият дар Федератсияи Россия суғурта шудааст, ҳангоми расидан ба синни нафақа дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ба нафақаи меҳнатӣ ҳуқуқ пайдо намекунад.

Ҳамин гуна вазъият, яъне таъминоти нафақаи муҳочирони меҳнатӣ, дар ҳудуди дигар давлатҳо, аз ҷумла Ҷумҳурии Қазоқистон низ ҷой дорад.

Барои ҳалли маъалаи мазкур зарур аст, ки механизми танзимноии ҳуқуқии он дарёфт карда шавад. Зикр бояд кард, ки дар ҷаҳони имрӯз чандин василаи ҳуқуқии ҳалли масъалаи таъминоти нафақаи муҳочирони меҳнатӣ амал мекунад, ки афзалиятноктарини он созишномаҳои байнидавлатӣ мебошад. Бо чунин восита масъалаи таъмини суғуртаи иҷти-

моии муҳочирони меҳнатӣ бахусус дар Аврупо ҳалли худро ёфтааст.

Имрӯз барои Ҷумҳурии Тоҷикистон имкони ҳал намудани мушкилоти зикргардида тавассути Созишномаҳои байнидавлатӣ доир ба таъминоти суғуртаи иҷтимоии муҳочирони меҳнатӣ имкон дорад. Зеро, Тоҷикистон аъзои ИДМ ва дигар созишномаҳои минтақавӣ, аз қабилӣ АвруОсиё ва дигар созишномаҳои иқтисодӣ мебошад, ки заминаи ҳуқуқии ин ҳамкориҳо барои ҳалли масъалаи мазкур мувофиқанд. Бинобар ин пешниҳод менамоем, ки ҷиҳати баҳисобгирии собиқаи суғуртавии муҳочирони меҳнати шахрвандони Тоҷикистон дар Федератсияи Россия ва Ҷумҳурии Қазоқистон ва интиқоли саҳми суғуртавии онҳо барои давраи фаъолияти меҳнатӣ дар ин давлатҳо Созишномаи ҳамкорӣ миёни мақомоти суғуртаи иҷтимоии Тоҷикистон ва ин давлатҳо баста шавад. Танҳо дар ин сурат метавон ҳуқуқи муҳочирони меҳнатиро ба таъминоти нафақа ҳангоми расидан ба синни пиронсолӣ аз ҳисоби фаъолияти меҳнатӣ-шон дар хориҷи кишвар таъмин намуд. Ҳалли масъалаи мазкур барои ҳавасмандии муҳочирон ҷиҳати фаъолияти расмӣ дар хориҷи кишвар мусодат хоҳад кард.

Аз нигоҳи мо минбаъд ин амал метавонад сатҳи таҳассусии муҳочирони меҳнатиро баланд бардошта, онро дар бозори меҳнатии кишварҳои дигари пешрафта рақобатпазир созад. Ҳамзамон, бояд кӯшиш намоем, ки заминаҳои қонуниро дар эҷоди ҷойҳои нави қорӣ тақвият ва густариш бахшем.

Рӯйхати адабиёт

1. Логвинова Т.В. Государственная политика в сфере регулирования трудовых миграционных процессов в России // Ученые записки Тамбовского отделения РoСмУ. 2015, №3. – С. 66-70.
2. Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, соли 1999, №12, мод. 320.
3. Конституцияи Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 6 ноябри соли 1994. Суроғаи электронӣ: <http://mmk.tj/legislation/base/constitution/> (санаи муроҷиат: 20.01.2017).
4. Қонуни Федератсияи Россия «Дар бораи суғуртаи ҳатмии нафақавӣ дар Федератсияи Россия». Суроғаи электронӣ: http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_34447/ (санаи муроҷиат: 20.01.2017).

Аннотатсия

Қонунгузории муҳочират: рушд ва проблемаҳо

Дар мақолаи мазкур сухан дар бораи қонунгузории муҳочират ва мушкилотҳо дар ин самт меравад. Муаллиф масъалаи таъмини нафақаи муҳочирони меҳнатиро мавриди таҳлилу баррасӣ қарор додааст.

Аннотация

Законодательство о миграции: развитие и проблемы

В данной статье речь идет о законодательстве о миграции и проблемы в этом направлении. Автор проанализировал проблемы обеспечения пенсиями трудовых мигрантов.

Annotation

Legislation on migration: development and problems

In this article speech is going about the legislation on migration and problems in this direction. Author in it analyzed the problems of pension supplement of the labor migrants.

ҲУҚУҚИ ҚИНОЯТӢ ВА КРИМИНАЛОГИЯ; ҲУҚУҚИ ИҚРОИ ҚАЗОИ ҚИНОЯТӢ
(ИХТИСОС: 12.00.08);

МУРОФИАИ ҚИНОӢ (ИХТИСОС: 12.00.09)

УГОЛОВНОЕ ПРАВО И КРИМИНОЛОГИЯ; УГОЛОВНО–ИСПОЛНИТЕЛЬНОЕ ПРАВО
(СПЕЦИАЛЬНОСТЬ: 12.00.08);

УГОЛОВНЫЙ ПРОЦЕСС (СПЕЦИАЛЬНОСТЬ: 12.00.09)

Абдуллозода А.Р.,

*старший преподаватель кафедры уголовного
процесса факультета № 2 Академии МВД
Республики Таджикистан, подполковник
милиции*

РОЛЬ УСТАВА УГОЛОВНОГО СУДОПРОИЗВОДСТВА В СТАНОВЛЕНИИ И РАЗВИТИИ УГОЛОВНО-ПРОЦЕССУАЛЬНОГО ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА РЕСПУБЛИКИ ТАДЖИКИСТАН

Калидвожаҳо: оиннома; истеҳсолоти судӣ; ҳуқуқи мусулмонӣ.

Ключевые слова: судебный устав; судопроизводство; мусульманское право.

Keywords: judicial charter; rule-making; moslem right.

20 ноября 1864 г. царь Александр II подписал Указ, утвердивший четыре законодательных акта: Учреждение судебных установлений, Устав уголовного судопроизводства, Устав гражданского судопроизводства и Устав о наказаниях, налагаемых мировыми судьями. В последующем эти акты стали кратко именоваться «Судебными уставами». В Указе, в частности, отмечалось: «Рассмотрев сии проекты, мы находим, что они вполне соответствуют желанию нашему водворить в России суд скорый, правый, милостивый и равный для всех подданных наших, возвысить судебную власть, дать ей надлежащую самостоятельность и вообще утвердить в народе нашем то уважение к закону, без которого невозможно общественное благосостояние и которое должно быть постоянным руководителем действий всех и каждого, от высшего до низшего».

19 октября 1865 г. было утверждено Положение о введении в действие Судебных уставов, которое предусматривало постепенное, планомерное распространение по всей

территории России предписаний новых законодательных актов. В таком же русле и были частично распространены нормы Судебных уставов и на территории Туркестанского генерал-губернаторства, в состав которого и входил нынешний Таджикистан.

Значение судебной реформы 1864 г. трудно переоценить. Она была, безусловно, прогрессивной не только на фоне существовавших тогда на Западе судебных систем, но и в исторической перспективе – основные ее идеи сохраняют актуальность и в настоящее время. Российская судебная реформа отнюдь не была слепком с судебных систем, сложившихся в государствах Европы и Северной Америки. Ее основные положения строились с учетом специфики конкретных экономических, социальных, политических, демографических, этнических, религиозных и иных условий, сложившихся в Российской империи.

Таким же темпом и распространялись нормы и положения Судебных уставов в до-революционном Таджикистане, но стоит от-

метить, что с некоторыми изъятиями. Такой тенденции в основном способствовал прочный менталитет таджикского народа и действие имперского права наряду с мусульманским правом. В данном сочетании в основном развивались и апробировались каждый раз правоотношения, деятельность государственных органов и должностных лиц с местным населением и обратно.

Таким образом, судебная реформа 1864 г. предусматривала установление буржуазного смешанного уголовного процесса. Но поскольку тип уголовного процесса в этот период мог быть лишь переходным (к буржуазному) ввиду сохранения значительной власти феодалам (помещиками), а смешанная форма уголовного процесса не соответствовала бюрократическому (деспотическому) политическому режиму царской власти, следовательно, ожидать задержки, затруднений и реакционных изменений в действительном осуществлении судебной реформы. Историческая действительность это полностью подтверждает. Прежде всего, Судебные уставы 1864 г. вводилось в действие в течении 1866 г. только в Петербургском и Московском округах, а позднее – еще в нескольких округах центральной России. В большинстве губерний, включая все окраины Российской империи (Сибирь, Закавказье, Среднюю Азию, Прибалтику и т.д.), судебная реформа так и не была проведена [2, с. 395]. Такому противоречивому мнению отсутствуют какие-либо доказательственные факты и цифры.

Вся правовая система того времени условно была поделена на две части. Судья по рукописям историков, для местных жителей действовали нормы мусульманского права, для русскоязычного населения – нормы Судебных уставов. Судебные процессы также проходили в таком разрозненном варианте и в основном были направлены на определение норм, которыми необходимо было руководствоваться при решении конкретного конфликта интересов или случая.

В Бухарском эмирате источниками права служило мусульманское право, обычное право кочевых народов, некоторые нормы и правила, выработанные представителями купеческого сословия, а также нормы договоров между Бухарой и другими, в том числе русскими властями.

Распространение и применение законодательства империи оказались возможными

благодаря созданному аппарату колониального управления краем, полностью подчинившего своему влиянию все стороны его жизни, «царская Россия, распространяя общеимперские законы и создавая новые для Туркестанского края в праве, воплощала свою колониальную политику, закрепляла и регулировала важнейшие отношения, связанные с «устройством и деятельностью колониального государственного аппарата» [4, с. 22].

Несмотря на политическую волю и господство неких размышлений, правовая система дореволюционного Таджикистана медленными темпами шла вперед. Разделение и действие Судебных уставов в свою очередь сильно подтолкнули тогдашнюю судебную систему, которая с развитием и присоединением к Советской власти стала претерпевать кардинальные изменения.

Тогда во главе судебной власти в Бухаре стоял Верховный судья – казикалон. Судебная система состояла из Казикалона, казиев областей и бекств эмирата. В области могли назначать более одного судью. Судьи должны были решать дела по Шариату, выполнять нотариальные функции, готовить и удостоверить документы на куплю-продажу, брак и разводы, осуществлять надзор за имуществом малолетних наследников, их опекой, а также вакфным имуществом.

В осуществлении правосудия помогали муфтии, законоведы, назначенные на должность. Они составляли фетва – ривоят на основе мусульманских источников права, и скрепляли их своей печатью.

Казий тоже являлся важным чиновником местной администрации. Суд носил религиозный характер и возглавлялся представителями духовенства, включался в государственный аппарат. Несмотря на то, что должность судьи была государственной, судьи за свою работу определенного жалования не получали. Они собирали специальный налог с населения. В осуществлении правосудия был причастен и муфтий, который готовил ривоят – справки по конкретным делам. В основу судопроизводства были положены нормы Шариата и адатов [1, с. 195, 199].

Предпосылки совершенствования законодательства и судебной системы в целом, несмотря на ряд ограничений в действиях, создали масштабную платформу для даль-

нейшего совершенствования и оптимизации данных сфер. В данном исследовании целиком и полностью, хоть и частично, но удалось сформировать комплекс тех знаний о судьбе и роли Судебных уставов, которые сформировали, в том числе, и уголовно-процессуальное законодательство дореволюционного и советского Таджикистана.

Неоценимый вклад Судебных уставов в развитии отечественного уголовно-процессуального законодательства, принимается в научных кругах неоднозначно, как в России, так и в Таджикистане. В Таджикистане данная проблематика не исследована и составляет целый комплекс научных знаний, который требует своего анализа и тщательного переосмысления. Единственная научная работа, которая посвящена развитию уголовно-процессуального законодательства Таджикской ССР [3, с. 124], оставила не исследованным этот особенный исторический этап развития и становления отечественного уголовно-процессуального законодательства.

Резюмируя все вышеизложенное, приходим к такому выводу, что роль Устава уголовного судопроизводства 1864 г. в становлении и дальнейшем развитии таджикского уголовно-процессуального законодательства неопределимо и по сей день. Корни и оттенки этого законодательного акта и в настоящее время не потеряли свою актуальность. Спорные точки зрения ученых – историков, теоретиков и других не умаляют достоинства Устава уголовного судопроизводства 1864 г., а наоборот раскрывают в той или иной степени весь реальный механизм реализации, пробелы, спорные моменты и формирование нового смешанного уголовно-процессуального законодательства в тогдашнем Таджикистане. Все это в совокупности, хоть и частично, но также свидетельствует о неоценимом вкла-

де в общем всех норм и положений Судебных уставов, которые заметно сдвинули и перевернули всё уголовное судопроизводство на территории дореволюционного и советского Таджикистана.

Поэтапное развитие и дальнейшее становление уголовно-процессуального законодательства Таджикистана в Советский период его развития, шло параллельно на Основах уголовного судопроизводства Союза ССР и союзных республик, УПК Узбекской ССР 1926, 1929 гг., УПК Таджикской ССР 1935 г. и УПК Республики Таджикистан (в ред. 1961 г.) в шаблонном порядке.

Кроме этого, нуждаются в совершенствовании некоторые положения уголовно-процессуального закона в части, касающейся современного состояния развития и функционирования исторической составляющей концепта анализа, которое нуждается в кардинальном научном анализе с учетом современных достижений доктрины и практики уголовного судопроизводства.

Список литературы

1. Буриев, И.Б. История государства и права Таджикистана. Т. 1. Ч. 1-2 (от древнейших времен и до начала XX века) / отв. ред. Ф. Т. Тахиров. Душанбе: Ирфон, 2007. – С. 195, 199.
2. Виленский, Б.В. Судебная реформа и контрреформа в России. Саратов, 1969 // Курс советского уголовного процесса / под ред. А. Д. Бойкова, И. И. Карпеца. М., 1989. – С. 395.
3. Раджабов, С.Р. Развитие уголовно – процессуального законодательства Таджикской ССР: Дисс. ... канд. юрид. наук. Душанбе, 1967. – С. 124.
4. Тахиров, Ф.Т. Развитие советского права в Таджикистане. Душанбе: Ирфон, 1994. – С. 22.

Аннотатсия

Нақши оинномаи мурофиаи судии ҷиноятӣ дар ташаккул ва инкишофи қонунгузории мурофиаии ҷиноятӣи Ҷумҳурии Тоҷикистон

Дар мақола муаллиф ташаккул ва инкишофёбии меъёрҳои оинномаи судиро дар Ҷумҳурии Тоҷикистон дар давраи пешазинқилобӣ таҳлил намудааст. Муаллиф ба ҳулосае меояд, ки нақши Оинномаи мурофиаи судии ҷиноятӣ соли 1864 дар инкишоф ва ташаккули минбаъдаи қонунгузории мурофиаи ҷиноятӣи тоҷик беандоза буда, куллан тамоми мурофиаи судии ҷиноятиро дар ҳудуди пешазинқилобӣ ва шӯравии Тоҷикистон дигаргун сохт.

Аннотация

Роль устава уголовного судопроизводства в становлении и развитии уголовно-процессуального законодательства Республики Таджикистан

В статье автором проанализировано становление и развитие норм судебного устава Республики Таджикистан в его дореволюционного периоде. Автор приходит к выводу, что роль Устава уголовного судопроизводства 1864 г. в становлении и дальнейшем развитии таджикского уголовно-процессуального законодательства неопределимо и заметно сдвинул всё уголовное судопроизводство на территории дореволюционного и советского Таджикистана.

Annotation

A role of charter of criminal trial is in becoming and development of the criminal procedural legislation of Republic of Tajikistan

In the article author analyses formation and development of norms of judicial charter of Republic of Tajikistan in his pre-revolution period. Author comes to the conclusion, that role of Charter of criminal trial of 1864 in formation and further development of Tajik criminal processual legislation is invaluable and appreciably has moved all criminal legal proceeding in the territory of pre-revolutionary and Soviet Tajikistan.

Садирзода Р.С.,

мутахассиси пешбари шуъбаи ҳуқуқи
байналмилалӣ Маркази миллии қонунгузори
назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон

БАЪЗЕ МАСЪАЛАҲОИ ҶАВОБГАРИИ НОБОЛИҒОН ТИБҚИ ҚОНУНГУЗОРИИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН

Калидвожаҳо: ноболиғ; наврасон; ҷинояткорӣ дар байни ноболиғон; ҷавобгариҳои ноболиғон.

Ключевые слова: несовершеннолетний; подростки; преступления среди несовершеннолетних; ответственность несовершеннолетних.

Keywords: minor; teens; crimes among minors; the responsibility of minors.

Рушди босуръати муносибатҳои ҷамъиятӣ дар замони ҳозира аз ҳар як падару модар тақозо менамояд, ки дар таълиму тарбияи фарзанди худ масъулияти баланд эҳсос намуда, дар ҷараёни тарбияи фарзандон бетарафӣ зоҳир нанамоянд, чунки бетарафӣ дар тарбияи фарзандон ба раванди инкишофи минбаъдаи онҳо дар ҷомеа таъсири манфӣи худро мерасонад. Мувофиқи моддаи 34 Конституцияи Ҷумҳурии Тоҷикистон модару кудак таҳти ҳимоя ва ғамхорӣ маҳсуси давлатанд. Падару модар барои таълиму тарбияи фарзандон ва фарзандони болиғу қобили меҳнат барои нигоҳубин ва таъминоти иҷтимоии падару модар масъул мебошанд. Давлат барои ҳифзи кудакони یتим, маъҷуб ва таълиму тарбияи онҳо ғамхорӣ менамояд [1, с. 186]. Тавре маълум аст, кӯдакон метавонанд танҳо дар доираи оила муътадил тарбия ва инкишоф ёфта, ҳамчун шахсияти комил ва инсонии дорой ахлоқи намунавӣ ба ҷомеа расанд. Кӯдакону наврасон ва ноболиғон қишри муҳими ҷомеа буда, андешидани тадбирҳои судманд барои беҳбудии некуахлоқии онҳо пайваста дар маркази тавачҷуҳи Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон қарор дорад. Зеро, онҳо ҳамчун ояндаи давлат ба ғамхорӣ ва тарбия эҳтиёҷ доранд. Падару модарон дар таълиму тарбия ва нигоҳубини фарзандони худ масъулият ва ҷавобгариҳои баробар дошта, вазифаи асосии онҳо таъмин намудани шароити мусоид барои инкишофи муътадил ва тарбияи ҳамаҷонибаи фарзандон аст ва ин вазифаи пеш аз ҳама ба зиммаи воли-

дайн гузошта мешавад. Бунёди давлати иҷтимоӣ тақозо менамояд, ки баҳри рушди нумӯи ақлонӣ, рӯҳӣ ва ҷисмонии ноболиғон ҷорабиниҳои мақсаднок амалӣ шуда, пеш аз ҳама ҳуқуқи озодӣ ва манфиатҳои қонунии онҳо ҳифз карда шаванд [2, с. 109]. Алҳол, давлат ва ҳукумати кишвар барои ноболиғон тамоми шароит ва имкониятҳоро фароҳам овардааст, то ин ки онҳо соҳиби илм, касб ва ҳунариҳои ба талаботи замон ва бозори меҳнат ҷавобгӯ гардида, мақом ва нақши худро дар ҷомеа пайдо намоянд ва ба ин васила саҳми худро дар ободии ватани азизамон гузоранд. Аммо мутаассифона, бо вучуди ин ҳама шароити муҳаё намудаи ҳукумати ҷумҳурӣ бархе ноболиғоне пайдо мешаванд, ки даст ба амалҳои ғайриқонунӣ, аниқтараш ҷиноят мезананд. Яке аз масъалаҳои муҳими имрӯзаи ҷумҳурӣ ҷинояткорӣ дар байни ноболиғон мебошад, ки ҷавобгариҳои нисбати онҳо ба миён меорад. Зеро, даст задани ноболиғон ба ҷиноят ва ҷинояткорӣ барои ояндаи кишвар таъсири манфӣ дошта, ҳалли ин масъалаи мубрами ҷомеа аз падару модар ва давлат масъулияти пурраро талаб менамояд. Аз рӯи нишондодҳои омӯри ноболиғон бештар ба ҷиноятҳои дуздӣ, авбошӣ, қасдан расонидани зарари вазнин ба саломатӣ, қасдан расонидани зарари миёна ба саломатӣ, қасдан расонидани зарари сабук ба саломатӣ ва дигар ҷиноятҳои ба вайрон намудани тартиботи ҷамъияти алоқамандбуда даст мезананд. Ба ин ҷинояткорон ҳисси худнишондихӣ дар байни ҳамсолон, ҳатто

бо роҳи содир кардани ҳуқуқвайронкунӣ, аз ҷумла вайрон намудани тартиботи ҳуқуқӣ, авбошӣ, лату куб, қасдан расонидани зарар ба саломатӣ ва ғайра ба анъана даромадааст [3, с. 138]. Вазъи содиршавии ҷинояткорӣ дар байни ноболиғон аз назорати падару модар ва ашхоси онҳоро ивазкунанда ва мактаб, муҳите, ки дар онҳо ноболиғон ба камол мерасанд, вобастагии калон дорад. Агар назорат аз ҷониби падару модар, ашхоси онҳоро ивазкунанда, мактаб ва муҳити солиме, ки ноболиғон ба воя мерасанд, ҷой дошта бошад ва хуб ба роҳ монда шавад, боварии комил ҳаст, ки сатҳи ҷинояткорӣ дар байни ноболиғон коҳиш ёфта, ба ҷиноят даст задани онҳо кам мегардад. Хурсандибахш аст, ки дар ҷумҳурӣ тайи се соли охир мувофиқи ҳисоботи роҳбарияти Вазорати корҳои дохилӣ сатҳи содир намудани ҷиноятҳо аз ҷониби ноболиғон коҳиш ёфтааст (ниг. ба ҷадвал) [4].

Дар навбати худ нишондодҳои омории гувоҳи онанд, ки қариб 96-97% ноболиғони ҷиноят содиркардари ноболиғони ҷинси мард ташкил медиҳанд. Ин аз он шаҳодат медиҳад, ки даст ба ҷиноят задани ноболиғони ҷинси зан камтар ба назар мерасад. Тоҷикистон имрӯзҳо бо ҷараёнҳои мухталифи сиёсӣ, иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва фарҳангии ҷаҳони муосир фаро гирифта шудааст, ки онҳоро дақиқан бе заминаи ҳуқуқӣ дар сатҳи байналмилалӣ тасаввур намудан имконнопазир мебошад. Зеро, аксари санадҳои ҳуқуқӣ байналмилалӣ эътирофнамудаи Ҷумҳурии Тоҷикистон дар шароити муосир ба рафти ташаккули низоми ҳуқуқӣ таъсири бевосита мерасонанд. Яке аз масъалаҳои меҳварие, ки таҳлили ҳамачонибаро дар ин ҷода тақозо менамояд, ин муайян намудани ҷой ва мақоми қишрҳои осебпази-

ри ҷомеа, аз ҷумла шахсони ноболиғ дар санадҳои ҳуқуқӣ байналмилалӣ мебошад, ки Тоҷикистон онҳоро эътироф намудааст [5, с. 441].

Тоҷикистон дар қитъаи Осиё ҷой гирифтааст ва вобаста ба суръати афзоиши аҳоли байни кишварҳои дигар маҷеи муайянеро ишғол менамояд. Аз рӯи маълумотҳои соли 2020 теъдоди аҳоли дар ҷумҳурӣ ба 10 миллион мерасад. Табиист, ки дар ин вазъият нуфузи ноболиғон меафзояд ва ҳар қадар ин нуфуз зиёд бошад, ҳамон қадар ташвиши ҳифз ва тарбияи онҳо бештар мешавад [6, с. 422]. Тағйироте, ки дар марҳалаи ҳозираи инкишофи давлатдорӣ Тоҷикистон дар самтҳои сиёсӣ, иқтисодӣ ва иҷтимоӣ ва инчунин мушкилиҳои ахлоқӣ-маънавии ҳаёти имрӯза ба амал омада истодаанд, омилҳои ноустувори муносибатҳои анъанавӣ оилавӣ гардидаанд. Омилҳои мавҷуданд, ки ба ҷинояткорӣ дар байни ноболиғон замина мегузоранд. Аз ҷумла, паст гаштани сатҳи зиндагӣ бинобар бухронҳои молиявӣ ҷаҳонӣ, афзоиши оилаҳои ноустувор, гум кардани арзишҳои маънавӣ ба он оварда мерасонанд, ки наврасон бисёр вақт ба куча бароварда шуда, дар натиҷа зиёдшавии бемисли ҷинояткорӣ дар байни ноболиғон ба вучуд омадан мумкин аст [7, с. 678]. Бо дарназардошти ҳамин, дар ҷомеа зарур аст, ки ба масъалаи таълиму тарбияи ноболиғон таваҷҷуҳи ҷиддӣ дода шавад, онҳо ҳамчун шахсони комили дорони донишҳои хуби ба талаботи замони ҷавобгӯ ба воя расонида шуда, дар ободии ин кишвар ва рушди соҳаҳои мухталиф саҳмгузор бошанд, на ин ки даст ба ҷиноят зананд. Мутаассифона, имрӯз дар ҷомеа ноболиғону наврасоне пайдо мешаванд, ки даст ба ҳуқуқвайронкуниҳо, бахусус ҷиноят зада, ҳаёти худро як умр доғдор менамоянд. Аҷиб он аст ки агар ҷиноят ва дигар ҳуқуқвайронкунӣ аз ҷониби ноболиғе сурат гирад, ки дар оила аз ҷиҳати иқтисодӣ дар шароити вазнин қарордошта ба воя расидааст, пас маълум мешавад, ки ҷиноятро бинобар сабаби камбизоатӣ ва набудани шароити хуби зиндагӣ содир кардааст. Вақтҳои охир бошад, ҷиноятҳо аз ҷониби ноболиғоне содир мегарданд, ки дар оилаҳои шароити зиндагиашон хуб содир гардида, пеш аз ҳама ба номи худ ва ба номи хонадони худ иснод меоранд.

Зикр намудан бамаврид аст, ки дар қонунгузории кишвар мафҳуми «ноболиғ» ба таври аниқ ва дақиқ нишон дода нашудааст. Дар

Кодекси оилаи Ҷумҳурии Тоҷикистон дар моддаи 55 ибораи «кӯдак» истифода шудааст. Мувофиқи ҳамин модда кӯдак шахсе эътироф карда мешавад, ки ба синни ҳаждаҳсолагӣ (ба синни балоғат) нарасидааст [8, с. 121].

Оид ба масъалаи ҷавобгарии ноболиғон дар боби 3-юми Кодекси ҳуқуқвайронкунии маъмурии Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки ба масъалаи ҷавобгарии маъмурӣ бахшида шудааст, дар қисми 1 моддаи 22-и кодекси мазкур мафҳуми «ҷавобгарии маъмурӣ» пешбинӣ шуда, қайд карда мешавад, ки ҷавобгарии маъмурӣ як намуди ҷавобгарии ҳуқуқӣ буда, барои содир намудани ҳуқуқвайронкунии маъмурӣ нисбати шахси воқеӣ, соҳибкори инфиродӣ, шахсони мансабдор ва ҳуқуқӣ аз ҷониби судя, мақомоти ваколатдори давлатӣ (шахси мансабдор) татбиқ карда мешавад [9]. Ҳамин тавр, Кодекси ҳуқуқвайронкунии маъмурии Ҷумҳурии Тоҷикистон ба ҷавобгарии маъмурӣ қашидани ноболиғро баъди ба синни 16 расидан пешбинӣ менамояд. Яъне, ба категорияи ҳуқуқвайронкунадагони ноболиғ наврасони синнашон аз 16 то 18 шомил мегарданд. Дар моддаи 28-и Кодекси ҳуқуқвайронкунии маъмурии Ҷумҳурии Тоҷикистон ҷавобгарии маъмурии ноболиғон пешбинӣ гардидааст. Аз мазмуни меъёри мазкур хулоса баровардан мумкин аст, ки судя, мақомоти ваколатдори давлатӣ (шахси мансабдор) метавонад ҳолатҳои мушаххаси парвандаи ҳуқуқвайронкунии маъмурӣ ва маълумоти марбут ба ноболиғро, ки ҳуқуқвайронкунии маъмуриро дар синни аз 16 то 18 сола содир намудааст, ба назар гирифта, ноболиғро аз ҷавобгарии маъмурӣ озод намояд. Баъди аз ҷониби судя, мақомоти ваколатдори давлатӣ ё шахси мансабдори ваколатдор қабул гардидани қарори аз ҷавобгарии маъмурӣ озод кардани ноболиғ парванда дар ҳақиқӣ барои татбиқ намудани чораҳои таъсиррасонӣ ба Комиссияи ҳифзи ҳуқуқи кӯдак фиристода мешавад [7].

Дар қонунгузории граждани, ки ба масъалаҳои шахрвандони Ҷумҳурии Тоҷикистон ва шахси воқеии дигар дахл менамояд, дар моддаҳои 27 ва 29 Кодекси граждани Ҷумҳурии Тоҷикистон қобилияти амали ноболиғони аз чордаҳ то ҳаждаҳсола ва масъалаи қобилияти амали ноболиғони ба синни чордаҳ нарасида пешбинӣ мегардад. Мувофиқи қисми якуми моддаи 27 Кодекси граждани ноболиғони аз чордаҳ то ҳаждаҳсола бо ризоияти хаттии намояндагони қонунии худ, яъне волидайн,

фарзандхондагон ва парасторон ба истиснои аҳдҳои дар қисми дуввуми ҳамин моддаи Кодекси мазкур аҳдҳои дигарро анҷом медиҳанд. Аҳдҳои анҷомдодаи ҷунин ноболиғон, инчунин баъди онро хаттӣ маъқул донистани волидайн, фарзандхондагон ва парасторони ӯ бо эътибор мебошанд. Ё ин ки дар қисми дувуми моддаи 27 Кодекси граждани пешбинӣ гардидааст, ки ноболиғони аз чордаҳ то ҳаждаҳсолагӣ ҳуқуқ доранд, ки бидуни ризоияти волидайн, фарзандхондагон ва парасторонашон:

– музди меҳнат, стипендия ва даромади дигари қонунии худро мустақилона ихтиёрдорӣ намоянд;

– ҳуқуқи муаллифи асари илмӣ, адабӣ ва ё санъат, ихтироъ ё маҳсули дигари қонунан ҳифзшавандаи натиҷаи фаъолияти зехнии худро татбиқ намоянд;

– мутобиқи қонун дар муассисаҳои кредитӣ амонат гузоранд ва онро ихтиёрдорӣ намоянд;

– аҳдҳои хурди маиширо анҷом диҳанд.

Мутобиқи қисми сеюми моддаи 27 Кодекси граждани ноболиғони аз чордаҳ то ҳаждаҳсола аз рӯи аҳдҳои, ки мутобиқи қисми дуввуми моддаи 27 Кодекси граждани анҷом додаанд, мустақилона масъулияти молумулкӣ бар дӯш доранд. Ҷунин ноболиғон барои зиёни расонидаашон мутобиқи қонунгузории граждани ҷавобгаранд.

Ноболиғони аз чордаҳ то ҳаждаҳсола қисман дорои қобилияти амали граждани мебошанд. Ин қобилият дар он зоҳир мегардад, ки як қисми аҳдҳои онҳо бо розигии падару модар ва парасторони худ анҷом дода, дар ҳолатҳои муайяни аз ҷониби ноболиғон расонида ни зарар масъулият ба зиммаи падару модар ва парасторон гузошта мешавад. Ноболиғони аз чордаҳ то ҳаждаҳсола оид ба аҳдҳои басташон мутобиқи қоидаҳои муқараргардида масъулияти мустақилона доранд, вале агар аҳд бидуни розигии падару модар ё парасторон баста шуда бошад, ҳангоме ки розигии онҳоро тақозо менамояд, дар ин сурат он метавонад мутобиқи даъвои падару модар ё парасторон безътибор эътироф карда шавад [10, с. 87, 88, 90].

Мутобиқи қисми якуми моддаи 29 Кодекси граждани, ки дар он сухан дар бораи қобилияти амали ноболиғони ба синни чордаҳ нарасида меравад, пешбинӣ гардидааст, ки бар ивази ноболиғони ба синни чордаҳ нарасида (хурдсолон) аз номи онҳо аҳдро, ба истиснои

аҳди дар қисми дуввуми ҳамин модда зикргардида, танҳо волидайн, фарзандхондагон ва васиёни онҳо анҷом дода метавонанд. Мутобиқи қисми сеюми моддаи 29 Кодекси граждани аз руи аҳдҳои ноболиғи ба синни чордаҳ нарасида, аз ҷумла аҳде, ки ӯ мустақилона анҷом додааст, масъулияти молумулкиро волидайн, фарзандхондагон ва васиён бар душ доранд, агар исбот нақунанд, ки уҳдадорӣ бо гуноҳи онҳо вайрон шудааст. Шахсони мазкур ҳамчунин тибқи қонунгузорӣ барои зиёни расонидаи ноболиғон низ масъулият доранд [10, с. 92-93].

Дар моддаи 1088 Кодекси граждании Ҷумҳурии Тоҷикистон масъулият барои зараре, ки ноболиғони то синни чордаҳсола расонидаанд, пешбинӣ гардидааст. Қонунгузор пешбинӣ менамояд, ки барои зараре, ки ноболиғони ба синни чордаҳсолагӣ нарасида (хурдсолон) расонидаанд, волидайн онҳо (фарзандхондагон) ё васиён, агар исбот карда натавонанд, ки зарар бо гуноҳи он расонида нашудааст, ҷавобгар мебошанд. Дар қисми дуввуми ҳамин модда инчунин омадааст, ки агар хурдсоли муҳтоҷи васоят дар муассисаи дахлдори тарбиявӣ, муассисаи муолиҷавӣ, муассисаи ҳифзи иҷтимоӣ ё дигар муассисаи шабех қарор дошта бошад, ки бо ҳукми қонун васии он ба ҳисоб меравад, агар исбот карда натавонанд, ки зарар бо гуноҳи ӯ содир нашудааст, ин муассиса вазифадор аст зарари расонидаи хурдсолро ҷуброн намояд. Дар қисми сеюми моддаи мазкур бошад, пешбинӣ мегардад, ки агар хурдсол ҳангоми таҳти назорати муассисаҳои таълимӣ, тарбиявӣ, муолиҷавӣ ё дигар муассиса қарор доштани гуноҳ содир карда бошад ва он муассиса вазифадор буд, ки назорати ӯро анҷом медод, инчунин хурдсол таҳти назорати шахсе буд, ки дар асоси шартнома ӯро назорат менамуд, ин муассиса ё шахс, агар исбот карда натавонанд, ки зарар бо гуноҳи онҳо расонида нашудааст, барои ин зарар ҷавобгар мебошанд. Агар волидайн (фарзандхондагон) ё васиён ғавтида бошанд ё онҳо, инчунин шахрвандони дигаре, ки дар қисми сеюми ҳамин модда зикр шудаанд, барои ҷуброни зарари ба ҳаёт ё саломатии ҷабрдида расонидашуда маблағи кофӣ надошта бошанд ва ҳуди зараррасон, ки пурра қобили амал гардидааст ва дорои чунин маблағ бошад, суд бо дарназардошти вазъи амволии ҷабрдида ва зараррасон, инчунин дигар ҳолатҳо ҳуқуқ дорад дар бораи пурра ё қисман аз ҳисоби ҳуди зараррасон ҷуброн намудани

зарар қарор қабул кунад [11].

Моддаи 1089-и Кодекси граждани масъулият барои зараре, ки ноболиғони аз синни чордаҳсола то ҳаҷдаҳсола мерасонанд, мустақилона, дар асосҳои умумӣ ҷавобгар буданро пешбинӣ менамояд. Дар сурате, ки агар ноболиғи аз чордаҳсола то ҳаҷдаҳсола барои ҷуброни зарар молу мулк ё манбаи дигари даромад надошта бошад, зарар бояд пурра ё дар қисмати нокифояи он аз ҳисоби волидайн (фарзандхондагон) - и ӯ ё парасторон, агар исбот карда натавонанд, ки зарар бо гуноҳи онҳо расонида нашудааст, ҷуброн карда мешавад. Агар ноболиғи аз синни чордаҳсола то ҳаҷдаҳсола, ки муҳтоҷи сарпарастӣ мебошад, дар муассисаи дахлдори тарбиявӣ, муассисаи муолиҷавӣ ё муассисаи ҳифзи иҷтимоӣ ё дигар муассисаи шабех қарор дошта бошад, ки бо ҳукми қонун парастори ӯ ба шумор меравад, ин муассисаҳо, агар исбот карда натавонанд, ки зарар бо гуноҳи онҳо расонида нашудааст, уҳдадоранд пурра ё дар қисмати нокифояи он зарарро ҷуброн намоянд. Уҳдадори волидайн (фарзандхондагон), парасторон ва муассисаҳои дахлдор вобаста ба ҷуброни зарар баъди ба синни балоғат расидани зараррасон ё баъди он ки то ба синни балоғат расидан дорои амвол ё дигар манбаи даромаде мегардад, ки барои ҷуброни зарар кифоя мебошад ё то расидан ба синни балоғат қобили амал гардидааст, қатъ мегардад [11].

Дар моддаи 1090-и Кодекси граждани масъулияти волидайн аз ҳуқуқи волидайн маҳрумшуда барои зарари расонидаи ноболиғон пешбинӣ шудааст. Меъёри мазкур пешбинӣ менамояд, ки суд метавонад ба зиммаи падар ё модари аз ҳуқуқи волидайн маҳрумшуда масъулияти ҷуброни зарареро, ки фарзандони ноболиғи онҳо дар чараёни се соли баъди аз ҳуқуқи волидайн маҳрум гардидаи онҳо расонидаанд, агар рафтори кӯдаке, ки боиси расонидани зарар гардидааст, оқибати ба таври муносиб анҷом надодани уҳдадори тарбияи фарзанд аз ҷониби волидайн бошад, гузорад [11].

Дар қонунгузорию чиноятӣ, аниқтараш дар Кодекси чиноятӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон (минбаъд Кодекси чиноятӣ) фасли панҷум ҷавобгарии чиноятӣ ноболиғон ва боби чордаҳум хусусиятҳои ҷавобгарии чиноятӣ ва ҷазодиҳии ноболиғон пешбинӣ гардидааст. Дар қисми якуми моддаи 86 Кодекси чиноятӣ зери мафҳуми «ноболиғ» ашхосе фаҳмида ме-

шавад, ки дар вақти содир намудани ҷиноят синни чордахсолагиро пур кардаанд, вале ба синни ҳаждаҳсолагӣ нарасидаанд, эътироф карда мешавад [12].

Хусусиятҳои ҷавобгарии ҷиноятӣ ноболиғон дар боби 14 Кодекси ҷиноятӣ пешбинӣ гардидааст, ки ҳангоми татбиқи асоси умумӣ ва принципҳои ҷавобгарии ҷиноятӣ нисбати ноболиғон хусусиятҳои синну солӣ, психофизикӣ ва дигар хусусиятҳои шахсияти онҳо ба назар гирифта мешавад. Мувофиқи Кодекси ҷиноятӣ ноболиғон шахсони ҷисмоние (шахрванди Ҷумҳурии Тоҷикистон, шахсони хоричӣ ва шахсони бетабаа) фаҳмида мешаванд, ки ҳангоми содир намудани ҷиноят синни 14-солагиро пур кардаанд, вале ба синни 18-солагӣ нарасидаанд. Нисбати бисёр ҷиноятҳо ҷавобгарии ҷиноятӣ аз синни 16-солагӣ фаро мерасад. Оид ба ҷиноятҳое, ки дар моддаи 23 Кодекси ҷиноятӣ пешбинӣ шудаанд, ҷавобгарии ҷиноятӣ аз синни 14-солагӣ фаро мерасад.

Синну соли ҷавобгарии ҷиноятӣ аз лаҳзаи содиркунии кирдор, новобаста аз вақти ба вуқӯъ омадани оқибат муайян карда мешавад. Ноболиғон барои ҷиноятҳои содиркардашон нисбат ба ҷинояткорони калонсол барои кирдорҳои якхела ҷавобгарии ҷиноятӣ сабуктар доранд.

Ғайр аз боби 14 хусусиятҳои ҷавобгарии ҷиноятӣ ноболиғон дар дигар бобҳои Кодекси ҷиноятӣ пешбинӣ шудаанд. Барои мисол ҳангоми эътироф намудани ретсидиви ҷиноят доғи судӣ барои ҷинояте, ки шахс то синни 18-солагӣ содир шудааст, ба назар гирифта намешавад (қ. 2 моддаи 59 КҶ ҚТ), ноболиғ будани гунаҳгор ҷазоро сабук мекунад (банди «б» қ.1 моддаи 61 КҶ ҚТ).

Ба шахсони ноболиғе, ки ҷиноят содир кардаанд, чораҳои зерини хусусияти ҳуқуқӣ-ҷиноӣ дошта татбиқ карда мешаванд:

а) таъини ҷазо мувофиқи моддаҳои 87, 88 КҶ ҚТ);

б) озод кардан аз ҷазо бо татбиқи чораҳои маҷбуркунии дорои хусусияти тарбиявӣ дошта (қ.1 моддаи 90 КҶ ҚТ);

в) озод кардан аз ҷазо бо ҷой кардани ноболиғон дар муассисаҳои махсуси таълимию тарбиявӣ ва муассисаҳои табобатию тарбиявӣ (қ. 2 моддаи 90 КҶ ҚТ);

г) озод кардан аз ҷавобгарии ҷиноятӣ бо татбиқи чораҳои маҷбуркунии дорои хусусияти тарбиявӣ дошта (моддаи 89 КҶ ҚТ).

Ҷазо фақат нисбате ноболиғоне, ки дар со-

дир кардани ҷиноят гунаҳкор эътироф шудаанд, нисбат ба ҷинояткорони болиғ сабуктар таъин карда мешавад ва чораҳои хусусияти тарбиявӣ-педагогии маҳрумкунӣ ва маҳдудкунии ҳуқуқ ва озодиҳои онҳо равона карда шудааст.

Синну соли, ки аз он ҷавобгарии ҷиноятӣ фаро мерасад, мутобиқи қонунгузориҳои ҷиноятӣ муайян гардидааст, аз ҷумла:

1) ба ҷавобгарии ҷиноятӣ шахсе кашида мешавад, ки дар вақти содир намудани ҷиноят ба синни шонздаҳ расидааст.

2) шахсе, ки дар вақти содир намудани ҷиноят ба синни чордах расидааст, барои содир намудани ҷиноятҳои зерин ба ҷавобгарии ҷиноятӣ кашида мешаванд: одамкушӣ (моддаи 104 КҶ ҚТ), қасдан расонидани зарари вазнин ба саломатӣ (моддаи 110 КҶ ҚТ), қасдан расонидани зарари миёна ба саломатӣ (моддаи 111 КҶ ҚТ), одамрабой (моддаи 130 КҶ ҚТ), таҷовуз ба номус (моддаи 138 КҶ ҚТ), кирдори зӯрвариҳои дорои хусусияти шахвонӣ (моддаи 139 КҶ ҚТ), терроризм (моддаи 179 КҶ ҚТ), ғасби гаравгон (моддаи 181 КҶ ҚТ), тасарруфи силоҳу лавозимоти ҷангӣ, моддаҳои тарканда ва воситаҳои таркиш (моддаи 199 КҶ ҚТ), муомилоти ғайриқонунии воситаҳои нашъадор ё моддаҳои психотропӣ бо мақсади ба соҳибияти каси дигар додан (моддаи 200 КҶ ҚТ), муносибати ғайриқонунӣ бо воситаҳои нашъадор ё моддаҳои психотропӣ (моддаи 201 КҶ ҚТ), тасарруфи воситаҳои нашъадор ё моддаҳои психотропӣ (моддаи 202 КҶ ҚТ), парвариши ғайриқонунии зиротҳои дорои моддаҳои нашъаовари кишташон манъшуда (моддаи 204 КҶ ҚТ), муомилоти ғайриқонунии моддаҳои сахттаъсир ва захролуд бо мақсади ба соҳибияти каси дигар додан (моддаи 206 КҶ ҚТ), корношоям сохтани воситаҳои нақлиёт ё роҳҳо (моддаи 214 КҶ ҚТ), авбошӣ дар ҳолатҳои вазнинкунанда (қисмҳои дуюм ва сеюми моддаи 237 КҶ ҚТ), дуздӣ (моддаи 244 КҶ ҚТ), ғоратгарӣ (моддаи 248), роҳзанӣ (моддаи 249 КҶ ҚТ), тамаъҷӯӣ (моддаи 250 КҶ ҚТ), ғайриқонунӣ ҳай карда бурдани автомобил ё дигар воситаҳои нақлиёт бидуни мақсади тасарруф (моддаи 252 КҶ ҚТ), қасдан несту нобуд ё вайрон кардани молумулк дар ҳолатҳои вазнинкунанда (қисми дуюми моддаи 255 КҶ ҚТ).

3) Дар ҳолатҳои алоҳидаи дар қисми махсуси КҶ ҚТ пешбинигардида танҳо он шахсе ба ҷавобгарии ҷиноятӣ кашида мешавад, ки

аз синни шонздаҳ болотар аст.

4) Агар ноболиғ дар вақти содир намудани кирдори ба ҷамъият хавфнок ба синну соли дар қисми якум ё дуҷуми ҳамин модда пешбинишуда расида бошад, аммо дар натиҷаи ақиб мондан дар инкишофи рӯҳӣ, ки бо парешонҳои рӯҳӣ алоқаманд намебошад, наметавонист ба таври пурра хусусияти воқеӣ ва хавфи ҷамъиятии ҳаракати (беҳаракати) худро дарк намояд ё онҳоро идора намояд, ӯ ба ҷавобгарии ҷиноятӣ кашида намешавад [12].

Мақсад аз пешбинӣ намудани ҷавобгарӣ барои ноболиғон дар қонунгузорӣ, ин ба ҷавобгари кашидану доғдор намудани ҳаёт ва фаъолиятӣ минбаъдаи онҳо набуда, пеш аз ҳама тарбия намудани онҳо мебошад. Оила, мактаб, ҷомеа, муҳити солим ва давлат дар якҷоягӣ ва ҳамкориҳои муштарак метавонанд пеши роҳи ҷинояткориро дар байни ноболиғон гиранд. Вагарна муборизаи танҳо як қишри дар боло номбаршуда, натиҷаи хуб ба бор нахоҳад овард.

Рӯйхати адабиёт

1. Тафсири илмию оммавии Конституцияи (Сарқонуни) Ҷумҳурии Тоҷикистон // Зери таҳрири Раиси Суди конституцияи ҚТ, академики Академияи илмҳои ҚТ, доктори илмҳои ҳуқуқ, профессор М.А. Маҳмудов. Душанбе: «Шарқи озод», 2009. – С. 186.

2. 10 соли амали Кодекси ҷиноятӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон: натиҷа ва пешниҳод // Маводи конфронси илмиву амалии ҷумҳуриявӣ бахшида ба 10 солагии қабули Кодекси ҷиноятӣ ҚТ аз 16-уми сентябри соли 2008. Душанбе. – С. 109.

3. Баҳриддинзода С.Э. Ҷинояткорӣ дар байни ноболиғон ва пешгирии он дар Ҷумҳурии Тоҷикистон // Ҳуқуқи Тоҷикистони муосир (Маҷмӯаи мақолаҳои илмӣ), қисми 3. // Зери таҳрири д.и.х., профессор Раҳимзода М.З. Душанбе, Андалеб-Р, 2016. – С. 138.

4. Суроғаи электронӣ: <http://vkd.tj/index.php/tj/vystupleniya/9993-sukhanron530>. (санаи мурочиат 14.02.2017).

5. Маҳмадшоев Ф.А. Ҳуқуқ, уҳдадорӣ ва масъулияти ноболиғон тибқи санадҳои ҳуқуқи байналмилалӣ, ки Тоҷикистон онҳоро эътироф кардааст // Ҳуқуқи Тоҷикистони муосир (Маҷмӯаи мақолаҳои илмӣ), қисми 3. Зери таҳрири д.и.х., профессор Раҳимзода

М.З. Душанбе, Андалеб-Р, 2016. – С. 441.

6. Лутфуллоев М. Перомуни пешгирии ба корҳои хавфнок ва вазнин ҷалб намудани ноболиғон // Ҳуқуқи Тоҷикистони муосир (Маҷмӯаи мақолаҳои илмӣ), қисми 3. Зери таҳрири д.и.х., профессор Раҳимзода М.З. Душанбе, Андалеб-Р, 2016. – С. 422.

7. Табаров Н.А. Комиссия оид ба ҳуқуқи кӯдак ва ҷавобгарии маъмурии ноболиғон // Ҳуқуқи Тоҷикистони муосир (Маҷмӯаи мақолаҳои илмӣ), қисми 3. Зери таҳрири д.и.х., профессор Раҳимзода М.З. Душанбе, Андалеб-Р, 2016. – С. 678.

8. Маҳмудов Маҳкам, Худоёров Бахтиёр. Тафсири Кодекси оилаи Ҷумҳурии Тоҷикистон. Душанбе: «Эр-граф», 2005. – С. 121.

9. Кодекси ҳуқуқвайронкунии маъмурии Ҷумҳурии Тоҷикистон (Аҳбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, с. 2008, №12, қ. 1, мод. 989, мод. 990; с. 2009, №5, мод. 321, №9-10, мод. 543; с. 2010, №1, мод. 2, мод. 5, №3, мод. 153, №7, мод. 547, №12, қ. 1, мод. 812; с. 2011, №6, мод. 430, мод. 431, №7-8, мод. 610; №12, мод. 838; с. 2012, №4, мод. 256, №7, мод. 685, мод. 693, №8, мод. 814, №12, қ. 1, мод. 1004; с. 2013, №3, мод. 181, №7, мод. 508; с. 2014, №3, мод. 143, мод. 144, №7, қ. 1, мод. 389, мод. 390; с. 2015, №3, мод. 201, №7-9, мод. 707, мод. 708, №11, мод. 955, №12, қ. 1, мод. 1108; с. 2016, №3, мод. 130, мод. 131, мод. 132, №5, мод. 359, мод. 361, №7, мод. 613, мод. 614; Қонуни ҚТ аз 14.11.2016 с., №1361).

10. Тафсири Кодекси граждании Ҷумҳурии Тоҷикистон, қисми 1. Душанбе, «ЭР-граф», 2010. – С. 87, 88, 90.

11. Кодекси граждании Ҷумҳурии Тоҷикистон, қисми 2 (Аҳбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, с. 1999, №12, мод. 323; с. 2002, №4, қ.1, мод. 170; с. 2006, №4, мод. 194; с. 2009, №12, мод. 821; с. 2010, №7, мод. 540; Қонуни ҚТ аз 03.07.2012 с., №849; аз 22.07.2013 с. №977.

12. Кодекси ҷиноятӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон (Аҳбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, с. 1998, №9, мод. 68, мод. 69, №22, мод. 306; с. 1999, №12, мод. 316; с. 2001, №4, мод. 149, мод. 167; с. 2002, №11, мод. 675, мод. 750; с. 2003, №8, мод. 456, мод. 468; с. 2004, №5, мод. 346, №7, мод. 452, мод. 453; с. 2005, №3, мод. 126, №7, мод. 399, №12, мод. 640; с. 2007, №7, мод. 665; с. 2008, №1, қ. 1, мод. 3, №6, мод. 444, мод. 447, №10, мод. 803, №12, қ. 1, мод. 986, №12, қ. 2, мод.

992; с. 2009, №3, мод. 80, №7-8, мод. 501; с. 2010, №3, мод. 155, №7, мод. 550; с. 2011, №3, мод. 161, №7-8, мод. 605; с. 2012, №4, мод. 258, №7, мод. 694; с. 2013, №6, мод. 403, мод. 404, №11, мод. 785, №12, мод. 881; с. 2014,

№3, мод. 141, №7, к. 1, мод. 385, мод. 386; с. 2015, №3, мод. 198, мод. 199, №11, мод. 949, №12, к. 1, мод. 1107; с. 2016, №3, мод. 127, №5, мод. 355, мод. 356, №7, мод. 608, мод. 609; Қонунҳои ҚТ аз 14.11.2016 с., №1358; аз

14.11.2016 с., №1359).

Аннотатсия

Баъзе масъалаҳои ҷавобгарии ноболиғон тибқи қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон

Дар мақолаи мазкур муаллиф масъалаҳои вобаста ба ноболиғ, ҷинояткорӣ дар байни ноболиғон, сабабҳои даст задани ноболиғон ба ҷинояткорӣ, ҷавобгарии ноболиғонро тибқи қонунгузории ҷиноятӣ, граждони ва маъмури таҳқиқ намудааст. Ҳамчунин, дар мақола масъалаҳои пешгирӣ намудан ва роҳҳои коҳиш додани ҷинояткорӣ дар байни ноболиғон мавриди таҳлил қарор гирифтааст.

Аннотация

Некоторые вопросы ответственности несовершеннолетних по законодательству Республики Таджикистан

В статье автором рассмотрены такие понятия, как несовершеннолетний, преступность среди несовершеннолетних, причины совершения преступлений несовершеннолетними, ответственность несовершеннолетних по уголовному, гражданскому и административному законодательству. Также автором проанализированы вопросы предотвращения и пути уменьшения преступности среди несовершеннолетних.

Annotation

Some issues responsibility of minors according to the legislation of the Republic of Tajikistan

In the article author considers such concepts, as minor, criminality among minors, reasons of conducting crime from the side of minors, responsibility of minor on a criminal, civil and administrative legislation. Author also analyzes the prevention issues and the ways reduction of criminality among minors.

ҲУҚУҚИ БАЙНАЛХАЛҚӢ; ҲУҚУҚИ АВРУПОӢ
(ИХТИСОС: 12.00.10)
МЕЖДУНАРОДНОЕ ПРАВО; ЕВРОПЕЙСКОЕ ПРАВО
(СПЕЦИАЛЬНОСТЬ: 12.00.10)

Рачабов С.А.,

мудири шуъбаи ҳуқуқи байналмилалӣ
Институти фалсафа, сиёсатишиносӣ ва ҳуқуқи
ба номи А. Баҳоваддинови Академияи илмҳои
ҚТ, доктори илмҳои ҳуқуқ

МЕХАНИЗМҲОИ ИМПЛЕМЕНТАТСИЯИ ДАҲСОЛАИ
БАЙНАЛМИЛАЛИИ АМАЛ «ОБ БАРОИ РУШДИ УСТУВОР,
СОЛҲОИ 2018-2028»

Калидвожаҳо: механизми имплементатсия; даҳсолаи байналмилалӣ амал; қатънома; мониторинги муштарак; форуми об; обтаъминкунӣ; беҳдошт.

Ключевые слова: механизм имплементации; международное десятилетие действий; резолюция; совместный мониторинг; водный форум; водораспределение; санитария.

Keywords: implementation mechanism; international decade for action; resolution; joint monitoring; water forum; water distribution; sanitation.

Тавре ки маълум аст, баъзе барнома ва ло-ихаҳое, ки аз тарафи СММ қабул мегарданд, бо сабабҳои гуногун хангоми амалӣ шудан ба мушкилоти ғайричашмдошт дучор меоянд. Аз ин рӯ барои иҷрои муваффақонаи Даҳсолаи байналмилалӣ амал «Об барои рушди устувор, солҳои 2018-2028», ки аз ҷониби Тоҷикистон пешниҳод шудааст ва Маҷмаи Умумии СММ онро 21 декабри соли 2016 бо қатъномаи A/RES/71/222 қабул намуд, бояд механизмҳои имплементатсияи он ва расидан ба ҳадафҳои гузошташуда таъсис дода шаванд.

Пеш аз ҳама, бояд тазаккур дод, ки барои татбиқи Даҳсолаи байналмилалӣ амал «Об барои ҳаёт, солҳои 2005-2015» чанд ниҳоду механизмҳои муассир таъсис ёфта буданд, ки ҷиҳати татбиқи босамари он нақши муҳим бозиданд. Яке аз механизмҳое, ки дар татбиқи даҳсолаи сипаришуда нақши калидӣ бозид, ин ниҳоди СММ-Об (ё ин ки UN-Water) мебошад, ки соли 2003 таъсис ёфтааст. «СММ-Об» аз 31 узв ва 38 шарикони ҳамкор иборат буда, фаъолияти ниҳодҳои гуногуни сохтори СММ ва дигар созмонҳои

байналмилалӣ минтақавӣ, инчунин ташкилотҳои ғайридавлатӣ ва ҷомеаи шаҳрвандиро дар самти мудирияти захираҳои об ҳамоҳанг месозад [1].

Ниҳоди СММ-Об механизми байнидавлатии ҳамоҳангсозии СММ барои тамоми масъалаҳои марбут ба оби тоза, аз ҷумла беҳдошт мебошад. Ин платформа хусусияти меҳварӣ ва системаи васеи фаъолияти ҳади аксар мутобиқшуда ва мувофиқшудаи обро таъмин менамояд. Ниҳоди СММ-Об барои амалигардонидани мувофиқасозӣ ва ҳамоҳангсозии низоми СММ равона карда шудааст, чунки татбиқи ин матолиб дар доираи рӯзномаи Эълумияи Ҳазорсола ва Саммити ҷаҳонӣ оид ба рушди устувор муайян шудаанд. Тавассути ниҳоди СММ-Об Созмони Милали Муттаҳид ҳамчун «СММ-и воҳид» амал мекунад.

Доираи кори ниҳоди СММ-Об тамоми ҷанбаҳои оби тозаро, аз ҷумла, обҳои рӯизаминӣ ва захираҳои зеризаминӣ онро, ҳамчун сарҳади байни оби ошомиданӣ ва баҳрҳоро дарбар мегирад. Ба доираи кори ин ниҳод шомиланд:

– захираҳои оби тоза – ҳам аз нигоҳи сифат ва миқдор, рушд, арзбӣ, идора, мониторинг ва истифода (аз чумла, барои истифодаи дохилӣ, кишоварзӣ ва талаботи экосистемаҳо);

– канализатсия – ҳам дастрасӣ ва истифодаи беҳдошти аз тарафи аҳоли ва ҳамкориҳои байни ниҳодҳои беҳдошт ва оби тоза;

– офатҳои марбут ба об, ҳолатҳои фавқулодда ва дигар падидаҳои шадид ва таъсири онҳо ба амнияти инсон.

Мақсади асосии ниҳоди СММ-Об иборат аз арзиши ҳамачониба додан ба барномаҳо ва лоиҳаҳои мавҷуда тавассути роҳнамоӣ ва кӯшишҳои муштарақ, ба хотири ба ҳадди аксар расонидани низоми васеи фаъолияти мутобиқшуда ва мувофиқашуда, инчунин баланд бардоштани самаранокии кӯмак ба кишварҳои узв, таъмин намудани кӯшишҳо ба сӯи расидан ба ҳадафҳо, вазифаҳо ва амалҳои марбут ба доираи он аз ҷониби ҷомеаи байналмилалӣ, аз ҷумла онҳое, ки дар Ҳадафҳои рушди ҳазорсола ва Нақшаи иҷроӣ қарорҳои Йоханнесбург (Саммити ҷаҳонӣ оид ба рушди устувор, 26 август- 4 сентябри с. 2002) дарҷ ёфтаанд [2].

Ниҳоди СММ-ОБ дорои барномаҳои худ оид ба захираҳои об мебошад. Барои мисол, як барномаи фаръӣ, ки дорои нақшаи корӣ, бучет ва агентии ҳамоҳангсозии татбиқ аст, Барномаи Мониторинги Муштарақ оид ба обтаъминкунӣ ва беҳдошт (БММ) мебошад, ки, таҳти сарпарастии ниҳоди СММ-Об фаъолият мекунад ва аз ҷониби Созмони Ҷаҳонии Тандурустӣ (СҶТ) ва Хазинаяи Кӯдакони СММ (ЮНИСЕФ) идора карда мешавад. БММ соли 1990 таъсис ёфта, идомаи фаъолиятҳои мониторингии, ки СҶТ аз соли 1960 ба ин тараф анҷом медихад, дар худ таҷассум мекунад. БММ механизми расмии низоми СММ буда, вазифадор аст, ки мониторинги пешрафти глобалӣ дар самти Ҳадафҳои рушди ҳазорсола оид ба оби ошомиданӣ ва беҳдоштро анҷом диҳад.

Ҳисоботи глобалии мунтазами БММ оид ба оби ошомиданӣ ва беҳдошт ба фарогирии банақшагирии матолиби соҳа ва идоракунии он мусоидат менамоянд. Кӯшишҳои кишварҳои дигарро барои назорати ин бахш дастгирӣ намуда, БММ банақшагирӣ ва идоракунии беҳтари ин соҳаро дар сатҳи миллии мусоидат менамояд.

Мутобиқи маълумоти БММ (с.2015) тараққиёт дар соҳаи беҳдошт ва оби шомиданӣ

дар ҷаҳон қарори зайл аст:

147 кишвар ба Ҳадафҳои рушди ҳазорсола оид ба оби ошомиданӣ расиданд;

95 кишвар ба Ҳадафҳои рушди ҳазорсола оид ба беҳдошт расиданд;

2.4 млрд. нафар беҳдошти беҳтаршуда надоранд;

700 млн. нафар ба Ҳадафҳои рушди ҳазорсола нарасиданд;

4.2 млрд. нафар феълан аз лӯлаҳои об дар хонаҳо (биноҳо) истифода мебаранд;

2.1 млрд. нафар аз соли 1990 ба ин тараф ба беҳдошти беҳтаршуда дастрасӣ доранд;

4.9 млрд. нафар, яъне 68% аҳолии ҷаҳон ба беҳдошти беҳтаршуда дастрасӣ доранд;

638 млн. нафар аз имкониятҳои беҳдошти ҷамъиятӣ ё муштарақ истифода мебаранд;

2.6 млрд. нафар ба манбаъҳои беҳтаршудаи оби ошомиданӣ аз соли 1990 ба ин тараф дастрасӣ пайдо намуданд [3].

Илова бар ин, зикр кардан бамаврид аст, ки аз соли 2009 дар Созмони Милали Муттаҳид бо ташаббуси Тоҷикистон як ниҳоди хеле муассир ва муҳим бо номи Гурӯҳи «Дӯстони об» таъсис дода шудааст, ки айни ҳол зиёда аз 100 кишвари узви Созмонро фаро мегирад. Ниҳоди мазкур дар муҳокима ва баррасии тамоми масъалаҳои марбут ба оби рӯзномаи СММ нақши фаъол дорад. Ниҳодҳои зикршуда дар татбиқи Даҳсолаи байналмилалӣ амал «Об барои ҳаёт, солҳои 2005-2015» нақши муҳим ва бориз доштаанд.

Барои иҷроӣ муваффақонаи Даҳсолаи байналмилалӣ амал «Об барои рушди устувор, солҳои 2018-2028» моҳи январи соли 2016 механизми нав – **Панели сатҳи баланд доир ба масъалаҳои об** таъсис ёфт, ки Асосгузори сулҳу Ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ба ҳайси поягузори ҳама ташаббуси иқдомҳои байналмилалӣ дар соҳаи об ба узвияти он пазируфта шуданд. Панели сатҳи баланд доир ба масъалаҳои об бо ташаббуси Муншии умумии СММ ва Президенти Бонки ҷаҳонӣ таъсис шуда, танҳо 11 нафар сарони Ҳукумат ва кишварҳо аъзои он мебошанд. Дар доираи ин Панел тамоми масъалаҳои марбут ба об дар сатҳи байналмилалӣ мавриди баррасӣ ва пайгирӣ қарор мегиранд [4].

Яке аз механизмҳои муассири амалигардонии Даҳсолаҳо дар соҳаи об – ин Форумҳои ҷаҳонӣ об мебошад, ки мутобиқи қарори Шӯрои Ҷаҳонии Об дар ҳар се сол як бор дар

яке аз давлатҳои узви СММ баргузор мегардад. То имрӯз 7 Форуми ҷаҳонии об гузаронида шудааст:

- 1) 21-25 март с. 1997 дар ш. Марокаш, Шохигарии Марокаш;
- 2) 17-22 март с. 2000 дар ш. Гаага, Нидерланд;
- 3) 16-23 март с. 2003 дар ш. Киото, Япония;
- 4) 16-22 март с. 2006 дар ш. Мехико, Мексика;
- 5) 15-22 март с. 2009 дар ш. Стамбул, Туркия;
- 6) 12-17 март с. 2012 дар ш. Марсел, Франция;
- 7) 12-17 апрел с. 2015 дар ш. Тэгу-Кенгбук, Ҷумҳурии Корея).

Ҳайатҳои баландпояи кишвари мо таҳти роҳбарии Пешвои миллат дар ҳама ҳамоишҳои байналмилалӣ марбут ба об, аз ҷумла дар тамоми Форумҳои ҷаҳонии об фаъолона ширкат варзидаанд.

Мутобиқи қарори Шӯрои Ҷаҳонии Об форуми навбатӣ рӯзҳои 18-23 март с. 2018 дар ш. Бразилия, Ҷумҳурии Федеративии Бразилия баргузор хоҳад шуд.

Барои тақвият бахшидан ба ин раванд ва нигоҳ доштани сатҳу эътибори кишвар дар арсаи байналмилалӣ Ҳукумати Тоҷикистон, сохторҳои давлатӣ, аз ҷумла, Вазорати қорҳои хориҷӣ, Вазорати энергетика ва захираҳои об, намоёндагҳои ҚТ дар созмонҳои умумиҷаҳонӣ ва минтақавӣ, ҳамчунин дипломатҳои кишварро мебояд бо ҳисси ифтихор ва масъулият ҷиҳати ҷалби бештар ва фарогири ҷомеаи ҷаҳонӣ ба зарурати татбиқи ибтикороти глобалии Тоҷикистон саъю талош варзанд.

Кишвари мо тайи Даҳсолаи гузашта якчанд ҳамоиши байналмилалиро бо иштироки кишварҳои узви СММ, намоёндагони созмонҳои байналмилалӣ, ниҳодҳои ҷаҳонии молиявӣ, аҳли илму адаб аз тамоми ғӯшаҳои олам мизбонӣ кардааст. Дар сатҳи миллии низ барои татбиқи Даҳсолаи нави об шояд садҳо чорабиниҳои ҷумҳуриявӣ, вилоятӣ ва ноҳиявӣ баргузор гарданд. Мо бовар дорем, ки дар ин раванд Тоҷикистон ҳамчун ташаббускори Даҳсолаи нав дар ҳалли масъалаҳои об ҳиссагузори ва пешсафии худро нишон хоҳад дод ва тарҳҳои обӣ ва гидроэнергетикӣ худро бо истифода аз механизмҳои пурнуфузи байналмилалӣ амалӣ гардонад ва дар ҳалли масоили ҷаҳонии об нақши мондагори гузорад.

Дар хотима бояд тазаққур дод, ки дар тӯли 25 соли истиқлолият дар ин самт кишвари мо таҷрибаву малакаи зарурӣ андӯхтааст. Барои боз ҳам баландтар бардоштани обрӯву нуфузи кишварамон дар сатҳи байналмилалӣ пешниҳод мекунам, ки яке аз ин Форумҳои ҷаҳонии об дар пойтахти ватанамон, шаҳри Душанбе баргузор гардад. Ин аз рӯи адолат мебуд, зеро чор ташаббуси ҷаҳонии марбут ба об аз ҷониби Асосгузори сулҳу Ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон сурат гирифтааст. Дар ин маврид, Тоҷикистон имкон пайдо мекунад, ки давлати худро ҳамчун кишвари дорой захираҳои бузурги об ва иқтисодии гидроэнергетикӣ, манзараҳои зебову дилрабо ва табиати нотакрор, амну суботи ҳукмфармо ва пайгири ҳамкориҳои қавию судманд бо кишварҳои ҳамсоя дар ҳалли масъалаҳои об нишон диҳад, ки он барои бартароф намудани мушкилоти соҳаи обу энергетика ва рушди сайёҳии кишвар мусоидат хоҳад кард.

Рӯйхати адабиёт

1. Аслов Сирочидин. Тоҷикистон ҳамчун ташаббускори ин Даҳсола на танҳо дар ҳалли масъалаҳои обии минтақавӣ, балки дар мушкилоти глобалии он низ пешсафии худро нишон хоҳад дод // [Захираи электронӣ]. Тартиби дастрасӣ: [http:// website.informer.com/ visit? domain=khovar.tj](http://website.informer.com/visit?domain=khovar.tj) (санаи мурочиат: 25.01.2017).

2. About UN-Water // [манбаи электронӣ]. Тартиби дастрасӣ: http://www.unwater.org/about/ru/?page=3&ipp=10&no_cache=1&tx_dynalist_pi1%5bpar%5d=YToxOntzOjE6IkwIO3M6MToiNyI7fQ (санаи мурочиат: 25.01.2017).

3. Progress on Sanitation and Drinking Water 2015 data // <https://www.wssinfo.org/data-estimates/> (санаи мурочиат: 25.01.2017).

4. Выступление Президента Республики Таджикистан Эмомали Рахмона на церемонии открытия симпозиума высокого уровня по шестой цели устойчивого развития и целевым задачам «Достижение всеобщего доступа к воде и санитарии» 9 августа 2016 года, Душанбе, Таджикистан // Межгосударственная Координационная Водохозяйственная Комиссия Центральной Азии. Бюллетень. - 2016, № 2 (71). – С. 4-10.

Аннотатсия

Механизмҳои имплементатсияи Даҳсолаи байналмилалӣ амал «Об барои рушди устувор, солҳои 2018-2028»

Дар мақола сухан дар бораи механизмҳои имплементатсияи Даҳсолаи байналмилалӣ амал «Об барои рушди устувор, солҳои 2018-2028», ки аз ҷониби Тоҷикистон пешниҳод шудааст ва Маҷмаи Умумии СММ онро 21 декабри с.2016 бо қатъномаи A/RES/71/222 қабул намудааст, меравад. Механизмҳои имплементатсияи ин Даҳсола, ба мисли ниҳоди СММ-Об, Барномаи Мониторинги Муштарак оид ба обтаъминкунӣ ва беҳдошт, Гурӯҳи «Дӯстони об», Панели сатҳи баланд доир ба масъалаҳои об ва Форумҳои ҷаҳонӣ об баррасӣ гардидааст.

Аннотация

Механизмы имплементации Международного Десятилетия действий «Вода для устойчивого развития, 2018-2028 гг.»

В статье речь идет о механизмах имплементации Международного Десятилетия действий «Вода для устойчивого развития, 2018-2028 гг.», предложенное Таджикистаном и утвержденное резолюцией A/RES/71/222 Генеральной Ассамблеи ООН 21 декабря 2016 г. В ней раскрываются такие механизмы имплементации десятилетия, как ООН-Вода, Программа Совместного Мониторинга водораспределения и санитарии, Группа «Друзья воды», Панель высокого уровня по водным вопросам и Всемирные водные форумы.

Annotation

Implementation mechanisms of International Decade for Action «Water for Sustainable Development, 2018-2028»

In this article the speech goes about the mechanisms of implementation of International Decade for Action “Water for Sustainable Development, 2018-2028”, proposed by Tajikistan and approved by the resolution A/RES/71/222 of the UN General Assembly on December 21, 2016. It covers such mechanisms of implementation of the Decade, as the UN-Water, Joint Monitoring Program for Water Distribution and Sanitation, the Group “Friends of Water”, the High-Level Panel on Water Issues and the World Water Forums.

Солихов М.А.,
доцент кафедры коммерческого права
Таджикского государственного университета
коммерции

К ВОПРОСУ О ПРИНЯТИИ НОВЫХ ПРАВОВЫХ АКТОВ В ОБЛАСТИ ВОДНОГО ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА

Калидвожаҳо: санади ҳуқуқӣ; танзими муносибатҳои вобаста ба об; Кодекси оби ҚТ.

Ключевые слова: правовой акт; регулирование водных отношений; Водный кодекс РТ.

Keywords: legal act; regulation of water relations; Water Code RT.

Развитие промышленности, сельского хозяйства, коммунальной и других отраслей народного хозяйства сопровождается расширением сферы использования вод, возрастанием значения водного хозяйства, которое превращается в одну из важнейших отраслей национального законодательства Республики Таджикистан.

Непрерывный рост народного хозяйства нашей страны требует рационального использования водных ресурсов и охраны их со стороны государства.

Обеспечение комплексного, максимального и наиболее экономного использования водных ресурсов, предотвращение истощения водоемов и охрана их от загрязнения являются одной из важнейших задач государства.

Успех выполнения этих задач в основном достигаются на основе правильного, научно продуманного управления и руководства водным хозяйством, а также совершенствованием водного законодательства, с учетом новейшей внутренней и международной практики водопользования.

Последствия воздействия глобального потепления и повышение уровня моря являются катастрофическими, увеличивая масштабы серьезных гидрологических явлений. В отличие от других отраслей народного хозяйства, водная отрасль развивается с учетом конкретных природных условий использования вод.

По докладу ООН питьевой водой в настоящее время не обеспечена большая часть жителей земного шара [1].

Все это является основой для того, чтобы обратить пристальное внимание на правовые вопросы, механизм регулирования водных отношений. В теоретическом аспекте анализ современного состояния водных ресурсов, связанных с ним проблем, обоснование права на воду и анализ правового синуса приграничных вод, обоснование цены воды как объекта и другие проблемы становятся важными и актуальными.

Общественность и государство исходит из того положения, которое имеет Таджикистан в отношении запасов воды. Он обладает огромным запасом гидроресурсов, занимая одно из ведущих мест в мире. Несмотря на это, в Таджикистане имеется множество проблем по обеспечению чистой водой населения, доставки и решению других водно-правовых отношений. Республике предстоит решить также проблему регулирования статуса приграничных рек с соседними государствами. Ощущая огромное давление соседей, являющихся потребителями вод Таджикистана, его руководство в последнее десятилетие, несмотря на другие, жизненно важные вопросы, серьезно взялось за всестороннее решение данного вопроса, а также регулирование проблем, связанных с водопользованием. Это является основой становления и развития нормативно-правового регулирования отношений по водопользованию.

При решении водного вопроса Таджикистан, вместе с другими странами региона,

столкнулся с несколькими политико-экономическими проблемами. Это, прежде всего то, что хотя переговоры на региональном уровне идут давно, до сих пор не решены вопросы раздела приграничных рек, не установлены лимиты использования, удовлетворяющие все заинтересованные стороны. Кроме того, пока не существует даже единого подхода к пониманию экономической ценности речной воды. Одни предлагают считать ее товаром и продавать соседним государствам, другие считают ее общей собственностью [2].

Есть противоречие о приоритетности использования воды в решении ирригационной или энергетической отраслей. Национальные интересы стран верховий рек, в том числе Таджикистана, заключаются в использовании стока вод в целях энергетики, а низовий рек - в ирригации. Государства низовий рек практически ничего не предпринимают для спасения Арала, даже зимние пропуски воды не доходят до него. При этом Таджикистан и Кыргызстан отпускают воду для наполнения Арала, а Узбекистан в течение последних нескольких лет, создавая водохранилище (Арнасайская впадина с объемом 25 млрд. кубометров воды) которое забирает всю воду, решает свои проблемы ирригации земель.

Принятые Научно-техническим советом Минводхоза СССР решения от 1984 года за №413 и от 1987 года за №566 должны быть пересмотрены [3].

Положения и подходы, выраженные и закрепленные в этих решениях, исходили из существования единого хозяйственного пространства, в котором ущерб и недополученные выгоды взаимобразно компенсировались. Естественно, после распада единого государства такой подход устарел и не может быть основой новых взаимоотношений по этим проблемам. В условиях вооруженного противостояния 90-х годов, Таджикистан не смог обеспечить и отстоять свои национальные интересы при подписании руководителями водохозяйственных органов государств Центральной Азии Соглашения «О сотрудничестве в сфере совместного управления, использованием и охраной водных ресурсов межгосударственных источников» (Алма-Ата, 18.02.1992 г.) Признавая общность и единство водных ресурсов региона, Соглашение обязывало стороны обеспечивать строгое соблюдение прежних решений Минводхоза СССР, что

было невыгодно для Таджикистана и Кыргызстана. По существу, эти государства подписали крайне непродуманные условия для себя. «Прежняя схема, отмечает Х.Одинаев, не учитывает новые обстоятельства, принося в жертву экономические интересы горных республик, в том числе Таджикистана, при распределении и использовании водных ресурсов трансграничных рек» [3, с. 111].

Внесенные в Соглашение 17 июня 1999 г. в Бишкеке изменения, также не учитывают сложившиеся обстоятельства и национальные интересы Таджикистана.

Самоназвание Соглашения сегодня вызывает сомнение (водные ресурсы межгосударственных источников???) и должно быть изменено. По условиям Соглашения на территории Таджикистана, где формируется 55,4 процента общих запасов воды, республика получает лишь 12 км³ или 10,86 процента [4], в результате чего освоение новых земель практически не может быть осуществлено.

При особых климатических условиях, континентальная природа и засушливость территорий, водные ресурсы выступают главным фактором устойчивого развития экономики стран региона. Поэтому регулирование и нормативно-правовое обеспечение водных отношений стали настоятельной необходимостью не только внутригосударственного права, но и права в региональном масштабе. Поэтому целью совершенствования водного законодательства должна быть полная и подробная регламентация правовых вопросов комплексного использования [2], охраны водных ресурсов, путей, а также водохозяйственных сооружений.

Необходимостью стала, прежде всего, разработка нормативно-правовой базы регулирования водных отношений. Правовой основой регулирования водных отношений является конституционная норма, согласно которой земля, ее недра, вода и другие природные ресурсы являются исключительной собственностью государства и оно гарантирует эффективное их использование в интересах народа [5, с. 202].

Ст.5 Водного Кодекса Республики Таджикистан также подтверждает данное положение Конституции и провозглашает воду «исключительной собственностью государства». Кроме того, второй пункт данной статьи определяет ответственность за нарушения

права собственности на воду в открытой или скрытой форме [4].

Важнейшим положением Конституции республики является также десятая статья, которая устанавливает иерархию нормативных правовых актов в стране и норм международного права. В отношении воды это означает, что она является исключительной собственностью государства, и оно имеет право и обязано распоряжаться ей в интересах всего общества. Кроме того, международно-правовые акты, признанные Таджикистаном, являясь составной частью его правовой системы, имеют приоритет в случаях возникновения коллизий с внутренним законодательством.

Важным этапом в развитии водного права и регулирования водных отношений явилось принятие нового Водного Кодекса Республики Таджикистан 10 ноября 2000 года. Новый Кодекс заменил Водный Кодекс от 27 декабря 1993 года.

Законодатель, принимая новый Кодекс, поставил перед обществом и государством цели регулирования водных отношений и обеспечения рационального использования вод, для нужд населения, отраслей экономики и окружающей природной среды. Из них определены следующие задачи:

- охрана вод от загрязнения, засорения и истощения, предупреждение и ликвидация вредного воздействия вод;
- улучшение состояния воды и водных объектов, укрепление законности при регулировании водных отношений;
- охрана прав и интересов физических и юридических лиц и области водных отношений.

Одной из важных задач Водного Кодекса явилась разработка и совершенствование понятийного аппарата и терминологии отрасли. В свете этой задачи - выявления и определения понятий, используемых при реализации, регулировании и охране водных отношений, вторая статья посвящена специальным терминам и понятиям. В ней четко определены понятия воды, водных объектов, первичные и вторичные водопользователи и т.д.

Кодексом определены также функции Правительства Республики Таджикистан в области регулирования водных отношений.

Правительство страны является основным регулирующим, координирующим, реализующим органом в области водных отношений.

Оно, в частности, согласно действующему законодательству, имеет право реализации единой государственной политики; координации деятельности министерств, ведомств и объединений независимо от форм собственности, местных органов власти, а также юридических лиц. Правительство вправе также принимать и реализовывать целевые государственные программы в области эффективного использования и развития систем питьевого водоснабжения.

Установление порядка образования и использования водного фонда, утверждение нормативов и лимитов водопользования; разработка мероприятий по предотвращению и ликвидации крупных аварий, стихийных бедствий и экологических кризисов, связанных с вредным воздействием вод, являются первоочередной задачей государства. Правительство может устанавливать особый режим водопользования в зонах чрезвычайных ситуаций и обеспечивать реализацию других вопросов, предусмотренных законом (ст.6.).

Законом определена также компетенция местных исполнительных органов государственной власти (ст.7.). Они вправе определять основные направления использования вод на своей территории, проводить учет и оценку состояния воды, вести надзор за соблюдением лимитов водопотребления, восстановлением объектов, поврежденных в результате аварий, организовывать обеспечение питьевой водой. Ведению местных исполнительных органов государственной власти подлежат также согласование размещения и ввода в эксплуатацию предприятий, сооружений и производства работ на водных объектах, другие вопросы, предусмотренные законом.

Несмотря на длинный перечень целей и задач Водного кодекса, в нем не учтены многие аспекты водных отношений, регулируемые региональными организациями или двухсторонними соглашениями. Это, прежде всего, проблемы водосберегающих ирригационных сетей и каналов, а также принятия мер по защите водных бассейнов от попадания в них отходов производства. Малоразработанным остается установление четких принципов регулирования водных проблем, из чего должны исходить представители Таджикистана на региональных, двухсторонних и многосторонних переговорных процессах.

В Кодексе, как основополагающем нормативном правовом акте, должен быть пред-

усмотрен механизм взаимодействия не только внутригосударственных потребителей воды. Современное состояние развития технологий, человеческих и иных ресурсов, катастрофическая нехватка воды, сделали глобальными и региональными проблемы, связанные с доступом к водам и водопользованию. Регулирование этих проблем на новом этапе уже невозможно без учета интересов соседних государств.

Поэтому необходимым было бы законодательное закрепление исходных моментов, в том числе по вопросу регулирования водно-правовых отношений с водопользователями - соседними государствами.

На наш взгляд, в Водном кодексе необходимо более детально урегулировать вопросы ответственности за нарушение водного законодательства Республики Таджикистан. Можно предусмотреть дисциплинарную, административную, гражданскую и уголовную ответственность как должностных лиц, чиновников, управленцев водными ресурсами, так и водопользователей, что должно привести к бережному отношению к водным ресурсам, рациональному их использованию, соблюдению водного законодательства.

Аннотация

Оид ба масъалаи қабули меъёрҳои нави ҳуқуқӣ доир ба қонунгузорию об

Дарёфти механизми иқтисодии танзими об ва дохил намудани он ба гардиши молумулкӣ метавонад ба кишвар ғоидаи бузург оварда ва асоси некуаҳволии халқ гардад. Дар мақола вазъи имрӯзаӣ ҳалли масъалаи таҳлилгардида, шартномаҳои Бишкек ва Алма-Ато барои манфиатҳои миллии Тоҷикистон номувофиқ эътироф гардида, пешниҳод мегардад, ки бояд нисбат ба ин масъала таҷдиди назар карда шавад.

Аннотация

К вопросу о принятии новых правовых актов в области водного законодательства

При появлении экономических рычагов регулирования воды и внедрение ее в экономический оборот, принесет стране большую пользу и станет основой благосостояния народа. В статье анализируется нынешнее положение законодательства и невыгодность Алма-Атинского и Бишкекского договоров и необходимость их пересмотра.

Annotation

The issue of acceptance of new legal acts in the field of water legislation

With the emergence of economic levers settlement of water and the introduction of cost-turn, it brings the country a big favor and becomes the basis of welfare of the people. The article analyzes the current situation of the legislation and unprofitableness of the Almaty and Bishkek contracts and necessity of their reconsideration.

С потеплением климата и другими последствиями техногенных явлений возникает необходимость разработки научно выверенной концепции природоохранных мероприятий, для охраны водных запасов от истощения. Необходимо беречь, существующие водные ресурсы в таких пределах, которые смогут обеспечить водой долгое время. Только при таком отношении можно говорить, что данный Кодекс может выполнить все задачи, в том числе охраны и обеспечения населения чистой водой.

Список литературы

1. Конституция Республики Таджикистан. Душанбе, 2003. -Ст.13.212.
2. Рахмонов Э.Ш. Чистая вода – долгая жизнь // МФСА – путь к национальному сотрудничеству. Душанбе, 2003. – С. 7.
3. Одинаев Х.А. Проблемы регулирования использования трансграничных водных ресурсов в условиях Центральной Азии. – С. 113.
4. Водный Кодекс Республики Таджикистан от 29 ноября 2000 г. Ст. 1, 2.
5. Советское право Узбекистана в период развернутого строительства коммунизма. – С. 202.

Чабборов Ф.Н.,

ходими илмӣи шӯъбаи ҳуқуқи байналмилалӣ
Институтӣ фалсафа, сиёсатиносии ва
ҳуқуқи ба номи А.М. Баҳоваддинови АИ
ҶТ, ассистенти кафедраи ҳуқуқи тиҷорати
Донишгоҳи давлатӣи тиҷорати Тоҷикистон

НАҚШИ МЕЪЁРҲОИ ҲУҚУҚИ БАЙНАЛМИЛАЛӢ ДАР РУШДИ ҚОНУНГУЗОРИИ СОҲАИ ОБ ДАР ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН

Калидвожаҳо: меъёрҳои ҳуқуқи байналмилалӣ; Кодекси оби Ҷумҳурии Тоҷикистон; принципҳои ҳуқуқи байналмилалӣ об; рушди қонунгузории соҳаи об.

Ключевые слова: нормы международного права; Водный кодекс Республики Таджикистан; принципы международного водного права; развитие водного законодательства.

Keywords: norms of international law; Water Code of the Republic of Tajikistan; principles of international water law; water law development.

Ҷумҳурии Тоҷикистон дар қисми чанубию шарқии Осиёи Марказӣ ҷойгир буда, тахминан 93% қаламрави онро кӯҳсор ташкил медиҳад. Тоҷикистонро зиёда аз 600 сарчашмаи дарёҳо ва обҳои муваққатӣ фарогиранд. Тоҷикистон дар ҳавзаи дарёҳои Амӯ ва Сир ҷойгир буда, тахминан 55,4% обҳои минтақаи Осиёи Марказӣ дар қаламрави он ташкил мешаванд [8, с. 2]. Тоҷикистон дорои захираҳои бойи гидроэнергетикӣ буда, ҳаҷми он тахминан 527-600 млрд. кВт/с.-ро дар як сол ташкил медиҳад. Аммо масъалаи истифода ва муҳофизати об дар кишвар муҳиму баҳсталаб буда, ба ҳалли одилона ниёз дорад.

Танзими ҳуқуқи масъалаҳои об тибқи меъёрҳои қонунгузории об ва одатҳои ҳуқуқӣ ба роҳ монда мешавад. Дар зери қонунгузории об (ба маънои васеъ) маҷмӯи санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ фаҳмида мешавад, ки дар қаламрави давлат амал намуда, муносибатҳои вобаста ба обро ба танзим мебарорад. Ба маънои маҳдуд бошад, қонунгузории об гуфта, он меъёрҳои дар назар дошта мешаванд, ки аз тарафи мақомоти қонунгузорӣ дар соҳаи об қабул мешаванд.

Тибқи моддаи 3 Кодекси оби Ҷумҳурии Тоҷикистон «Қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон дар бораи об ба Конституцияи (Сарқонуни) Ҷумҳурии Тоҷикистон асос ёфта, аз Кодекси мазкур, қонунҳо ва санадҳои меъёрии ҳуқуқи Ҷумҳурии Тоҷикистон ва санадҳои ҳуқуқи бай-

налмилалӣ, ки онҳоро Ҷумҳурии Тоҷикистон эътироф кардааст, иборат мебошад» [4].

Вобаста ба муқаррароти мазкур имрӯз меъёрҳои ҳуқуқи танзимкунандаи чанбаҳои гуногуни фаъолияти хоҷагии об дар чунин санадҳои миллӣ мустақкам гардидаанд:

1. Конституцияи Ҷумҳурии Тоҷикистон;
2. Кодекси оби Ҷумҳурии Тоҷикистон;
3. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи сарватҳои зеризаминӣ»;
4. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи энергетика»;
5. Кодекси замини Ҷумҳурии Тоҷикистон;
6. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи хоҷагии деҳқонӣ (фермерӣ)»;
7. Кодекси граждании Ҷумҳурии Тоҷикистон;
8. Кодекси ҳуқуқвайронкунии маъмурии Ҷумҳурии Тоҷикистон;
9. Кодекси ҷиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон;
10. Кодекси андози Ҷумҳурии Тоҷикистон;
11. Санадҳои зерқонунӣ (Фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон, ҳамчунин низомномаҳо, стандартҳо).

Дар байни санадҳои меъёрии ҳуқуқи байналмилалӣ, ки аз ҷониби Ҷумҳурии Тоҷикистон эътироф гардидаанд, ба шумули қонунгузорӣ дар соҳаи об инҳоро номбар намудан мумкин аст:

1. Оинномаи СММ аз 26 июни соли 1945;
2. Созишнома байни Ҷумҳурии Қазоқистон, Ҷумҳурии Қирғизистон, Ҷумҳурии Ўзбекистон, Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Туркменистон «Дар бораи ҳамкорӣ дар соҳаи идораи муштараки истифода ва муҳофизати захираҳои оби сарчашмаҳои байнидавлатӣ» аз соли 1992;
3. Созишнома оид ба принципҳои асосии ҳамкорӣ дар соҳаи истифодаи оқилона ва муҳофизати объектҳои обии фаромарзии давлатҳои иштирокчи ИДМ аз соли 1998;
4. Созишнома оид ба ҳамкорӣ дар соҳаи экология ва муҳофизати муҳити табиӣ аз соли 1998;
5. Созишнома байни Ҳукумати Ҷумҳурии Қазоқистон, Ҳукумати Ҷумҳурии Қирғизистон, Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон, Ҳукумати Ҷумҳурии Ўзбекистон дар бораи истифодаи захираҳои обию энергетикӣ хавзаи дарёи Сир аз 17 марти соли 1998 ва ғайра.

Аз ин рӯ, қонунгузорию об на танҳо аз ҳуқуқи дохилӣ, балки аз ҳуқуқи байналмилалӣ маншаъ мегирад, ҳоло он ки ҳарду номбурда дар алоҳидагӣ низоми мустақили ҳуқуқиро ташкил медиҳанд.

Қайд кардан бамаврид аст, ки қонунгузорию Ҷумҳурии Тоҷикистон, аз ҷумла қонунгузорию дар соҳаи об консепсияи дуалистии таносуби ҳуқуқи байналмилалӣ ва дохилидавлатиро дастгирӣ мекунад, ки мувофиқи он ҳуқуқи байналмилалӣ нисбат ба ҳуқуқи дохилидавлатӣ бартарият дорад. Ба ақидаи Кибалник А.Г. ва Шибков О.Н. «агар таъсири меъёрҳои ҳуқуқи дохилиро аввалин гӯем (агар давлат дар ҳолати ташкили меъёри ҳуқуқи байналмилалӣ ба муқаррароти қонунгузорию такя намояд), пас дар ҳолати мавҷуд будани меъёрҳои ҳуқуқии ҳислати байналмилалӣ доштаи амалкунанда вай наметавонад аҳамияти бартарӣ доштани онҳоро аз болои меъёрҳои ҳуқуқи дохилӣ эътироф накунад» [3, с. 157]. Ҳуқуқи байналмилалӣ ва ҳуқуқи дохилидавлатӣ ҳамчун низомҳои ҳуқуқии мустақил, баробарҳуқуқ ба ҳар ҳол фаъолона дар ҷараёни меъёрҷодкунӣ ва ҳуқуқтатбиқкунӣ бо ҳам дар робитаи мутақобила қарор доранд [1, с. 40].

Муқаррароте, ки аз консепсияи дуалистии таносуби ҳуқуқи байналмилалӣ ва миллӣ бармеояд, дар моддаи 27 Конвенсияи венагӣ оид ба ҳуқуқи шартномаҳои байналмилалӣ аз 23 майи соли 1969 мустаҳкам шудааст, ки тибқи он «иштирокчи наметавонад ба муқаррароти ҳуқуқи дохилии худ баҳри сафед кардани худ

дар ҳолати иҷро накардани шартномаи байналмилалӣ иқтибос орад» [5]. Вақте ки меъёрҳои ҳуқуқи байналмилалӣ нисбат ба меъёрҳои ҳуқуқии дохилидавлатӣ дигар қайдари пешбинӣ менамоянд, мақсади меъёрҳои байналмилалӣ дар рафти имплементатсияи меъёрҳои дохилиҳуқуқӣ тавассути даровардани тағйири иловаҳо ба ҳуқуқи дохилидавлатӣ, бекор ё қабули меъёри нави дохилидавлатӣ амалӣ мегардад, ки бо ин роҳ мутобиқсозӣ бо меъёрҳои ҳуқуқи байналмилалӣ сурат мегирад [10, с. 83]. Дар конститутсияи бисёр мамлакатҳои ҷаҳон, аз ҷумла Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон муқаррарот оид ба бартарияти ҳуқуқи байналмилалӣ нисбат ба ҳуқуқи миллӣ мушоҳида мешавад. Тибқи банди 3, моддаи 10 Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон «Санадҳои ҳуқуқии байналмилалӣ, ки Тоҷикистон онҳоро эътироф кардааст, қисми таркибии низоми ҳуқуқии ҷумҳуриро ташкил медиҳанд. Агар қонунҳои ҷумҳури ба санадҳои ҳуқуқии байналмилалӣ эътирофшуда мутобиқат накунад, меъёрҳои санадҳои байналмилалӣ амал мекунад» [6]. Дар Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон дар фарқият аз баъзе конститутсияҳои дигар давлатҳо, аз ҷумла Конститутсияи Федератсияи Русия «принсипҳои ва меъёрҳои умумиэътирофшудаи ҳуқуқи байналмилалӣ» дар қатори санадҳои ҳуқуқи байналмилалӣ номбар нагардидаанд. Баъзе аз принципҳои ва меъёрҳои ҳуқуқи байналмилалӣ дар як қатор санадҳои асосии байналмилалӣ-ҳуқуқии аз тарафи Тоҷикистон эътирофгардида мустаҳкам гардида бошанд ҳам, баъзе аз онҳо, аз ҷумла дар соҳаи ҳуқуқи байналмилалӣ об (масалан, принципҳои нарасонидани зарари назаррас ба мамлакатҳои дигар ҳангоми истифодаи об, истифодаи одилонаи оқилонаи об ва ғайра) аз мадди назари Конститутсияи Тоҷикистон дур мемонанд. Онҳо дар баъзе аз санадҳои байналмилалӣ мустаҳкам шудаанд, ки Тоҷикистон онҳоро то ҳол эътироф накардааст. Аз ин рӯ, ба ақидаи мо дар сатҳи конститутсионӣ муқаррар намудани бартарияти принципҳои ва меъёрҳои ҳуқуқи байналмилалӣ нисбат ба қонунҳои миллӣ зарурият дорад.

Қайд кардан ҷои аст, ки нақши меъёрҳои ҳуқуқи байналмилалӣ дар рушди қонунгузорию соҳаи об дар Ҷумҳурии Тоҷикистон назаррас аст. Аввалан, номгуи санадҳои байналмилалӣ-ҳуқуқӣ дар соҳаи об, ки дар боло овардем, аз ҷониби Ҷумҳурии Тоҷикистон эътироф гардида, ҳуқуқи давлатро ташкил медиҳад. Дуюм, қонунҳо ва санадҳои зерқонунӣ дар соҳаи об

бо дарназардошти мутобиқат бо принципҳо ва меъёрҳои ҳуқуқи байналмилалӣ об қабул мешаванд.

Қисми 1 моддаи 145 Кодекси оби Ҷумҳурии Тоҷикистон муқаррар мекунад, ки «Ҷумҳурии Тоҷикистон дар сиёсати худ оид ба муносибатҳои вобаста ба об зарурати таъмини рушди устувори иқтисодиёти худ, истифодаи сарфақорона ва ҳифзи захираҳои обро дар асоси риояи принципҳои ҳуқуқи байналхалқӣ об, ҳамкориҳои муфид ва дӯстона бо давлатҳои хориҷӣ, беҳатариҳои умумии экологӣ, инкишофи ҳамкориҳои байналхалқӣ дар соҳаи муносибатҳои вобаста ба обро ба асос мегирад». Инчӯ таъсири меъёрҳои ҳуқуқи байналмилалӣ ба Кодекси оби Ҷумҳурии Тоҷикистон дар он зоҳир мегардад, ки дар он дарҷ гардидааст, ки сиёсати об дар асоси риояи принципҳои ҳуқуқи байналмилалӣ об амалӣ мегардад. Принципҳои ҳуқуқи байналмилалӣ об асосҳои роҳбарикунандае мебошанд, ки қоидаи рафтори давлатҳоро оид ба истифода ва муҳофизати обҳои фаромарзӣ муқаррар мекунад. Одатан принципҳои ҳуқуқи байналмилалӣ об ҳамчун натиҷаи ниҳии таҷрибаи давлатҳо буда, дорои қувваи олии ҳуқуқӣ мебошанд. Принципҳои ҳуқуқи байналмилалӣ об дар чунин санадҳои байналмилалӣ-ҳуқуқӣ ба тариқи мустақим ва ғайри мустақим мустаҳкам гардидаанд: Оинномаи СММ аз 26 июни соли 1945; Эълумия оид ба принципҳои ҳуқуқи байналмилалӣ, ки ба муносибатҳои дӯстона ва ҳамкориҳои байни давлатҳо дахлдоранд (тибқи Оинномаи СММ) аз 24 октябри соли 1970; Эълумияи стокгольмӣ СММ (Боби II. Эълумияи принципҳо) аз 6 июни соли 1972; Эълумияи Риёде-Жинейро оид ба муҳити зист ва устуворӣ аз 14 июли соли 1992; Қоидаҳои истифодаи обҳои дарёҳои байналмилалӣ аз соли 1966; Конвенсияи Хелсинки оид ба муҳофизат ва истифодаи обҳои фаромарзӣ ва қўлҳои байналмилалӣ аз 17 март соли 1992; Конвенсияи СММ оид ба ҳуқуқи намуди ғайрикиштигардии истифодаи обҳои байналмилалӣ аз 21 майи соли 1997 ва дигар созишномаҳои дутарафаю бисёртарафа.

Аз номгӯи принципҳои ҳуқуқи байналмилалӣ об барои Ҷумҳурии Тоҷикистон арзишмандтарашон инҳоянд:

- соҳибхитиёрии давлатҳо дар қитъаи ба ӯ тааллуқдоштаи обҳои фаромарзӣ;
- истифодаи одилонаю оқилонаи об;
- нарасонидани зарари назаррас ба дигар мамлакатҳо ҳангоми обистифодабарӣ;
- роҳ надодан ба ифлосшавии об;

– ҳамкориҳои давлатҳо ва ғайра.

Дар моддаи 145 Кодекси оби Ҷумҳурии Тоҷикистон истилоҳи «принсипи ҳуқуқи байналмилалӣ об» истифода шуда бошад ҳам, аммо мафҳум ва намудҳои он оварда нашудаанд. Аз номгӯи принципҳои ҳуқуқи байналмилалӣ об, ки дар боло номбар намудем, «ҳамкориҳои давлатҳо» на ҳамчун принципҳои ҳуқуқи байналмилалӣ об, балки ҳамчун самти афзалиятноки амалигардонии сиёсати оби Ҷумҳурии Тоҷикистон номбар шудааст.

Аз ин рӯ хуб мешуд, ки намудҳои алоҳидаи принципҳои ҳуқуқи байналмилалӣ об, ки ҳислати одатӣ-ҳуқуқӣ дошта, ба шароити Тоҷикистон мутобиқанд, дар Кодекси оби Ҷумҳурии Тоҷикистон мустаҳкам карда шаванд. Ин амал нақши меъёрҳои ҳуқуқи байналмилалӣ дар тақмили қонунгузориҳои об баланд бардошта, мутобиқати ҳуқуқи дохилӣ ба меъёрҳо ва принципҳои ҳуқуқи байналмилалӣ мустаҳкам мегардонад.

Самти зарурии сиёсати об тибқи моддаи 145 Кодекси оби Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳамкориҳои муфид ва дӯстона бо давлатҳои хориҷӣ, аз ҷумла бо мамлакатҳои ҳавзаи Амударё (Ўзбекистон, Қирғизистон, Қазоқистон, Туркманистон ва Афғонистон) мебошад. Нақши муҳимро дар ташкили муқаррароти мазкур Шартнома оид ба дӯстии абадӣ байни Ҷумҳурии Ўзбекистон ва Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 15 июни соли 2000 бозиддааст [2]. Моддаи 1 Шартнома эълон мегардад, ки «Ҷонибҳои Воломақоми Шартномабаства, минбаъд давлатҳои дӯсту бародар, муносибатҳои худро дар асоси ҳамкорӣ ва боварии мутақобила амалӣ менамоянд...». Дар моддаи 2 Шартнома бошад, қайд карда мешавад, ки Ҷонибҳои Воломақоми Шартномабаства ҳамкориҳои рушд медиҳанд, дар навбати аввал дар масъалаи бартарофт намудани хатар ба истиқлолият ва соҳибхитиёрии тамоми арзӣ... Нақши ин санади дучониба на танҳо дар таъсир расонидан ба қонунгузориҳои оби ҳарду мамлакат зоҳир мегардад, балки дар он зоҳир мегардад, ки он метавонад ҳамчун сарчашмаи ҳамкорӣ ва танзими баҳсҳои вобаста ба об байни Тоҷикистону Ўзбекистон хизмат намояд.

Қайд кардан зарур аст, ки на танҳо ҳуқуқи байналмилалӣ ба ҳуқуқи дохилӣ таъсир мерасонад. Нақши ҳуқуқи дохилӣ низ дар танзими муносибатҳои байналмилалӣ назаррас аст. Масалан, қисми 2 моддаи 145 Кодекси оби Ҷумҳурии Тоҷикистон чунин муқаррар мекунад, ки муносибатҳои байналхалқӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон оид ба об бо дигар давлатҳо бо Кодекси мазкур,

дигар қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон ва муқаррароти санадҳои ҳуқуқии байналмилалӣ, ки Ҷумҳурии Тоҷикистон эътироф кардааст, танзим мегардад.

Саҳми меъёрҳои ҳуқуқи байналмилалӣ на танҳо дар рушди қонунҳо дар соҳаи об, балки дар рушди ҳуқуқи милли ба маънои васеъ дида мешавад.

Новобаста аз бартарияти санадҳои амалкунандаи байналмилалӣ-ҳуқуқӣ аз қонунҳои давлат вобаста ба амалишавии онҳо муаммо ҳой дорад, яъне дар баъзе ҳолатҳо меъёрҳои ҳуқуқи байналмилалӣ аз ҷониби давлат эътирофгардида дар байни қоидаҳои рафтори дар ҷамъият амалкунанда мутаассифона, ҳойи худро намеёбанд. Масалан, Созишнома байни Ҳукумати Ҷумҳурии Қазоқистон, Ҳукумати Ҷумҳурии Қирғизистон, Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон, Ҳукумати Ҷумҳурии Ўзбекистон дар бораи истифодаи захираҳои обию энергетикӣ хавзаи дарёи Сир аз 17 март соли 1998 [9], ки мақоми санади амалкунандаро дорад, аз рӯи риоя нагаштани шартҳои он аз ҷониби мамлакатҳои иштирокчиёе воқеан амал намекунад. Модели истифодаи захираҳои обию энергетикӣ дар асоси Созишнома бо сабаби набудани механизми иҷрои бечунуҷарои уҳдадорӣ, мураккабии ҳисоббаробаркунии мутақобила ва ғайра дорои камбудӣ аст [7, с. 62].

Ҳамин тариқ, нақши меъёрҳои ҳуқуқи байналмилалӣ дар муқаммалгарди ва рушди қонунгузории милли дар соҳаи об бо роҳи расонидани таъсири мусбӣ ба он хело муҳим арзёбӣ мегардад. Таъсири меъёрҳои ҳуқуқи байналмилалӣ бошад, ба қонунгузории милли метавонад бо ду роҳ амалӣ гардад. Якум, санадҳои ҳуқуқи байналмилалӣ аз тарафи давлат эътирофгардида қисми таркибии низомии ҳуқуқи кишварро ташкил дода, ба қонунгузории кишвар дохил мешаванд. Дуюм, муқаррароти ин гуна санадҳои меъёрӣ ба қонунгузории милли ҳамроҳ карда мешавад ва бо ин васила барои қабул, даровардани таъйири иловаҳо ба санадҳои меъёрӣ ҳуқуқи милли шароит фароҳам оварда мешавад.

Рӯйхати адабиёт

1. Бирюков П.Н. Международное право. М., 1998, 416 с.
2. Договор о вечной дружбе между Республикой Узбекистан и Республикой Таджикистан от 15 июня 2000 г. // [Электронный ресурс]. Режим доступа: www.base.spinform.ru.
3. Кибальник А.Г., Шибков О.Н. Формы влияния международного права на российское уголовное законодательство // Общество и право. – 2011. - №4.
4. Кодекси оби Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 29 ноябри соли 2000 // Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, с. 2000, № 11, мод. 510.
5. Конвенция о праве международных договоров от 23 мая 1969 г. // Действующее международное право. Том I. Сост. Колосов Ю.М., Кривчикова Э.С. М., 1996. – С. 343-372.
6. Конституция Ҷумҳурии Тоҷикистон. Душанбе, 2016.
7. К укреплению сотрудничества по рациональному использованию водных и энергетических ресурсов Центральной Азии. Нью-Йорк, 2004. 123 с.
8. Национальный отчет Республики Таджикистан в рамках программы UNEP по содействию и помощи развивающимся странам в выполнении Йоханнесбургского Плана реализации цели – «Планы (2005) действий по Интегрированному Управлению Водными Ресурсами и Водосбережению». Душанбе, 2006, 24 с.
9. Соглашение между Правительством Казахстана, Правительством Киргизской Республики, Правительством Республики Таджикистан, Правительством Республики Узбекистан об использовании водно-энергетических ресурсов бассейна реки Сырдарья от 17 марта 1998 // Юридический сборник № 18 (2007). – С. 104-107.
10. Раджабов С.А. Имплементация норм международного гуманитарного права в Таджикистане: проблема теории и практики. Душанбе, 2006, 295 с.

Аннотатсия

Нақши меъёрҳои ҳуқуқи байналмилалӣ дар рушди қонунгузории соҳаи об дар Ҷумҳурии Тоҷикистон

Дар мақолаи мазкур нақши ҳуқуқи байналмилалӣ дар рушди қонунгузории оби Ҷумҳурии Тоҷикистон баррасӣ мешавад. Меъёрҳои Кодекси оби Ҷумҳурии Тоҷикистонро таҳлил намуда, муаллиф пешниҳод дорад, ки бо дарназардошти принципҳо ва меъёрҳои ҳуқуқи байналмилалӣ ба он тағйири иловаҳо ворид карда шаванд.

Аннотация

Роль норм международного права в развитии водного законодательства Республики Таджикистан

В данной статье рассматривается роль международного права на развитие водного законодательства Республики Таджикистан. Анализируя нормы Водного кодекса Республики Таджикистан, автор предлагает внести в него поправки с учетом признанных принципов и норм международного права.

Annotation

The role of international law norms in the development of water legislation of the Republic of Tajikistan

This article examines the role of international law in the development of water legislation of the Republic of Tajikistan. Analyzing the standards of the Water Code of the Republic of Tajikistan, author proposes to add changes and fulfillment it in accordance the recognized principles and norms of international law.

ҲУҚУҚИ МАЪМУРӢ; МУРОФИАИ МАЪМУРӢ
(ИХТИСОС: 12.00.14)
АДМИНИСТРАТИВНОЕ ПРАВО; АДМИНИСТРАТИВНЫЙ ПРОЦЕСС
(СПЕЦИАЛЬНОСТЬ: 12.00.14)

Виктор Кесслер,
доктор права, руководитель Программы
«Содействие правовой грамотности в странах
Центральной Азии» GIZ (Германское общество
по международному сотрудничеству)
в Таджикистане

УСМОТРЕНИЕ В ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВЕ
РЕСПУБЛИКИ ТАДЖИКИСТАН

Калидвожаҳо: ихтиёрдорӣ; ваколатҳои беътиборкунанда; расмиёти маъмурӣ; қонунгузории маъмурӣ; ҳуқуқи политсия.

Ключевые слова: усмотрение; дискреционные полномочия; административные процедуры; административное законодательство; полицейское право.

Keywords: administrative discretion; discretionary powers; administrative procedures; administrative legislation; police right.

Введение

Обсуждая тему «усмотрение органов государственного управления» с правоприменителями в Таджикистане, невозможно избежать встречи с мнением, что усмотрения в законодательстве Республики не существуют и существовать не должны. Данное мнение собеседники, как правило, обосновывают тем, что наличие административного усмотрения приведет к произволу должностных лиц, которые обязаны действовать строго в соответствии с законом. Исходя из того, что законодатель в любом государстве фактически не в состоянии четко и без пробелов отрегулировать все конкретные ситуации, возникающие в повседневной деятельности государственных органов, следует,

тем не менее, рассмотреть наличие усмотрения и его регулирование в законодательстве Республики Таджикистан на основании сравнительно-правовой перспективы.

Понятие «усмотрение» в законодательстве РТ

Источники понятия «усмотрение», принципов и правил его использования государственными органами и соответствующего судебного контроля в каждом правовом порядке различаются по историческим причинам. Так, в Германии данные вопросы на протяжении многих десятилетий выяснялись путем научных дискуссий и судебной практики. Впоследствии результаты этого процесса нашли свое выражение в законодательных актах. Сегодня ст. 40 Закона об административных процедурах ФРГ уста-

навликает, что «государственный орган, наделенный полномочием действовать по собственному усмотрению, обязан использовать данное усмотрение в соответствии со смыслом и целью предоставленных полномочий и соблюдать законодательные ограничения усмотрения» [1, с. 113-181].

Несмотря на довольно широкую и - на первый взгляд - малосодержательную формулировку нормы закона, в связи с уточнением положений закона судебной практикой, использование административного усмотрения в Германии подлжит довольно четким правилам. В том числе, германская юридическая наука и судебная практика разработали различные формы дискреционных полномочий (усмотрение и неопределенные правовые понятия), выработали в целях систематизации виды ошибок, допускаемых государственными органами, уточнили, до какого предела использование дискреционных полномочий подлжит судебному контролю, и определили принцип соразмерности основополагающим принципом и важнейшим методологическим инструментом судебного контроля законности использования дискреционных полномочий.

В связи с тем, что в Советском Союзе сложилось совершенно другое понимание административного права, в странах Центральной Азии до сравнительно недавнего времени отсутствовала как научная разработка данного вопроса, так и соответствующая судебная практика, что обусловило необходимость регулирования данного вопроса на законодательном уровне [2, с. 142-195].

В Кыргызской Республике Закон «Об основах административной деятельности и административных процедурах» содержит не только определение понятия «дискреционные полномочия» (абз. 8 ст. 4), но и положения о принципах и ограничениях осуществления дискреционных полномочий (ст.7, 8) и дополнительные требования к обоснованию административного акта, принятого на основании дискреционного полномочия (ч. 2 ст. 51). Кроме того закон предусматривает, что административная жалоба в случае исполнения дискреционного полномочия рассматривается не только с точки зрения законности обжалуемого акта, но и с точки зрения целесообразности (ч. 2 ст. 67) [3, с. 263-313]. Аналогичное регулирование вопроса усмотрения содержит и проект Закона Республики Казахстан «Об административных процедурах».

В Республике Таджикистан подобное законодательное регулирование усмотрения отсутствует. Закон РТ «О нормативных правовых актах» [4], определяющий общий порядок разработки, принятия, толкования и систематизации нормативных правовых актов, не упоминает понятия «усмотрение» или «дискреционные полномочия». Таким образом, использование усмотрения в нормативных правовых актах не урегулировано на законодательном уровне. Кодекс об административных процедурах РТ, регулирующий порядок подготовки, принятия и исполнения административных актов и рассмотрение административных заявлений и жалоб, также не упоминает данные понятия, т.е. применение норм с наличием усмотрения государственными органами в законодательстве не регулируется. ГПК Республики Таджикистан, устанавливающий порядок судебного обжалования решений и действий государственных органов, также не содержит данных понятий, в связи с чем отсутствует и законодательное регулирование судебного контроля применения положений с наличием усмотрения административными органами.

Единственным нормативным правовым актом, уделяющим особое внимание вопросам усмотрения, является закон РТ «Об антикоррупционной экспертизе нормативных правовых актов и проектов нормативных правовых актов» [5], очевидно соответствующий аналогичному закону Российской Федерации [6, с. 410-500]. Данный закон в ст. 5 содержит перечень коррупциогенных факторов, устанавливающих для правоприменителя необоснованно широкие властно-распорядительные полномочия. Данный перечень в качестве коррупциогенных в том числе содержит и факторы «широта дискреционных полномочий» также как «определение компетенции по формуле «вправе», понимая под этим диспозитивное установление возможности совершения государственными органами действий в отношении физических и юридических лиц. Исходя из данного положения, орган по государственному финансовому контролю и борьбе с коррупцией РТ, проводя государственную антикоррупционную экспертизу проектов нормативных правовых актов, указывает в своем заключении на нормы с наличием усмотрения в качестве коррупциогенных факторов.

Предоставление усмотрения в законодательстве РТ

Однако и это открыто отрицательное отношение к предоставлению дискреционных полномочий, не устраняет необходимость использования данной законодательной техники. Фактическая невозможность конкретного регулирования каждой мыслимой жизненной ситуации особенно ярко сказывается в отношении деятельности органов обеспечения общественного порядка и безопасности.

По этой причине в Германии, где регулирование полномочий данных органов относится к компетенции законодателей земель, законы о деятельности полиции и других органов обеспечения общественного порядка содержат широкие дискреционные полномочия их сотрудников. Так, «Общий закон о безопасности и общественном порядке» [7] земли Берлин устанавливает общий принцип, в соответствии с которым «Органы обеспечения общественного порядка и полиция осуществляют свою деятельность по усмотрению, соответствующему их обязанностям» (ч. 1 ст. 12).

Ключевым элементом данного закона является генеральная оговорка (ч.1 ст.12), в соответствии с которой «Органы обеспечения общественного порядка и полиция могут принять необходимые меры для устранения угрозы общественному порядку и безопасности в конкретном случае, если ст. 18-51 не содержат особого регулирования их полномочий». Данная норма содержит не только неопределенные правовые понятия на уровне состава нормы – «угроза общественному порядку и безопасности» – но и предусматривает усмотрение административного органа на уровне правовых последствий – «принять необходимые меры».

Ст. 18-51 содержат так называемые стандартные меры или стандартные полномочия – это специальные полномочия, которые являются правовой основой для принятия мер, связанных с особым ограничением основных прав граждан. В отношении всех стандартных мер закон предусматривает усмотрение сотрудников соответствующих органов, используя формулировку «полиция может». Особенность стандартных мер состоит в том, что условия для их применения установлены намного более конкретно и рестриктивно. Для применения стандартных мер – к которым, например, относятся арест или обыск – сотрудник полиции не может ссылаться на широкую генеральную

оговорку. Такие действия законны только при наличии всех условий, установленных в специальной норме.

Кроме того, в отношении мер, связанных с особо жестким ограничением основных прав граждан, закон содержит процедурные гарантии. Например, касательно обыска квартиры ст. 37 (с некоторыми исключениями) устанавливает, что владелец квартиры имеет право присутствовать при обыске, узнать его причину и получить протокол обыска. Усмотрение сотрудника полиции в отношении этих процедур не предусматривается. Применение физической силы, специальных средств и огнестрельного оружия регулируется отдельным, более рестриктивным законом «О применении мер непосредственного принуждения». Данная систематика является выражением принципа определенности и представляет собой баланс между защитой основных прав граждан и эффективностью деятельности государственных органов.

Законодатель Таджикистана, как и следует ожидать, также не смог обойтись без предусмотрения дискреционных полномочий в законе «О милиции» [8]. Данный закон в ст. 11 регулирует отдельные полномочия сотрудников милиции, в ст.ст. 13-16 дополнительные правила для применения физической силы, специальных средств и огнестрельного оружия, используя формулировку «имеет право». Ч. 1 ст. 11 на первый взгляд напоминает генеральную оговорку, но таковой не является. Она устанавливает, что сотрудники милиции имеют право «требовать от граждан и должностных лиц соблюдения общественного порядка, прекращения правонарушений и действий, препятствующих осуществлению полномочий милиции, а в случае невыполнения этих требований применять предусмотренные законодательством Республики Таджикистан меры принуждения», т.е. требует дополнительное законное основание для конкретных мер.

Помимо данного положения, ст.11 содержит закрытый перечень полномочий милиции. Исходя из положения ст.5 закона, в соответствии с которой «ограничение прав и свобод человека и гражданина, за исключением случаев, предусмотренных законом, запрещено» милиция - в связи с отсутствием генеральной оговорки - не в праве принимать меры, не предусмотренные в перечне (или в другом законе), связанные с ограничением основных прав граждан.

Данная законодательная техника не отвечает потребностям ни эффективной деятельности милиции, ни эффективной защиты прав граждан. Закрытый список, содержащий 31 полномочий, не способен охватить все ситуации, с которыми милиция сталкивается в ежедневной деятельности. Например, закон предусматривает право осуществлять «личный досмотр и досмотр ручной клади и багажа пассажиров, гражданских и военных воздушных судов», но не предоставляет право осуществлять досмотр в других ситуациях. Другой пример: закон предусматривает право милиции «изымать у граждан и должностных лиц документы, имеющие признаки подделки, а также вещи, предметы и вещества, изъятые из гражданского оборота», но не наделяет милицию правом изъятия других вещей, которые создают угрозу для общественной или индивидуальной безопасности. Отсутствие соответствующих полномочий в законе ставит сотрудника милиции перед выбором: либо действовать вне рамок закона, либо не исполнять свои обязанности по защите общественного порядка.

В других отраслях административного права также заметно стремление законодателя избежать предоставления усмотрения должностным лицам. В единичных случаях, в которых государственному органу предоставляется усмотрение, возможность выбора часто ограничивается двумя вариантами действия. Так, Закон РТ «О лицензировании отдельных видов деятельности» [9] устанавливает, что «лицензирующий орган принимает решение о предоставлении или об отказе в предоставлении лицензии» (ч. 1 ст. 10); в соответствии с Законом РТ «О разрешительной системе» [10], «разрешительный орган ... принимает решение о выдаче или об отказе в выдаче разрешительного документа» (ч. 1 ст. 22); Градостроительный кодекс РТ [11] предусматривает, что «уполномоченный государственный орган в области архитектуры и градостроительства выдает разрешение на строительство или отказывает в выдаче такого разрешения» (ч. 6 ст. 66). Таким образом, должностное лицо лишается возможности, например, выдачи разрешения на строительство с условием, что выявленный недостаток будет устранен до начала строительных работ, что могло бы способствовать эффективному исполнению государственных функций.

При этом, даже данное ограниченное усмотрение очевидно сводится на ноль в связи

с формулировкой положений, регулирующих условия для принятия обременяющих решений. Так, Закон РТ «О лицензировании отдельных видов деятельности» устанавливает, что «основанием отказа в предоставлении лицензии является: наличие в документах, представленных соискателем лицензии, недостоверной или искаженной информации...»; аналогично, в соответствии с Законом РТ «О разрешительной системе», «основанием для отказа в выдаче разрешительного документа являются: представление заявителем документов в неполном объеме...» (ч. 1 ст. 23); Градостроительный кодекс РТ предусматривает, что «решение о консервации объекта незавершенного строительства принимается при наличии следующих обстоятельств: выявления в ходе строительства несоответствия проекта требованиям технических нормативных правовых актов и технических регламентов...» (ч. 6 ст. 79). При буквальном чтении данных норм, каждый мельчайший недостаток в документах и каждое незначительное отклонение от технических норм автоматически приводит к обременяющему решению.

Вместе с тем, подобные нормы закона не способны предотвратить или устранить произвол должностных лиц; ссылка на формальные требования как раз наоборот предоставляет должностным лицам обширные возможности для самовольных или коррупционных действий. Наличие усмотрения, с другой стороны, в совокупности с разработанной системой оценки дискреционных решений с достойным учетом принципа соразмерности, смогло бы привести к предсказуемым результатам контроля подобных решений вышестоящим органом или судом, что в свою очередь смогло бы со временем обеспечить повышение качества самих решений.

Выводы

Попытка избежать использования усмотрения в нормативных правовых актах при очевидной необходимости – и фактическом наличии – дискреции административных органов, препятствует систематизации административного права, выработке четких правил использования дискреционных полномочий и тем самым защите граждан от обременяющих действий должностных лиц. Произвол должностных лиц представляется более вероятным не при урегулировании усмотрения, а в отсутствии правил для использования полномочий, фактически предоставляющих дискрецию.

Вместо отказа от предоставления усмотрения, законодателью Республики Таджикистан следует закрепить данное понятие и принципы использования соответствующих полномочий на законодательном уровне, что даст судам и ученым возможность систематизации и развития догматики с учетом зарубежного опыта.

Список литературы

1. *Verwaltungsverfahrensgesetz*, в редакции опубликования от 23 января 2003 года по состоянию на 20 ноября 2015 года. Сборник законов об административных процедурах. М.: Инфотропик Медиа, 2016. – С. 113-181.
2. Относительно усмотрения в правопорядках других государств на постсоветском пространстве см. часть IV Ежегодника публичного права 2015: «Административный акт». М.: Инфотропик Медиа. 2015. – С. 142-195.
3. Сборник законов об административных процедурах. М.: Инфотропик Медиа, 2016. – С. 263-313.
4. Закон Республики Таджикистан «О нормативных правовых актах» от 26 марта 2009 года по состоянию на 28 июня 2011 года.
5. Закон Республики Таджикистан «Об антикоррупционной экспертизе норматив-

ных правовых актов и проектов нормативных правовых актов» от 28 декабря 2012 года.

6. По аналогичной ситуации в Российской Федерации см. Давыдов К. Административное усмотрение и законодательство об административных процедурах: проблемы теории и судебной практики (сравнительно-правовой анализ) // Ежегодник публичного права 2015: «Административный акт». М.: Инфотропик Медиа. 2015. – С. 410-500.

7. *AllgemeinesGesetz zum Schutz der öffentlichen Sicherheit und Ordnung in Berlin*, в редакции опубликования от 11 октября 2006 года по состоянию на 7 июля 2016 года.

8. Закон Республики Таджикистан «О милиции» от 17 мая 2004 года по состоянию на 27 ноября 2014 года.

9. Закон Республики Таджикистан «О лицензировании отдельных видов деятельности» от 17 мая 2004 года по состоянию на 23 ноября 2015 года.

10. Закон Республики Таджикистан «О разрешительной системе» от 2 августа 2011 года по состоянию на 23 июля 2016 года.

11. Градостроительный кодекс Республики Таджикистан от 28 декабря 2012 года по состоянию на 23 июля 2016 года.

Аннотация

Ихтиёрдорӣ дар қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон

Дар мақола масъалаи танзими ихтиёрдорӣ дар қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон аз нигоҳи шакли муқоисавӣ-ҳуқуқӣ баррасӣ карда мешавад. Ғайр аз танзими ҳуди мафҳуми «ихтиёрдорӣ», истифодабарии он аз ҷониби мақомоти маъмурӣ ва назорати судӣ, инчунин ҷой доштани ихтиёрдорӣ дар қонунгузории маъмурӣ низ таҳлил карда мешавад. Таваҷҷуҳи асосӣ ба қонунгузорӣ дар соҳаи таъмини беҳатарии ҷамъиятӣ бахшида шудааст.

Аннотация

Усмотрение в законодательстве Республики Таджикистан

В статье рассматриваются вопросы регулирования усмотрения в законодательстве Республики Таджикистан, исходя из сравнительно-правовой перспективы. Помимо регулирования самого понятия «усмотрение», его использования административными органами и судебного контроля, анализируется наличие усмотрения в административном законодательстве. Особое внимание уделяется законодательству об обеспечении общественного порядка и безопасности.

Annotation

Discretion in the legislation of the Republic of Tajikistan

This article provides an overview of the current regulation of administrative discretion in the legislation of the Republic of Tajikistan from a comparative perspective. Besides the regulation of the term “administrative discretion” as such, its exercise by administrative bodies and judicial review, the analysis also addresses its presence in administrative legislation with a focus on the legislation on public order and security.

Азизов И.М.,

*сардори шӯъбаи қонунгузорӣ оид ба молия,
андозу гумрук ва фаъолияти бонкии Маркази
миллии қонунгузори назди Президенти
Ҷумҳурии Тоҷикистон*

Шеров Ш.З.,

*мутахассиси пешбари шӯъбаи қонунгузорӣ оид
ба молия, андозу гумрук ва фаъолияти бонкии
ММҚ*

**Таҳлили муқоисавӣ-ҳуқуқии қонунгузори
Ҷумҳурии Тоҷикистон оид ба масъалаҳои бочи давлатӣ
бо қонунгузори давлатҳои аъзои Иттиҳоди Давлатҳои Мустақил**

Яке аз омилҳои асосии инкишофи чомае рушди устувори фаъолияти молиявии давлат мебошад. Маҳз аз ҳамин хотир давлат ва Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ба масъалаи фаъолияти молиявии давлат ва рушди пайвастаи он таваҷҷуҳи доимӣ зоҳир намуда, онро яке аз самтҳои афзалиятноки сиёсати худ медонад. Аз ин рӯ, унсури асосии сиёсати имрӯзаи давлат, ки нисбати фаъолияти молиявии давлат гузаронида мешавад, тақмили санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ мебошад. Ба ин васила қабул намудани қонунҳои нав, ворид намудани тағйири иловаҳо ба қонунгузори соҳа бо мақсади танзими муносибатҳои соҳаи мазкур зарур буда, бе гузаронидани ислоҳоти қонунгузори соҳа рушди муносибатҳои минбаъда мушкул ва ғайримумкин мегардад. Зеро, имрӯз дар баробари гузариш ба иқтисоди бозорӣ ва пайдо гардидани шаклҳои гуногуни моликият, тағйир ёфтани муносибат ба он аз мо тақозо менамояд, ки нисбати он боз ҳам ҷиддитар муносибат намоем.

Гарчанде ки бо дастгирии пайвастаи давлату ҳукумат, бахусус Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ, Пешвои миллат, Президенти кишвар муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар соҳаи молиявии давлат қорҳои назаррас

анҷом дода шуда бошанд ҳам, ханӯз дар қонунгузори соҳаи мазкур ҳолатҳои вохӯрдан мумкин аст, ки тақмили онҳо фаъолияти пурсамар ва ҳамаҷонибаро талаб менамояд. Аз ин лиҳоз Маркази миллии қонунгузори назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон тасмим гирифт, ки тибқи банди 31 нақшаи қори худ барои соли 2016 таҳлили муқоисавӣ – ҳуқуқии Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи бочи давлатӣ»-ро, ки дар фаъолияти молиявии давлат нақши назаррас дорад, бо қонунгузори давлатҳои аъзои Иттиҳоди Давлатҳои Мустақил ба анҷом расонад. Бо ин мақсад қорҳои шӯъбаи қонунгузорӣ оид ба молия, андозу гумрук ва фаъолияти бонкӣ ҷиҳати иҷрои банди 31 Нақшаи қории Марказ таҳлили муқоисавӣ-ҳуқуқии қонунгузори Ҷумҳурии Тоҷикистон оид ба масъалаҳои бочи давлатиро бо қонунгузори бочи давлатҳои Федератсияи Россия, Ҷумҳурии Қазоқистон, Ҷумҳурии Беларус, Ҷумҳурии Қирғизистон, Ҷумҳурии Ўзбекистон, Ҷумҳурии Молдова ва Ҷумҳурии Арманистон мавриди таҳлил қарор доданд.

Агар ба сайри таърихии пайдоиши бочи назар афканем, бочи таърихи хеле қадима дорад. Масалан: дар асрҳои миёна бочи – ин хироче буд, ки барои истифода бурдани

роҳҳо ва пулҳо ситонида мешуд. Аҳоли ва заминдорон барои бурдани ҳам мурофияи судӣ, ҳам барои ҳифзи тартибот ва ҳам барои иҷрои дигар функцияҳо ба давлат боҷ мепардохтанд. Аммо паҳншудатарини боҷҳо барои даромадан ва ҳаракат кардан дар давлат ва боҷ аз тоҷирон ситонида мешуд. Таърихи боҷ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон бе-назир аст. Зеро, Тоҷикистон низ яке аз кишварҳои мебошад, ки дорои таърихи қадимаю бой буда, бо ҳама расму оиннаш арҷ мегузорад. Гузаронидани ислоҳоти иқтисодӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон як қатор дигаргуниҳои кулиро ба вуҷуд овард, аз ҷумла, қабули Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи боҷи давлатӣ», ки давраи нави ба-танзимдарории боҷи давлатӣ дар ҷумҳурӣ ба ҳисоб меравад. Пештар ба танзимдарории ҳуқуқии тартиби ситонидани боҷи давлатӣ дар асоси Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи боҷи давлатӣ» аз 6 январи соли 1992 [1] ба танзим дароварда мешуд. Ҳоло бошад, Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи боҷи давлатӣ», ки аз 28 феврали соли 2004 [2], тахти №19 амал мекунад, тамоми масъалаҳои вобаста ба боҷи давлатиро танзим мекунад. Чи тавре ки дар моддаи 2 Қонуни мазкур омадааст, қонунгузори Ҷумҳурии Тоҷикистон дар бораи боҷи давлатӣ ба Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон асос ёфта, аз ҳамин Қонун, дигар санадҳои меъёрии ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон, инчунин санадҳои ҳуқуқии байналмилалӣ, ки Ҷумҳурии Тоҷикистон онҳоро эътироф намудааст, иборат мебошад. Аз ҳамин лиҳоз, дар баробари қонуни мазкур инчунин як қатор санадҳои меъёрии ҳуқуқие вуҷуд дорад, ки дар танзими муносибатҳои боҷ алоқамандӣ доранд. Аз ҷумла:

1. Кодекси андози Ҷумҳурии Тоҷикистон [3];
2. Кодекси гумруки Ҷумҳурии Тоҷикистон [4];
3. Кодекси мурофиявии граждани Ҷумҳурии Тоҷикистон [5];
4. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи нотариати давлатӣ» [6];
5. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи бақайдгирии давлатии асноди ҳолати шаҳрвандӣ» [7];
6. Қонуни конституционии Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи шаҳрвандии Ҷумҳурии Тоҷикистон» [8] ва ғайраҳо.

Қайд кардан лозим аст, ки боҷ дар фаъолияти молиявии давлат нақши муҳимро мебозад. Боҷ – ин маблағҳои пулие мебошад, ки аз ҷониби мақомоти босалоҳияти расмии давлатӣ ҳангоми аз ҷониби онҳо иҷро кардани вазифаҳои муайян дар ҳаҷме, ки қонунгузори давлат пешбинӣ кардааст, ситонида мешавад. Мафҳуми пешбинигардида васеъ буда, ҳамагуна боҷҳоро дар назар дорад, яъне ҳам боҷҳои гумрукӣ ва ҳам боҷҳои давлатӣ. Зеро, агар ба ҳуди калимаи «боҷ» назар андозем, аз калимаи «рафтани» пайдо шудааст. Дар ибтидо калимаи «боҷ» «он чизе, ки аз мол рафтааст»-ро ифода мекард. Ва маҳз боҷҳои гумрукӣ якумин боҷ буданд. Вале чун таҳлили мо ба боҷи давлатӣ бахшида шудааст, мо масъалаҳои боҷи давлатиро танҳо дар доираи қонунгузорӣ таҳлил менамоем.

Мутобиқи м.1 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи боҷи давлатӣ», боҷи давлатӣ – ин пардохти ҳатмӣ барои анҷом додани амалиёти дорои аҳамияти ҳуқуқӣ ё додани ҳуҷҷатҳо аз ҷониби мақомоти ваколатдоршуда дар Ҷумҳурии Тоҷикистон мебошад. Аз талаботи моддаи мазкур бармеояд, ки дар давраи муосир боҷи давлатӣ, ин ягона пардохте мебошад, ки тартиби ситонидани онро Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи боҷи давлатӣ» мустақиман муқаррар кардааст. Гарчанде, ки пеш аз андоз, боҷ ва хироч ҳамчун пардохтҳо ва ё андозҳо номбурда ситонида мешуданд, имрӯз дар доираи қонуни алоҳида ба танзим дароварда мешаванд. Боҷи давлатӣ аз ҷониби гурӯҳи муайяни шахсони воқеӣ ва ҳуқуқӣ ҳангоми муроҷиат кардани онҳо ба мақомоти давлатӣ, худидораи маҳаллӣ, дигар мақомоти давлатӣ ва шахсони мансабдоре, ки мутобиқи қонунгузори Ҷумҳурии Тоҷикистон ваколатдоранд, барои анҷом додани амалҳои дорои аҳамияти ҳуқуқӣ нисбати ҷунин шахсон пардохт карда мешавад. Вақте ки шаҳрвандон ва ташкилотҳо (андозсупрандагон) супоришҳои пардохтӣ ва расидҳоро (квитансияҳо) пур мекарданд, онҳо дар баробари дигар талаботҳои бучетро ишора мекарданд. Яъне, ин чизи дигаре нест, ба монанди «суроға» қисми даромади бучет, ки ба он ҳамин воқитаҳо дохил мешаванд. Ҳамин тариқ, боҷ – аз ҷониби супорандагон пардохт карда мешавад. Супорандагони боҷ шаҳрвандон ва

ташкilotҳо мебошанд. Бочи давлатӣ дар ҳолате пардохта мешавад, ки супорандагон ба мақомоти ҳокимияти давлатӣ ва худидораи маҳаллӣ барои анҷом додани амалҳои дорои аҳамияти ҳуқуқӣ мурочиат мекунанд. Дар зер амалҳои дорои аҳамияти ҳуқуқӣ он амалҳои бояд фаҳмид, ки боиси ба-вучудӣ, тағйир ва қатъи ҳуқуқ ва уҳдадорихои андозсупорандагон мегардад. Махсусан, ҳуди амалҳои супорандагони боҷ барои он лозим аст, ки муносибатҳои ҳуқуқии ҳудро бо шахсони сеюм, мақомоти ҳокимияти давлатӣ, ташкilotҳо ва муассисаҳо тағйир диҳем. Амалҳои дорои аҳамияти ҳуқуқӣ дар додани ягон ҳуҷҷати ҳуқуқмуқарракунанда, додани нусха ва нусхаи дуюм аз маводҳои парванда, ки дар судҳо нигоҳ дошта мешавад, анҷом додани амалҳо оид ба боваркунонии нусхаи ҳуҷҷатҳо, амалҳои нотариалӣ, анҷом додани амалҳо оид ба чамъкунӣ барои додани иҷозат ва дигар амалҳо. Қонуни мазкур ба гурӯҳи муайяни шахсон имтиёзҳои хангоми пардохти бочи давлатӣ пешбинӣ кардааст. Мутаносибан, бочи давлатие, ки Қонуни мазкур муқаррар кардааст, бояд қайд кард, ки қоидаҳои ҳамин қонун ба амалҳои ҳамон мақомоти давлатӣ, ки бочи давлатиро меситонанд, ба ғайр аз муассисаҳои консулӣ паҳн мешавад. Ҳамаи он амалҳои дорои аҳамияти ҳуқуқие, ки бочи давлатӣ ситонида мешавад, на бо тартиби ихтиёрӣ, балки бо тартиби қатъии пешбиниамудаи қонунгузорӣ ба вучуд меояд. Қонун ситонидани дигар намуди пардохтҳои барои анҷом додани амалҳои дорои аҳамияти ҳуқуқӣ манъ мекунад, ғайр аз бочи давлатӣ, ки бо қонун пешбинӣ шудааст. Зиёд ӯ кам кардани ҳаҷми бочи давлатӣ ташаббуси мақомоти ситонандаи он набуда, ҳуқуқи дигар намудани онро надоранд. Андозаи бочи давлатӣ нисбати супорандагони он танҳо дар қонун аз рӯи меъёрҳои пешбинигардида муайян карда мешавад. Бояд қайд кард, ки супорандагони бочи давлатӣ шахсони воқеӣ ва ҳуқуқӣ эътироф мешаванд. Дар Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи бочи давлатӣ» мафҳуми бочи давлатӣ, супорандагони бочи давлатӣ, мақомоти ваколатдори давлатӣ, объектҳои ситонидани бочи давлатӣ, андозаи бочи давлатӣ, имтиёзҳои пардохтани бочи давлатӣ, тартиби пардохт ва баргардонидани бочи давлатӣ, чораҳои ҷавобгарӣ барои су-

порандагони бочи давлатӣ ва назорат оид ба дуруст ҳисоб кардани он муқаррар карда шудаанд. Бочи давлатӣ барои додани нусхаи ҳуҷҷатҳои пардохта намешавад, яъне ин ба амалҳои дорои аҳамияти ҳуқуқӣ баробар карда намешавад. Амалҳои дорои аҳамияти ҳуқуқӣ танҳо додани ҳуҷҷатҳо ва нусхаи дуюми онҳо эътироф мешавад. Барои гирифтани ягон иҷозат ӯ аз қониби мақомоти ваколатдор анҷом додани дигар амали дорои аҳамияти ҳуқуқӣ ташкilot ӯ соҳибкор бояд бастаи муайяни ҳуҷҷатҳои пешниҳод кунанд.

Аз таҳлили гузаронидаи муқоисавӣ – ҳуқуқии қонунгузори Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи бочи давлатӣ» бо якҷанд давлатҳои дар боло номбурда бармеояд, ки дар баъзе давлатҳои масъалаҳои бочи давлатӣ дар доираи Кодекси андоз (масалан, Федератсияи Россия, Ҷумҳурии Қазоқистон, Ҷумҳурии Ўзбекистон) ва дар дигар давлатҳои бошад, дар доираи қонуни алоҳида ба танзим дароварда шудааст. Масалан, дар Федератсияи Россия масъалаҳои вобаста ба бочи давлатиро қисми махсуси Кодекси андози Федератсияи Россия, боби 25 аз 25.07.2000 №117 (нашриёти 21.07.2014) аз м. 333.16 сар карда, то м.333.42 ба танзим медарорад. Дар Кодекси мазкур тамоми масъалаҳои вобаста ба бочи давлатӣ ба таври муфассал ба танзим дароварда шудааст, аз ҷумла, мафҳуми бочи давлатӣ, супорандагони бочи давлатӣ, тартиб ва муҳлати пардохти бочи давлатӣ, ҳаҷми бочи давлатӣ аз рӯи парвандаҳои, ки Суди Олии Федератсияи Россия, судҳои салоҳияти умумӣ, судҳои байналмилалӣ баррасӣ мекунанд, хусусияти пардохти бочи давлатӣ хангоми мурочиат кардан ба Суди Олии Федератсияи Россия, судҳои салоҳияти умумӣ, судҳои ҷаҳонӣ, ҳаҷми бочи давлатӣ аз рӯи парвандаҳои, ки Суди Олии Федератсияи Россия, судҳои ҳақамӣ дида мебароянд, хусусияти пардохти бочи давлатӣ хангоми мурочиат кардан ба Суди Олии Федератсияи Россия, судҳои ҳақамӣ, ҳаҷми бочи давлатӣ аз рӯи парвандаҳои, ки Суди конституционии Федератсияи Россия ва судҳои конституционии субъектҳои Федератсияи Россия баррасӣ мекунанд, ҳаҷми бочи давлатӣ барои анҷом додани амалҳои нотариалӣ, хусусияти пардохти бочи давлатӣ хангоми мурочиат кардан барои анҷом додани амалҳои но-

тариалӣ, ҳачми боци давлатӣ барои бақайдгирии давлатии асноди ҳолати шаҳрвандӣ ва дигар амалҳои дорои аҳамияти ҳуқуқӣ аз ҷониби мақомоти асноди ҳолати шаҳрвандӣ ва дигар мақомоти ваколатдор амалӣ карда мешавад, хусусияти пардохти боци давлатӣ барои бақайдгирии давлатии асноди ҳолати шаҳрвандӣ ва дигар амалҳои дорои аҳамияти ҳуқуқӣ аз ҷониби мақомоти асноди ҳолати шаҳрвандӣ ва дигар мақомоти ваколатдор амалӣ карда мешавад, ҳачми боци давлатӣ барои анҷом додани амалҳои, ки бо ба даст овардани шаҳрвандии Федератсияи Россия ё баромадан аз шаҳрвандии Федератсияи Россия, инчунин бо даромадан ба Федератсияи Россия ё баромадан аз Федератсияи Россия алоқаманданд, хусусияти пардохти боци давлатӣ барои анҷом додани амалҳои, ки бо ба даст овардани шаҳрвандии Федератсияи Россия ё баромадан аз шаҳрвандии Федератсияи Россия, инчунин бо даромадан ба Федератсияи Россия ё баромадан аз Федератсияи Россия алоқаманданд, имтиёзҳои барои дараҷаҳои (категорияҳои) алоҳидаи шахсони воқеӣ ва ташкилотҳои, имтиёзҳои ҳангоми мурочиат кардан ба Суди Олии Федератсияи Россия, судҳои салоҳияти умумӣ, судҳои байналмилалӣ; имтиёзҳои ҳангоми мурочиат кардан ба Суди Олии Федератсияи Россия, судҳои ҳақамӣ; имтиёзҳои ҳангоми мурочиат кардан барои анҷом додани амалҳои нотариалӣ, имтиёзҳои ҳангоми бақайдгирии давлатии асноди ҳолати шаҳрвандӣ; асос ва тартиби баргардонидан ё ба ҳисоб гирифтани боци давлатӣ; хусусияти иҷозат додани ба таъхир андохтан ё муҳлатдиҳии пардохти боци давлатӣ ва таъмини риояи муқаррароти боби мазкур ба танзим дароварда шудаанд.

Бояд қайд намуд, ки танзими муносибатҳои боци дар қонунгузори Федератсияи Россия нисбат ба қонунгузори мо васеъ буда, бо якҷанд хусусиятҳои зерини ба худ хос фарқ менамояд.

1. Агар дар Федератсияи Россия масъалаҳои вобаста ба боци давлатӣ дар Кодекси андози Федератсияи Россия ба танзим дароварда шаванд, пас дар ҷумҳурии мо дар доираи қонуни алоҳида, Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи боци давлатӣ» ба танзим дароварда мешавад.

2. Агар қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи боци давлатӣ» 9 моддаро дар-

бар гирад, пас қонунгузори Федератсияи Россия зиёда аз 26 моддаро дар як боби кодекс дарбар мегирад.

3. Инчунин дар қонунгузори Федератсияи Россия баъзе меъёрҳои вучуд доранд, ки дар қонунгузори Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи боци давлатӣ» дида наместаванд. Ба монанди: ҳачми боци давлатӣ аз рӯи парвандаҳои, ки судҳои байналмилалӣ баррасӣ мекунанд, хусусияти пардохти боци давлатӣ ҳангоми мурочиат кардан ба судҳои ҳақамӣ, ҳачми боци давлатӣ барои аз ҷониби мақомоти ваколатдори федералии ҳокимияти иҷроия иҷро кардани амалҳои ба сабти давлатии барномаҳои, барои мошинҳои ҳисобкунии электронӣ, маълумотҳои ва топологияи микросхемаи интегралӣ анҷом дода мешаванд, ҳачми боци давлатӣ барои анҷом додани амалҳои аз ҷониби муассисаҳои ваколатдори давлатӣ ҳангоми амалисозии назорати таҳлилии федералӣ, хусусияти пардохти боци давлатӣ барои анҷом додани амалҳои аз ҷониби муассисаҳои ваколатдори давлатӣ ҳангоми амалисозии назорати таҳлилии федералӣ, ҳачми боци давлатӣ барои анҷом додани амалҳои аз ҷониби мақомоти ваколатдори федералии ҳокимияти иҷроия ҳангоми амалисозии бақайдгирии давлатии дорӯҳои тиббӣ, ҳачми боци давлатӣ барои аз ҷониби мақомоти ваколатдори федералии ҳокимияти иҷроия анҷом додани амалҳои ҳангоми амалисозии бақайдгирии давлатии маҳсулоти тиббӣ, ҳачми боци давлатӣ барои бақайдгирии давлатии барориши қоғазҳои қиматнок, воситаҳои ахбори омма, барои ҳуқуқи даъвати арзишҳои фарҳангӣ, барои ҳуқуқи истифода бурдани номи «Россия», «Федератсияи Россия», ва дар асоси онҳо калима ва ибораҳои, ки ба номи шахсони ҳуқуқӣ ташкил мешаванд ва ғайраҳо.

Дар Ҷумҳурии Қазоқистон низ масъалаҳои вобаста ба боци давлатӣ дар қисми махсуси Кодекси андоз, фасли 19 – дигар пардохтҳои ҳатмӣ, боби 79 – боци давлатӣ ба танзим дароварда шудааст, ки аз м. 532 оғоз шуда, то м. 548, яъне 16 – моддаро дарбар мегирад. Аз ҷумла, муқаррароти умумӣ дар бораи боци давлатӣ, супорандагони боци давлатӣ, объектҳои ситониш, андозаи боци давлатӣ дар судҳо, андозаи боци давлатӣ барои содир кардани амалҳои нотари-

алӣ, андозаи боҷи давлатӣ барои бақайдгирии асноди ҳолати шаҳрвандӣ, андозаи боҷи давлатӣ ҳангоми барасмиятдарории баромадан аз сарҳад, бадастоварии шаҳрвандии Ҷумҳурии Қазоқистон, барқарорсозии шаҳрвандии Ҷумҳурии Қазоқистон ё қатъи шаҳрвандии Ҷумҳурии Қазоқистон, андозаи боҷи давлатӣ барои содир кардани амалҳои дорои аҳамияти ҳуқуқӣ аз ҷониби мақомоти ваколатдори давлатӣ дар соҳаи моликияти зеҳнӣ, андозаи боҷи давлатӣ барои содир кардани дигар амалҳо, озод кардан аз пардохти боҷи давлатӣ дар судҳо, озод кардан аз пардохти боҷи давлатӣ ҳангоми содир кардани амалҳои нотариалӣ, тартиби пардохти боҷи давлатӣ, баргардонидани маблағҳои пардохтшудаи боҷи давлатӣ.

Ҳамин тариқ, дар Ҷумҳурии Қазоқистон низ масъалаҳои вобаста ба боҷи давлатӣ ба таври васеъ пешбинӣ гардида, бо якчанд хусусиятҳои ба худ хоси зерин аз қонунгузорию мо фарқ менамояд.

1. Муносибатҳои боҷ дар Кодекси андоз ба танзим дароварда шудааст.

2. Дар он баъзе меъёрҳои вҷуд доранд, ки дар қонуни мо дида намешаванд. Масалан, озод кардан аз пардохти боҷи давлатӣ дар судҳо, озод кардан аз пардохти боҷи давлатӣ ҳангоми анҷом додани амалҳои нотариалӣ, андозаи боҷи давлатӣ барои содир кардани амалҳои дорои аҳамияти ҳуқуқӣ аз ҷониби мақомоти ваколатдори давлатӣ дар соҳаи моликияти зеҳнӣ ва ғ.

Дар Ҷумҳурии Беларус масъалаҳои вобаста ба боҷи давлатӣ дар доираи Қонуни алоҳида Қонуни Ҷумҳурии Беларус «Дар бораи боҷи давлатӣ» ба танзим дароварда шудааст. Қонуни мазкур 10.01.1992 қабул шуда ва аз 14 модда иборат мебошад, ки ба он 24 маротиба тағйиру иловаҳо дароварда шудааст. Дар он асосан масъалаҳои супорандагони боҷи давлатӣ, объектҳои ситониши боҷи давлатӣ, андозаҳои боҷи давлатӣ, тартиб ва муҳлати пардохти боҷи давлатӣ, хусусиятҳои ҳисоб кардан ва пардохти боҷи давлатӣ ҳангоми мурочиат кардан ба судҳои умумӣ, хусусиятҳои пардохти боҷи давлатӣ ҳангоми мурочиат кардан ба коллегияи судӣ оид ба парвандаҳои моликияти зеҳнии Суди олии Ҷумҳурии Беларус, хусусиятҳои пардохти боҷи давлатӣ ҳангоми мурочиат кардан ба судҳои хоҷагӣ, хусусиятҳои пардохти боҷи давлатӣ барои содир кардани амалиётҳои

нотариалӣ, хусусиятҳои пардохти боҷи давлатӣ ҳангоми мурочиат кардан ба мақомоти прокуратура ва барои содир кардани дигар амалҳои дорои аҳамияти ҳуқуқӣ, имтиёзҳои ҳангоми пардохти боҷи давлатӣ, асосҳои иловагӣ барои озод кардан аз пардохти боҷи давлатии шахсони воқеӣ, ки фаъолияти соҳибкориро анҷом намедиханд, баргардонидани боҷи давлатӣ, гузаронидани боҷи давлатӣ ба буҷет, ҷавобгарӣ ва назорат барои дуруст ситонидани боҷи давлатӣ.

Ҳамин тариқ, хусусиятҳои фарқкунандаи Қонуни Ҷумҳурии Беларус «Дар бораи боҷи давлатӣ» аз Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи боҷи давлатӣ» дар он аст, ки дар Қонуни Ҷумҳурии Беларус «Дар бораи боҷи давлатӣ» баъзе меъёрҳои дида мешавад, ки дар Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи боҷи давлатӣ» дида ба назар неамерасанд. Масалан, хусусиятҳои пардохти боҷи давлатӣ ҳангоми мурочиат кардан ба судҳои хоҷагӣ, хусусиятҳои пардохти боҷи давлатӣ ҳангоми мурочиат кардан ба мақомоти прокуратура.

Дар Ҷумҳурии Қирғизистон масъалаҳои вобаста ба боҷи давлатиро Қонуни Ҷумҳурии Қирғизистон «Дар бораи боҷи давлатӣ» аз 25 июли соли 2008 ба танзим медиарорад, ки аз 11 модда иборат аст.

Дар қонуни номбурда асосан масъалаҳои мафҳум ва супорандагони боҷи давлатӣ, намудҳои боҷи давлатӣ, объектҳои ситониши боҷи давлатӣ, андозаҳои боҷи давлатӣ, кам кардани андозаи боҷи давлатӣ, имтиёзҳои ҳангоми пардохти боҷи давлатӣ, гузаронидани боҷи давлатӣ ба буҷет, тартиби пардохт ва баргардонидани боҷи давлатӣ, ҷавобгариҳои шахсони мансабдор барои дуруст ситонидани боҷи давлатӣ, амали қонуни мазкур ва ба қувваи қонунӣ даромадани он танзим шудаанд.

Тибқи талаботи моддаи 1 Қонуни мазкур боҷи давлатӣ - ин маблағҳои пулие, ки аз ҷониби мақомоти дахлдори ҳокимияти давлатӣ

– судҳо, нотариусҳои давлатӣ ва дигар мақомоти махсуси ваколатдор, инчунин нотариусҳои хусусӣ ҳангоми аз ҷониби онҳо иҷро кардани амалҳои муайян ё додани дигар ҳуҷжатҳои, ки дорои аҳамияти ҳуқуқӣ-анд, ситонида мешавад.

Дар моддаи 2 Қонуни мазкур намудҳои боҷи давлатӣ оварда шудааст, ки мувофиқи

он боци давлатӣ ба ду намуд: оддӣ ва мутаносибӣ чудо мешаванд. Боци давлатии оддӣ дар шакли маблағи устуворона ситонида мешавад. Боци давлатии мутаносибӣ бошад, бо фоизи мутаносибӣ нисбати маблағи дахлдор ситонида мешавад.

Дар Ҷумҳурии Ўзбекистон масъалаҳои вобаста ба боци давлатӣ дар Кодекси андозии Ҷумҳурии Ўзбекистон, фасли 17 – боци давлатӣ ба танзим дароварда шудааст, ки аз моддаи 326 оғоз шуда, то моддаи 342, яъне 16 моддаро дарбар мегирад.

Дар Кодекси мазкур асосан масъалаҳои мафҳуми боци давлатӣ, супорандагони боци давлатӣ, объекти ситониш, озод кардан аз пардохти боци давлатӣ дар судҳои юрисдиксияи умумӣ, озод кардан аз пардохти боци давлатӣ дар судҳои хоҷагӣ, озод кардан аз пардохти боци давлатӣ ҳангоми содир кардани амалиётҳои нотариалӣ, озод кардан аз пардохти боци давлатӣ ҳангоми бақайдгирии сабти асноди ҳолати шаҳрвандӣ, озод кардан аз пардохти боци давлатӣ ҳангоми барасмият-дарории ҳуҷжатҳо ҳангоми берун баромадан аз сарҳад ва додани шиносномаи шаҳрванди Ҷумҳурии Ўзбекистон, озод кардан аз пардохти маблағи консулӣ, озод кардан аз пардохти боци давлатӣ ҳангоми содир кардани амалҳо, тартиби пардохт ва дохил кардани боци давлатӣ, хусусияти ситонидани боци давлатӣ дар судҳо, хусусияти ситонидани боци давлатӣ барои иҷро кардани амалҳои нотариалӣ, тартиби пардохти маблағи консулӣ, хусусияти ситонидани боци давлатӣ аз ҷониби дигар мақомоти давлатӣ ва ташкилотҳо, қайди пардохт ва воридоти боци давлатӣ, тартиби баргардонидани боци давлатӣ ва ғ. мавриди баррасӣ қарор гирифтаанд.

Ҳамин тариқ, бояд қайд кард, ки хусусияти фарқкунандаи қонунгузории боци давлатии Ҷумҳурии Ўзбекистон иборат аз он аст, ки:

1. Дар Ҷумҳурии Ўзбекистон ҳамаи масъалаҳои бахшида ба боци давлатӣ дар доираи Кодекси андозии Ҷумҳурии Ўзбекистон ба танзим дароварда шудааст.

2. Инчунин, дигар хусусияти фарқкунандааш он аст ки дар Кодекси андозии Ҷумҳурии Ўзбекистон аксарияти меъёрҳо хусусияти озод кардан аз пардохти боци давлатиро доранд.

Дар Ҷумҳурии Молдова масъалаҳои вобаста ба боци давлатӣ дар Қонуни Ҷумҳу-

рии Молдова «Дар бораи боци давлатӣ» ба танзим дароварда шудааст. Қонуни мазкур 3 декабри соли 1992 қабул гардида, аз 9 модда иборат аст, ки ба он 23 маротиба тағйиру иловаҳо дароварда шудааст. Дар қонуни мазкур асосан масъалаҳои мафҳуми боци давлатӣ, объекти ситонидани боци давлатӣ, гузаронидани боци давлатӣ ба бучети давлат, тартиби пардохти боци давлатӣ, баргардонидани боци давлатӣ, ҷавобгарӣ барои дуруст ситонидани боци давлатӣ ва мақомоте, ки санҷиши дурусти ситонидани боци давлатиро амалӣ месозад, ба танзим дароварда шудаанд.

Дар баробари ин таҳлили қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи боци давлатӣ ба мо нишон дод, ки гарчанде ки қонунгузории кишвари мо ба таври кӯтоҳ ва мушаххас муносибатҳои боцситониро пешбинӣ намуда бошад ҳам, як қатор масъалаҳои дар қонунгузории мо вучуд дорад, ки дар қонунгузории давлатҳои дар боло овардашуд вучуд надорад. Ба монанди: ситонидани боци давлатӣ барои анҷом додани амалиёти дорои аҳамияти ҳуқуқӣ дар мақомоти адлия, мақомоти ваколатдори давлатӣ оид ба дин ва андоз, озод кардан аз пардохти боци давлатӣ ҳангоми баррасии парвандаҳо дар судҳои иқтисодӣ.

Аз таҳлили гузаронидаи қонунгузории давлатҳои дар боло овардашуда маълум мегардад, ки бисёр масъалаҳои муҳиме ҳастанд, ки имрӯз дар қонунгузории мо дида намешавад.

Масалан, ба монанди: дар Федератсияи Россия, Ҷумҳурии Қазоқистон, Ҷумҳурии Ўзбекистон муносибатҳои боцситонӣ дар доираи кодекси андоз танзим гардидааст. Дар баробари ин, танзими муносибатҳои мазкур дар давлатҳои номбурда ба таври васеъ ба роҳ монда шудааст. Аз ин ҷо ба хулоса омадан мумкин аст, ки имрӯз вақти он фаро расидааст, ки ба хоҳири танзими муносибатҳои боци давлатӣ дар кишвар қонунгузории онро такмил диҳем.

Рӯйхати адабиёт

1. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи боци давлатӣ» (Ведомости Шурои Олии ҶШС Тоҷикистон, с. 1992, №2, мод. 26).

2. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи боци давлатӣ» (Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, с. 2004, №2, мод. 51;

с. 2005, №12, мод. 630; с. 2006, №12, мод. 541; с. 2008, №6, мод. 460, №12, қ. 2, мод. 1000; с. 2009, №3, мод. 88; с. 2010, №1, мод. 8, мод. 10, №12, қ. 1, мод. 823; с. 2012, №12, қ. 1, мод. 999; с. 2013, №3, мод. 190; с. 2014, №7, қ. 2, мод. 408; с. 2015, №11, мод. 968, мод. 969, мод. 970; Қонуни ҚТ аз 14.05.2016 с., №1317).

3. Кодекси андози Ҷумҳурии Тоҷикистон (Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, с. 2012, №9, мод. 838).

4. Кодекси гумруки Ҷумҳурии Тоҷикистон (Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, с. 2004, №12, қ. 2, мод. 703, мод. 704; с. 2006, №3, мод. 159; с. 2007, №7, мод. 681; с. 2008, №6, мод. 459, №10, мод. 818; с. 2011, №3, мод. 160, №6, мод. 458; с. 2012, №4, мод. 250, №7, мод. 695, мод. 724, №8, мод. 818, №12, қ. 1, мод. 1000; с. 2013, №12, мод. 879; с. 2015, №3, мод. 211; с. 2016, №3, мод. 151; Қонуни ҚТ аз 23.07.2016 с., №1347).

5. Кодекси муурофиавии граждани Ҷумҳурии Тоҷикистон (Ахбори Маҷлиси Олии

Ҷумҳурии Тоҷикистон, с. 2008, №1, қ. 1, мод. 6, мод. 7; с. 2010, №1, мод. 6; с. 2012, №7, мод. 721; с. 2014, №7, қ. 1, мод. 388, №12, мод. 821; с. 2015, №11, мод. 953; Қонуни ҚТ аз 14.05.2016 с., №1309).

6. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи нотариати давлатӣ» (Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, с. 2012, №4, мод. 260; ҚҚТ аз 13.06.13 с., №970).

7. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи бақайдгирии давлатии асноди ҳолати шаҳрвандӣ» (Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, с. 2006, №4, мод. 201; с. 2008, №12, қ. 2, мод. 1017; с. 2009, №3, мод. 89; с. 2011, №3, мод. 178, №6, мод. 444; с. 2015, №3, мод. 220, №11, мод. 961, мод. 962; Қонунҳои ҚТ аз 15.03.2016 с., №1291, №1292).

8. Қонуни конститусионии Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи шаҳрвандии Ҷумҳурии Тоҷикистон» (Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, с. 1995, №21, мод. 243; с. 2008, №10, мод. 793).

ФАРҲАНГИ РУСӢ БА ТОҶИКИИ
ИСТИЛОҲОТИ ҲУҚУҚ

РУССКО-ТАДЖИКСКИЙ СЛОВАРЬ
ЮРИДИЧЕСКИХ ТЕРМИНОВ

Раҳимзода Маҳмад Забир

(Раҳимов М.З.)

(Давомаи. Аввалаш дар шумораи гузашта)

Последствия неоплаты чека	– оқибати напардохтани чек
Последствия ограничения родительских прав	– оқибати маҳдуд кардан аз ҳуқуқҳои падарию модарӣ
Последствия прекращения договора поручения	– оқибати қатъ гардидани шартномаи супориш
Последствия преступления	– оқибати ҷиноят
Последствия признания брака недействительным	– оқибати безътибор эътироф кардани никоҳ
Последствия расторжения брака	– оқибати бекор кардани никоҳ
Последствия сделки в чужом интересе	– оқибати аҳдҳои ба манфиати бегона
Последствия судимости	– оқибати доғи судӣ
Последующий акцепт	– акцепти минбаъда
Последующий залог	– гарави минбаъда
Послепарламентский референдум	– раъйпурсии баъдипарламентӣ
Пособие	– кумак
Пособие единовременное	– кумаки яквақта
Пособие многодетным матерям	кумак ба модарони серфарзанд
Пособие на погребение	– кумак барои дафнкунӣ
Пособие одиноким матерям	кумак ба модарони якка
Пособие по родам	– кумак баъд аз таваллуди кӯдак
Пособие по безработице	– кумак ҳангоми бекорӣ, кумакпулӣ ҳангоми бекорӣ
Пособие по беременности	– кумак ҳангоми ҳомиладор будан
Пособие по временной нетрудоспособности	– кумак ҳангоми муваққатан гум кардани қобилияти меҳнат
Пособие социальное	– кумаки иҷтимоӣ
Пособие по случаю рождения ребенка	– кумак ба муносибати таваллуди кӯдак
Пособие по инвалидности	– кумакпулии маъҷубӣ, ёрдампулии маъҷубӣ
Пособие гражданам, имеющим детей	– нафақа ба шахрвандони фарзанддор
Пособник	– ёрдамкунанда, шарик
Пособничество	– ҳамкорӣ, ҳамдастӣ, шарикӣ
Пособник преступления	– шарикӣ ҷиноят, ёрдамчӣ ҷиноят
Пособник в воровстве	– шарикӣ дар дузди
Посол	сафир, фиристода
Посольство	– сафоратхона, сафорат
Посольское право	– ҳуқуқи сафоратӣ
Посредник	– миёнарав, даллол
Посредничество	– миёнаравӣ, даллолӣ
По содержанию	– мазмунан
Посредничество во взяточничестве	– миёнаравӣ дар порахӯрӣ

Последующий залог	– гарави минбаъда
По товарищески	– рафиқона
Поставка	– фиристодан, таҳвил
Поставка товаров	– фиристодани молҳо
Поставка товаров для государственных нужд	– фиристонидани молҳо барои эҳтиёҷоти давлатӣ
Поставщик	– фиристонанда, таҳвилкунанда
Постановление	– қарор
Постановление Правительства Республики Таджикистан	– қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон
Постановление следственных органов	– қарори мақомоти тафтишотӣ
Постановление суда	– қарори суд
Постановление прокурора	– қарори прокурор
Постановление приговора	– қарори ҳукм
Постановочный договор	– шартномаи басаҳнагузорӣ
Постоянная палата международного правосудия	– палатаи доимии судии байналмилалӣ
Постоянная палата третейского суда	– палатаи доимии суди ҳакамӣ
Постоянная рента	– рентаи доимӣ
Постоянное представительство	– намояндагии доимӣ
Постоянный нейтралитет	– бетарафии доимӣ
Пострадавший	– ҷабрдида
Постулат	– постулат
Поступать осмотрительно	– эҳтиёткорона рафтор кардан
Постфактум	– постфактум, баъд аз вуқӯи ҳодиса (воқеа)
Посул	– ваъда, қавл
Посягатель	– сӯиқасдкунанда, таҷовузкор
Посягательство	– сӯиқасд, таҷовуз
Посягательство на охрану труда	– таҷовуз ба вайрон кардани қоидаҳои хифзи меҳнат
Посягнуть на жизнь	– ба ҳаёт қасд кардан, таҷовуз ба ҳаёт
Посягнуть на свободу	– ба озодӣ таарруз кардан
Потворство	– чашмпӯшӣ, нодида гирифтан
Потенциальные возможности	– имкониятҳои ибтидоӣ, имкониятҳои аввала
Потенциальный противник	– душмани эҳтимоли
Потери	– талафот
Потерпевшая сторона	– тарафи ҷабрдида, тарафи зарардида
Потерпевший	– ҷабрдида
Потерпевший бедствие	– офатзада
Потерпеть за правду	– барои ҳақиқат дучори таъқиб шудан
Потеря	– талаф додан, гум кардан
Потеря кормильца	– талафи саробон
Потеря трудоспособности	– гум кардани қобилияти меҳнатӣ
Потрава	– поймол кардан, нобуд кардан
Потребительство	– истеъмолкунӣ
Потребители рекламы	– истеъмолкунандагони реклама
Потребитель	– истеъмолкунанда
Потребительская корзина	– сабади истеъмоли
Потребительская кооперация	– кооператсияи матлубот
Потребительское общество	– ҷамъияти истеъмолкунандагон
Потребительское право	– ҳуқуқи истеъмоли
Потребление	– истеъмол
Потребление психотропных веществ	– истеъмоли маводи психотропӣ
Потребление наркотических веществ	– истеъмоли маводи муҳаддир

Потребность	– талабот
Потребовать выкуп	– фидя талаб кардан
Потребовать ответчика	– ҷавобгарро талаб кардан
Похититель	– дузд
Похититель людей	– одамрабо
Похитить документы	– хучҷатҳоро дуздидан
Похищение	– дуздӣ, рабудан
Похищение имущества	– дуздидани молу мулк
Похищение людей	– одамрабой
Похищение ребенка	– дуздидани кӯдак
Похищение человека	– дуздидани инсон
Походатайствовать	– дархост кардан
Почасовая оплата	– ҳаққи соатбайъ
Почерк	– хат, ҳусни хат, тарзи навишт
Почерковедение	– хатшиносӣ
Почерковедческая экспертиза	– экспертизаи хат, санчиши хат
Почетное гражданство	– шаҳрвандии фахрӣ (ифтихорӣ)
Почетное звание	– унвони фахрӣ
Почётный	– фахрӣ
Почетный судья	– судьяи фахрӣ
Почтенный	– бошараф
Пошлина	– боҷ
Пошлина государственная	– боҷи давлатӣ
Пошлина таможенная	– боҷи гумрукӣ
Пошлинный сбор	– ғункунии боҷ
Правда	– ҳақиқат, воқеият
Правдоподобная причина	– сабаби ҳақиқатмонанд, асоси ба ҳақиқат монанд
Правдолюб	– ҳақиқатдӯст
Правитель	– ҳоким
Правящий	– ҳукмрон
Правление	– ҳокимӣ, раёсат
Правительство	– ҳукумат
Правительство Республики Таджикистан	– Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон
Правление акционерного общества	– раёсати ҷамъияти саҳомӣ
Правительственный	– ҳукуматӣ
Правительственная делегация	– ҳайати ҳукуматӣ
Правительственный кризис	– бухрони ҳукуматӣ
Правительственная коалиция –	– ҳукумати коалитсионӣ, ҳукумати этилофӣ
Права граждан	– ҳуқуқҳои шаҳрвандон
Права детей	– ҳуқуқҳои кӯдакон
Права адвоката	– ҳуқуқҳои адвокат
Права женщин	– ҳуқуқҳои зан
Права государства	– ҳуқуқҳои давлат
Права родителей	– ҳуқуқҳои падару модар
Права супругов	– ҳуқуқи ҳамсарон
Права заказчика по договору подряда	– ҳуқуқҳои фармоишгар тибқи шартномаи пудратӣ
Права залогодателя	– ҳуқуқҳои гаравдиҳанда
Права несовершеннолетних родителей	– ҳуқуқҳои падару модарони ноболиғ
Права ребенка	– ҳуқуқҳои кӯдак
Права усыновленного ребенка	– ҳуқуқҳои кӯдаки фарзандхондашуда
Права человека	– ҳуқуқҳои инсон
Права сотрудников дипломатической службы	– ҳуқуқҳои кормандони хизмати дипломатӣ

Правила внутреннего распорядка	– қоидаҳои тартиботи дохилӣ
Правила внутреннего трудового распорядка	– қоидаҳои тартиботи дохилии меҳнат
Правила конкуренции	– қоидаҳои рақобат
Правила назначения административного наказания	– тартиби таъини ҷазои маъмурӣ
Правила охраны труда	– қоидаҳои ҳифзи меҳнат
Правила подсудности	– қоидаҳои тобеияти судӣ
Правила третейского разбирательства	– қоидаҳои муҳокимаи ҳақамӣ
Правила уличного движения	– қоидаҳои ҳаракат дар роҳ
Правило	– қоида, тартиб
Право	– ҳуқуқ
Право владения	– ҳуқуқи соҳибӣ, ҳуқуқи доштан
Право выбора	– ҳуқуқи интихоб
Право голоса	– ҳуқуқи овоздиҳӣ
Право голоса акционера	– ҳуқуқи овоздиҳии саҳом
Право государственной собственности	– ҳуқуқи моликияти давлатӣ
Право на материальное обеспечение	– ҳуқуқи таъминоти моддӣ
Право наследования	– ҳуқуқи меросгирӣ
Право нации на самоопределение	– ҳуқуқи худмуайянкунии миллатҳо
Право неприкосновенности	– ҳуқуқи дахлнопазирӣ
Право объективное	– ҳуқуқи объективӣ
Право отзыва депутата	– ҳуқуқи бозхости вакил
Право отзыва судьи	– ҳуқуқи бозхости судья
Право пожизненного пользования жилым помещением	– ҳуқуқи яқумра истифода бурдани хонаи истиқоматӣ
Право пользования	– ҳуқуқи истифода
Право пользования земельным участком	– ҳуқуқи истифодабарии қитъаи замин
Правообладатель	– соҳибҳуқуқ, дорандаи ҳуқуқ
Право представления	– ҳуқуқи пешниҳод
Право экстерриториальности	– ҳуқуқи маснуият (дахлнопазирӣ)
Правоохранительные органы	– мақомоти ҳифзи ҳуқуқ
Право на защиту	– ҳуқуқ ба ҳимоя
Право на защиту репутации автора	– ҳуқуқ ба ҳимояи эътибори муаллиф
Право авторства	– ҳуқуқи муаллифӣ
Право выбора пенсии	– ҳуқуқи интихоби нафақа
Право выкупа ценной бумаги	– ҳуқуқи хариди қоғази қиматнок
Право выхода на внешний рынок	– ҳуқуқи баромадан ба бозори беруна
Право завещать любое имущество	– ҳуқуқи васият кардани ҳама гуна молу мулк
Право законодательной инициативы	– ҳуқуқи ташаббуси қонунгузорӣ
Право конверсии	– ҳуқуқи иваз кардан
Право континентальное	– ҳуқуқи континенталӣ
Право лишения наследства по завещанию	– ҳуқуқи маҳрум кардан аз мерос тибқи васият-нома
Право международной торговли	– ҳуқуқи савдои байналмилалӣ
Право международных договоров	– ҳуқуқи шартномаҳои байналмилалӣ
Право международных организаций	– ҳуқуқи ташкилотҳои байналмилалӣ
Право муниципальной собственности	– ҳуқуқи моликияти мунисипалӣ
Право коммунальной собственности	– ҳуқуқи моликияти коммуналӣ
Право на бесплатную медицинскую помощь	– ҳуқуқ ба ёрии тиббии ройгон
Право на возмещение вреда	– ҳуқуқ ба рӯёндани зарар
Право на выбор языка	– ҳуқуқ ба интихоби забон
Право на гражданство	– ҳуқуқ ба шаҳрвандӣ
Право на достоинство	– ҳуқуқ ба манзалат

Право на жизнь	– ҳуқуқ ба ҳаёт
Право на жилище	– ҳуқуқ ба манзил
Право на личную неприкосновенность	– ҳуқуқ ба дахлнопазирии шахсӣ
Право на забастовку	– ҳуқуқ ба корпартой
Право на изменение гражданства	– ҳуқуқ ба ивази шаҳрвандӣ
Право на изобретение	– ҳуқуқ ба ихтироъ
Право на имя	– ҳуқуқ ба ном
Право на иск	– ҳуқуқ ба даъво
Право на неприкосновенность	– ҳуқуқ ба дахлнопазирӣ
Право на неприкосновенность жилища	– ҳуқуқ ба дахлнопазирии манзил
Право на неприкосновенность частной жизни	– ҳуқуқ ба дахлнопазирии ҳаёти шахсӣ
Право на образование	– ҳуқуқ ба таҳсил
Право на обращение	– ҳуқуқ ба мурочиат
Право на отдых	– ҳуқуқ ба истироҳат
Право на охрану здоровья	– ҳуқуқ ба ҳифзи саломатӣ
Право на пересмотр приговора	– ҳуқуқ ба аз нав дида баромадани ҳукм
Право на правосудие	– ҳуқуқ ба адолати судӣ
Право на самоопределение народов	– ҳуқуқ ба худмуайянкунии халқҳо
Право на свободный труд	– ҳуқуқ ба меҳнати озод
Право на свободу	– ҳуқуқ ба озодӣ
Право на свободу информации	– ҳуқуқ ба озодии маълумот
Право на свободу мысли	– ҳуқуқ ба озодии ақида
Право на свободу слова	– ҳуқуқ ба озодии сухан
Право на свободу совести	– ҳуқуқ ба озодии вичдон
Право на свободу творчества	– ҳуқуқ ба озодии эҷод
Право на социальное обеспечение	– ҳуқуқ ба таъминоти иҷтимоӣ
Право на труд	– ҳуқуқ ба меҳнат
Право на юридическую помощь	– ҳуқуқ ба ёрии ҳуқуқӣ
Право народов	– ҳуқуқи халқҳо
Право общей собственности	– ҳуқуқи моликияти умумӣ
Право оперативного управления	– ҳуқуқи идоракунии оперативӣ
Право отказа от наследства	– ҳуқуқи рад кардан аз мерос
Право подозреваемого и подсудимого на защиту	– ҳуқуқи гумонбаршаванда ва айбдоршаванда ба ҳимоя
Право подписи	– ҳуқуқи имзо намудан
Право подрядчика	– ҳуқуқи пудратчӣ
Право пожизненного наследуемого владения земельным участком	– ҳуқуқи истифодаи якумраи меросии қитъаи замин
Право покупки	– ҳуқуқи харидорӣ кардан
Право политического убежища	– ҳуқуқи паногоҳи сиёсӣ
Право на политическое убежище	– ҳуқуқ ба паногоҳи сиёсӣ
Право полного хозяйственного ведения	– ҳуқуқи пешбурди пурраи хоҷагӣ
Право пользования	– ҳуқуқи истифодабарӣ
Право помилования	– ҳуқуқи бахшиш, ҳуқуқи афвнамӣ
Право постоянного (бессрочного) пользования земельным участком	– ҳуқуқи бемуҳлат(доимӣ) истифода бурдани қитъаи замин
Право потребительское	– ҳуқуқи истеъмолкунанда
Право преимущественное	– ҳуқуқи бартарӣ
Право преимущественной покупки	– ҳуқуқи бартариӣ харид
Право преторское	– ҳуқуқи преторӣ
Право прецедентное	– ҳуқуқи преседентӣ, ҳуқуқи амсоли
Право промысловое	– ҳуқуқи косибӣ
Право публичное	– ҳуқуқи оммавӣ

Право собственности	– ҳуқуқи моликият
Право собственности юридических лиц	– ҳуқуқи моликияти шахсони ҳуқуқӣ
Право собственности граждан	– ҳуқуқи моликиятии шахрвандон
Право справедливости	– ҳуқуқи адолат
Право субъективное	– ҳуқуқи субъективӣ
Право убежища	– ҳуқуқи паноҳ бурдан
Право хозяйственное	– ҳуқуқи хоҷагӣ
Право распоряжения	– ҳуқуқи ихтиёрдорӣ
Право ребенка на имя, отчество и фамилию	– ҳуқуқи кӯдак ба ном, номи падар ва номи хонаводагӣ
Право регресса	– ҳуқуқи талаби акс, ҳуқуқи талаби баръакс
Право регресса к лицу, причинившему вред	– ҳуқуқи талаби акс ба шахсе, ки зарар расонидааст
Право римское	– ҳуқуқи римӣ
Право семейное	– ҳуқуқи оилавӣ
Право следования	– ҳуқуқи пайгирӣ
Право собственности кооперативов	– ҳуқуқи моликияти кооператив
Право собственности некоммерческих организаций	– ҳуқуқи моликиятии ташкилоти ғайритиҷоратӣ
Право собственности несовершеннолетнего	– ҳуқуқи моликияти ноболиғ
Право собственности юридических лиц	– ҳуқуқи моликиятии шахси ҳуқуқӣ
Право супругов на выбор фамилии	– ҳуқуқи ҳамсарон дар интихоби насаб
Право удержания	– ҳуқуқи нигоҳдорӣ
Право участвовать в управлении делами государства	– ҳуқуқи иштирок дар идоракунии корҳои давлатӣ
Право хозяйственного ведения	– ҳуқуқи пешбурди хоҷагӣ
Право цивильное	– ҳуқуқи сивилӣ
Право частной собственности	– ҳуқуқи моликияти хусусӣ
Право эмиссионное	– ҳуқуқи эмиссионӣ
Правовая защита	– ҳимояи ҳуқуқӣ
Правовая информатика	– информатикаи ҳуқуқӣ
Правовая информация	– иттилооти ҳуқуқӣ
Правовая регламентация	– батартибандозии ҳуқуқӣ, танзими ҳуқуқӣ
Правовая кибернетика	– кибернетикаи ҳуқуқӣ
Правовая культура	– фарҳанги ҳуқуқӣ
Правовая помощь	– ёрии ҳуқуқӣ
Правовая система	– низоми ҳуқуқӣ
Правовая статистика	– омори ҳуқуқӣ
Правовед	– ҳуқуқшинос
Правоведение	– ҳуқуқшиносӣ
Правоверность	– эътиқод доштан
Правовое государство	– давлати ҳуқуқбунёд
Правовое регулирование	– танзими ҳуқуқӣ
Правовое регулирование брачных отношений	– танзими ҳуқуқии муносибатҳои хонаводагӣ
Правовой	– ҳуқуқӣ
Правовой акт	– санади ҳуқуқӣ
Правовой вопрос	– масъалаи ҳуқуқӣ
Правовой идеализм	– идеализми ҳуқуқӣ
Правовой институт	– институти ҳуқуқӣ
Правовой нигилизм	– нигилизми ҳуқуқӣ
Правовой обычай	– одати ҳуқуқӣ
Правовой порядок	– тартиботи ҳуқуқӣ
Правовой режим	– речаи ҳуқуқӣ

Правовой статус судьи	– ҳолати ҳуқуқии судья
Правовой статус человека	– вазъи ҳуқуқии инсон
Правовые акты	– санадҳои ҳуқуқӣ
Правовые нормы	– меъёрҳои ҳуқуқӣ
Правовые отношения	– муносибатҳои ҳуқуқӣ
Правовые состояния	– ҳолатҳои ҳуқуқӣ
Правомерные действия	– амали дуруст, амали ҳуқуқӣ
Правомерное поведение	– рафтори дуруст, рафтори ҳуқуқӣ
Правомерность	– қонунӣ будан, ҳуқуқӣ будан
Правомерность вывода	– хулосаи ҳаққонӣ
Правомерность действия	– амали қонунӣ
Правомерный	– ҳаққонӣ, қонунӣ
Правомочие	– ваколати соҳибҳуқуқӣ
Правомочие делегата	– соҳибҳуқуқии вакил
Правомочие собственника	– ваколати молик
Правомочность	– соҳибҳуқуқӣ, комилҳуқуқӣ, салоҳият
Правомочный	– салоҳиятдор, соҳибҳуқуқ, комилҳуқуқ
Правомочное собрание	– маҷлиси салоҳиятдор
Правонарушение	– ҳуқуқвайронкунӣ
Правонарушитель	– ҳуқуқвайронкунанда
Правонарушения, связанные с коррупцией	– ҳуқуқвайронкуниҳои бо коррупсия алоқаманд
Правоотношение	– муносибати ҳуқуқӣ
Правопорядок	– тартиботи ҳуқуқӣ
Правопреемство	– ҳуқуққабулкунӣ, гузаштани ҳуқуқ, ҳуқуқгузарӣ
Правопреемство процессуальное	– ҳуқуққабулкунии муҳофизатӣ
Правопреемство государств	– гузаштани ҳуқуқи (ҳуқуққабулкунии) давлатҳо
Правопреемство правительств	– ҳуқуққабулкунии ҳуқуматҳо
Правопреемство юридических лиц	– ҳуқуққабулкунии шахсони ҳуқуқӣ
Правопреемник	– вориси ҳуқуқӣ, ҳуқуққабулкунанда
Правоприменение	– ҳуқуқтатбиқкунӣ
Правоприменительная практика	– таҷрибаи ҳуқуқтатбиқкунӣ
Правотворчество	– ҳуқуқэҷодкунӣ
Правотворческая деятельность	– фаъолияти ҳуқуқэҷодкунӣ
Правотворческая техника	– техникаи ҳуқуқэҷодкунӣ
Правосознание	– шуури ҳуқуқӣ
Правосознание групповое	– шуури гурӯҳӣ
Правосознание индивидуальное	– шуури инфиродӣ
Правосознание массовое	– шуури умумӣ
Правоспособность	– қобилияти ҳуқуқдорӣ
Правоспособный	– соҳибҳуқуқ
Правоспособность гражданина	– қобилияти ҳуқуқдории шаҳрванд
Правое дело	– кори ҳақ
Правоспособность юридического лица	– қобилияти ҳуқуқдории шахси ҳуқуқӣ
Правоспособность гражданская	– қобилияти ҳуқуқдории маданӣ
Правосубъективность физического лица	– субъекти ҳуқуқ будани шахси воқеӣ
Правосубъектность	– қобили субъёкти ҳуқуқ будан
Правосудие	– адолати судӣ
Правосудный приговор	– ҳукми одилона
Правова	– ҳаққоният
Правый	– ҳақ
Практика	– таҷриба, амалия
Прасол	– ҷаллоб, ҷорвоҷаллоб

Преамбула	– муқаддима, сарсухан, дебоча
Превалировать	– бартарӣ, афзалият доштан
Превентивное заключение	– ҳабси пешакӣ
Превентивные меры	– чораҳои эҳтиётӣ, чораҳои пешгирикунанда
Превентивный	– пешгирикунанда, эҳтиётӣ
Превосходный	– олиҷаноб
Превратное изображение	– тасвири нодуруст
Превратность	– ноустуворӣ, муҳолифат, тағйироти ногаҳонӣ
Превратность судьбы	– гардиши фалак
Превышение власти	– аз ҳадди ҳокимият баромадан
Превышение служебных полномочий	– аз ҳадди ваколати хизматӣ баромадан
Прогулки арестантов	– сайру гашти маҳбусон
Прогульщик	– коргурез
Превышение должностных полномочий	– аз ҳадди ваколати мансабӣ баромадан
Превышение пределов крайней необходимости	– аз ҳадди зарурати ниҳой баромадан
Превышение пределов необходимой обороны	– аз ҳадди мудофияи зарурӣ баромадан
Прегрешить против совести	– бар хилофи вичдон амал кардан
Предание суду	– ба суд додан, басуддихӣ
Преданность	– садоқат
Предатель	– хоин
Предательский поступок	– кирдори хоинона
Предательское убийство	– қотили ғаддор, хоинона куштан
Предательство	– хиёнат
Предать суду	– ба суд додан
Предварительная заявка	– талабномаи пешакӣ
Предварительное заключение	– ҳабси пешакӣ, хулосаи пешакӣ
Предварительное исполнение	– иҷрои пешакӣ
Предварительное расследование	– таҳқиқ ва тафтишоти пешакӣ
Предварительное решение	– ҳалномаи пешакӣ
Предварительное следствие	– тафтишоти пешакӣ
Предварительные операции	– амалиёти пешакӣ
Предварительные условия	– шартҳои пешакӣ
Предварительный вопрос	– саволи пешакӣ
Предварительный договор	– шартномаи пешакӣ
Предвзято судить	– беасос гап задан, беасос сухан гуфтан
Предвзятое мнение	– ақидаи беасос, ақидаи ғаразнок
Предвзятое решение	– қарори беасос
Предвзятость	– ақидаи нодуруст, ғалатфаҳмӣ, ақидаи яктарафа
Предвзятый	– боғараз, беасос, носаҳеҳ
Предвыборная агитация	– ташвиқоти пешазинтихоботӣ
Предвыборная программа	– барномаи пешазинтихоботӣ
Предвыборное собрание	– маҷлиси пеш аз интихобот
Преддоговорные условия	– шароитҳои пешакии шартнома
Пределы действия закона	– ҳадди амали қонун, доираи амали қонун
Пределы действия нормативных правовых актов	– доираи амали санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ
Пределы осуществления гражданских прав	– ҳадди амали ҳуқуқҳои маданӣ
Пределы доказывания	– ҳадди исботкунӣ
Пределы полномочия	– ҳадди ваколат
Предельный срок	– муҳлати охири, муҳлати ниҳой
Предлог	– баҳона
Предложение	– таклиф, пешниҳод
Предложение встречное	– таклифи муқобил

Предмет	– предмет, мавзӯ
Предмет договора	– предметы шартнома
Предмет доказывания	– предметы исботкунӣ
Предмет обсуждения	– предметы муҳокима, мавзӯи муҳокима
Предмет договора найма жилого помещения	– предметы шартномаи кирои хонаи истиқоматӣ
Предмет обязательства	– матлаби уҳдадорӣ
Предмет спора	– предметы баҳс, мавзӯи баҳс
Предмет залога	– предметы гарав
Предмет иска	– предметы даъво
Предмет правового регулирования	– предметы танзими ҳуқуқӣ
Предмет преступления	– предметы ҷиноят
Предмет преступного посягательства	– предметы сӯикасди ҷинояткорона
Предмет семейного права	– предметы ҳуқуқи оилавӣ
Предмет международного права	– предметы ҳуқуқи байналхалқӣ
Предмет личного пользования	– предметы истифодаи шахсӣ
Предметы личного потребления	– предметҳои истеъмоли шахсӣ
Преднамеренно	– қасдан
Преднамеренное банкротство	– муфлисшавии барқасдона
Преднамеренное действие	– амали қасдан, амали ғаразнок
Преднамеренное трансграничное перемещение	– интиқоли байнисарҳадии мақсаднок
Преднамеренное убийство	– куштори барқасдона
Предоплата	– пешпардохт
Предостережение	– пешакӣ хабар додан, пешакӣ огоҳонидан
Предосудительный поступок	– кирдори ношоам
Предотвратить эксцесс	– пешгирии бетартибӣ
Предотвращение бедствия	– бартараф намудани офат
Предотвращение конфликта	– бартараф намудани низоъ
Предохранение следов	– муҳофизати пайҳо
Предписание	– нусха
Предположение	– гумон
Предположительно	– тахминан
Предпосылка	– замина
Предпосылки правоотношений	– заминаҳои муносибатҳои ҳуқуқӣ
Предприимчивость	– ташаббускорӣ
Предприниматель	– соҳибкор
Предпринимательская деятельность	– фаъолияти соҳибкорӣ
Предпринимательская деятельность граждан	– фаъолияти соҳибкории шаҳрвандон
Предпринимательское право	– ҳуқуқи соҳибкорӣ
Предпринимательство малое	– соҳибкории хурд
Предпринимательство незаконное	– соҳибкории ғайриқонунӣ
Предпринимательство	– соҳибкорӣ
Предприятие государственное	– корхонаи давлатӣ
Предприятие	– корхона
Предприятие малое	– корхонаи хурд
Предприятие народное	– корхонаи халқӣ
Предприятие унитарное	– корхонаи воҳид
Председатель	– раис
Председатель Правительства Республики Таджикистан	– Раиси Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон
Полномочный представитель Президента Республики Таджикистан	– намояндаи ваколатдори Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон
Председатель Верховного Суда Республики Таджикистан	– Раиси Суди Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон

Председатель правления	– раиси раёсат
Председатель суда	– раиси суд
Председательствующий	– раисиқунанда
Председательствующий судебного заседания	– раисиқунандаи маҷлиси судӣ
Представители гражданского истца	– намояндаҳои даъвогари маданӣ
Представители государств при Организации объединенных наций (ООН)	– намояндаҳои давлатҳо дар Созмони милалӣ муттаҳид (СММ)
Представители законные	– намояндаҳои қонунӣ
Представители потерпевшего	– намояндаҳои ҷабрдида
Представители работников	– намояндаҳои коргарон
Представители работодателей	– намояндаҳои кордихандаҳо
Представители частного обвинителя	– намояндаи айбдорқунандаи хусусӣ
Представитель	– намоянда, вакил
Представитель законный	– намояндаи қонунӣ
Представитель административной власти	– намояндаи ҳокимияти маъмурӣ
Представитель власти	– намояндаи ҳокимият
Представитель народа	– намояндаи халқ
Представительная власть	– ҳокимияти намояндагӣ
Представительство	– намояндагӣ
Представительство законное	– намояндагии қонунӣ
Представительство коммерческое	– намояндагии тиҷоратӣ
Представительство договорное	– намояндагии шартномавӣ
Представительство юридического лица	– намояндагии шахси ҳуқуқӣ
Представить доводы	– пешниҳоди далелҳо, пешниҳод қардани далелҳо
Представление	– пешниҳод
Представление прокурора	– пешниҳоди прокурор
Представление следователя	– пешниҳоди муфаттиш
Предоставление заведомо ложной информации	– пешниҳоди ошқорой иттилооти бардурӯғ
Предоставление коммерческого кредита	– додани кредити тиҷоратӣ
Предоставление неполной информации	– пешниҳоди иттилооти нопурра
Представить к награде	– ба мукофот пешниҳод қардан
Представление в порядке общего надзора	– пешниҳод ба тариқи назорати умумӣ
Предумышленность преступления	– ҷинояти қасдона
Предупреждать	– огоҳонидан, пешакӣ хабардор қардан
Предупреждение	– огоҳӣ, огоҳ қардан, пешгири қардан
Предупреждение правонарушений	– огоҳонидани ҳуқуқвайронқунӣ, пешгири қардани ҳуқуқвайронқунӣ
Предупреждение преступления	– огоҳонидани ҷиноят, пешгири қардани ҷиноят
Предупреждение причинения вреда	– огоҳонидани зараррасонӣ, пешгири қардани зараррасонӣ
Предустановленный порядок	– тартиботи пешакӣ муқарраршуда
Предъявитель	– манзурқунанда, пешниҳодқунанда
Предъявительский вексель	– вексели манзуршаванда
Предъявительский чек	– чеки манзуршаванда
Предъявить претензию	– пешниҳоди иддао
Предъявить требования	– пешниҳоди талабот
Предъявление счета к уплате	– пешниҳоди ҳисоб барои пардохт
Предъявление для опознания	– пешниҳод барои шинохтан
Предъявление иска	– пешниҳоди даъво
Предъявление обвинения	– пешниҳоди айбдорӣ
Предъявление ордера	– пешниҳод қардани амр (ордер)
Преемник	– ворис, қабулқунанда

Преемственность	– ворисӣ, давомот, муттасилӣ, ирсият, кабулкунӣ
Преемственный порядок наследования имущества	– тартиби ворисии молу мулки меросӣ
Преемство власти	– вориси ҳокимият, давомати ҳокимият
Презентация	– муаррифӣ кардан, тавсия кардан, пешниҳод кардан
Презентация векселя	– муаррифии вексел
Президент	– Президент
Президент Республики Таджикистан	– Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон
Президентские выборы	– интихоботи президент
Президентская республика	– ҷумҳурии президентӣ
Президентский иммунитет	– масунияти президент
Президиум	– раёсат
Президиум суда	– раёсати суд
Президиум суда общей юрисдикции	– раёсати суди юрисдиксияи умумӣ
Презрение	– таҳқир, нафрат, бадбинӣ
Презумпция	– эҳтимолият
Презумпция вины должника	– эҳтимолияти гуноҳи қарздор
Презумпция невиновности	– эҳтимолияти бегуноҳӣ
Презумпция отцовства	– эҳтимолияти падарӣ
Преимущество	– афзалият, бартарӣ
Преимущественное право	– ҳуқуқи афзалиятнок, ҳуқуқи бартарӣ
Преимущественное право покупки	– ҳуқуқи бартарии харид
Прейскурант	– нархнома
Прекращение	– қатъ, қатъ кардан
Прекращение огня	– оташбас
Прекращение брака	– қатъи никоҳ
Прекращение доверенности	– қатъи ваколатнома
Прекращение залога	– қатъгардии гарав
Прекращение дела	– қатъи парванда
Прекращение поручительства	– қатъгардии зоминӣ
Прекращение попечительства	– қатъи парасторӣ
Прекращение права	– қатъгардии ҳуқуқ
Прекращение юридического лица	– қатъи шахси ҳуқуқӣ
Прекращение производства	– қатъи мурофиаи парванда
Прекращение алиментных обязательств	– қатъи уҳдадорихои алиментӣ
Прекращение банковской гарантии	– қатъи кафолати бонкӣ
Прекращение действия нормативного правового акта	– қатъи амали санади меъёрии ҳуқуқӣ
Прекращение дипломатических отношений	– қатъгардии муносибатҳои дипломатӣ
Прекращение международного договора	– қатъгардии шартномаи байналмилалӣ
Прекращение обязательств	– қатъи уҳдадорихо
Прекращение обязательств по воле сторон	– қатъи уҳдадорихо бо иродаи тарафҳо
Прекращение обязательства исполнением	– қатъи уҳдадорӣ бо иҷро шудани он
Прекращение обязательства ликвидацией юридического лица	– қатъи уҳдадорӣ бо барҳам додани шахси ҳуқуқӣ
Прекращение обязательства на основании акта государственного органа	– қатъи уҳдадорӣ дар асоси санади мақомоти давлатӣ
Прекращение обязательства невозможностью исполнения	– қатъи уҳдадорӣ ҳангоми имконнопазирии иҷрои он
Прекращение обязательства новацией	– қатъи уҳдадорӣ бо сабаби нав шудани он
Прекращение обязательства смертью гражданина	– қатъи уҳдадорӣ бо сабаби фавти шаҳрванд
Прекращение полномочий судьи	– қатъи ваколоти судя
Прекращение права собственности	– қатъи ҳуқуқи моликият

Прекращение сервитута	– қатъи сервитут
Прекурсор	– прекурсор
Прелиминарии	– гуфтушуниди пешакӣ
Прелиминарный договор	– шартномаи пешакӣ
Прелюбодей	– зинокор
Прелюбодействовать	– зино (зинокорӣ) кардан
Прелюбодейние	– зино, зинокорӣ
Премиальная оплата труда	– мукофотпулӣ бар музди меҳнат
Премиальные деньги	– мукофотпулӣ
Премирование	– мукофот додан, мукофотонидан
Премия	– мукофот, ҷоиза
Премьер	– министр сарвазир, нахуствазир
Прения	– музокира, мубоҳиса
Прения сторон	– музокираи тарафҳо
Преобразование	– табдил додан
Преобразование юридического лица	– табдил додани шахси ҳуқуқӣ
Пререкания о подсудности	– мунозира дар бораи тобеияти судӣ
Препятствие	– мамониат, монеа
Препятствия к вступлению в брак	– монёе шудан ба бастанӣ аҳди никоҳ монёаҳо барои хонадоршавӣ
Прерогатива	– ҳуқуқи истисноӣ
Прерогатива власти	– ҳуқуқи мустасноӣ ҳокимият
Пресечение	– пешгирӣ
Пресекательные сроки	– муҳлатҳои пешгирикунанда
Преследование	– таъқиб, дунболагирӣ
Преследующий	– таъқибкунанда
Преследователь	– таъқибкунанда, дунболагир
Преследовать по закону	– аз рӯи қонун таъқиб кардан
Преследовать по суду	– таъқибӣ судӣ
Преступная деятельность	– фаъолияти ҷинояткорона
Преступные формирования	– гурӯҳу дастаҳои ҷинояткор
Пресс-атташе	– пресс-аташа
Пресс-релиз	– пресс-релиз баёния, баёниҳои матбуотӣ
Престарелый	– куҳансол
Престолонаследник	– валиаҳд, вориси тахт
Престолонаследие	– валиаҳдӣ, варосати тахт
Преступить закон	– қонунро вайрон кардан
Преступление	– ҷиноят
Преступление совершенное группой лиц	– ҷинояте, ки гурӯҳи шахсон содир намудааст
Преступление совершенное группой лиц по предварительному сговору	– ҷинояте, ки гурӯҳи шахсон бо маслиҳати пешакӣ содир намудаанд
Преступление совершенное организованной группой	– ҷинояте, ки гурӯҳи муташаккил содир намудаанд
Преступление совершенное по неосторожности	– ҷинояте, ки аз беъҳтиётӣ содир карда шудааст
Преступление совершенное преступным сообществом (преступной организацией)	– ҷинояте, ки аз тарафи гурӯҳи муташаккили ҷиноятӣ (ташкilotи ҷиноятӣ) содир карда шудааст
Преступление совершенное умышленно	– ҷинояти қасдан содиршуда
Преступление в состоянии опьянения	– ҷиноят дар ҳолати мастӣ
Преступление квалифицированное	– ҷинояти дорои аломати вазнинкунанда, бандубасти ҷиноят
Преступление международного характера	– ҷинояти хусусияти байналмилалидошта

Преступление политическое	– ҷинояти сиёсӣ
Преступление простое	– ҷинояти одӣ
Преступление против частной собственности граждан	– ҷинояти зидди моликияти хусусии шаҳрвандон
Преступления банковские	– ҷиноятҳои бонкӣ
Преступления длящиеся	– ҷиноятҳои давомнок
Преступления в сфере внешнеэкономической деятельности	– ҷиноятҳо дар соҳаи фаъолияти иқтисодӣ беруна
Преступления в сфере налоговых платежей	– ҷиноятҳо дар соҳаи пардохти андозҳо
Преступления в сфере предпринимательской деятельности	– ҷиноятҳо дар соҳаи фаъолияти соҳибкорӣ
Преступления в сфере таможенных платежей	– ҷиноятҳо дар соҳаи пардохтҳои гумрукӣ
Преступления в сфере экономики	– ҷиноятҳо дар соҳаи иқтисод
Преступления должностные	– ҷиноятҳои мансабӣ
Преступления имущественные	– ҷиноятҳои молумулкӣ
Преступления особо тяжкие	– ҷиноятҳои махсусан вазнин
Преступления продолжаемые	– ҷиноятҳои давомдор
Преступления тяжкие	ҷиноятҳои вазнин

(идома дорад)

ТАФСИРИ
ҚОНУНИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН
«ДАР БОРАИ БОҶИ ДАВЛАТӢ»

Зери тахрири доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ, профессор

Раҳимзода Маҳмад Забир

Ҳайати муаллифон:

Раҳимзода М.З. – доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ, профессор, Директори Маркази миллии қонунгузори назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон – пешгуфтор ва моддаҳои 2, 5.

Баҳриддинзода С.Э. – номзади илми ҳуқуқшиносӣ, муовини аввали Директори Маркази миллии қонунгузори назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон – моддаҳои 1, 8.

Азизов И.М. – сардори шуъбаи қонунгузорӣ оид ба молия, андозу гумрук ва фаъолияти бонкии Маркази миллии қонунгузори назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон – муқаддима ва моддаҳои 4, 9.

Шеров Ш. – мутахассиси пешбари шуъбаи қонунгузорӣ оид ба молия, андозу гумрук ва фаъолияти бонкии Маркази миллии қонунгузори назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон – моддаҳои 3, 6.

Абдурахмони Б. – мутахассиси шуъбаи қонунгузорӣ оид ба молия, андозу гумрук ва фаъолияти бонкии Маркази миллии қонунгузори назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон – моддаи 7.

Пешгуфтор

Андоз, боҷ ва хирочҳо дар ҳаёти мо бисёр ҳолатҳоро муайян мекунад ва аз ҷиҳати қадар зиёд ҷамъоварӣ шудани онҳо беҳбудии давлат ва ҷамъият вобастагӣ дорад. Дар таърихи инкишофи ҷамъият ҳеҷ як давлат бе андоз, боҷ ва хироч наметавонад фаъолият кунад, зеро барои иҷрои функцияҳои худ оид ба таъмин кардани талаботи аҳоли ба он маблағи муайяни пулӣ лозим аст, ки онро танҳо ба воситаи андозбандӣ ҷамъ овардан мумкин аст. Дар давлати мо низ андозбандӣ (боҷ, хироч) нақши асосиро дар мустаҳкам кардани иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон мебозад. Андоз, боҷ ва хироч ҷои муҳимро дар миёни омилҳои иқтисодӣ ишғол мекунад, ки бо ёрии

онҳо давлат ба бозори иқтисодӣ таъсир мерасонад. Бо ёрии андоз, боҷ ва хирочҳо фаъолияти иқтисоди берунии давлат низ ба танзим дароварда мешавад, аз ҷумла, ҷалби сармояи хориҷӣ, даромади хоҷагӣ ва ғоиди ташкилот муайян карда мешавад. Ҳамзамон нақши боҷи давлатӣ ҳамчун пардохти давлатӣ дар фаъолияти молиявии давлат назаррас буда, дар баробари инкишоф ёфтани муносибатҳои нави ҷамъиятӣ қонунгузори он низ такмил меёбад. Вале бояд қайд намоем, ки дар низоми муосир боҷи давлатӣ унсури «қадима» мебошад. То ислоҳот намудҳои гуногуни боҷ вучуд доштанд, ки дар ҷараёни ислоҳот низоми ягонаи боҷи давлатӣ ташкил карда шуд. Ҳамчунин, адабиёте, ки таърихи пайдоиш ва ҳолати муосири боҷи давлатиро муайян мекунад, дар амалия вучуд надорад. Бинобар ҳамин масъаласе, ки ҳам ба назария ва ҳам ба амалия татбиқи боҷи давлатӣ тааллуқ дорад, дар замони муосир заруранд. Зеро мавзӯи омӯзиш ва таъиноти боҷи давлатӣ пеш аз ҳама, механизми дуруст ҳисоб кардан ва саривақт пардохт намудани он мебошад. Бо ин мақсад таҳлилу баррасии навгониҳои қонунгузорӣ дар бораи боҷи давлатӣ яке аз мавзӯҳои муҳими замони имрӯза ба ҳисоб меравад. Аз ин рӯ давлату ҳуқумат нисбат ба муносибатҳои боҷи давлатӣ тавачҷуҳи хоса зоҳир намуда, муносибатҳои мазкурро дар доираи қонуни алоҳида пешбинӣ намудааст. Санади асосие, ки дар танзими муносибатҳои боҷситонӣ нақши муҳим дорад, Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 28 феввали соли 2004 «Дар бораи боҷи давлатӣ» [1] мебошад. Қонуни мазкур аз 9 модда иборат буда, дар он мафҳуми боҷи давлатӣ, супорандагони боҷи давлатӣ, мақомоти ваколатдори давлатӣ, объектҳои ситонидани боҷи давлатӣ, андозаи боҷи давлатӣ, имтиёзҳои пардохтани боҷи давлатӣ, тартиби пардохт ва баргардо-

нидани боци давлатӣ, чораҳои ҷавобгарӣ барои супорандагони боци давлатӣ ва назорат оид ба дуруст ҳисоб кардани он ва ғайра дар ҳардидаанд.

Бинобар он ки Қонуни мазкур дар танзими муносибатҳои боҷситонӣ нақши муҳимро иҷро менамояд, қонунҳои Маркази миллии қонунгузорӣ тасмим гирифтанд, ки тафсири Қонуни мазкурро пешкаши хонандагони гиромӣ намоянд. Мақсад аз тафсир намудани қонуни мазкур кушодани мафҳум, моҳият ва нақши боци давлатӣ ҳам аз ҷиҳати назария ва ҳам амалия мебошад. Тафсири қонуни мазкур бо дарназардошти таҳлили санадҳои меъёрии

ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва ақидаҳои назариявии мавҷуда оид ба масъалаҳои боҷи хироч таҳия гардидааст. Бо дарназардошти он ки маводҳои илмӣ камшуморанд, тафсири мазкур қадами аввалин дар самти баланд бардоштани маърифати ҳуқуқии шаҳрвандон ва ташвиқи тарғиби донишҳои ҳуқуқӣ дар соҳаи мазкур мебошад.

Умедворем, ки тафсири мазкур барои истифода ва дар амал татбиқ намудани қонунгузори боҷ кӯмак расонида ва пешниҳоди ҳамагуна мулоҳиза барои такмили он аз ҷониби хонандагони гиромӣ, барои минбаъд дар таҳрири нав омода намудани он мусоидат менамояд.

ТАФСИРИ ҚОНУНИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН ДАР БОРАИ БОЦИ ДАВЛАТӢ

Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи боци давлатӣ» тартиби аз шахсони воқеӣ ва ҳуқуқӣ ситонидани боци давлатиро муқаррар ва танзим менамояд.

Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи боци давлатӣ» аз муқаддима оғоз меёбад, ки дар он шакли ҷамъкардашуда, мақсад ва вазифаҳои асосии қонуни мазкур баён карда шудааст. Бояд қайд намуд, ки тибқи талаботи моддаи 34 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ» [2] муқаддима қисми таркибии санади меъёрии ҳуқуқӣ буда, дорой маълумот дар бораи мақсади қабул кардани санади меъёрии ҳуқуқӣ, мавзӯ ва тарзи танзими ҳуқуқии он мебошад. Аз ин рӯ, қонуни тафсиршаванда низ дар муқаддима пешбинӣ намудааст, ки қонуни мазкур тартиби аз шахсони воқеӣ ва ҳуқуқӣ ситонидани боци давлатиро муқаррар ва танзим менамояд.

Аз мазмуни муқаддимаи қонуни тафсиршаванда бармеояд, ки он муносибатҳоро вобаста ба тартиби аз шахсони воқеӣ (шаҳрвандони Ҷумҳурии Тоҷикистон, шаҳрвандони хориҷӣ ва шахсони бешаҳрванд) ва ҳуқуқӣ (ташкілот, муассиса корхона, филиал, намояндагӣҳо ва ғ.) ситонидани боци давлатӣ муқаррар ва танзим менамояд, ки дар моҳияти алоҳидаи қонуни мазкур ба таври мушаххас пешбинӣ намудааст. Яъне, тибқи талаботи қонуни тафсиршаванда муносибатҳоро вобаста ба тартиби аз шаҳрвандони Ҷумҳурии Тоҷикистон, шаҳрвандони хориҷӣ ва шахсони бешаҳрванд ва ташкілот,

муассиса корхона, филиал, намояндагӣҳо ва ғ. ситонидани боци давлатӣ барои барасмиятдарории ҳуҷҷатҳо ва амалӣ гардонидани фаъолияти муайян танзим менамояд. Аз ин рӯ, боци давлатӣ аз ҷониби гуруҳи муайяни шахсони воқеӣ ва ҳуқуқии дар боло номбурда ҳангоми муроҷиат кардани онҳо ба мақомоти давлатӣ, худидораи маҳаллӣ, дигар мақомоти давлатӣ ва шахсони мансабдоре, ки мутобиқи қонунгузори Ҷумҳурии Тоҷикистон барои анҷом додани амалҳои дорой аҳамияти ҳуқуқӣ нисбати чунин шахсон ваколатдоранд, пардохт карда мешавад. Ҳар яке аз ин субъектҳои дар боло номбурда уҳдадоранд, ки барои барасмиятдарории ҳуҷҷатҳо ва амалӣ гардонидани фаъолияти муайян, маблағи боци муайяннамудаи қонуни тафсиршавандаро бо риояи талабот ва шартҳои пешбининамуда сари вақт пардохт намоянд. Пас аз пардохт намудани боци давлатии муқаррарнамудаи қонуни тафсиршаванда барасмиятдарории ҳуҷҷатҳо ва дигар амалиёти дорой аҳамияти ҳуқуқидошта аз ҷониби мақомоти ваколатдор анҷом дода мешавад. Супоридани боци давлатӣ агар аз як тараф пардохти ҳатмӣ бошад, аз тарафи дигар яке аз талаботҳои асосӣ барои барасмиятдарории ҳуҷҷатҳо ва амалӣ гардонидани фаъолияти муайяни шахсони дар қонун пешбинигардида мебошад.

Моддаи 1. Мафҳумҳои асосӣ

Дар Қонуни мазкур мафҳумҳои зерин истифода мешаванд:

– бочи давлатӣ - пардохти ҳатмӣ барои анҷом додани амалиёти дорои аҳамияти ҳуқуқӣ ё додани ҳуҷҷатҳо аз ҷониби мақомоти ваколатдоршуда дар Ҷумҳурии Тоҷикистон;

– супорандагони бочи давлатӣ – шахсони воқеӣ ва ҳуқуқие мебошанд, ки барои анҷом додани амалиёти аҳамияти ҳуқуқидошта ва додани ҳуҷҷатҳо ба мақомоти ваколатдор, ки бочи давлатиро меситонад, муроҷиат мекунанд;

– мақомоти ваколатдори давлатӣ – мақомоти иҷроияи марказии ҳокимияти давлатие, ки барои назорати воридоти андозҳо ва дигар пардохтҳои ҳатмӣ тибқи тартиби муқаррарнамудаи қонунгузорию Ҷумҳурии Тоҷикистон ваколатдор карда шудааст. (ҚЧТ аз 19.03.13с., №947)

Дар моддаи якум мафҳумҳое, ки дар Қонуни мазкур истифода мешаванд, кушода дода шудаанд. Ин аз талаботи Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ» бармеояд [3]. Тибқи талаботи қисми сеюми моддаи 39 Қонуни мазкур «Дар ҳолати зарурати дақиқ намудани истилоҳот ва мафҳумҳои дар санади меъёрии ҳуқуқӣ истифодашаванда дар санад моддае (қисме, банде) оварда мешавад, ки дар он моҳияти ин истилоҳоту мафҳумҳо шарҳ дода мешаванд».

Дар моддаи тафсиршаванда мафҳумҳои бочи давлатӣ, супорандагони бочи давлатӣ ва мақомоти ваколатдори давлатӣ оварда шудаанд.

Бочи давлатӣ, ин пардохти ҳатмӣ барои анҷом додани амалиёти дорои аҳамияти ҳуқуқӣ ё додани ҳуҷҷатҳо аз ҷониби мақомоти ваколатдоршуда дар Ҷумҳурии Тоҷикистон мебошад. Аз ин ҷо, бочи давлатӣ пардохти ҳатмист, ки аз муқаррароти моддаи 45 Конститутсия низ сарчашма мегирад, ки тибқи он “супоридани андоз ва пардохтҳо, ки қонун муайян кардааст, ҳатмист”.

Хусусияти ҳатмии пардохти бочи давлатӣ фақат нисбати шахсони воқеӣ ва ҳуқуқие татбиқ мегардад, ки онҳо ба мақомоти ваколатдоршуда дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои анҷом додани амалиёти дорои аҳамияти ҳуқуқӣ ё додани ҳуҷҷатҳо муроҷиат намудаанд. Мақсади пардохти бочи давлатӣ бо вазифаи он алоқаманд аст, яъне ин анҷом додани амалиёти дорои аҳамияти ҳуқуқӣ ё додани ҳуҷҷатҳо (масалан: додани иҷозатнома, патент ё шаҳодатнома) аз ҷониби мақомоти ваколатдоршуда дар Ҷумҳурии Тоҷикистон мебошад.

Дар Қонуни мазкур истилоҳоти супорандагони бочи давлатӣ нисбати шахсоне, ки барои анҷом додани амалиёти аҳамияти ҳуқуқидошта ва додани ҳуҷҷатҳо ба мақомоти ваколатдор муроҷиат мекунанд, истифода шудааст. Аз ин ҷо, супорандагони бочи давлатӣ шахсони воқеӣ

ва ҳуқуқие мебошанд, ки барои анҷом додани амалиёти аҳамияти ҳуқуқидошта ва додани ҳуҷҷатҳо ба мақомоти ваколатдор, ки бочи давлатиро меситонад, муроҷиат мекунанд. Қонуни мазкур объектҳои ситонидани бочи давлатиро муқаррар кардааст (нигаред ба тафсири моддаи 3). Яке аз ин объектҳо аризаҳои даъвогӣ дар суд мебошад. Масалан, тибқи талаботи Кодекси мурофиавии граждани харочоти судӣ аз бочи давлатӣ ва харочоти вобаста ба баррасии парванда иборат мебошад (қ.1 м. 90). Аз ин ҷо, барои баррасии баъзе аз намудҳои даъво дар суд даъвогар бояд бочи давлатӣ пардохт намояд. Андоза ва тартиби пардохти бочи давлатӣ тибқи Қонуни мазкур муайян карда мешавад.

Мақомоти ваколатдори давлатӣ – мақомоти иҷроияи марказии ҳокимияти давлатие, ки барои назорати воридоти андозҳо ва дигар пардохтҳои ҳатмӣ тибқи тартиби муқаррарнамудаи қонунгузорию Ҷумҳурии Тоҷикистон ваколатдор карда шудааст. Тибқи талаботи қисми сеюми моддаи 6 Қонуни мазкур «бочи давлатӣ пурра ба бучети давлатӣ ворид карда мешавад. Дастурамал оид ба ҳисоб ва пардохти бочи давлатӣ, инчунин шаклҳои ҳисоботи мақомоте, ки бочи давлатиро меситонанд, аз ҷониби мақоми ваколатдори давлатӣ дар мувофиқа бо Вазорати молияи Ҷумҳурии Тоҷикистон тасдиқ карда мешавад».

Тибқи талаботи Қонуни конститутсионии Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи Ҳуқумати Ҷумҳурии Тоҷикистон» аз 12 майи соли 2001 [4] Ҳуқумати Ҷумҳурии Тоҷикистон татбиқи сиёсати ягонаи молиявӣ, қарзӣ, пулӣ ва андозситониро таъмин менамояд (м.15). Ҳангоми зарурат Ҳуқумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳалли баъзе масъалаҳои идоракунии давлатиро, ки ба салоҳияти вай дохил мешаванд, ба мақомоти иҷроияи маҳаллии ҳокимияти давлатӣ, вазоратҳо ва кумитаҳои давлатии ҷудоғонаи Ҷумҳурии Тоҷикистон, дигар мақомоти идоракунии давлатӣ дода метавонад, агар ҳалли ин масъа-

лаҳо мутобиқи Конститутсия, қонунҳо ва дигар санадҳои меъёрии ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон ба салоҳияти истисноии Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон мансуб набошанд (м. 13).

Мақомоти ваколатдори дигаре, ки дар танзими муносибатҳои боч нақши назаррас дорад, Вазорати молияи Ҷумҳурии Тоҷикистон мебошад. Вазорати молия мақомоти марказии ҳокимияти иҷроия дар таркиби Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон мебошад, ки пешбурди сиёсати ягонаи давлатӣ ва ба танзимдарории меъёрии ҳуқуқии фаъолияти молиявӣ, буҷети андоз, суғуртавӣ ва асҳоро таъмин намуда, дар ин соҳа мақомоти ҳокимияти иҷроияро ҳамоҳанг месозад, иҷро ва риояи қонунгузорию андоз, баҳисобгирии дуруст, пурра ва саривақт ба буҷети давлатӣ ва фондҳои давлатӣ ворид намудани андозҳо, пардохтҳо ва дигар пардохтҳои ҳатмиро аз андозсупорандагон назорат менамояд. Вазорати молия ҳамчун мақомоти пешбарандаи сиёсати молиявӣ дар баробари дигар ваколатҳои худ, инчунин дар танзими муносибатҳои боч, таъмин намудани риояи қонунгузорӣ оид ба андозҳо, пардохтҳо ва дигар пардохтҳои ҳатмӣ, назорати баҳисобгирии дуруст, пурра ва сари вақт пардохт намудани онҳо ба буҷети давлатӣ, инчунин таъмини риояи дигар қонунгузорӣ ва санадҳои меъёрии ҳуқуқие, ки назораташон мутобиқи қонунгузорию Ҷумҳурии Тоҷикистон ба зиммаи он гузошта шудааст, масъулият дорад. Инчунин, роҳбари умумӣ

ва ҳамоҳангсози фаъолияти ҳамаи мақомоти ваколатдор оид ба таъмин намудани даромад ва пардохтҳои давлатӣ ба буҷети давлатӣ ва дигар фондҳои давлатӣ мебошад.

Кумитаи андози назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон мақомоти ваколатдори марказии ҳокимияти иҷроияи Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соҳаи назорати давлатии пардохти пурра ва саривақти андозҳо ба ғайр аз ҳолатҳои, ки Кодекси андоз ситонидани андозҳоро аз ҷониби мақомоти дигар пешбинӣ намудааст, мебошад. Он функцияҳои таъмини иҷро ва риоя намудани қонунгузорию андоз, таҳияи механизмҳои маъмурияти андоз бо мақсади таъмини воридоти саривақтӣ ва пурраи андозҳоро ба буҷетҳои ҳамаи сатҳҳо, иштирок дар таҳияи лоиҳаҳои қонунҳо ва дигар санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ доир ба масъалаҳои андозбандӣ, аз ҷумла шартномаҳо бо дигар давлатҳо, ба андозсупорандагон тавзеҳ додани ҳуқуқ ва уҳдадорихояшон ва саривақт оғоҳ намудани андозсупорандагонро оид ба тағйирот дар қонунгузорию андоз иҷро менамояд. Дар баробари ин дар доираи ваколатҳои худ тибқи талаботи Кодекси андоз, қонунҳо, санадҳои меъёрии ҳуқуқии Президент ва Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ва аз рӯи тартиби муқаррарнамудаи онҳо дар соҳаи муқарраршудаи фаъолият ваколати назорати дуруст ҳисоб намудан, пурра ва саривақт ба буҷети дахдор аз ҷониби шахсони воқеӣ ва ҳуқуқӣ ворид намудани андозҳо ва пардохтҳои дигари ҳатмиро татбиқ менамояд.

Моддаи 2. Қонунгузорию Ҷумҳурии Тоҷикистон дар бораи бочи давлатӣ

Қонунгузорию Ҷумҳурии Тоҷикистон дар бораи бочи давлатӣ ба Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон асос ёфта, аз ҳамин Қонун, дигар санадҳои меъёрии ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон, инчунин санадҳои ҳуқуқии байналмилалӣ, ки Ҷумҳурии Тоҷикистон эътироф намудааст, иборат мебошад.

Моддаи тафсиршаванда ба санадҳои меъёрии ҳуқуқие, ки муносибатҳои вобаста ба бочи давлатиро танзим менамояд ва дар маҷмӯъ қонунгузорию ин соҳаро танзимкунанда ташкил менамояд, бахшида шудааст. Аз мазмуни меъёри тафсиршаванда бармеояд, ки қонунгузорӣ дар бораи бочи давлатӣ на танҳо аз Конститутсия ва Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бори давлатӣ», инчунин аз дигар санадҳои меъёрии ҳуқуқие, ки муносибатҳои алоҳидаи бочи давлатиро танзим менамояд, иборат мебошад. Муносибатҳо оид ба бочи давлатӣ бо санадҳои меъёрии гуногун ба танзим дароварда мешаванд, ки асоси онро Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон ташкил менамояд. Меъёрҳои,

ки дар Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон муқаррар шудаанд, мустақиман амал намуда, ҳислати ҳуқуқтаъсиркуниро доранд ва ин меъёрҳо дар қонунҳои дигар васеъ инкишоф дода шуда, мушаххас мегарданд. Ҳамзамон, тибқи талаботи моддаи 45 Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон супоридани андоз ва пардохтҳо, ки қонун муайян кардааст, ҳатмист. Ба сифати яке аз намудҳои пардохтҳои ҳатмӣ «Бочи давлатӣ» баромад менамояд.

Санади марказии танзими бочи давлатӣ Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи бочи давлатӣ» мебошад. Бояд қайд намуд, ки қонуни мазкур муносибатҳои ҳокимиятиро оид ба муқаррар кардан, қорӣ намудан ва ситонидани

бочи давлатӣ аз шахсони воқеӣ (шаҳрвандон) ва ҳуқуқӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон, инчунин тартиби пардохт, баргардонидан ва чораҳои ҷавобгарӣ ва назорати ҳисоби дурусти онро танзим мекунад. Ситонидани бочи давлатиро оид ба парвандаҳое, ки Суди конститутсионии Ҷумҳурии Тоҷикистон, судҳои умумӣ ва судҳои иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон баррасӣ менамоянд ва аз анҷом додани амалҳои дорой аҳамияти ҳуқуқӣ дар мақомоти андоз, дин, инчунин нотариалӣ, аз ҷониби нотариусони давлатӣ барои сабти асноди ҳолати шаҳрвандӣ ва ғайраҳо, ки дар доираи қонуни тафсиршаванда пешбинӣ гардидааст, амалӣ гардонидани мешавад. Дар баробари қонуни мазкур инчунин як қатор санадҳои меъёрии ҳуқуқие вучуд дорад, ки ба танзими муносибатҳои боч алоқамандӣ доранд. Аз ҷумла:

Қонуни конститутсионии Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи шаҳрвандии Ҷумҳурии Тоҷикистон» аз 8 августи соли 2015, № 1208;

Кодекси андози Ҷумҳурии Тоҷикистон [5] аз 17 сентябри соли 2012, №901;

Кодекси гумруки Ҷумҳурии Тоҷикистон [6] аз 3 декабри соли 2004, №62;

Кодекси муурофиавии граждании Ҷумҳурии Тоҷикистон [7] аз 5 январи соли 2008, №341;

Кодекси муурофиавии иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон [8] аз 5 январи соли 2008, №340;

Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи нотариати давлатӣ» [9] аз 16 апрели соли 2012, №810;

Моддаи 3. Объектҳои ситонидани бочи давлатӣ

Бочи давлатӣ ситонида мешавад:

– аз аризаҳои даъво, аризаҳо (шикоятҳо, шикоятҳои кассатсионӣ ва назоратӣ), ки ба судҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон пешниҳод мешаванд;

– барои анҷом додани амалиётҳои дорой аҳамияти ҳуқуқӣ дар мақомоти адлия, мақомоти ваколатдори давлатӣ оид ба дин ва андоз; (ҚҶТ аз 29.12.10с., № 664).

– барои анҷом додани амалиёти нотариалӣ мувофиқи қонунгузори Ҷумҳурии Тоҷикистон;

– барои бақайдгирии давлатии асноди ҳолати шаҳрвандӣ мутобиқи қонунгузори Ҷумҳурии Тоҷикистон;

– барои баррасӣ ва додани ҳуҷҷатҳое, ки бо гирифтани шаҳрвандии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва ё баромадан аз шаҳрвандии Ҷумҳурии Тоҷикистон алоқаманданд;

– барои анҷом додани дигар амалиётҳои дорой аҳамияти ҳуқуқӣ, ки хамин Қонун муайян мекунад.

Моддаи тафсиршаванда объектҳои ситонидани бочи давлатиро муқаррар мекунад. Дар зери мафҳуми объектҳои ситонидани бочи давлатӣ–хизматрасониҳои мақомоти ҳокимияти давлатӣ, мақомоти худидоракунии дигар мақомоти давлатӣ ва шахсони мансабдор фаҳ-

Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи бақайдгирии давлатии асноди ҳолати шаҳрвандӣ» [10] аз 29 апрели соли 2006, №188;

Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи озодии вичдон ва иттиҳодияҳои динӣ» [11] аз 26 март соли 2009, №489.

Сарчашмаи дигари танзимкунандаи бочи давлатӣ санадҳои ҳуқуқии байналмилалӣ эътирофнамудаи Ҷумҳурии Тоҷикистон мебошад. Зеро, он тибқи моддаи 10 Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон қисми таркибии низоми ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон мебошад. Агар қонунҳои ҷумҳурӣ ба санадҳои ҳуқуқии байналмилалӣ эътирофшуда мутобиқат накунад, меъёрҳои санадҳои байналмилалӣ амал мекунад.

Қисми ҷудонашавандаи низоми қонунгузори бочи давлатиро санадҳои зерқонунӣ мақомоти ҳокимияти иҷроия ташкил медиҳанд. Бо мақсади босамар татбиқ намудани меъёрҳои алоҳидаи Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи бочи давлатӣ» санадҳои зерқонунӣ Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон, Фармонҳои Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Қарорҳои Маҷлиси намояндагони Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, дастурамал, низомнома ва дигар санадҳои зерқонунӣ Бонки миллии Тоҷикистон, Вазорати молияи Ҷумҳурии Тоҷикистон, Хадамоти гумруки назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Кумитаи андози назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон қабул карда шудаанд.

мида мешавад. Ба ибораи дигар, дар зери объектҳои ситонидани бочи давлатӣ – амалиётҳои дорой аҳамияти ҳуқуқие фаҳмида мешавад, ки бо анҷом додани онҳо ба шахси манфиатдор уҳдадории пардохти бочи давлатиро ба вучуд меорад.

Амалиёти дорои аҳамияти ҳуқуқӣ - чунин амалиёте мебошад, ки бо анҷом додани онҳо қонун бавучудой, тағирёбӣ ё қатъи ҳуқуқ ва уҳдадорихои шахси манфиатдорро алоқаманд мекунад.

Бояд қайд кард, ки моддаи тафсиршавандаи Қонуни мазкур номгӯи амалиёти дорои аҳамияти ҳуқуқиеро, ки барои анҷом додани онҳо бочи давлатӣ ситонида мешавад, муқаррар кардааст. Ба онҳо аз аризаҳои даъво, аризаҳо (шикоятҳо, шикоятҳои кассатсионӣ ва назоратӣ), ки ба судҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон пешниҳод мешаванд; барои анҷом додани амалиётҳои дорои аҳамияти ҳуқуқӣ дар мақомоти адлия, мақомоти ваколатдори давлатӣ оид ба дин ва андоз; барои анҷом додани амалиёти нотариалӣ мувофиқи қонунгузориҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон; барои бақайдгирии давлатии асноди ҳолати шаҳрвандӣ мутобиқи қонунгузориҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон; барои баррасӣ ва додани ҳуҷжатҳое, ки бо гирифтани шаҳрвандии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва ё баромадан аз шаҳрвандии Ҷумҳурии Тоҷикистон алоқаманданд; барои анҷом додани дигар амалиётҳои дорои аҳамияти ҳуқуқӣ, ки ҳамин Қонун муайян мекунад, дохил мешаванд.

Тибқи сархати якуми моддаи тафсиршаванда ҳангоми бо аризаҳои даъво, аризаҳо (шикоятҳо, шикоятҳои кассатсионӣ ва назоратӣ) ба судҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон муроҷиат кардан бочи давлатӣ пардохт карда мешавад.

Бочи давлатӣ тибқи сархати 1 моддаи 1 Қонуни тафсиршаванда – ин пардохтҳои ҳатмӣ барои анҷом додани амалиёти дорои аҳамияти ҳуқуқӣ ё додани ҳуҷжатҳо аз ҷониби мақомоти ваколатдоршуда дар Ҷумҳурии Тоҷикистон мебошад. Чи тавре ки аз мафҳуми мазкур бармеояд, ин таъриф ба ҳамаи намудҳои бочи давлатӣ, ки ба мақомоти мухталифи давлатӣ пардохта мешавад, паҳн мешавад.

Андоза ва тартиби пардохти бочи давлатиро аз рӯи аризаҳои даъво, аризаҳо (шикоятҳо, шикоятҳои касатсионӣ ва назоратӣ), ки ба судҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон пешниҳод мешаванд, қ 2 м.4 Қонуни тафсиршаванда муқаррар кардааст (ниг.: тафсири м.4).

Сархати дууми моддаи тафсиршаванда се мақомоти давлатиеро пешбинӣ мекунад, ки барои дар онҳо анҷом додани амалиётҳои дорои аҳамияти ҳуқуқӣ бочи давлатӣ ситонида мешавад. Ин Вазорати адлия, мақомоти ваколатдори давлатӣ оид ба дин ва мақомоти андоз мебошанд (ниг.: тафсири м.4).

Сархати сеюми моддаи тафсиршаванда анҷом додани амалиёти дорои аҳамияти ҳуқуқиеро дар нотариати давлатӣ пешбинӣ мекунад. Ҳуқуқи ба ҷо овардани амалиёти нотариалиро мутобиқи Қонуни мазкур нотариусони давлатие, ки дар идораҳои нотариалии давлатӣ амалиёти нотариалиро ба ҷо меоранд (нотариусони давлатӣ); раисони ҷамоатҳои шаҳрак ва деҳот; шахсони ваколатдори намояндагиҳои дипломатӣ ва консулгарии Ҷумҳурии Тоҷикистон; дигар шахсоне, ки тибқи Қонуни мазкур барои ба ҷо овардани амалиёти нотариалӣ ваколатдор карда шудаанд, доранд.

Фаъолияти нотариалӣ, ин ба ҷо овардани амалиёти нотариалӣ, пеш бурдани коргузорӣ, маҳфуз доштани ҳуҷжатҳои нотариалӣ ва дигар амалҳои пешбининамудаи Қонуни мазкурро дарбар мегирад.

Фаъолияти нотариалӣ фаъолияти соҳибкорӣ намебошад ва мақсади ба даст овардани фойдари надорад.

Ҳуҷжатҳои ба тариқи нотариалӣ ба расмият даровардашуда, кафолати собитнокӣ ва эътирофи оммавино доранд.

Амалиёти нотариалӣ аз номи Ҷумҳурии Тоҷикистон дар ҳудуди дигар давлатҳо аз тарафи шахсони ваколатдори намояндагиҳои дипломатӣ ва консулгарии Ҷумҳурии Тоҷикистон ба ҷо оварда мешаванд. Шахсони воқеӣ ва шахсони ҳуқуқӣ, новобаста аз шакли ташкилию ҳуқуқиашон, вазифадоранд маълумот ва ҳуҷжатҳоеро, ки барои ба ҷо овардани амалиёти нотариалӣ заруранд, дар муддати на дертар аз даҳ рӯз аз лаҳзаи дархост намудани онҳо ба нотариуси давлатӣ пешниҳод намоянд.

Меъёри тафсиршаванда ситонидани бочи давлатиро барои бақайдгирии давлатӣ асноди ҳолати шаҳрвандӣ мутобиқи қонунгузорӣ пешбинӣ менамояд. Мутобиқи моддаи 3 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи бақайдгирии давлатии асноди ҳолати шаҳрвандӣ” - асноди ҳолати шаҳрвандӣ, ин амали шаҳрванд ё ҳодисаест, ки боиси ба вучуд омадан, тағйир додан ва қатъ намудани ҳуқуқ ва уҳдадорихо гардида, ҳолати ҳуқуқи шаҳрвандонро муайян менамоянд.

Бақайдгирии давлатии асноди ҳолати шаҳрвандӣ бо мақсади ҳифзи ҳуқуқҳои молу-мулкӣ ва шахсии ғайримолумулкии шаҳрвандон ва ба манфиати давлат ва ҷамъият муқаррар карда мешавад. Бақайдгирии давлатии асноди ҳолати шаҳрвандӣ аз тарафи мақомоти сабти асноди ҳолати шаҳрвандӣ ба воситаи тартиб до-

дани сабти дахлдори асноди ҳолати шаҳрвандӣ, ки дар асоси он шаҳодатнома дар бораи бақайдгирии давлатии асноди ҳолати шаҳрвандӣ дода мешавад, сурат мегирад. Бақайдгирии давлатии асноди ҳолати шаҳрвандӣ дар шаҳру ноҳияҳо аз тарафи шуъбаҳои сабти асноди ҳолати шаҳрвандии шаҳр ва ноҳия, дар шаҳраку деҳот бошад, ҷамоатҳои шаҳрак ва деҳот сурат мегирад. Ҳамзамон, бақайдгирии давлатии ақди никоҳ дар Коҳ ва Ҷонаҳои ақди никоҳ низ сурат гирифта метавонад.

Бақайдгирии давлатии асноди ҳолати шаҳрвандии шаҳрвандони Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки берун аз ҳудуди Ҷумҳурии Тоҷикистон истиқомат мекунанд, дар муассисаҳои консулии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар давлатҳои хориҷӣ бо тартиби муқаррарнамудаи Қонуни мазкур сурат мегирад.

Дигар мақомот ё шахсони мансабдор барои бақайдгирии асноди ҳолати шаҳрвандӣ ҳуқуқ надоранд.

Моддаи 12 Қонуни мазкур бочи давлатиро барои бақайдгирии давлатии асноди ҳолати шаҳрвандӣ муқаррар мекунад, ки мутобиқи он барои бақайдгирии давлатии асноди ҳолати шаҳрвандӣ бочи давлатӣ ситонида мешавад. Андоза ва тартиби ситонидани бочи давлатӣ тибқи Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи бочи давлатӣ» муқаррар карда мешавад [12].

Аризаи ба қайд гирифтани тағйири шаҳрвандӣ ба мақомоти корҳои дохилии ҷои истиқомати аризадиханда, вале аризаи шахсоне, ки берун аз хоки Ҷумҳурии Тоҷикистон истиқомат доранд, ба намояндагии дипломатию консулгарию дахлдори Ҷумҳурии Тоҷикистон пешниҳод карда мешавад.

Дархостҳо аз рӯи масъалаҳои шаҳрвандӣ ба номи Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон тавассути мақомоти корҳои дохилии ҷои зисти аризадиханда, вале дархости шахсоне, ки берун аз хоки Ҷумҳурии Тоҷикистон истиқомат доранд, тавассути намояндагии дипломатию консулгарию Ҷумҳурии Тоҷикистон дода мешаванд.

Аризаву дархостҳо оид ба масъалаҳои шаҳрвандӣ дар шакли хаттӣ дода мешаванд. Шахсони манфиатдор розигии худро барои соҳиб шудан, қатъ кардан, нигоҳ доштан ё тағйир додани шаҳрвандӣ бояд хаттӣ пешниҳод намоянд. Имзои зерин ин ҳуҷҷатро бояд нотариус тасдиқ кунад. Имзои шаҳрвандони Ҷумҳурии Тоҷикистонро, ки берун аз ҳудуди он умр ба сар мебаранд, намояндагии дипломатӣ ё консулгарию Ҷумҳурии Тоҷикистон тасдиқ мекунанд.

Ариза ё дархостро оид ба масъалаҳои шаҳрвандии Ҷумҳурии Тоҷикистон мақомоти корҳои дохилии ҷои зист мутобиқи муроҷиати шахси аризадиханда, вале агар аризадиханда берун аз хоки Ҷумҳурии Тоҷикистон истиқомат кунад, намояндагии дипломатӣ ё консулгарию дахлдори Ҷумҳурии Тоҷикистон ба расмият мебароранд.

Ҳангоми пешниҳод кардани аризаву дархост аз рӯи масъалаҳои шаҳрвандии Ҷумҳурии Тоҷикистон бочи давлатӣ пардохта мешавад, ки ҳаҷми онро Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи бочи давлатӣ» муқаррар мекунад. Шахсони камбизоат мутобиқи тартиби муқарраркардаи Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон аз пардохти бочи давлатӣ пурра ё қисман озод карда мешаванд.

Ба шахсоне, ки аз рӯи тартиби муқарраргардида шаҳрванди Ҷумҳурии Тоҷикистон шудаанд, мақомоти корҳои дохилии Ҷумҳурии Тоҷикистон намояндагии дипломатӣ ё консулгарию Ҷумҳурии Тоҷикистон шиносномаи (паспорти) шаҳрванди Ҷумҳурии Тоҷикистон медиҳанд.

Ба шахсоне, ки дар хоки Ҷумҳурии Тоҷикистон истиқомат дошта, шаҳрванди Ҷумҳурии Тоҷикистон буданашон қатъ ёфтааст ва зимнан шаҳрванди дигар давлат низ нестанд, мақомоти корҳои дохилии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои зисту зиндагии онҳо гувоҳномаи иқомат барои шахсони бешаҳрванд медиҳанд.

Бояд қайд кард, ки барои баррасӣ ва додани ҳуҷҷатҳои соҳиб шудан вобаста ба шаҳрвандии Ҷумҳурии Тоҷикистон, ё баромадан аз шаҳрвандии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва ҳамчунин рафтани аз Ҷумҳурии Тоҷикистон ва ворид шудани ба Ҷумҳурии Тоҷикистон бочи давлатӣ ситонида мешавад:

1) барои додани шиносномаи хориҷӣ (уммишаҳрвандӣ) ё дароз намудани муҳлати эътибори он;

2) барои додани раводид ба шаҳрванди хориҷӣ ва шахси бешаҳрванд, ки дар Ҷумҳурии Тоҷикистон доимӣ зиндагӣ мекунад, ҷиҳати рафтани аз ҳудуди Ҷумҳурии Тоҷикистон ё барои дароз намудани муҳлати эътибори раводид;

3) барои ба қайд гирифтани шаҳрвандони Ҷумҳурии Тоҷикистон;

4) барои додан ва дароз намудани муҳлати эътибори раводид бо шиносномаи хориҷӣ ё ҳуҷҷати онро ивазкунанда ба шаҳрванди хориҷӣ ё шахси бешаҳрванд, ки муваққатан ба Ҷумҳурии Тоҷикистон омадааст;

5) барои додани раводидҳои чандинкаратаи Ҷумҳурии Тоҷикистон;

6) барои додани ҳуҷҷат оид ба даъвати шахсон аз дигар давлатҳо ба Ҷумҳурии Тоҷикистон;

7) барои ворид намудани баъзе тағйирот (ба истисноӣ дароз намудани муҳлати эътиборӣ раводид) ба ҳуҷҷати қаблан додашуда барои рафтани аз Ҷумҳурии Тоҷикистон ва омадан ба Ҷумҳурии Тоҷикистон;

8) барои додан ё дароз намудани иҷозатномаи зисти шаҳрванди хориҷӣ ё шахси бешаҳрванд;

9) барои бақайдгирӣ ё дароз намудани муҳлати амали бақайдгирии шиносномаи хориҷӣ ё ҳуҷҷати онро ивазкунанда;

10) барои ба ивази шиносномаи хориҷии гумшуда ё вайронгардида, раводид, ҳуҷҷати даъват ба Ҷумҳурии Тоҷикистон, иҷозати зист ё шаҳодатнома барои сафар ба хориҷа додани ҳамин гуна ҳуҷҷат;

11) аз ариза ва дархости ба шаҳрвандии Ҷумҳурии Тоҷикистон қабул шудан, аз нав қабул кардан ба шаҳрвандии Ҷумҳурии Тоҷики-

стон ва баромадан аз шаҳрвандии Ҷумҳурии Тоҷикистон, инчунин бо аризаҳо оид ба муайян намудани мансубияти шаҳрвандӣ.

Сархати шашуми моддаи тафсиршаванда ситонидани боҷи давлатиро барои дигар амалиётҳои дорои аҳамияти ҳуқуқие, ки Қонуни мазкур муқаррар кардааст, пешбинӣ мекунад.

Ба дигар амалиётҳои дорои аҳамияти ҳуқуқӣ мутобиқи Қонуни тафсиршаванда додани шаҳодатномаи ҳуқуқӣ шикор ба шаҳрвандони Ҷумҳурии Тоҷикистон; амалиёте, ки дар биржаҳои тичоратӣ, ашёи хом, асъор ва биржаҳои дигар анҷом меёбанд; барои фуруҳтани ҷои брокер; барои муомилоти қоғазҳои қимматнок; барои гузаронидани музояда; барои аҳдҳое, ки дар музояда анҷом меёбанд; барои харидани амволи корхонаҳои давлатӣ мутобиқи қонунгузори Ҷумҳурии Тоҷикистон; барои гузоридани санчиши бадеии сарватҳои фарҳангӣ; барои гузоштани апостил дар ҳуҷҷатҳои расмӣ мақомоти давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон дохил мешаванд.

Моддаи 4. Андозаи боҷи давлатӣ

1. Оид ба парвандаҳое, ки Суди конститусионии Ҷумҳурии Тоҷикистон баррасӣ менамояд, боҷи давлатӣ ба андозаи зерин ситонида мешавад:

1) аз дархости шахсони воқеӣ - ба андозаи яккаратаи нишондиҳанда барои ҳисобҳо

2) аз пешниҳоди мақомоти давлатӣ, шахсони мансабдор ва шахсони ҳуқуқӣ – ба андозаи даҳкаратаи нишондиҳанда барои ҳисобҳо

2. Оид ба парвандаҳое, ки дар судҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон баррасӣ мешаванд, боҷи давлатӣ ба андозаҳои зерин ситонида мешавад:

1) аз аризаҳои даъвогии дорои хусусияти молумулкӣ аз рӯи нархи даъво:

– то 50 нишондиҳанда барои ҳисобҳо – 3% аз нархи даъво;

– аз 50 то 100 нишондиҳанда барои ҳисобҳо – 2% аз нархи даъво;

– аз 100 то 500 нишондиҳанда барои ҳисобҳо – 0,7% аз нархи даъво;

– зиёда аз 500 нишондиҳанда барои ҳисобҳо – 0,5 % аз нархи даъво;

2) аз аризаҳои даъвоии дорои хусусияти ғайримолумулкӣ, ки предмети онҳо нархгузорӣ карда намешаванд:

– барои шахсони воқеӣ – 5% аз нишондиҳанда барои ҳисобҳо;

– барои шахсони ҳуқуқӣ – ба андозаи дукаратаи нишондиҳанда барои ҳисобҳо;

3) аз аризаҳои даъвогӣ дар бораи озод намудани амвол аз ҳабс - боҷ аз рӯи нархи даъво мутобиқи банди 1 ҳамин қисм муайян карда мешавад;

4) аз аризаҳои даъвогӣ оид ба баҳсҳои пеш аз шартномавӣ – ба андозаи яккаратаи нишондиҳанда барои ҳисобҳо;

3. Аз аризаҳои даъвогӣ, ки ба судҳои иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон дода мешаванд, боҷи давлатӣ ба андозаҳои зерин ситонида мешавад:

1) аз аризаҳои даъвогии дорои хусусияти молумулкӣ – 2 % аз нархи даъво;

2) аз аризаҳои даъво оид ба баҳсҳое, ки ҳангоми бастан, тағйир додан ё бекор кардани шартномаҳо ба амал меоянд ва оид ба баҳсҳо дар бораи безътибор донишҷуи аҳдҳо – андозаи дукаратаи нишондиҳанда барои ҳисобҳо;

3) аз аризаҳои даъво дар бораи (пурра ё қисман) безътибор донишҷуи санадҳои ғайримеъёрии мақомоти давлатӣ:

барои шахсони воқеӣ – ба андозаи дукаратаи нишондиҳанда барои ҳисобҳо;

барои шахсони ҳуқуқӣ – ба андозаи даҳкаратаи нишондиҳанда барои ҳисобҳо;

4) аз аризаҳои даъвогии дигар, ки хусусияти молумулкӣ надоранд, аз ҷумла аз аризаҳо дар бораи эътирофи ҳуқуқ, маҷбур намудан чихати иҷрои уҳдадорихо дар шакли асл - ба андозаи яккаратаи нишондиҳанда барои ҳисобҳо;

5) аз аризаҳо дар бораи муфлис эътироф гардидани шахсони ҳуқуқӣ ва соҳибкорони инфиродӣ:

барои шахсони ҳуқуқӣ - ба андозаи даҳкаратаи нишондиҳанда барои ҳисобҳо;

барои соҳибкорони инфиродӣ - ба андозаи яккаратаи нишондиҳанда барои ҳисобҳо

6) аз аризаҳо дар бораи муқаррар намудани далелҳои, ки аҳамияти ҳуқуқӣ доранд – ба андозаи секаратаи нишондиҳанда барои ҳисобҳо;

7) аз аризаҳо дар бораи ба парванда ворид гардидани шахсони сеюм, ки нисбат ба предмети баҳс талаботи мустақили худро пешниҳод менамояд, ки мутобиқи андозаи бочи давлатӣ, ки барои аризаҳои даъвогии дорои хусусияти ғайримолумулкӣ пешбинӣ шудааст, нисбати баҳсҳои дорои хусусияти молумулкӣ – тибқи тартиби муқаррарнамудаи банди якуми ҳамин қисм, ки андозаи маблағи баҳсшаванда барои шахсони сеюм ҳисоб карда мешавад;

8) аз шикоятҳои кассатсионӣ ва назоратӣ нисбати ҳалнома ва қарорҳои суди иқтисодӣ ва ҳамчунин нисбати таъинот дар бораи қатъ намудани истехсоли парванда, бе баррасӣ мондани даъво, дар бораи таъини ҷаримаҳои судӣ, рад кардани додани варақаи иҷро – 50 % аз андозаи бочи давлатӣ, ки ҳангоми додани аризаҳои даъвогӣ ситонида мешавад.

4. Барои аризаҳои даъвогӣ, ки ҳамзамон дорои хусусияти молумулкӣ ва ғайримолумулкӣ мебошад, дар як вақт бочи давлатӣ барои аризаҳои даъвогии дорои хусусияти молумулкӣ ва ғайримолумулкӣ муқарраргардида ситонида мешавад.

5. Барои анҷом додани амалҳои дорои аҳамияти ҳуқуқӣ дар мақомоти андоз бочи давлатӣ ба андозаи зерин ситонида мешавад:

1) барои бақайдгирии давлатии таъсисёбии ташкилотҳои тичоратӣ, сарфи назар аз шакли моликият ва самти фаъолият, ҳамчунин филиалҳо ва намояндагҳои шахсони ҳуқуқии хориҷӣ – ба андозаи 25 нишондиҳанда барои ҳисобҳо;

2) барои бақайдгирии давлатии таъсисёбии ташкилотҳои ғайритичоратӣ, сарфи назар аз шакли моликият ва самти фаъолият – ба андозаи 7 нишондиҳанда барои ҳисобҳо;

3) барои бақайдгирии давлатии шахсони воқеӣ ба сифати соҳибкорони инфиродӣ, ки дар асоси шаҳодатнома фаъолият менамоянд – ба андозаи 2 нишондиҳанда барои ҳисобҳо;

4) барои бақайдгирии давлатии шахсони воқеӣ ба сифати соҳибкорони инфиродӣ, ки дар асоси патент фаъолият менамоянд – ба андозаи 1 нишондиҳанда барои ҳисобҳо;

5) барои бақайдгирии давлатии барҳамдиҳӣ ва ё қатъ намудани фаъолияти шахсони ҳуқуқӣ, қатъ намудани фаъолияти филиалҳо ва ё намояндагҳои шахсони ҳуқуқии хориҷӣ ва соҳибкорони инфиродӣ – ба андозаи 50 фоизи бочи давлатӣ, ки барои бақайдгирии таъсисёбии субъект пешбинӣ карда шудааст;

6) барои додани нусхаи (дубликати) ҳуҷҷати тасдиқкунандаи бақайдгирии давлатӣ – ба андозаи 50 фоизи бочи давлатӣ, ки барои бақайдгирии таъсисёбии субъект пешбинӣ карда шудааст. (ҚҶТ аз 28.12.12с. №905)

6. Барои анҷом додани амалҳои дорои аҳамияти ҳуқуқӣ дар мақомоти ваколатдори давлатӣ оид ба дин бочи давлатӣ ба андозаи зерин ситонида мешавад:

1) барои бақайдгирии давлатии ташкилотҳои динии ҷумҳуриявӣ - ба андозаи 30 нишондиҳанда барои ҳисобҳо;

2) барои бақайдгирии давлатии ташкилотҳои динии ноҳиявӣ ё шаҳрӣ - ба андозаи 25 нишондиҳанда барои ҳисобҳо;

3) барои азнавбақайдгирии ташкилотҳои динӣ ба андозаи 5 нишондиҳанда барои ҳисобҳо. (ҚҶТ аз 29.12.10с., №664)

7. Барои анҷом додани амалҳои дорои аҳамияти ҳуқуқӣ дар Вазорати адлияи Ҷумҳурии Тоҷикистон ва мақомоти он бочи давлатӣ ба андозаи зерин ситонида мешавад:

1) барои бақайдгирии давлатии иттиҳодияҳои ҷамъиятии байналмилалӣ ва қайди баҳисобгирии филиалу намояндагҳои онҳо – ба андозаи 100 нишондиҳанда барои ҳисобҳо; (ҚҶТ аз 26.07.14 с., №1111)

- 2) барои бақайдгирии давлатии иттиҳодияҳои ҷамъиятии ҷумҳуриявӣ – ба андозаи 10 нишондиҳанда барои ҳисобҳо;
- 3) барои бақайдгирии давлатии иттиҳодияҳои ҷамъиятии маҳаллӣ – ба андозаи 5 нишондиҳанда барои ҳисобҳо;
- 4) барои қайди баҳисобгирии филиалу намояндагӣҳои иттиҳодияҳои ҷамъиятӣ - ба андозаи 5 нишондиҳанда барои ҳисобҳо; (ҚЧТ аз 26.07.14 с., № 1111)
- 5) барои додани шаҳодатнома дар бораи ворид намудани тағйиру иловаҳо ба ҳуҷҷатҳои таъсирии иттиҳодияҳои ҷамъиятӣ (азнавбақайдгирӣ) новобаста ба мақоми онҳо ва филиалу намояндагӣҳои иттиҳодияҳои ҷамъиятӣ ба андозаи 50 фоизи бочи давлатӣ, ки барои бақайдгирӣ ситонида мешавад; (ҚЧТ аз 29.12.10с., № 664)
- 6) барои бақайдгирии давлатии ҳизбҳои сиёсӣ – ба андозаи 50 нишондиҳанда барои ҳисобҳо;
- 7) барои додани нусхаи тасдиқкардашудаи (дубликати) шаҳодатнома дар бораи бақайдгирии давлатии иттиҳодияҳои ҷамъиятӣ, ҳизбҳои сиёсӣ – ба андозаи 50 фоизи бочи давлатӣ, ки барои бақайдгирии таъсисёбии субъект пешбинӣ карда шудааст;
- 8) барои додани иқтибос аз Феҳрист дар бораи барҳамдиҳии иттиҳодияи ҷамъиятӣ, ҳизбҳои сиёсӣ ва қатъи фаъолияти филиалу намояндагӣҳои онҳо – ба андозаи 50 фоизи нишондиҳанда барои ҳисобҳо;
- 9) барои додани шаҳодатнома дар бораи бақайдгирии шартномаи гарав – ба андозаи 1 нишондиҳанда барои ҳисобҳо;
- 10) барои додани иқтибос аз Феҳристи амволи ба гарав гузошташуда – ба андозаи 50 фоизи нишондиҳанда барои ҳисобҳо;
- 11) барои бақайдгирии давлати хабарномаҳои гарави амволи манқул-ба андозаи 5 фоиз аз нишондиҳанда барои ҳисобҳо; (ҚЧТ аз 29.12.10с., № 664).
- 12) барои додани шаҳодатнома дар бораи бақайдгирии созишномаҳои консессионӣ – ба андозаи 5 нишондиҳанда барои ҳисобҳо (ҚЧТ аз 12.01.10с., №586);
- 13) барои бақайдгирии давлатии Иттифоқи адвокатҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон - ба андозаи 15 нишондиҳанда барои ҳисобҳо (ҚЧТ аз 14.05.2016 с., № 1317);
- 14) барои бақайдгирии давлатии мақомоти минтақавии Иттифоқи адвокатҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон - ба андозаи 10 нишондиҳанда барои ҳисобҳо (ҚЧТ аз 14.05.2016 с., № 1317);
- 15) барои бақайдгирии бюрои адвокатӣ – ба андозаи 8 нишондиҳанда барои ҳисобҳо (ҚЧТ аз 14.05.2016 с., № 1317);
- 16) барои азнавбақайдгирии бюрои адвокатӣ - ба андозаи 4 нишондиҳанда барои ҳисобҳо (ҚЧТ аз 14.05.2016 с., № 1317);
- 17) барои барҳамдиҳии бюрои адвокатӣ – ба андозаи 4 нишондиҳанда барои ҳисобҳо (ҚЧТ аз 14.05.2016 с., № 1317);
- 18) барои бақайдгирии коллегияи адвокатҳо – ба андозаи 6 нишондиҳанда барои ҳисобҳо (ҚЧТ аз 14.05.2016 с., № 1317);
- 19) барои азнавбақайдгирии коллегияи адвокатҳо – ба андозаи 3 нишондиҳанда барои ҳисобҳо (ҚЧТ аз 14.05.2016 с., № 1317);
- 20) барои барҳамдиҳии коллегияи адвокатҳо – ба андозаи 3 нишондиҳанда барои ҳисобҳо (ҚЧТ аз 14.05.2016 с., № 1317);
- 21) барои бақайдгирии маслиҳатхонаи ҳуқуқӣ – ба андозаи 3 нишондиҳанда барои ҳисобҳо (ҚЧТ аз 14.05.2016 с., № 1317);
- 22) барои азнавбақайдгирии маслиҳатхонаи ҳуқуқӣ – ба андозаи 1,5 нишондиҳанда барои ҳисобҳо (ҚЧТ аз 14.05.2016 с., № 1317);
- 23) барои барҳамдиҳии маслиҳатхонаи ҳуқуқӣ – ба андозаи 1,5 нишондиҳанда барои ҳисобҳо (ҚЧТ аз 14.05.2016 с., № 1317);
- 24) барои бақайдгирии кабинети адвокатӣ – ба андозаи 2 нишондиҳанда барои ҳисобҳо (ҚЧТ аз 14.05.2016 с., № 1317);
- 25) барои азнавбақайдгирии кабинети адвокатӣ – ба андозаи 1 нишондиҳанда барои ҳисобҳо (ҚЧТ аз 14.05.2016 с., № 1317);
- 26) барои барҳамдиҳии кабинети адвокатӣ – ба андозаи 1 нишондиҳанда барои ҳисобҳо (ҚЧТ аз 14.05.2016 с., № 1317);

27) барои ворид намудан ба Феҳристи махсуси адвокатҳои давлатҳои хориҷӣ – ба андозаи 10 нишондиханда барои ҳисобҳо (ҚЧТ аз 14.05.2016 с., № 1317);

28) барои гирифтани иқтибос аз Феҳристи ягонаи адвокатӣ – ба андозаи 1 нишондиханда барои ҳисобҳо (ҚЧТ аз 14.05.2016 с., № 1317);

29) барои гирифтани иқтибос аз Феҳристи ягонаи ташкилотҳои адвокатӣ – ба андозаи 1 нишондиханда барои ҳисобҳо (ҚЧТ аз 14.05.2016 с., № 1317);

30) барои гирифтани иқтибос аз Феҳристи махсуси адвокатҳои давлатҳои хориҷӣ – ба андозаи 1 нишондиханда барои ҳисобҳо (ҚЧТ аз 14.05.2016 с., № 1317).

8. Барои анҷом додани амалиётҳои нотариалӣ бочи давлатӣ ба андозаи зерин ситонида мешавад:

1) барои тасдиқ намудани шартномаҳои аз соҳибӣ соқит кардани (хариду фурӯш, ҳадя, иваз ва ғайра) ва додани шаҳодатнома дар бораи ҳуқуқи мерос ба молу мулки ғайриманқул (ҳавлиҳои истиқоматӣ, хонаҳо, бўстонсаройҳо, иншоот ва молу мулки дигари ғайриманқул ё қисми онҳо), ба истиснои ниҳолҳои бисёрсола ва молу мулки ғайриманқули дигаре, ки тасдиқи он тибқи банди б) қисми мазкур ба амал бароварда мешавад, барои як метри мураббаъ масоҳати умумӣ ба андозаи: (ҚЧТ аз 26.03.09с., №495).

а) барои фарзандон, аз ҷумла фарзандхонд, ҳамсар, падару модар дар: (ҚЧТ аз 23.11.15с., №1248)

- шаҳри Душанбе – 10 % нишондиханда барои ҳисобҳо;
- шаҳри Хучанд – 7 % нишондиханда барои ҳисобҳо;
- шаҳрҳои Қўрғонтеппа, Кўлоб ва Хоруғ – 5 % нишондиханда барои ҳисобҳо;
- дигар шаҳрҳо ва шаҳракҳо – 2 % нишондиханда барои ҳисобҳо;
- деҳот – 1 % нишондиханда барои ҳисобҳо;

б) барои бародарон, хоҳарон, набераҳо, бобо, бибӣ дар:

- шаҳри Душанбе – 20 % нишондиханда барои ҳисобҳо;
- шаҳри Хучанд – 15 % нишондиханда барои ҳисобҳо;
- шаҳрҳои Қўрғонтеппа, Кўлоб ва Хоруғ – 10 % нишондиханда барои ҳисобҳо;
- дигар шаҳрҳо ва шаҳракҳо – 5 % нишондиханда барои ҳисобҳо;
- деҳот – 2 % нишондиханда барои ҳисобҳо;

в) барои дигар шахсони воқеӣ ва ҳуқуқӣ дар:

- шаҳри Душанбе – 40 % нишондиханда барои ҳисобҳо;
- шаҳри Хучанд – 30 % нишондиханда барои ҳисобҳо;
- шаҳрҳои Қўрғонтеппа, Кўлоб ва Хоруғ – 20 % нишондиханда барои ҳисобҳо;
- дигар шаҳрҳо ва шаҳракҳо – 10 % нишондиханда барои ҳисобҳо;
- деҳот – 5 % нишондиханда барои ҳисобҳо;

2) барои тасдиқи шартномаҳои аз соҳибӣ соқит кардани (хариду фурӯш, ҳадя, иваз ва ғайра) воситаҳои нақлиёт ба андозаи ду нишондиханда барои ҳисобҳо;

3) барои тасдиқи шартномаҳои гарав – ба андозаи якқаратаи нишондиханда барои ҳисобҳо;

4) барои тасдиқи шартномаҳои иҷораи молиявӣ (лизинг) ба андозаи 50 % нишондиханда барои ҳисобҳо;

- барои тасдиқи шартномаҳои иҷора ва қарз ба андозаи як нишондиханда барои ҳисобҳо;

5) барои тасдиқи шартномаҳои замонат – ба андозаи якқаратаи нишондиханда барои ҳисобҳо;

б) барои тасдиқи шартномаҳои дигаре, ки предмети онҳо нархгузорӣ карда намешаванд – ба андозаи 1 нишондиханда барои ҳисобҳо ва барои тасдиқи шартномаҳои дигаре, ки предмети онҳо нархгузорӣ карда мешаванд, ба истиснои банди 4) хамин қисм – ба андозаи 1 фоиз аз маблағи шартнома, вале на кам аз 1 нишондиханда барои ҳисобҳо; (ҚЧТ аз 12.01.2010с, №586).

7) барои тасдиқи васиятномаҳо – 20% аз нишондиханда барои ҳисобҳо;

8) дар бораи додани шаҳодатнома барои ҳуқуқи моликият – ба андозаи дуқаратаи нишондиханда барои ҳисобҳо;

9) барои додани шаҳодатномаи ҳуқуқ ба мерос, ба истиснои молу мулки ғайриманқуле, ки дар банди 1) қисми шашуми моддаи мазкур пешбинӣ шудааст: (ҚЧТ аз 26.03.09с, №495)

- ба меросхӯрони навбати аввал – 0,5 % аз маблағи мерос;
- барои меросхӯрони навбати дуюм – 1% аз маблағи мерос;

– барои меросхурони навбати сеюм – 1,5% аз маблағи мерос;

– барои меросхӯрони дигар – 2 % аз маблағи мерос;

10) барои додани шаҳодатномаи ҳуқуқ ба мерос нисбати амволи дар хорича буда, хангоми муайян намудани арзиши ниҳони амволи мерос, ки пардохти он бояд дар каламрави Ҷумҳурии Тоҷикистон сурат гирад:

барои меросхӯрони навбати аввал – 1 % аз маблағи мерос;

барои меросхӯрони навбати дуюм – 1,5% аз маблағи мерос;

барои меросхӯрони навбати сеюм – 2 % аз маблағи мерос;

барои меросхурони дигар – 3% аз маблағи мерос;

11) барои чорабиниҳо оид ба ҳифзи амволи меросӣ – ба андозаи яккаратаи нишондиҳанда барои ҳисобҳо;

12) барои тасдиқи ваколатномаҳои ҳуқуқи истифода ва (ё) ихтиёрдории амвол (ба истиснои банди 13 ҳамин қисм):

– барои фарзандон, аз ҷумла барои фарзандхонд, ҳамсар, падару модар – 25 % аз нишондиҳанда барои ҳисобҳо; (ҚҶТ аз 23.11.15с., №1248)

– барои бародарон, хоҳарон, набераҳо, бобо, бибӣ – 50% нишондиҳанда барои ҳисобҳо;

– барои дигар шахсони воқеӣ ва ҳуқуқӣ – ба андозаи яккаратаи нишондиҳанда барои ҳисобҳо;

13) барои тасдиқи ваколатномаҳои ҳуқуқи истифода ва (ё) ихтиёрдории воситаҳои нақлиёти автомобилӣ:

– барои фарзандон, аз ҷумла барои фарзандхонд, ҳамсар, падару модар – 25% аз нишондиҳанда барои ҳисобҳо; (ҚҶТ аз 23.11.15с., №1248)

– барои бародарон, хоҳарон, набераҳо, бобо, бибӣ – 50% нишондиҳанда барои ҳисобҳо;

– барои дигар шахсони воқеӣ ва ҳуқуқӣ чиҳати тасдиқи ваколатномаҳои ҳуқуқи истифодаи воситаҳои нақлиёти автомобилӣ - ба андозаи дукаратаи нишондиҳанда барои ҳисобҳо ва барои ҳуқуқи ихтиёрдории онҳо - ба андозаи понздаҳкаратаи нишондиҳанда барои ҳисобҳо; (ҚҶТ аз 23.11.15с., №1249)

14) барои тасдиқи ваколатномаҳои дигар – 20% аз нишондиҳанда барои ҳисобҳо;

15) барои тасдиқи саҳеҳии тарҷумаи ҳуҷҷат аз як забон ба забони дигар – 5% аз нишондиҳанда барои ҳисобҳо барои ҳар як саҳифаи ҳуҷҷати тарҷумашуда; (ҚҶТ аз 19.03.13с., №947)

16) барои эътироз оид ба пардохт нашудани вексел, ғайриаксепт будани он, набудани санаи аксепт ва барои тасдиқи напардохтани чек – 1 % аз маблағи пардохт нагардида;

17) барои нигоҳдории ҳуҷҷатҳо – 5% аз нишондиҳанда барои ҳисобҳо;

18) барои дурустии тасдиқи нусхаи ҳуҷҷатҳо, ки дар парвандаҳои идораҳои нотариалии давлатӣ, мақомоти иҷроияи маҳаллии ҳокимияти давлатӣ ва худидоракунии маҳаллӣ, муассисаҳои консулӣ нигоҳ дошта мешаванд ва ҳамчунин иқтибоси ҳуҷҷатҳо – 2% аз нишондиҳанда барои ҳисобҳо барои нусхабардории ҳар саҳифаи ҳуҷҷат ё нусхабардошташуда;

19) барои тасдиқи дурустии нусхаҳои ҳуҷҷатҳои дигар ва барои тасдиқи иқтибоси ҳуҷҷатҳо (ба ғайр аз ҳуҷҷатҳои дар банди 18 қисми мазкур нишондодашуда) - 2% аз нишондиҳанда барои ҳисобҳо барои як саҳифа;

20) барои тасдиқи асли имзо:

– дар ариза ва дигар ҳуҷҷатҳо (ба истиснои варақаҳои бонкӣ) – 3% аз нишондиҳанда барои ҳисобҳо;

– дар варақаҳои бонкӣ (барои имзои ҳар як варақа) – 3% аз нишондиҳанда барои ҳисобҳо;

21) барои додани шаҳодатнома дар бораи ҳуқуқи моликият ба қисми амвол, ки моликияти умумии зану шавҳар мебошад ва дар давраи занушӯи чамъ кардаанд, аз ҷумла дар бораи додани шаҳодатномаи ҳуқуқи моликият дар ҳолати вафот кардани яке аз ҳамсарон – 10% аз нишондиҳанда барои ҳисобҳо;

22) барои додани нусхаи такрории ҳуҷҷатҳое, ки дар идораи нотариалии давлатӣ, мақомоти иҷроияи маҳаллии ҳокимияти давлатӣ ва худидоракунии маҳаллӣ, муассисаҳои консулӣ нигоҳ дошта мешавад – ба андозаи яккаратаи нишондиҳанда барои ҳисобҳо;

23) барои тасдиқ кардани шартномаи аз соҳибӣ соқиткунии амволи ғайриманқул ва дигар амволи бақайдгирифташаванда, ки ба воситаи музояда (тендер) фурӯхта мешавад – ба андозаи дукаратаи нишондиҳанда барои ҳисобҳо;

- 24) барои ба ҷо овардани номаҳои иҷро – 3% аз нишондиҳанда барои ҳисобҳо;
- 25) барои ба ҷо овардани эътирози баҳрӣ - ба андозаи секаратаи нишондиҳанда барои ҳисобҳо.
- 26) барои додани шаҳодатнома дар бораи дар ҳаёт будани шахс (шаҳрванд) – 20% аз нишондиҳанда барои ҳисобҳо;
- 27) барои додани шаҳодатнома дар бораи дар ҷойи муайян будани шахс (шаҳрванд) – 20% аз нишондиҳанда барои ҳисобҳо;
- 28) барои додани шаҳодатнома дар бораи айнияти шахс (шаҳрванди) дар сурати фотография аксёфта – 20 % аз нишондиҳанда барои ҳисобҳо;
- 29) барои тасдиқи вақти додани ҳуҷҷатҳо – 10% аз нишондиҳанда барои ҳисобҳо;
- 30) барои расонидани мурочиати шахсони воқеӣ ва ҳуқуқӣ ба дигар шахсони воқеӣ ва ҳуқуқӣ – 10% аз нишондиҳанда барои ҳисобҳо;
- 31) барои қабули маблағ ва қоғази қиматнок ба амонат (депозит) – 10% аз нишондиҳанда барои ҳисобҳо;
- 32) барои таъмини далелҳо – 50% аз нишондиҳанда барои ҳисобҳо.

9. Барои амалиёти нотариалие, ки берун аз бинои идораи нотариалӣ ба ҷо оварда мешавад, бочи давлатӣ ду баробар зиёд ситонида шуда, инчунин хароҷоти воқеӣ, ки ба сафар ба маҳалли ба ҷо овардани амалиёти нотариалӣ вобаста аст, пардохта мешавад.

10. Аз рӯи шартномаҳои мубодилаи амволи ғайриманкуле, ки дар банди 1) қисми шашуми моддаи мазкур пешбинӣ шудаанд, андозаи бочи давлатӣ аз масоҳати ҳамон амволи ғайриманкуле муайян карда мешавад, ки масоҳати умумии он зиёд мебошад. Ҳамзамон, барои ситонидани бочи давлатӣ меъёрҳои татбиқ карда мешаванд, ки барои маҳалли тасдиқгардидаи шартномаи мубодила муқаррар шудаанд. (ҚҶТ аз 26.03.09с, №495).

11. Барои ҳисоб намудани андозаи бочи давлатӣ ҷиҳати додани шаҳодатномаи ҳуқуқи мерос ба молу мулк, ба истиснои молу мулки дар банди 1) қисми шашуми ҳамин модда пешбинишуда, арзиши ҳамин молу мулкро нархгузор муайян мекунад. (ҚҶТ аз 26.03.09с, №495).

12. Барои додани шаҳодатнома дар бораи ҳуқуқи мерос ба молу мулк, ки предмети онҳо нархгузорӣ карда намешавад – ба андозаи як нишондиҳанда барои ҳисобҳо. (ҚҶТ аз 26.03.09с, №495).

13. Ҳангоми тасдиқи аҳдҳо, ки бо асъори хоричӣ ҳисобу китоб карда мешаванд, ҳамчунин дар ҳолатҳои, ки асъори хоричӣ предмети мерос мебошад, андозаи бочи давлатӣ аз асъори миллӣ бо қурби муайянкардаи Бонки миллии Тоҷикистон, ки дар рӯзи пардохти бочи давлатӣ амал мекунад, ҳисоб карда мешавад.

14. Барои анҷом додани амалиётҳои вобастаи барасмиятдарории асноди ҳолати шаҳрвандӣ бочи давлатӣ ба андозаҳои зерин ситонида мешавад:

1) барои сабти ақди никоҳе, ки агар яке аз тарафҳо шаҳрванди хоричӣ ё шахси бешаҳрванд бошад - ба андозаи панҷкаратаи нишондиҳанда барои ҳисобҳо; (ҚҶТ аз 19.03.13с., №947)

2) барои сабт ва додани шаҳодатнома дар бораи бекор кардани никоҳ:
бо розигии зану шавҳар, ки фарзандони ноболиғ надоранд – ба андозаи якунимкаратаи нишондиҳанда барои ҳисобҳо;

бо қарори суд дар бораи бекор кардани никоҳ – ба андозаи яккаратаи нишондиҳанда барои ҳисобҳо;

бо шахсоне, ки бо тартиби муқарраргардида бедарак ё дар натиҷаи касалии рӯҳӣ ва ё камақлӣ ғайриқобили амал эътирофшуда, ё бо шахсоне, ки барои содир намудани ҷиноят ба муддати на камтар аз се сол маҳкум шудаанд – ба андозаи яккаратаи нишондиҳанда барои ҳисобҳо;

3) барои таҳияи хулоса ва барои додани шаҳодатномаҳо вобаста ба тағйир додан, илова намудан ва барқарор кардани сабти асноди ҳолати шаҳрвандӣ дар бораи таваллуд, бастанӣ ақди никоҳ, бекор кардани никоҳ, дар бораи вафот – ба андозаи яккаратаи нишондиҳанда барои ҳисобҳо;

4) барои додани шаҳодатномаи такрорӣ дар бораи бақайдгирии асноди ҳолати шаҳрвандӣ – ба андозаи яккаратаи нишондиҳанда барои ҳисобҳо.

15. Барои баррасӣ ва додани ҳуҷҷатҳои соҳиб шудан вобаста ба шаҳрвандии Ҷумҳурии Тоҷикистон, ё баромадан аз шаҳрвандии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва ҳамчунин рафтани аз Ҷумҳурии Тоҷикистон ва ворид шудан ба Ҷумҳурии Тоҷикистон бочи давлатӣ ба андозаҳои зерин ситонида мешаванд:

1) барои додани шиносномаи хоричӣ (умумишаҳрвандӣ) ё дароз намудани муҳлати эътибори он - ба андозаи якунимкаратаи нишондиҳанда барои ҳисобҳо;

2) барои додани раводид ба шаҳрванди хориҷӣ ва шахси бешаҳрванд, ки дар Ҷумҳурии Тоҷикистон доимӣ зиндагӣ мекунад, чихати рафтани аз ҳудуди Ҷумҳурии Тоҷикистон ё барои дароз намудани муҳлати эътибори раводид – ба андозаи яккаратаи нишондиҳанда барои ҳисобҳо;

3) барои ба қайд гирифтани шаҳрвандони Ҷумҳурии Тоҷикистон – 25% аз нишондиҳанда барои ҳисобҳо;

4) барои додан ва дароз намудани муҳлати эътибори раводид бо шиносномаи хориҷӣ ё ҳуҷҷати онро ивазкунанда ба шаҳрванди хориҷӣ ё шахси бешаҳрванд, ки муваққатан ба Ҷумҳурии Тоҷикистон омадааст, барои: рафтани аз Ҷумҳурии Тоҷикистон – ба андозаи чоркаратаи нишондиҳанда барои ҳисобҳо;

рафтани аз Ҷумҳурии Тоҷикистон ва минбаъд омадан ба Ҷумҳурии Тоҷикистон – ба андозаи чоркаратаи нишондиҳанда барои ҳисобҳо;

5) барои додани раводидҳои чандинкаратаи Ҷумҳурии Тоҷикистон – ба андозаи дукаратаи нишондиҳанда барои ҳисобҳо;

6) барои додани ҳуҷҷат оид ба даъвати шахсон аз дигар давлатҳо ба Ҷумҳурии Тоҷикистон – ба андозаи яккаратаи нишондиҳанда барои ҳисобҳо барои ҳар як даъватшаванда;

7) барои ворид намудани баъзе тағйиротҳо (ба истиснои дароз намудани муҳлати эътибори раводид) ба ҳуҷҷати қаблан додашуда барои рафтани аз Ҷумҳурии Тоҷикистон ва омадан ба Ҷумҳурии Тоҷикистон – ба андозаи яккаратаи нишондиҳанда барои ҳисобҳо;

8) барои додан ё дароз намудани иҷозатномаи зисти шаҳрванди хориҷӣ ё шахси бешаҳрванд – ба андозаи дукаратаи нишондиҳанда барои ҳисобҳо;

9) барои бақайдгирӣ ё дароз намудани муҳлати амали бақайдгирии шиносномаи хориҷӣ ё ҳуҷҷати онро ивазкунанда – ба андозаи яккаратаи нишондиҳанда барои ҳисобҳо;

10) барои ба ивази шиносномаи хориҷии гумшуда ё вайронгардида, раводид, ҳуҷҷати даъват ба Ҷумҳурии Тоҷикистон, иҷозати зист ё шаҳодатнома барои сафар ба хориҷа додани ҳамин гуна ҳуҷҷат – ба андозаи яккаратаи нишондиҳанда барои ҳисобҳо;

11) аз ариза ва дархости ба шаҳрвандии Ҷумҳурии Тоҷикистон қабул шудан, аз нав қабул кардан ба шаҳрвандии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва баромадан аз шаҳрвандии Ҷумҳурии Тоҷикистон, инчунин бо аризаҳо оид ба муайян намудани мансубияти шаҳрвандӣ – ба андозаи дукаратаи нишондиҳанда барои ҳисобҳо.

16. Барои барасмиятдорории дигар амалиётҳои дорои аҳамияти ҳуқуқӣ бочи давлатӣ бо андозаҳои зерин ситонида мешавад:

1) барои додани шаҳодатномаи ҳуқуқи шикор ба шаҳрвандони Ҷумҳурии Тоҷикистон – ба андозаи даҳкаратаи нишондиҳанда барои ҳисобҳо;

2) барои амалиёте, ки дар биржаҳои тичоратӣ, ашёи хом, асъор ва биржаҳои дигар анҷом меёбанд:

аз ҳаҷми аҳди то 500 ҳазор сомонӣ – 0,5 % аз маблағи аҳд;

аз ҳаҷми аҳди аз 500 ҳазор сомонӣ то 1000000 сомонӣ – 0,2 % аз маблағи аҳд;

аз ҳаҷми аҳди зиёда аз 1 млн. сомонӣ – 0,1 % аз маблағи аҳд;

3) барои фурӯштани ҷои брокер – 0,5 % аз маблағи воқеии аҳди басташуда;

4) барои муомилоти қоғазҳои қиматнок:

– барои бақайдгирии давлатии барориши қоғазҳои қиматноки ғайридавлатӣ - 0,15% аз ҳаҷми барориши мазкур (ҚЧТ аз 14.05.2016 с., № 1317);

– барои бастании аҳд - 1 сомонӣ аз ҳар 1 ҳазор сомонии аҳди басташуда;

5) барои гузаронидани музояда – 0,2% аз нархи ибтидоии умумии ҳаҷми моле, ки ба фурӯш гузошта шудааст;

6) барои аҳдхое, ки дар музояда анҷом меёбанд – 0,1% аз нархи аҳди басташуда;

7) барои харидани амволи корхонаҳои давлатӣ мутобики қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон – 0,5% аз маблағи амволи харидашаванда;

8) барои гузоридани санҷиши бадеии сарватҳои фарҳангӣ – андозаи панҷкаратаи нишондиҳанда барои ҳисобҳо;

9) барои гузоштани апостил дар ҳуҷҷатҳои расмӣ мақомоти давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон 62,5% аз нишондиҳанда барои ҳисобҳо барои ҳар ҳуҷҷат аз шахсони воқеӣ ва 125% аз нишондиҳанда барои ҳисобҳо барои ҳар ҳуҷҷат аз шахсони ҳуқуқӣ. (ҚЧТ аз 23.11.15 с., № 1247)

Моддаи тафсиршаванда андозаи бочи давлатиро оид ба хизматрасониҳои пешбини-гардида дар Ҷумҳурии Тоҷикистон муқаррар менамояд. Бояд қайд намуд, ки моддаи тафсиршаванда дар 16 қисм вобаста ба зиёда аз 120 намуди хизматрасониҳо андозаи муайяни бочи давлатиро нисбати шахсони воқеӣ (шаҳрвандони Ҷумҳурии Тоҷикистон, шаҳрвандони хориҷӣ ва шахсони бешаҳрванд) ва ҳуқуқӣ (ташкілот, муассиса, корхона, филиал, намоёндагиҳо ва ғ.) пешбинӣ намудааст. Масъалаи муайян намудани андозаи бочи давлатӣ яке аз вазифаҳои асосии қонуни тафсиршаванда мебошад, зеро қонуни мазкур тартиби аз шахсони воқеӣ ва ҳуқуқӣ ситонидани бочи давлатиро муқаррар ва танзим менамояд. Вақте ки суҳан дар бораи пардохтҳои муқарраркардаи қонуни тафсиршаванда меравад, зарур аст, ки ин пардохтҳо як меъёри муайяне дошта бошанд. Аз ин лиҳоз моддаи тафсиршаванда як қатор меъёрҳоеро пешбинӣ менамояд, ки барои намудҳои гуногуни хизматрасониҳо андозаи муайяни бочи давлатиро нисбати шахсони воқеӣ ва ҳуқуқӣ пешбинӣ намудааст. Вобаста ба ин аз рӯи ҳар як намуди амали анҷомдода муҳлати ба худ хоси пардохти бочи давлатӣ пешбинӣ шудааст. Масалан: ҳангоми мурочиат кардан ба судҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон пардохт то додани аризаҳо, аризаҳои даъво (шикоятҳо, шикоятҳои кассатсионӣ ва назоратӣ), анҷом дода мешавад. Агар ба сифати супорандагон ҷавобгар дар судҳои умумӣ баромад кунад, агар қарори суд ба манфиати онҳо қабул нашуда бошад ва ҷавобгар аз пардохти бочи давлатӣ мутобиқи қонун озод шуда бошад, пас пардохти бочи давлатӣ дар муҳлати 10 рӯз аз рӯзи ба қувваи қонунӣ даромадани қарори суд ба вуҷуд меояд. Пардохт ҳангоми мурочиат кардан барои анҷом додани амалҳои нотариалӣ то анҷом додани ин амал анҷом дода мешавад. Ҳангоми мурочиат кардан барои додани ҳуҷҷатҳо, нусхаи дуҷуми онҳо ё нусхаи он пардохт ҳамчун то додани ҳуҷҷатҳои зарурӣ анҷом дода мешавад. Ҳангоми мурочиат кардан барои анҷом додани дигар амалҳои дорои аҳамияти ҳуқуқӣ супорандагонро зарур аст гузаронидани пардохти бочи давлатӣ то додани ариза ё дигар ҳуҷҷатҳо ба анҷом додани чунин амалҳо ё то додани ҳуҷҷатҳои дахлдор анҷом диҳанд. Вобаста ба ҳар як намуди он мо дар қисмҳои алоҳида тафсири мухтасари онро шарҳ хоҳем дод.

Қисми 1 моддаи тафсиршаванда андозаи муайяни бочи давлатиеро пешбинӣ менамояд, ки оид ба парвандаҳои мебошад, ки Суди кон-

ститутсионии Ҷумҳурии Тоҷикистон баррасӣ менамояд. Суди конститусионии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар низомии судии Ҷумҳурии Тоҷикистон ҷои намоёнро ишғол намуда, ҳамчун мақоми мустақили ҳокимияти судӣ амал менамояд. Тибқи талаботи моддаи 34 Қонуни Конститусионии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 26 июли соли 2014, №1083 “Дар бораи Суди конститусионии Ҷумҳурии Тоҷикистон” [13], ки ваколати онро муқаррар намудааст, Суди конститусионии Ҷумҳурии Тоҷикистон парвандаҳои оид ба баҳси байни мақомоти давлатӣ доир ба салоҳияти онҳо, дархости шаҳрвандонро дар хусуси ба Конститусияи Ҷумҳурии Тоҷикистон мувофиқат доштани қонун, дигар санади меъёрии ҳуқуқӣ, тавзеҳоти дастурии пленумҳои Суди Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Суди Олии иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки нисбат ба онҳо аз тарафи мақомоти дахлдори давлатӣ ё ҷамъиятӣ, инчунин мақомоти судӣ дар парвандаи мушаххас татбиқ карда шудааст ва ба андешаи онҳо боиси вайрон шудани ҳуқуқи озодиҳои конституционӣ гардидааст, баррасӣ менамояд. Вобаста ба парвандаҳои, ки Суди конститусионии Ҷумҳурии Тоҷикистон баррасӣ менамояд, тибқи талаботи меъёри мазкур бочи давлатӣ ба андозаҳои муқарраргардида ситонида мешавад. Дар навбати аввал аз дархости шахсони воқеӣ, ки бо ариза мурочиат намудаанд, ба андозаи яққаратаи нишондиҳанда барои ҳисобҳои ситонида мешавад. Дар навбати дуюм бошад, аз пешниҳоди мақомоти давлатӣ, шахсони мансабдор ва шахсони ҳуқуқӣ, ки мурочиат намудаанд, ба андозаи дахқаратаи нишондиҳанда барои ҳисобҳои бочи давлатӣ ситонида мешавад.

Қисми 2 моддаи тафсиршаванда андозаи муайяни бочи давлатиеро пешбинӣ менамояд, ки оид ба парвандаҳои баррасӣ мекардаи судҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон ба миён меояд. Ҳокимияти судӣ фаъолияти худро тавассути мурофиаи судии граждани, оилавӣ, иқтисодӣ, ҷиноятӣ ва ҳуқуқвайронкунии маъмури амалӣ менамояд. Меъёри тафсиршаванда вобаста ба намудҳои парвандаҳои баррасишавандае, ки аз фаъолияти мақомоти судӣ бармеояд, андозаи муайяни бочи давлатиро дар зербандҳои алоҳида муайян намудааст. Тибқи он бочи давлатӣ аз аризаҳои даъвогии дорои хусусияти молумулкӣ дошта, аз рӯи нархи даъво, аз аризаҳои даъвогии дорои хусусияти ғайримолумулкӣ, ки предмети онҳо нархгузори карда намешаванд аз рӯи нишондодҳои барои ҳисобҳои, инчунин аз аризаҳои даъво-

гӣ дар бораи озод намудани амвол аз ҳабс боци давлатӣ аз рӯи нархи даъво муайян карда шуда ва аз аризаҳои даъвогӣ оид ба баҳсҳои пеш аз шартномавӣ аз рӯи нишондиҳанда барои ҳисобҳо ситонида мешавад.

Қисми 3 моддаи тафсиршаванда андозаи муайяни боци давлатиеро, ки аз аризаҳои даъвогии ба судҳои иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон дода мешаванд, пешбинӣ менамояд. Бояд қайд намуд, ки дар баробари баррасӣ ва ситонидани боци давлатӣ парвандаҳои, ки аз ҷониби суди конституционӣ ва судҳои умумӣ, инчунин аризаҳои даъвогӣ, ки ба судҳои иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон дода мешаванд, аз онҳо низ боци давлатӣ ситонида мешавад. Суди иқтисодӣ фаъолияти худро тавассути муфлисӣ ва иқтисодии парвандаҳо амалӣ менамояд. Баррасии аризаҳои даъвогӣ, ки тибқи меъёри тафсиршаванда пешбинӣ гардидааст ва аз онҳо боци давлатӣ ситонида мешаванд, аз ҷониби Суди Олии иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон, Суди иқтисодии Вилояти Мухтори Кӯҳистони Бадахшон, судҳои иқтисодии вилоятҳо ва шаҳри Душанбе амалӣ карда мешаванд. Тибқи талаботи меъёри тафсиршаванда баҳсҳои, ки аз ҷониби суди иқтисодӣ баррасӣ карда мешаванд ва нисбати онҳо боци давлати ситонида мешаванд, аз инҳо иборат аст: аз аризаҳои даъвогии дорои хусусияти молумулкӣ, аз аризаҳои даъво оид ба баҳсҳои, ки ҳангоми бастан, тағйир додан ё бекор кардани шартномаҳо ба амал меоянд ва оид ба баҳсҳо дар бораи безъитбор донишҷӯи аҳдҳо, аз аризаҳои даъво дар бораи (пурра ё қисман) безъитбор донишҷӯи санадҳои ғайримаъмури мақомоти давлатӣ, аз аризаҳои даъвогии дигар, ки хусусияти молумулкӣ надоранд, аз ҷумла аз аризаҳо дар бораи эътирофи ҳуқуқ, аз аризаҳо дар бораи муфлис эътироф гардидани шахсони ҳуқуқӣ ва соҳибкорони инфиродӣ: аз аризаҳо дар бораи муқаррар намудани далелҳои, ки аҳамияти ҳуқуқӣ доранд, аз аризаҳо дар бораи ба парванда ворид гардидани шахсони сеюм, ки нисбат ба предмети баҳс талаботи мустақили худро пешниҳод менамояд, ки мутобиқи андозаи боци давлатӣ, ки барои аризаҳои даъвогии дорои хусусияти ғайримолумулкӣ пешбинӣ шудааст, аз шикастҳои кассатсионӣ ва назоратӣ нисбати ҳалнома ва қарорҳои суди иқтисодӣ ва ҳамчунин нисбати таъинот дар бораи қатъ намудани истехсоли парванда, бе баррасӣ мондани даъво, дар бораи таъини ҷаримаҳои судӣ ва рад кардани додани варақаи иҷро. Ҳамин тариқ, андозаи муайяни боци давлатие, ки аз аризаҳои даъво-

гӣ, ки ба судҳои иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон дода мешаванд, боци давлатӣ ба андозаҳои муқарраргардидаи моддаи тафсиршавандаи қонуни мазкур ситонида мешавад.

Тибқи қисми 4 моддаи тафсиршаванда боци давлатӣ дорои хусусияти молумулкӣ ва ғайримолумулкӣ дорад, дар як вақт боци давлатӣ барои аризаҳои даъвогии дорои хусусияти молумулкӣ ва ғайримолумулкӣ муқарраргардида аз рӯи аризаҳои даъвогӣ ситонида мешавад.

Қисми 5 моддаи тафсиршаванда андозаи муайяни боци давлатиеро пешбинӣ менамояд, ки барои анҷом додани амалҳои дорои аҳамияти ҳуқуқӣ дар мақомоти андоз ситонида мешавад. Аз мазмуни меъёри тафсиршаванда бармеояд, ки барои анҷом додани амалҳои дорои аҳамияти ҳуқуқидошта боци давлатӣ дар мақомоти андоз анҷом дода мешаванд, ки бештари онҳо хактери бақайдгирӣ доранд. Зеро, меъёри тафсиршаванда дар 6 ҳолат дар зербандҳои алоҳида танҳо барои бақайдгирии давлатии шахсони воқеӣ ва ҳуқуқӣ, бақайдгирии барҳамдиҳӣ ва ё қатъ намудани шахсони ҳуқуқӣ меъёри муайяни боци давлатиро муқаррар намудааст. Дар мақомоти андоз боци давлатӣ барои бақайдгирии давлатии таъсисёбии ташкилотҳои тижоратӣ, сарфи назар аз шакли моликият ва самти фаъолият, ҳамчунин филиалҳо ва намояндагиҳои шахсони ҳуқуқии хоричӣ; барои бақайдгирии давлатии таъсисёбии ташкилотҳои ғайритижоратӣ, сарфи назар аз шакли моликият ва самти фаъолият; барои бақайдгирии давлатии шахсони воқеӣ ба сифати соҳибкорони инфиродӣ, ки дар асоси шаходатнома фаъолият менамоянд; барои бақайдгирии давлатии шахсони воқеӣ ба сифати соҳибкорони инфиродӣ, ки дар асоси патент фаъолият менамоянд; барои бақайдгирии давлатии барҳамдиҳӣ ва ё қатъ намудани фаъолияти шахсони ҳуқуқӣ, қатъ намудани фаъолияти филиалҳо ва ё намояндагиҳои шахсони ҳуқуқии хоричӣ ва соҳибкорони инфиродӣ ва барои додани нусхаи (дубликати) ҳуҷҷати тасдиқкунандаи бақайдгирии давлатӣ ситонида мешавад.

Қисми 6 моддаи тафсиршаванда андозаи муайяни боци давлатиеро пешбинӣ менамояд, ки барои анҷом додани амалҳои дорои аҳамияти ҳуқуқидошта боци давлатӣ ситонида мешавад. Бояд қайд намуд, ки ситонидани боци давлатӣ аз ҷониби мақомоти ваколатдори давлатӣ оид ба дин дар Ҷумҳурии Тоҷикистон анҷом дода мешавад. Кумитаи оид ба корҳои дин, танзими анъана ва ҷашну маросимҳои миллии

назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон анҷом додани қайди давлатӣ ва қайди баҳисобгирии иттиҳодияҳои динӣ, ташкил ва пешбурди Феҳристи давлатии иттиҳодияҳои динӣ, талаб кардани маълумот аз иттиҳодияҳои динӣ ҳар сол дар бораи идома додани фаъолияти оинномавӣ (низомномави)-ашон ва ба Феҳристи давлатии иттиҳодияҳои динӣ ворид кардани онро анҷом медиҳад. Тибқи қонуни тафсиршаванда барои анҷом додани амалҳои дорои аҳамияти ҳуқуқӣ дар мақомоти ваколатдори давлатӣ оид ба дин дар се ҳолат бочи давлатӣ ситонида мешавад, аз ҷумла барои бақайдгирии давлатии ташкилотҳои динии ҷумҳуриявӣ, бақайдгирии давлатии ташкилотҳои динии ноҳиявӣ ё шаҳрӣ ва азнавбақайдгирии ташкилотҳои динӣ.

Қисми 7 моддаи тафсиршаванда он амалҳои дорои аҳамияти ҳуқуқиеро дар назар дорад, ки аз ҷониби Вазорати адлия ва мақомоти он анҷом дода мешаванд. Дар баробари дигар ваколатҳои худ вазорат инчунин танзими давлатии фаъолияти мақомоти нотариалӣ, мақомоти сабти асноди ҳолати шаҳрвандӣ, фаъолияти адвокатҳои ваколатдор ва баланд бардоштани самаранокии амали онҳо, таъмини риояи қонунгузорӣ хангоми бақайдгирии давлатии шахсони ҳуқуқӣ, ташкилотҳои ҷамъиятӣ, уҳдадорҳои гаравӣ ва консессиониро пеш мебарад. Умуман, доираи фаъолияти анҷом додани амалҳои дорои аҳамияти ҳуқуқӣ дар Вазорати адлияи Ҷумҳурии Тоҷикистон васеъ буда, қонуни тафсиршаванда андозаи муайяни ситонидани бочи давлатиро дар 30 ҳолат пешбинӣ намудааст, ки онҳоро метавон дар алоҳидагӣ тафсир намуд.

Дар навбати аввал барои бақайдгирии давлатии иттиҳодияҳои ҷамъиятии байналмилалӣ ва қайди баҳисобгирии филиалу намояндагиҳои онҳо, иттиҳодияҳои ҷамъиятии ҷумҳуриявӣ, маҳаллӣ, додани шаҳодатнома дар бораи ворид намудани тағйиру иловаҳо ба ҳуччатҳои таъсисии иттиҳодияҳои ҷамъиятӣ, бақайдгирии давлатии ҳизбҳои сиёсӣ, барои додани нусхаи тасдиқкардашудаи (дубликати) шаҳодатнома дар бораи бақайдгирии давлатии иттиҳодияҳои ҷамъиятӣ, ҳизбҳои сиёсӣ ва додани иқтибос аз Феҳрист дар бораи барҳамдиҳии иттиҳодияи ҷамъиятӣ, ҳизбҳои сиёсӣ ва қатъи фаъолияти филиалу намояндагиҳои онҳо пешбинӣ гардидааст. Бақайдгирии давлатии иттиҳодияҳои ҷамъиятии байналмилалӣ ва қайди баҳисобгирии филиалу намояндагиҳои онҳо ва дохилӣ давлат яке аз вазифаҳои вазорати адлия ба ҳисоб рафта, дар доираи талаботи қонунгузори амалку-

нанда ба амал бароварда мешавад. Бояд қайд намуд, ки дар чунин ҳолат нисбати бақайдгирии онҳо бочи давлатӣ ба андозаҳои муайянгардидаи меъёри тафсиршаванда ситонида мешавад.

Дар навбати дуюм барои додани шаҳодатнома дар бораи бақайдгирии шартномаи гарав, додани иқтибос аз Феҳристи амволи ба гарав гузошташуда, бақайдгирии давлатии хабарномаҳои гарави амволи манқул ва додани шаҳодатнома дар бораи бақайдгирии созишномаҳои консессионӣ пешбинӣ гардидааст. Додани шаҳодатнома дар бораи бақайдгирии шартномаи гарав, додани иқтибос аз Феҳристи амволи ба гарав гузошташуда, бақайдгирии давлатии онҳо тибқи талаботи қонунгузорӣ ва низомномаи Вазорати адлия аз ҷониби он ба амал бароварда мешавад. Барои амалӣ намудани хизматрасонии мазкур меъёри тафсиршаванда андозаи муайяни бочи давлатиро пешбинӣ намудааст, ки хангоми бақайдгирии ситонида мешавад.

Дар навбати сеюм барои танзими фаъолияти адвокатҳо дар Ҷумҳурии Тоҷикистон меъёрҳои муайяни бочи давлатиро пешбинӣ намудааст. Пеш аз ҳама барои бақайдгирии давлатии Иттифоқи адвокатҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон ва мақомоти минтақавии он, бақайдгирии бюрои адвокатӣ, азнавбақайдгирӣ ва барҳамдиҳии он, бақайдгирии коллегияи адвокатҳо, азнавбақайдгирӣ ва барҳамдиҳии он, бақайдгирии маслиҳатхонаи ҳуқуқӣ, азнавбақайдгирӣ ва барҳамдиҳии он, бақайдгирии кабинети адвокатӣ, азнавбақайдгирӣ ва барҳамдиҳии он, ворид намудан ба Феҳристи махсуси адвокатҳои давлатҳои хориҷӣ, гирифтани иқтибос аз Феҳристи ягонаи адвокатӣ ва Феҳристи ташкилотҳои адвокатӣ ва Феҳристи махсуси адвокатҳои давлатҳои хориҷӣ мебошад. Тибқи меъёри тафсиршаванда бочи давлатӣ нисбат ба ҳар як ҳолати пешбинигардида дар алоҳидагӣ ситонида мешавад.

Қисми 8 моддаи тафсиршаванда андозаи муайяни бочи давлатиеро пешбинӣ менамояд, ки барои анҷом додани амалиётҳои нотариалӣ бочи давлатӣ ситонида мешавад. Аз мазмуни меъёри тафсиршаванда бармеояд, ки барои анҷом додани амалиётҳои нотариалӣ бочи давлатӣ аз руи андозаҳои муайянгардида ситонида мешавад. Бояд қайд намуд, ки масъалаи мазкур вобастагии амиқ ба фаъолияти нотариалӣ дошта барои ба амал баровардани амалиёти нотариалӣ, ки қонунгузорӣ пешбинӣ намудааст, анҷом дода мешавад. Тавре ки ба ҳамагон маълум аст, нотариати давлатӣ, ин сохтори

мақомоти давлатиест, ки ҳуқуқ ва манфиатҳои қонунии шахсони воқеӣ, ҳуқуқӣ ва давлатро бо роҳи ба ҷо овардани амалиёти нотариалӣ ҳифз менамояд.

Тибқи талаботи сархати 3 моддаи 1 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи нотариати давл» [14] аз 16 апрели соли 2012, №810, фаъолияти нотариалӣ - фаъолияти ҳуқуқие мебошад, ки онро нотариусони давлатӣ ва дигар шахсони мансабдори барои ба ҷо овардани амалиёти нотариалӣ ваколатдоркардашуда бо тартиби муқаррарнамудаи қонунгузорӣ амалӣ менамоянд. Амалиёти нотариалӣ бошад, ин амалҳои аҳамияти ҳуқуқидоштаи нотариуси давлатӣ ва шахсони ваколатдор оид ба тасдиқи фактҳои бебаҳс, воқеияти ҳуқуқӣ, тасдиқи ҳуҷҷатҳо, ба ҳуҷҷатҳо додани қувваи собитнокӣ ва иҷрои дигар амалиёти пешбининамудаи қонунгузори Ҷумҳурии Тоҷикистон мебошанд. Меъёри тафсираванда низ дар зиёда аз 32 ҳолат нисбати амалиётҳои нотариалӣ меъёри пардохти бочи давлатиро пешбинӣ намудааст. Амалиётҳои мазкур иборат мебошанд аз тасдиқ намудани шартномаҳо, ваколатномаҳо, тартиби додани шаҳодатнома, чорабиниҳо оид ба ҳифзи амволи меросӣ, оид ба пардохт намудани вексел, эътирози баҳрӣ, нигоҳдории ҳуҷҷатҳо, мурочиати шахсони воқеӣ ва ҳуқуқӣ ва барои таъмини далелҳо ки онҳо низ дар навбати худ ба намудҳои гуногун ҷудо гардида нисбат ба ҳар яки он бочи давлатӣ алоҳида ситонида мешавад. Дар навбати аввал барои тасдиқ намудани шартномаҳои аз соҳибӣ соқит кардани (хариду фурӯш, ҳада, иваз ва ғайра) ва додани шаҳодатнома дар бораи ҳуқуқи мерос ба молу мулки ғайриманқул (ҳавлиҳои истиқоматӣ, хонаҳо, бустонсаройҳо, иншоот ва молу мулки дигари ғайриманқул ё қисми онҳо), ба истиснои ниҳолҳои бисёрсола ва молу мулки ғайриманқули дигаре, ки тасдиқи он тибқи банди шашуми қисми мазкур ба амал бароварда мешавад. Бояд қайд намуд, ки вобаста ба минтақаҳои гуногун, ки меъёри тафсираванда пешбинӣ намудааст барои як метри мураббаи масоҳати умумӣ ба андозаҳои муайянгардида бочи давлатӣ ситонида мешавад. Масалан, барои фарзандон, аз ҷумла фарзандхонд, ҳамсар, падару модар дар: шаҳри Душанбе 10 % нишондиҳанда барои ҳисобҳо ва барои шаҳри Хучанд бошад 7 % нишондиҳанда барои ҳисобҳо пешбинӣ гардидааст.

Дар баробари ин меъёри тафсираванда инчунин барои тасдиқи васиятномаҳо, додани шаҳодатнома барои ҳуқуқи моликият, додани

шаҳодатномаи ҳуқуқ ба мерос, шаҳодатномаи ҳуқуқ ба мерос нисбати амволи дар хорича буда, ҳангоми муайян намудани арзиши ниҳоии амволи мерос, ки пардохти он бояд дар каламрави Ҷумҳурии Тоҷикистон сурат гирад, барои чорабиниҳо оид ба ҳифзи молумулки меросӣ, тасдиқи ваколатномаҳои ҳуқуқи истифода ва (ё) ихтиёрдории молумулкӣ, тасдиқи ваколатномаҳои ҳуқуқи истифода ва (ё) ихтиёрдории воситаҳои нақлиёти автомобилӣ меъёрҳои муайяни бочи давлатиро пешбинӣ намудааст. Масалан, барои барои тасдиқи васиятномаҳо, дар идораи нотариалӣ меъёри тафсираванда 20% аз нишондиҳанда барои ҳисобҳо муайян намудааст.

Қисмати дигари меъёри тафсираванда меъёри муайяни бочи давлатиро вобаста ба масъалаи тасдиқи ҳуҷҷатгузори дар идораи нотариалӣ пешбинӣ намудааст. Аз ҷумла; барои тасдиқи саҳеҳии тарҷумаи ҳуҷҷат аз як забон ба забони дигар, барои нигоҳдории ҳуҷҷатҳо, барои дурустии тасдиқи нусхаи ҳуҷҷатҳо, ки дар парвандаҳои идораҳои нотариалии давлатӣ, мақомоти иҷроияи маҳаллии ҳокимияти давлатӣ ва худидоракунии маҳаллӣ, муассисаҳои консулӣ нигоҳ дошта мешаванд ва ҳамчунин иқтибоси ҳуҷҷатҳо, барои тасдиқи дурустии нусхаҳои ҳуҷҷатҳои дигар ва барои тасдиқи иқтибоси ҳуҷҷатҳо, барои тасдиқи асли имзо, барои додани нусхаи такрории ҳуҷҷатҳо, ки дар идораи нотариалии давлатӣ, мақомоти иҷроияи маҳаллии ҳокимияти давлатӣ ва худидоракунии маҳаллӣ, муассисаҳои консулӣ нигоҳ дошта мешавад, барои ба ҷо овардани номаҳои иҷро, барои тасдиқи вақти додани ҳуҷҷатҳо ва ғайраҳо.

Қисми 9 моддаи тафсираванда андозаи муайяни бочи давлатиро пешбинӣ менамояд, ки барои амалиёти нотариалие, ки берун аз бинои идораи нотариалӣ ба ҷо оварда мешавад, бочи давлатӣ ду баробар зиёд ситонида шуда, инчунин хароҷоти воқеӣ, ки ба сафар ба маҳалли ба ҷо овардани амалиёти нотариалӣ вобаста аст, пардохта мешавад. Бояд қайд намуд, ки тибқи талаботи қонунгузори берун аз бинои идораи нотариалӣ амалиёти нотариалиро анҷом додан низ мумкин аст. Аз ин рӯ, меъёри тафсираванда барои анҷом додани ин гуна амалиёт меъёри бочи давлатиро муқарар намудааст, ки аз ҷониби шахси мурочиаткунанда пардохт карда мешавад. Ҳамзамон, дар баробари ин хароҷоти воқеи сафар ба маҳалли ба ҷо овардани ин амалиёт аз ҷониби шахси мурочиаткунанда пардохт карда мешавад.

Қисми 10 моддаи тафсиршаванда андозаи муайяни бочи давлатиеро пешбинӣ менамояд, ки аз рӯи шартномаҳои мубодилаи амволи ғайриманкуле, ки дар банди яки қисми шашуми моддаи тафсиршаванда пешбинӣ шудаанд, андозаи бочи давлатӣ аз масоҳати ҳамон амволи ғайриманкуле муайян карда мешавад, ки масоҳати умумии он зиёд мебошад. Ҳамзамон, барои ситонидани бочи давлатӣ меъёрҳои татбиқ карда мешаванд, ки барои маҳалли тасдиқгардидаи шартномаи мубодила муқаррар шудаанд.

Қисми 11 моддаи тафсиршаванда андозаи муайяни бочи давлатиеро пешбинӣ менамояд, ки барои ҳисоб намудани андозаи бочи давлатӣ чиҳати додани шаҳодатномаи ҳуқуқи мерос ба молу мулк, ба истиснои молу мулки дар банди яки қисми шашуми моддаи тафсиршаванда пешбинишуда, арзиши ҳамин молу мулкро нархгузор муайян мекунад.

Барои додани шаҳодатнома дар бораи ҳуқуқи мерос ба молу мулк, ки предмети онҳо нархгузорӣ карда намешавад, андозаи ситонидани бочи давлатиро қисми 12 моддаи тафсиршаванда муайян менамояд.

Қисми 13 моддаи тафсиршаванда андозаи муайяни бочи давлатиеро, ки ҳангоми тасдиқи аҳдҳо, ки бо аъёри хориҷӣ ҳисобу китоб карда мешаванд, ҳамчунин дар ҳолатҳои, ки аъёри хориҷӣ предмети мерос мебошад, пешбинӣ менамояд.

Аз мазмуни қисми 14 моддаи тафсиршаванда бармеояд, ки барои анҷом додани амалиётҳои вобаста ба барасмиятдарории асноди ҳолати шаҳравандӣ, ки меъёри тафсиршаванда дар 4 ҳолат пешбинӣ намудааст бочи давлатӣ ситонида мешавад. Ба ҳолатҳои зикршуда сабти ақди никоҳе, ки агар яке аз тарафҳо шаҳраванди хориҷӣ ё шахси бешаҳраванд мебошад; сабт ва додани шаҳодатнома дар бораи бекор кардани никоҳ, бо розигии зану шавҳар, ки фарзандони ноболиғ надоранд; барои таҳияи ҳуҷҷатҳо ва додани шаҳодатномаҳо вобаста ба тағйир додан, илова намудан ва барқарор кардани сабти асноди ҳолати шаҳравандӣ дар бораи таваллуд, бастанӣ ақди никоҳ, бекор кардани никоҳ, дар бораи вафот ва додани шаҳодатномаи такрорӣ дар бораи бақайдгирии асноди ҳолати шаҳравандӣ дохил мешавад.

Тибқи қисми 15 моддаи тафсиршаванда ситонидани бочи давлатӣ барои барасмиятдарории ҳуҷҷатҳои шаҳравандии Ҷумҳурии Тоҷикистон, ё баромадан аз шаҳравандии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва ҳамчунин рафтани аз Ҷумҳурии

Тоҷикистон ва ворид шудан ба он пешбинӣ гардидааст. Бояд қайд намуд, ки тибқи талаботи меъёри тафсиршаванда дар 11 ҳолат барои барасмиятдарории ҳуҷҷатҳои шаҳравандии Ҷумҳурии Тоҷикистон бочи давлатӣ ситонида мешаванд. Бо онҳо додани шиносномаи хориҷӣ (умумишаҳравандӣ) ё дароз намудани муҳлати эътибори он, додани раводид ба шаҳраванди хориҷӣ ва шахси бешаҳраванд, ки дар Ҷумҳурии Тоҷикистон доимӣ зиндагӣ мекунад, чиҳати рафтани аз ҳудуди Ҷумҳурии Тоҷикистон ё барои дароз намудани муҳлати эътибори раводид, ба қайд гирифтани шаҳравандии Ҷумҳурии Тоҷикистон, додан ва дароз намудани муҳлати эътибори раводид бо шиносномаи хориҷӣ ё ҳуҷҷати онро ивазкунанда ба шаҳраванди хориҷӣ ё шахси бешаҳраванд, ки муваққатан ба Ҷумҳурии Тоҷикистон омадааст, рафтани аз Ҷумҳурии Тоҷикистон, ва минбаъд омадан ба Ҷумҳурии Тоҷикистон, додани раводидҳои чандинқаратаи ҷумҳурӣ, додани ҳуҷҷат оид ба даъвати шахсон аз дигар давлатҳо ба Ҷумҳурии Тоҷикистон, ворид намудани баъзе тағйирот (ба истиснои дароз намудани муҳлати эътибори раводид) ба ҳуҷҷати қаблан додашуда барои рафтани аз Ҷумҳурии Тоҷикистон ва омадан ба Ҷумҳурии Тоҷикистон, додан ё дароз намудани иҷозатномаи зисти шаҳраванди хориҷӣ ё шахси бешаҳраванд, бақайдгирии ё дароз намудани муҳлати амали бақайдгирии шиносномаи хориҷӣ ё ҳуҷҷати онро ивазкунанда, ба ивази шиносномаи хориҷии гумшуда ё вайронгардида, раводид, аз ариза ва дархости ба шаҳравандии Ҷумҳурии Тоҷикистон қабул шудан, аз нав қабул кардан ба шаҳравандии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва баромадан аз шаҳравандии Ҷумҳурии Тоҷикистон, инчунин бо аризаҳо оид ба муайян намудани мансубияти шаҳравандӣ бочи давлатӣ дохил мешавад.

Қайд намудан зарур аст, ки дар баробари шаклҳои муайяни хизматрасониҳо, бақайдгирии ва амали ҳуқуқии мақомоти давлатӣ қонуни тафсиршаванда намудҳои алоҳидаи барасмиятдарории дигар амалиётҳои дорои аҳамияти ҳуқуқиро муқаррар намудааст. Бо ин мақсад дар қисми 16 моддаи тафсиршаванда андозаи муайяни бочи давлатие пешбинӣ гардидааст, ки барои барасмиятдарории дигар амалиётҳои дорои аҳамияти ҳуқуқӣ бочи давлатӣ ситонида мешаванд. Меъёри тафсиршаванда дар 9 ҳолат барасмиятдарории дигар амалиётҳои дорои аҳамияти ҳуқуқиро аз ҷониби мақомоти ваколатдор пешбинӣ менамояд. Бояд қайд намуд,

ки ин амалиётҳои дорои ҳуқуқ барои додани шаҳодатномаи ҳуқуқи шикор ба шаҳрвандони Ҷумҳурии Тоҷикистон, амалиёте, ки дар биржаҳои тичоратӣ, ашёи хом, асъор ва биржаҳои дигар анҷом меёбанд, фурӯхтани ҷои брокер, муомилоти қоғазҳои қимматнок, бақайдгирии давлатии барориши қоғазҳои қиматноки ғайридавлатӣ, бастанӣ аҳд ва аҳдҳои, ки дар му-

зоида анҷом меёбанд, харидани амволи корхонаҳои давлатӣ, гузаронидани санҷиши бадеии сарватҳои фарҳангӣ ва гузоштани апостил дар ҳуҷҷатҳои расмӣ мақомоти давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон мебошанд. Ҳар як амалиёти дорои аҳамияти ҳуқуқӣ хусусияти ба худ хос дошта аз ҷониби мақомоти ваколатдоргардида ба анҷом расонида мешавад.

Моддаи 5. Имтиёзҳои пардохтани бочҳои давлатӣ

1. Ҳангоми баррасии парвандаҳо дар судҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон аз пардохти бочи давлатӣ озод карда мешаванд:

1) шаҳрвандон – аз рӯи даъвоҳои ситонидани маош (таъминоти пулӣ) ва дигар талаботе, ки аз муносибатҳои ҳуқуқи меҳнатӣ бармеоянд;

2) даъвогарон – аз рӯи баҳсҳои муаллифӣ, муаллифон – тибқи даъво, ки аз ҳуқуқи ҳаммуаллифӣ, ҳуқуқи ихтироъ, намунаи муфид, намунаҳои саноатӣ, инчунин аз дигар ҳуқуқҳо, ки аз моликияти зеҳнӣ бармеоянд;

3) даъвогарон – аз рӯи даъво дар бораи ситонидани алимент;

4) даъвогарон – аз рӯи даъвоҳои ҷуброни зараре, ки дар натиҷаи маъиуб шудан ё дигар зиён ба саломатӣ, инчунин фавти саробон расонида шудааст;

5) мақомоти суғуртаи иҷтимоӣ ва мақомоти таъмини иҷтимоӣ – аз рӯи даъвоҳои мутақобил (регрессӣ) аз зараррасон ситонидани маблағи кӯмакпулиҳо ва нафақа, ки ба ҷабрдида пардохта шудааст ва мақомоти таъминоти иҷтимоӣ – инчунин аз рӯи даъво дар бораи ситонидани кӯмакпулӣ ва нафақаи нодуруст пардохташуда;

6) даъвогарон – аз рӯи даъвоҳои талофӣ намудани зиёни моддӣ дар натиҷаи ҷиноят расонидашуда;

7) шахсони воқеӣ ва ҳуқуқӣ – барои ба онҳо додани ҳуҷҷатҳои вобаста ба парвандаҳои ҷиноятӣ ва парвандаҳо оид ба ситонидани алимент;

8) тарафҳо – аз шикояти кассатсионӣ оид ба парвандаи бекор кардани никоҳ;

9) прокурор, мақомоти ҳокимияти давлатӣ ва дигар мақомот, ки дар ҳолати пешбининамудаи қонун барои ҳифзи манфиати давлат ва ҷамъият муроҷиат мекунад;

10) мақомоти корҳои дохилӣ ҳамчун даъвогар – аз рӯи парвандаҳои ситонидани хароҷот доир ба ҷустуҷӯи шахсоне, ки аз пардохти алимент ва дигар пардохтҳо саркашӣ мекунанд, инчунин оид ба парвандаҳои ҷуброни хароҷоти иловагӣ ба пешгирии фирори гумонбаршудагон ва айбдоршавандагон, ки дар маҳбас нигоҳ дошта мешаванд, инчунин кофтукови онҳо ҳангоми табоботи қасдан расонидани зиён ба саломатии худ;

11) муассисаҳо ва мақомоти иҷроӣ ҷазои ҷиноятӣ – тибқи даъвоҳои талофӣ хароҷоти иловагии вобаста ба пешгирии фирори маҳкумшудагони гумонбаргардида, айбдоршаванда, маҳкумшудагон ба маҳдудият аз озодӣ, ҳабс ё маҳкум аз озодӣ ва кофтукови онҳо, инчунин табоботи онҳо ҳангоми ба саломатии худ қасдан расонидани зарар;

12) мақомоти андоз, гумрук ва молия, Агентии давлатии суғуртаи иҷтимоӣ ва нафақа ва мақомоти назорати асъор ва содирот ҳамчун даъвогарону ҷавобгарон – аз рӯи даъвоҳои ситонидани андозҳо, рӯендани кредитҳои давлатӣ ва дигар пардохтҳои хатмӣ ба бучет ва баргардонидани онҳо аз бучет; (ҚҶТ аз 12.01.10с., №584).

13) мақомоти ҳокимияти давлатӣ ва дигар мақомоте, ки дар ҳолати пешбининамудаи қонун барои ҳифзи манфиатҳои давлатию ҷамъиятӣ муроҷиат мекунанд, инчунин шахсони ҳуқуқӣ ва шаҳрвандон, ки дар ҳолати пешбининамудаи қонун барои химояи ҳуқуқи ҳифзкунандаи қонун ва манфиатҳои шахсони дигар муроҷиат мекунанд - дар сурати қонунгардонидани даъвои онҳо;

14) шахсони воқеӣ ва ҳуқуқӣ – ҳангоми ба суд додани ариза дар мавриди батаъхирандозӣ ё дароз намудани муҳлати иҷроӣ қарорҳо оид ба тағйирёбии тарз ва тартиби иҷроӣ қарорҳо, барқарорсозии муҳлатҳои гузашта, аз нав баррасӣ намудани қарорҳо, таъинот ва қарори суд оид ба ҳолатҳои нав ошкоршуда, дар хусуси аз нав баррасӣ намудани қарори ғойбонаи суде, ки онро баровардааст;

15) шахсони воқеӣ ва ҳуқуқӣ – ҳангоми шикоятҳо ба амалҳои иҷроқунандаи судӣ, инчунин шикоятҳо нисбати қарорҳо ба парвандаҳо доир ба ҳуқуқвайронкунии маъмурии аз ҷониби мақомоти ваколатдор баровардашуда;

16) шахсони воқеӣ ва ҳуқуқӣ – ҳангоми додани шикоятҳои хусусӣ нисбат ба таъиноти суд, аз ҷумла оид ба таъмини даъво ё иваз намудани як навъи таъминот ба таъминоти дигар, оид ба қатъ ё боздоштани парвандаҳо, оид ба рад кардани зиёд ё кам намудани ҳаҷми ҷаримае, ки суд таъин намудааст;

17) шаҳрвандон – аз рӯи шикоятҳои кассатсионӣ оид ба парвандаҳои ҷиноятӣ, ки дурустии ситонидани зарари моддӣ дар натиҷаи ҷиноят расонидашуда мавриди баҳс қарор гирифтааст;

18) шаҳрвандон – ҳангоми тасдиқи дурустии нусхаҳои ҳуҷҷатҳои, ки барои гирифтани ёрдампулиҳо ва нафақаҳои давлатӣ заруранд; (ҚЧТ аз 23.11.15с., №1248)

19) маъҷубон, иштирокчиёни Ҷанги Бузурги Ватанӣ ва шахсони ба онҳо баробаркардашуда – аз рӯи даъвоҳои барқароркунии ҳуқуқҳои ҳақдорӣ;

20) шаҳрвандон – ҳангоми ба суд пешниҳод намудани ариза оид ба фарзандхондӣ. (ҚЧТ аз 23.11.15с., №1248)

2. Ҳангоми баррасии парвандаҳо дар судҳои иқтисодӣ аз пардохти бочи давлатӣ озод карда мешаванд:

1) прокурор, мақомоти ҳокимияти давлатӣ ва дигар мақомоте, ки дар ҳолати пешбиниамудани қонун барои ҳифзи манфиати давлатӣ ва ҷамъиятӣ муроҷиат мекунанд;

2) мақомоти молия, мақомоти андоз, гумрук, Агентии давлатии суғуртаи иҷтимоӣ нафақа ва мақомоти назоратӣ асъор ва содирот, ки ба сифати даъвогару ҷавобгар баромад мекунанд – аз рӯи даъвоҳои ситондани андозҳо, рӯёнидани кредитҳои давлатӣ ва дигар пардохтҳои ҳатмӣ ба бучети дахлдор ва баргардонидани онҳо аз бучети дахлдор, ба истиснои ҳолатҳои, ки мақомоти мазкур тарафе мебошанд, ки пештар ба ғайри онҳо қарор бароварда нашудааст. (ҚЧТ аз 12.01.10с., №584).

3. Аз пардохти бочи давлатӣ дар мақомоте, ки амалиётҳои нотариалиро иҷро мекунанд, озод карда мешаванд:

1) мақомоти ҳокимияти давлатӣ ва дигар мақомоте, ки дар ҳолатҳои пешбиниамудани қонун – барои анҷом додани амали нотариалӣ барои ҳифзи манфиатҳои давлатӣ ва ҷамъиятӣ муроҷиат намуданд;

2) шаҳрвандон – ҳангоми тасдиқи дурустии нусхаҳои ҳуҷҷатҳои, асли будани имзоҳо дар ҳуҷҷатҳо, барои тасдиқи ваколатномаҳо, ки барои гирифтани нафақа ва кӯмакпулӣ, пешниҳоди имтиёзҳо заруранд, ҳамчунин оид ба парвандаҳои васоят ва фарзандхондӣ; (ҚЧТ аз 23.11.15с., №1248)

3) шаҳрвандон – барои тасдиқи васиятнома ва шартномаҳои тухфаи амвол ба ғайри давлат;

4) ворисони то рӯзи меросгири ба балоғат нарасида, инчунин шахсони гирифтори бемориҳои рӯҳӣ, ки бо тартиби пешбиниамудани қонунгузорӣ ба онҳо васоят муқаррар гардидааст, ҳангоми гирифтани шаҳодатномаи ҳуқуқи меросгири дар тамоми ҳолатҳои сарфи назар аз навъи амволи меросӣ;

5) мақомоти молия, андоз ва гумрук барои додани шаҳодатнома дар бораи ҳуқуқи давлат ба мерос; (ҚЧТ аз 12.01.10с., №584).

6) меросхӯроне, ки то рӯзи кушода шудани мерос дар ҳавлии истиқоматӣ ё квартираи меросӣ бо меросгузор якҷоя истиқомат мекарданд ва то рӯзи вафоти меросгузор дар ҳавлии истиқоматӣ ё квартираи меросӣ қайди истиқомат доранд. (ҚЧТ аз 12.01.10с., №586).

4. Дар мақомоти бақайдгирии асноди ҳолати шаҳрвандӣ аз пардохти бочи давлатӣ озод карда мешаванд:

1) мақомоти маориф, васоят ва парасторӣ, комиссия оид ба қорҳои ноболиғон - барои додани шаҳодатномаҳои такрорӣ таваллуд оид ба фиристодани кӯдакони ятим ва кӯдакони аз парастории падару модар маҳрумгардида ба хонаҳои кӯдакон ва мактаб – интернатҳо, инчунин шаҳодатнома дар бораи вафоти падару модари ин кӯдакон;

2) шаҳрвандон – барои бақайдгирии давлатӣ ва додани шаҳодатномаҳои дахлдори таваллуд (бо дарназардошти гузаштани муҳлати бақайдгирии таваллуди кӯдак (азнавбарқароркунии), вафот, ақди никоҳ (ба истиснои шаҳрвандони хоричӣ ва шахсони бешаҳрванд), фарзандхондӣ, муқаррар намудани падарӣ; (ҚЧТ аз 23.11.15с., №1248)

3) шаҳрвандон - барои ба онҳо додани маълумот дар бораи бақайдгирии асноди ҳолати шаҳрвандӣ, ки ҷиҳати пешниҳод ба мақомоти таъминоти иҷтимоӣ заруранд, оид ба масъалаҳои таъин намудан ё аз нав ҳисоб кардани нафақа ва кӯмакпулиҳо;

4) шахрвандон – барои ба онҳо додани шаҳодатномаҳои такрорӣ ё иваз намудани шаҳодатномаҳои ба онҳо додашуда оид ба ғавти ҳешовандони сафед кардашуда.

5. Аз парвандаҳои вобаста ба рафтани аз Ҷумҳурии Тоҷикистон ва омадан ба Ҷумҳурии Тоҷикистон, барои додани шиносномаҳои дипломатӣ, хизматӣ ва дигар ҳуҷҷатҳои ба хориҷа сафар намудан, шахсони зерин аз пардохти бочи давлатӣ озод карда мешаванд:

1) шахрвандони Ҷумҳурии Тоҷикистон – барои додани шиносномаҳои дипломатӣ ва хизматӣ;

2) шахрвандони Ҷумҳурии Тоҷикистон – барои ба онҳо додани ҳуҷҷатҳои ба хориҷа сафар намудан, агар сафари онҳо ба марғ ё зиёрати қабри ҳешовандони наздик вобаста бошад, инчунин барои додани ҳуҷҷатҳои ба Ҷумҳурии Тоҷикистон даъват намудани шахсони дар дигар мамлакатҳо истиқоматкунанда, вобаста ба марғ ё бемории вазнини ҳешовандони наздик;

3) хориҷиёне, ки Ҷумҳурии Тоҷикистон ба онҳо паноҳгоҳи сиёсӣ додааст ва шахсони ба онҳо баробар кардашуда, аъзои оилаи онҳо ва фарзандони онҳо – барои ба онҳо додани ҳуҷҷатҳои сафар ба хориҷа;

4) шахрвандони хориҷии муваққатан ба Ҷумҳурии Тоҷикистон омада – барои додан ва дароз намудани иҷозатномаи зист, бақайдгирӣ ва дароз намудани муҳлати бақайдгирии шиносномаҳои хориҷӣ ё ҳуҷҷатҳои ивазкунандаи онҳо, инчунин барои додани ҳуҷҷатҳо оид ба даъвати дигар шахсон аз дигар мамлакатҳо бо шартҳои мутақобил;

5) шахсони ба синни шонздаҳсолагӣ нарасида - барои ба онҳо додани ҳуҷҷатҳои сафар ба хориҷа;

6) сайёҳони хориҷӣ - барои бақайдгирии шиносномаҳои хориҷӣ;

6. Аз пардохти бочи давлатӣ барои бақайдгирии шахрвандони Ҷумҳурии Тоҷикистон дар маҳали истиқомати онҳо, инчунин барои бақайдгирии шахрвандони хориҷӣ ва шахсони бешаҳрванд, ки бо иҷозатномаи зист дар қаламрави Ҷумҳурии Тоҷикистон истиқомат мекунанд, инҳо озод карда мешаванд:

1) шахсоне, ки дар хона–интернатҳо барои кӯҳансолон ва маъҷубон зиндагӣ мекунанд;

2) хонандагони муассисаҳои таълимии барои кӯдакони ятим ва кӯдакони аз парастории падару модар маҳрумгашта ва муассисаҳои таҳсилоти ибтидоии касбии дар таъминоти пурраи давлатӣ буда ва дар хобгоҳҳо зиндагикунанда.

7. Барои барасмиятгарории дигар амалиётҳои дорои аҳамияти ҳуқуқӣ, аз пардохти бочи давлатӣ озод карда мешаванд:

1) мақомоти ваколатдор - аз рӯи даъвоҳо оид ба ситонидани зарари ба давлат расонидашуда аз ифлос намудани муҳити зист ва ғайриоқилона истифода намудани захираҳои табиӣ;

2) даъвогарон – мақомоти андоз, гумрук, Агентии давлатии суғуртаи иҷтимоӣ - аз рӯи даъвоҳо дар хусуси ба бучет ситонидани маблағҳое, ки аз ҷониби корхонаю ташкилотҳо бо аҳдҳои ғайриқонунии гирифта шудаанд, оид ба ситонидан андозҳо ва дигар пардохтҳои ҳатмӣ, ки сари вақт аз тарафи шахрвандон супорида нашудаанд, оид ба барҳам додани корхона, ё манъ кардани машғулияти фаъолияти соҳибкорӣ; (ҚЧТ аз 12.01.10с., №584).

3) мақомоти ваколатдор – аз рӯи даъвоҳои безътибор доништан ва бекор намудани аҳдҳо ва ситонидани маблағҳои вобаста ба хусусигардонӣ.

4) мақомоти ваколатдор – аз рӯи даъво оид ба вайронкунии қонунгузории замин;

5) осорхонаҳо, бойгонихо, китобхонаҳо, хазинаҳо ва дигар маҳфузгоҳҳои давлатии сарватҳои фарҳангие, ки дар ҳолати муваққатан ба намоишгоҳҳо баровардани сарватҳои фарҳангие, ки дар ҳифзи доимии онҳо мебошанд;

6) ансамблҳои давлатии мусиқӣ, мутрибону навозандагон барои соз ва воситаҳои техникӣ, ки муваққатан барои гастрол бароварда мешаванд;

8. Дар ҳолатҳои бо ташаббуси давлат чорӣ гардидани азнавбақайдгирии умумии шахсони ҳуқуқӣ ё ба Оинномаи (Низомномаи) онҳо ворид намудани тағйироту иловаҳои барои тамоми шахсони ҳуқуқӣ ҳатмӣ, шахсони ҳуқуқӣ аз пардохти бочи давлатӣ озод мебошанд.

Тибқи моддаи тафсиршаванда ҳолатҳои муайян карда мешаванд, ки аз пардохти бочи давлатӣ дар асоси қонун ва таъиноти суд шахс, аз ҷумла мақомоти ҳокимияти давлатӣ озод карда мешаванд.

Дар қисми 1 моддаи мазкур бист ҳолате пешбинӣ карда мешавад, ки ҳангоми баррасии парвандаҳо дар судҳои умумӣ шахрвандон, даъвогарон, шахсони воқеӣ ва ҳуқуқӣ, мақомоти прокуратура, корҳои дохилӣ, мақомоти ҳоки-

мияти давалатӣ ва ғайраҳо озод карда мешаванд. Онҳо аз рӯи даъвоҳои оид ба ситонидани маош ва дигар талаботе, ки аз муносибатҳои ҳуқуқи меҳнатӣ бармеоянд; аз рӯи бахсҳои муаллифӣ; аз рӯи даъво дар бораи ситонидани алимент; аз рӯи даъвоҳои ҷуброни зараре, ки дар натиҷаи маъҷуб шудан ё дигар зиён ба саломатӣ, инчунин ғавти саробон расонида шудааст; аз рӯи даъвоҳои талофӣ намудани зиёни моддии дар натиҷаи ҷиноят расонидашуда; аз шикоятҳои кассатсионӣ оид ба парвандаи бекор кардани никоҳ; аз рӯи парвандаҳои ситонидани хароҷот доир ба ҷустуҷӯи шахсоне, ки аз пардохти алимент ва дигар пардохтҳо саркашӣ мекунанд, инчунин оид ба парвандаҳои ҷуброни хароҷоти иловагӣ ба пешгирии фирори гумонбаршудагон ва айбдоршавандагон, ки дар маҳбас нигоҳ дошта мешаванд, инчунин кофтукови онҳо ҳангоми табоботи қасдан расонидани зиён ба саломатии худ; аз рӯи даъвоҳои ситонидани андозҳо, рӯёнидани кредитҳои давлатӣ ва дигар пардохтҳои ҳатмӣ ба бучет ва баргардонидани онҳо аз бучет; аз рӯи шикоятҳои кассатсионӣ оид ба парвандаҳои ҷиноятӣ, ки дурустии ситонидани зарари моддӣ дар натиҷаи ҷиноят расонидашуда мавриди баҳс қарор гирифтааст; аз рӯи даъвоҳои барқароркунии ҳуқуқҳои ҳақдор ва ғайраҳо ба вучуд меоянд.

Қисми 2 моддаи тафсиршаванда ҳолатҳои озод кардан аз пардохти бочи давлатиро дар судҳои иқтисодӣ пешбинӣ мекунад. Тибқи он ҳангоми баррасии парвандаҳо дар судҳои иқтисодӣ аз пардохти бочи давлатӣ прокурор, мақомоти ҳокимияти давлатӣ ва дигар мақомоте, ки дар ҳолати пешбининамудаи қонун барои ҳифзи манфиати давлатӣ ва ҷамъиятӣ муроҷиат мекунанд, инчунин Агентии давлатии суғуртаи иҷтимоӣ, нафақа ва мақомоти назорати асбоб ва содирот, ки ба сифати даъвогару ҷавобгар аз рӯи даъвоҳои ситондани андозҳо баромад мекунанд, рӯёнидани кредитҳои давлатӣ ва дигар пардохтҳои ҳатмӣ ба бучети дахлдор ва баргардонидани онҳо, ба истиснои ҳолатҳое, ки мақомоти мазкур тарафе мебошанд, ки пештар ба ғайри онҳо қарор бароварда нашудааст, озод карда мешаванд.

Тибқи қисми 3 моддаи тафсиршаванда ҳолатҳои муқаррар карда мешаванд, ки муроҷиаткунанадагон аз пардохти бочи давлатӣ дар мақомоте, ки амалиётҳои нотариалиро иҷро мекунанд, озод карда мешаванд. Ба он амалиётҳои барои анҷом додани амали нотариалӣ ҳангоми ҳифзи манфиатҳои давлатӣ ва ҷамъиятӣ, ҳан-

гоми тасдиқи дурустии нусхаи ҳуҷҷатҳо, асли будани имзоҳо дар ҳуҷҷатҳо, барои тасдиқи ваколатномаҳо, ки барои гирифтани нафақа ва кӯмакпулӣ, пешниҳоди имтиёзҳо заруранд, ҳамчунин оид ба парвандаҳои васоят ва фарзандхондӣ, барои тасдиқи васиятнома ва шартномаҳои тухфаи амвол ба ғайри давлат, ҳангоми гирифтани шаҳодатномаи ҳуқуқи меросгири дар тамоми ҳолатҳо, сарфи назар аз нави амволи меросӣ, барои додани шаҳодатнома дар бораи ҳуқуқи давлат ба мерос ва ғайраҳо дохил мешаванд.

Қисми 4 моддаи тафсиршаванда ба озод кардан аз пардохти бочи давлатӣ дар мақомоти бақайдгирии асноди ҳолати шаҳрвандӣ бахшида шудааст. Тибқи он мақомоти маориф, васоят ва парасторӣ, комиссия оид ба корҳои ноболигон ва шаҳрвандон барои додани шаҳодатномаҳои такрорӣ таваллуд оид ба фиришодани кӯдакони ятим ва кӯдакони аз парасторӣ падару модар маҳрумгардида ба хонаҳои кӯдакон ва мактаб – интернатҳо, инчунин шаҳодатнома дар бораи вафоти падару модари ин кӯдакон, барои бақайдгирии давлатӣ ва додани шаҳодатномаҳои дахлдори таваллуд, вафот, ақди никоҳ (ба истиснои шаҳрвандони хориҷӣ ва шахсони бешаҳрванд), фарзандхондӣ, муқаррар намудани падарӣ, барои ба онҳо додани маълумот дар бораи бақайдгирии асноди ҳолати шаҳрвандӣ, ки ҷиҳати пешниҳод ба мақомоти таъминоти иҷтимоӣ заруранд, оид ба масъалаҳои таъин намудан ё аз нав ҳисоб кардани нафақа ва кӯмакпулиҳо, барои ба онҳо додани шаҳодатномаҳои такрорӣ ё иваз намудани шаҳодатномаҳои ба онҳо додашуда оид ба ғавти хешовандони сафедкардашуда дохил мешаванд.

Аз мазмуни қисми 5 моддаи тафсиршаванда бармеояд, ки аз парвандаҳои вобаста ба рафтан аз Ҷумҳурии Тоҷикистон ва омадан ба Ҷумҳурии Тоҷикистон, барои додани шиносномаҳои дипломатӣ, хизматӣ ва дигар ҳуҷҷатҳои ба хориҷа сафар намудан, шаҳрвандони Ҷумҳурии Тоҷикистон, хориҷӣ, сайёҳони хориҷӣ, шахсони ба синни 16 нарасида ва ғайраҳо аз пардохти бочи давлатӣ озод карда мешаванд. Аз ҷумла, барои додани шиносномаҳои дипломатӣ ва хизматӣ, барои ба онҳо додани ҳуҷҷатҳои ба хориҷа сафар намудан, агар сафари онҳо ба марг ё зиёрати қабри хешовандони наздик вобаста бошад, инчунин барои додани ҳуҷҷатҳои ба Ҷумҳурии Тоҷикистон даъват намудани

шахсони дар дигар мамлакатҳо истиқоматкунанда, вобаста ба марг ё бемории вазнини хешовандони наздик, хоричиёне, ки Ҷумҳурии Тоҷикистон ба онҳо паноҳгоҳи сиёсӣ додааст ва шахсони ба онҳо баробар кардашуда, аъзои оилаи онҳо ва фарзандони онҳо барои ба онҳо додани ҳуччатҳои сафар ба хорича, шаҳрвандони хоричии муваққатан ба Ҷумҳурии Тоҷикистон омада барои додан ва дароз намудани иҷозатномаи зист, бақайдгирӣ ва дароз намудани муҳлати бақайдгирии шиносномаҳои хоричӣ, ё ҳуччатҳои ивазкунандаи онҳо, инчунин барои додани ҳуччатҳо оид ба даъвати дигар шахсон аз дигар мамлакатҳо бо шартҳои мутақобил, шахсони ба синни шонздаҳсолагӣ нарасида барои ба онҳо додани ҳуччатҳои сафар ба хорича, сайёҳони хоричӣ барои бақайдгирии шиносномаҳои хоричӣ.

Мутобиқи қисми 6 моддаи тафсиршаванда аз пардохти бочи давлатӣ барои бақайдгирии шаҳрвандони Ҷумҳурии Тоҷикистон дар маҳалли истиқомати онҳо, инчунин барои бақайдгирии шаҳрвандони хоричӣ ва шахсони бешаҳрванд, ки бо иҷозатномаи зист дар қаламрави Ҷумҳурии Тоҷикистон истиқомат мекунанд, инҳо озод карда мешаванд: шахсоне, ки дар хона-интернатҳо барои кӯҳансолон ва маъюбон зиндагӣ мекунанд, хонандагони муассисаҳои таълимии барои кӯдакони ятим ва кӯдакони аз парастории падару модар маҳрумгашта ва муассисаҳои таҳсилоти ибтидоии касбии дар таъминоти пурраи давлатӣ буда ва дар хобгоҳҳо зиндагикунанда.

Қисми 7 моддаи тафсиршаванда 6 ҳолатеро муқаррар мекунад, ки барои барасмиятдори дигар амалиётҳои дорои аҳамияти ҳуқуқӣ, мақомоти ваколатдор, даъвогарон, осорхонаҳо, бойгонихо, китобхонаҳо ва ғайраҳо, инчунин ансамблҳои давлатии мусиқӣ, мутрибону навозандагон аз пардохти бочи давлатӣ озод карда мешаванд. Онҳо аз рӯи даъвоҳо оид ба ситонидани зарари ба давлат расонидашуда аз ифлос намудани муҳити зист ва ғайриоқилона истифода намудани захираҳои табиӣ, аз рӯи даъвоҳо дар хусуси ба бучет ситонидани маблағҳое, ки аз ҷониби корхонаю ташкилотҳо бо аҳдҳои ғайриқонунӣ гирифта шудаанд, оид ба ситонидан андозҳо ва дигар пардохтҳои ҳатмӣ, ки сари вақт аз тарафи шаҳрвандон супорида нашудаанд, оид ба барҳам додани корхона, ё манъ кардани машғулияти фаъолияти соҳибкорӣ, аз рӯи даъвоҳои безътибор доништан ва бекор намудани аҳдҳо ва ситонидани маблағҳои вобаста ба хусусигардонӣ, аз рӯи даъво оид ба вайронкунии қонунгузории замин, дар ҳолати муваққатан ба намоишгоҳҳо баровардани сарватҳои фарҳангие, ки дар ҳифзи доимии онҳо мебошанд, барои соз ва воситаҳои техникӣ, ки муваққатан барои гастрол бароварда мешаванд.

Мутобиқи қисми 8 моддаи тафсиршаванда дар ҳолатҳои бо ташаббуси давлат қорӣ гардидани азнавбақайдгирии умумии шахсони ҳуқуқӣ ё ба Оинномаи (Низомномаи) онҳо ворид намудани тағйироту иловаҳои барои тамоми шахсони ҳуқуқӣ ҳатмӣ, шахсони ҳуқуқӣ аз пардохти бочи давлатӣ озод мебошанд.

Моддаи 6. Тартиби пардохт ва баргардонидани бочи давлатӣ

1. Бочи давлатӣ бо аъзори миллӣ дар бонкҳо (филиалҳои онҳо), ҳамчунин тавассути интиқоли маблағҳои бочи давлатӣ аз ҳисоби бочсупоранда ба воситаи бонкҳо (филиалҳои онҳо), пардохта мешавад. Қабули бочи давлатӣ аз ҷониби бонкҳо (филиалҳои онҳо) дар ҳамаи ҳолатҳо бо додани шакли муқарраргардидаи қвитансия амалӣ мегардад.

2. Бочи давлатӣ пардохта мешавад:

1) аз рӯи парвандаҳое, ки аз тарафи судҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон баррасӣ мегарданд - то пешниҳод намудани аризаи дахлдор (шикоятҳои кассатсионӣ ё назоратӣ), ҳамчунин ҳангоми аз тарафи судяҳо додани нусхаҳои ҳуччатҳо;

2) барои анҷом додани амалиётҳои дорои аҳамияти ҳуқуқӣ дар Вазорати адлияи Ҷумҳурии Тоҷикистон ва мақомоти он, инчунин мақомоти андоз – ҳангоми бақайдгирии давлатӣ; (ҚЧТ аз 12.01.10с., №586).

3) барои иҷрои амалиётҳои нотариалӣ – ҳангоми иҷрои амалиётҳои нотариалӣ, барои додани нусхаҳои ҳуччатҳо бошад - ҳангоми супоридани онҳо;

4) барои сабти давлатии санадҳои ҳолати шаҳрвандӣ оид ба ворид намудани ислоҳу тағйирот дар сабти асноди ҳолати шаҳрвандӣ- ҳангоми додани аризаҳои дахлдор;

5) барои додани шаходатномаи такрорӣ ва гувоҳнома – ҳангоми додани онҳо;

6) барои сабти давлатии бекоркунии ақди никоҳ аз рӯи ризоияти дутарафаи ҳамсарон, ки фарзандони ноболиғи умумӣ надоранд – ҳангоми сабти санад;

7) барои қайди шаҳрвандони хориҷӣ ва шахсони бешаҳрванд, ки дар қаламрави Ҷумҳурии Тоҷикистон мувофиқи иҷозатномаи зист истиқомат доранд – то супоридани ҳуччатҳои дахлдор;

8) барои додани шаҳодатномаи ҳуқуқ ба шикор ва шаҳодатнома дар бораи бақайдгирии соҳибкори инфиродӣ - то супоридани ҳуччатҳои дахлдор;

9) аз рӯи парвандаҳои, ки бо соҳиб шудан ба шаҳрвандии Ҷумҳурии Тоҷикистон ё баромадан аз шаҳрвандии Ҷумҳурии Тоҷикистон, инчунин хориҷ шудан аз Ҷумҳурии Тоҷикистон ва воридшавӣ ба Ҷумҳурии Тоҷикистон вобаста аст – то гирифтани ҳуччатҳои дахлдор;

10) аз рӯи амалиётҳои, ки дар биржаҳо, бо қоғазҳои қимматнок, хангоми харидани амволи корхонаҳои давлатӣ доир мегарданд – хангоми иҷро;

11) барои гузаронидани музоада ва гузаронидани экспертизаи сарватҳои фарҳангӣ то гузаронидани он.

3. Бочи давлатӣ пурра ба Бучети давлатӣ ворид карда мешавад. Дастурамал оид ба ҳисоб ва пардохти бочи давлатӣ, инчунин шаклҳои ҳисоботи мақомоте, ки бочи давлатиро меситонанд, аз ҷониби мақоми ваколатдори давлатӣ дар мувофиқа бо Вазорати молияи Ҷумҳурии Тоҷикистон тасдиқ карда мешавад. (ҚЧТ аз 19.03.13с., №947)

4. Бочи давлатии пардохташуда дар ҳолатҳои зерин қисман ё пурра баргардонида мешавад:

1) ба андозаи зиёд ворид намудани бочи давлатӣ назар ба андозае, ки Қонуни мазкур муқаррар намудааст;

2) баргардонидан ё рад намудани қабули аризаҳо, шикоятҳо ва ё муроҷиати дигар аз ҷониби судҳо, ҳамчунин рад намудани иҷрои амалиётҳои нотариалӣ аз ҷониби мақомоти ваколатдор;

3) дар ҳолати рад кардани иҷрои амалиёти дорой аҳамияти ҳуқуқӣ ё гирифтани ҳуччат аз ҷониби шахси бочи давлатиро пардохта то муроҷиат ба мақомоте, ки амалиёти дорой аҳамияти ҳуқуқии мазкурро иҷро менамояд.

4) рад кардани додани шиносномаи хориҷӣ (умумишаҳрвандӣ).

5. Агар барои анҷом додани амалиёти дорой аҳамияти ҳуқуқӣ ё додани ҳуччат якбора якҷанд шахс муроҷиат намоянд, ки ҳуқуқи имтиёз надоранд, бочи давлатӣ дар ҳаҷми пурра ва саҳмҳои баробари онҳо бо мувофиқаи тарафҳо супорида мешавад. Дар ҳолате ки агар дар байни шахсони барои анҷом додани амалиётҳои дорой аҳамияти ҳуқуқӣ ё барои додани ҳуччатҳо муроҷиаткунанда як шахс (якҷанд шахс) мутобиқи қонуни мазкур аз пардохти бочи давлатӣ озод бошад (озод бошанд), пас ҳаҷми бочи давлатии ба бучети дахлдор пардохтшаванда мутаносибан барои шахсони ба имтиёз ҳуқуқдошта кам карда мешавад ва дар ин ҳолат бочи давлатиро як шахс (якҷанд шахс), ки ҳуқуқ ба имтиёз надорад (надоранд) мепардозад (мепардозанд).

6. Бочи давлатии ба бучети давлатӣ пардохташуда дар асоси қарори мақомоти молия, мувофиқи аризаи хаттӣ бочсупоранда ва ҳулосаи мақомоти барои ситонидани боч ваколатдор баргардонида мешавад.

7. Бочи давлатие, ки баргардонида мешавад, бояд ба шахси ҳуқуқӣ ё воқеӣ дар муддати даҳ рӯз аз рӯзи қабули қарор дар бораи баргардонидани он аз ҷониби мақомоти дахлдори молиявӣ дода шавад.

Моддаи тафсиршаванда ба масъалаҳои тартиби пардохт ва баргардонидани бочи давлатӣ бахшида шудааст.

Аз мазмуни қ.1 моддаи мазкур бармеояд, ки тамоми амалиётҳои вобаста ба пардохти бочи давлатӣ бо асъори миллий дар банкҳо (филиалҳои онҳо), ҳамчунин тавассути интиқоли маблағҳои бочи давлатӣ аз ҳисоби бочсупоранда ба воситаи банкҳо (филиалҳои онҳо), пардохта мешавад. Бояд қайд кард, ки тибқи сарҳати 1. м.1 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 19 майи соли 2009 “Дар бораи фаъолияти банкӣ” [15], фаъолияти банкӣ, ин аз ҷониби ташкилотҳои қарзӣ анҷом додани амалиёти банкӣ ва аҳдҳои, ки

дар Қонуни мазкур пешбинӣ гардидааст, мебошад.

Мутобиқи қонуни дар боло номбурда банк, ин ташкилоти қарзие мебошад, ки мақсади асосиаш гирифтани фоида буда, дорой сармоҷи оинномавии барои он муқарраркардаи Банки миллии Тоҷикистон ва ҳуқуқи иҷроӣ на камтар аз се амалиёти зерин: ҷалби амонат ва пасандозҳо, додани қарз, кушодан ва пешбурди суратҳисобҳои банкӣ мебошад. Бояд қайд кард, ки тамоми амалиётҳои банкӣ вобаста ба пардохти бочи давлатӣ маҳз тавассути хизматрасонии банкҳо ё филиалҳои онҳо сурат мегирад. Хангоми пардохт намудани бочи давлатӣ аз ҷониби банкҳо (филиалҳои онҳо) дар ҳамаи ҳола-

тҳо расиди (квитансия) шакли муқарраргардида дода мешавад, ки пардохти боҷи давлатиро таъсир мекунад.

Қисми дуюми моддаи тафсиршаванда ҳолатҳоро муқаррар мекунад, ки барои анҷом додани амалҳои дорои аҳамияти ҳуқуқӣ дар мақоматҳои дахлдори давлатӣ боҷи давлатӣ то анҷом додани онҳо пардохта мешавад. Аз ҷумла, аз рӯи парвандаҳое, ки аз тарафи судҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон баррасӣ мегарданд то пешниҳод намудани аризаи дахлдор (шикоятҳои кассатсионӣ ё назоратӣ), ҳамчунин ҳангоми аз тарафи судҳо додани нусхаҳои ҳуҷҷатҳо барои анҷом додани амалиётҳои дорои аҳамияти ҳуқуқӣ дар Вазорати адлияи Ҷумҳурии Тоҷикистон ва мақомоти он, инчунин мақомоти андоз ҳангоми бақайдгирии давлатӣ, барои иҷрои амалиётҳои нотариалӣ, барои додани нусхаҳои ҳуҷҷатҳо бошад ҳангоми супоридани онҳо, барои сабти давлатии санадҳои ҳолати шаҳрвандӣ оид ба ворид намудани ислоҳу тағйирот дар сабти асноди ҳолати шаҳрвандӣ ҳангоми додани аризаҳои дахлдор, барои сабти давлатии бекоркунии ақди никоҳ аз рӯи ризоияти дутарафаи ҳамсарон, ки фарзандони ноболиғи умумӣ надоранд, ҳангоми сабти санад, барои қайди шаҳрвандони хориҷӣ ва шахсон бе шаҳрванд, ки дар қаламрави Ҷумҳурии Тоҷикистон мувофиқи иҷозатномаи зист истиқоматдоранд то супоридани ҳуҷҷатҳои дахлдор, аз рӯи парвандаҳое, ки бо соҳиб шудан ба шаҳрвандии Ҷумҳурии Тоҷикистон ё баромадан аз шаҳрвандии Ҷумҳурии Тоҷикистон, инчунин хориҷ шудан аз Ҷумҳурии Тоҷикистон ва воридшавӣ ба Ҷумҳурии Тоҷикистон вобаста аст, то гирифтани ҳуҷҷатҳои дахлдор аз рӯи амалиётҳое, ки дар биржаҳо, бо қоғазҳои қиматнок, ҳангоми харидани амволи корхонаҳои давлатӣ доир мегарданд ҳангоми иҷро, барои гузаронидани музоада ва гузаронидани экспертизаи сарватҳои фарҳангӣ то гузаронидани он ва ғ.

Қайд кардан зарур аст, ки мутобиқи қисми 3 моддаи тафсиршаванда боҷи давлатӣ пурра ба бучети давлатӣ ворид карда мешавад.

Қисми 4 моддаи тафсиршаванда 4 ҳолатро пешбинӣ мекунад, ки боҷи давлатии пардохташуда қисман ё пурра баргардонидани мешавад:

1) ба андозаи зиёд ворид намудани боҷи давлатӣ назар ба андозае, ки Қонуни мазкур муқаррар намудааст;

2) баргардонидан ё рад намудани қабули аризаҳо, шикоятҳо ва ё муроҷиати дигар аз чо-

ниби судҳо, ҳамчунин рад намудани иҷрои амалиётҳои нотариалӣ аз ҷониби мақомоти ваколатдор;

3) дар ҳолати рад кардани иҷрои амалиёти дорои аҳамияти ҳуқуқӣ ё гирифтани ҳуҷҷат аз ҷониби шахси боҷи давлатиро пардохта то муроҷиат ба мақомоте, ки амалиёти дорои аҳамияти ҳуқуқии мазкурро иҷро менамояд.

4) рад кардани додани шиносномаи хориҷӣ (умумишаҳрвандӣ).

Мутобиқи банди 1 қисми 4 моддаи мазкур пардохти барзиёди боҷи давлатӣ нисбат ба андозае, ки қонун муайян кардааст, асос барои баргардонидани он мебошад. Чунин ҳолат метавонад ҳангоми иштибоҳ намудан дар муайян намудани нархи даъво ба вуҷуд ояд. Бинобар ин, қонун муқаррароти зикршударо пешбинӣ кардааст.

Тибқи банди 2 қисми 4 моддаи тафсиршаванда баргардонидан ё рад намудани қабули аризаҳо, шикоятҳо ва ё муроҷиати дигар аз ҷониби судҳо, ҳамчунин рад намудани иҷрои амалиётҳои нотариалӣ аз ҷониби мақомоти ваколатдор асоси баргардонидани боҷи давлатӣ маҳсуб меёбад. Мувофиқан, боҷи давлатӣ дар мавридҳои зерин баргардонидани мешавад: агар ариза дар бораи қабули фармони судӣ ҷиҳати ҷиҳзи ҳуқуқ, озодӣ ва манфиатҳои қонунии дигар шахс аз ҷониби мақомоти давлатӣ, мақомоти худидоракунии маҳаллӣ, шахси ҳуқуқӣ ё шаҳрванде пешниҳод гардида бошад, ки мутобиқи Кодекси муурофияи граждании Ҷумҳурии Тоҷикистон ё дигар қонунҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон ба онҳо чунин ҳуқуқ дода нашудааст; ариза дар бораи қабули фармон наметавонад тибқи тартиби муурофияи судии граждани баррасӣ ва ҳал гардад, агар он бояд тибқи тартиби суди дигар баррасӣ ва ҳал карда шавад; ариза оид ба қабули фармони судӣ ба суди мазкур тобеъ набошад; ариза дар бораи қабули фармон аз ҷониби шахси ғайриқобили амал пешниҳод шуда бошад; ариза дар бораи қабули фармони судӣ аз ҷониби шахсе имзо ё пешниҳод гардида бошад, ки барои имзои он ё пешниҳоди ариза ваколат надорад ва ғайра.

Нотариати давлатӣ дар ҳолатҳои зерин иҷрои амалиёти нотариалиро рад мекунад ва агар боҷи давлатӣ пардохта шуда бошад, бармегардонад, агар ба ҷо овардани ин гуна амалиёт хилофи қонун ва манфиати давлат бошад; амалиёт дар дигар идораи нотариалии давлатӣ ба ҷо оварда шавад; бо хоҳиши ба ҷо овардани амалиёти нотариалӣ шахси ғайри қобили амал

ё намояндае мурочиат карда бошад, ки ваколатҳои дахлдор надорад; аҳде, ки аз номи шахси ҳуқуқӣ ба ҷо оварда мешавад, хилофи мақсадҳои дар оинномаи он зикргардида бошад; аҳд аз тарафи шахсоне пешниҳод шуда бошад, ки ба сифати соҳибкори инфиродӣ ва шахси ҳуқуқӣ ба қайди давлатӣ гирифта нашудаанд; ҳуччатҳои барои ба ҷо овардани амалиёти нотариалӣ пешниҳодшуда ба талаботи қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон мувофиқат накунад.

Нотариуси давлатӣ бо хоҳиши шахсе, ки ба вай дар ба ҷо оварда шудани амалиёти нотариалӣ рад карда шудааст, бояд дар шакли хаттӣ сабабҳои радро баён намояд ва тартиби аз болои ин рад шикоят карданро фаҳмонида диҳад. Дар ин мавридҳо нотариуси давлатӣ аз рӯзи мурочиат дар бораи баҷооварии амалиёти нотариалӣ на дертар аз ҳафт рӯз дар бораи рад намудани баҷо овардани амалиёти нотариалӣ қарор қабул менамояд.

Банди 3 қисми 4 моддаи тафсиршаванда ҳолатҳои аз ҷониби шахси бочи давлатиро пардохта рад кардани иҷрои амалиёти дорои аҳамияти ҳуқуқӣ ё гирифтани ҳуччатро то мурочиат ба мақомоте, ки амалиёти дорои аҳамияти ҳуқуқии мазкурро иҷро менамояд, муайян мекунад. Яъне, аз мазмуни банди мазкур бармеояд, ки аз ҷониби худи шахси мурочиаткунанда иҷрои амалиёти дорои аҳамияти ҳуқуқӣ рад карда мешавад.

Банди 4 қисми 4 моддаи тафсиршаванда рад кардани додани шиносномаи хориҷӣ (умумишаҳрвандӣ) – ро муайн мекунад. Аз ҷониби

мақомоти шиносномадиҳӣ рад кардани додани шиноснома боиси баргардонидани бочи давлатӣ мегардад.

Мутобиқи қисми 5 моддаи тафсиршаванда, агар барои анҷом додани амалиёти дорои аҳамияти ҳуқуқӣ ё додани ҳуччат якбора якчанд шахс мурочиат намоянд, ки ҳуқуқи имтиёз надоранд, бочи давлатӣ дар ҳаҷми пурра ва саҳмҳои баробари онҳо бо мувофиқаи тарафҳо супорида мешавад. Дар ҳолате, ки агар дар байни шахсони барои анҷом додани амалиётҳои дорои аҳамияти ҳуқуқӣ ё барои додани ҳуччатҳо мурочиаткунанда як шахс (якчанд шахс) мутобиқи қонуни мазкур аз пардохти бочи давлатӣ озод бошад (озод бошанд), пас ҳаҷми бочи давлатии ба бучети дахлдор пардохтшаванда мутаносибан барои шахсони ба имтиёз ҳуқуқдошта кам карда мешавад ва дар ин ҳолат бочи давлатиро як шахс (якчанд шахс), ки ҳуқуқ ба имтиёз надорад, (надоранд) мепардозад (мепардозанд).

Мутобиқи қисми 6 моддаи тафсиршаванда бочи давлатии ба бучети давлатӣ пардохташуда дар асоси қарори мақомоти молия, мувофиқи аризаи хаттии бочсупоранда ва ҳулосаи мақомоти барои ситонидани боч ваколатдор баргардонидани мешавад.

Қисми 7 моддаи тафсиршаванда муҳлати баргардонидани бочи давлатиро муқаррар мекунад. Тибқи он бочи давлатӣ бояд ба шахси ҳуқуқӣ ё воқеӣ дар муҳлати 10 рӯз аз рӯзи қабули қарор дар бораи баргардонидани он аз ҷониби мақомоти дахлдори молиявӣ дода шавад.

Моддаи 7. Чораҳои ҷавобгарӣ барои супорандагони бочи давлатӣ ва назорат оид ба дуруст ҳисоб кардани он

Супорандагони бочи давлатӣ ва мақомоти ваколатдоре, ки бочи давлатиро меситонад, барои нодуруст ҳисоб кардан ва ба бучет гузаронидани маблағҳои бочи давлатӣ мувофиқи қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон ба ҷавобгарӣ кашида мешаванд.

Моддаи тафсиршаванда чораҳои ҷавобгарӣ барои супорандагони бочи давлатӣ ва назорат оид ба дуруст ҳисоб кардани онро пешбинӣ намудааст. Бояд қайд намуд, ки моддаи тафсиршаванда чораҳои ҷавобгариеро муқаррар мекунад, ки ҳам нисбати супорандагони бочи давлатӣ ва ҳам мақомоти ваколатдори давлатӣ пешбинӣ гардидааст. Тибқи талаботи меъёри мазкур чораҳои ҷавобгарӣ барои вайрон намудани талаботи қонуни тафсиршаванда нисбати шахсони воқеӣ ва ҳуқуқӣ пешбинӣ карда мешавад. Дар баробари ин талаботи моддаи тафсиршаванда нисбати мақомоти ваколатдоре, ки

бочи давлатиро меситонанд, барои нодуруст ҳисоб кардан ва ба бучет гузаронидани маблағҳои бочи давлатӣ мувофиқи қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон ҷавобгарӣ пешбинӣ намудааст. Яъне, супорандагони бочи давлатӣ барои насупоридан ва ё вайрон намудани талаботи қонуни тафсиршаванда ва мақомоти ваколатдоре, ки бочи давлатиро меситонад, барои нодуруст ҳисоб кардан ва ба бучет гузаронидани маблағҳои бочи давлатӣ мувофиқи қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон ба ҷавобгарӣ кашида мешаванд. Аз ин ҷо аз мазмуни меъёри тафсиршаванда бармеояд, ки нисбати ду гуруҳи шахсон

чавобгарӣ пешбинӣ гардидааст, супорандагони боци давлатӣ ва мақомоте, ки боци давлатиро меситонанд. Тибқи талаботи моддаи 1 қонуни тафсиршаванда супорандагони боци давлатӣ ин шахсони воқеӣ (шахрвандон) ва ҳуқуқие мебошанд, ки барои анҷом додани амалиёти аҳамияти ҳуқуқидошта ва додани ҳуҷҷатҳо ба мақомоти ваколатдор, ки боци давлатиро меситонад, мебошанд, ки муроҷиат мекунанд. Мақомоти ваколатдори давлатӣ бошад ин мақомоти иҷроияи марказии ҳокимияти давлатие мебошад, ки барои назорати воридоти андозҳо ва дигар пардохтҳои ҳатмӣ тибқи тартиби муқаррарнамудаи қонунгузори Қумхурии Тоҷикистон ваколатдор карда шудааст. Аз ин хотир, шахсоне, ки дар муносибатҳои мазкур иштирок менамоянд, барои вайрон намудани талаботи қонунгузорӣ ба чавобгарӣ кашида мешаванд.

Бояд гуфт, ки барои вайрон кардани талаботи моддаи тафсиршаванда қонунгузорӣ шаклҳои гуногуни чавобгариро пешбинӣ намудааст аз ҷумла, чавобгарии маъмури ва чавобгарии ҷиноятӣ.

Чавобгарии маъмури як намуди чавобгарии ҳуқуқӣ буда, барои содир намудани ҳуқуқвайронкунии маъмури нисбати шахси воқеӣ, соҳибкори инфиродӣ, шахсони мансабдор ва ҳуқуқӣ аз ҷониби судя, мақомоти ваколатдори давлатӣ (шахси мансабдор) татбиқ карда мешавад. Ҳамзамон, қайд намудан бамаврид аст,

Моддаи 8. Дар бораи аз эътибор соқит донишани Қонуни Қумхурии Тоҷикистон «Дар бораи боци давлатӣ»

Қонуни Қумхурии Тоҷикистон аз 6 январи соли 1992 «Дар бораи боци давлатӣ» (Ахбори Шӯрои Олии Қумхурии Тоҷикистон, с.1992, №2, м.26, с.1993, №9-10, м.138, с.1993, №23-24, м.532, Ахбори Маҷлиси Олии Қумхурии Тоҷикистон с.1997, №9, м.117, с.1997, №23-24, м.333; с. 2002, №4, қ.1, м. 182, с.2003, №4, м.147) аз эътибор соқит доништа шавад.

Моддаи тафсиршаванда ба масъалаҳои аз эътибор соқит донишани Қонуни Қумхурии Тоҷикистон «Дар бораи боци давлатӣ», ки 6 январи соли 1992 қабул карда шудааст, бахшида шудааст. Тибқи талаботи моддаи мазкур Қонун «Дар бораи боци давлатӣ» аз 6 январи соли 1992, пас аз интишори расмии Қонуни мазкури нав беътибор доништа мешавад. Бояд қайд намуд, ки масъалаи аз эътибор соқит донишани санади меъёрии ҳуқуқӣ яке аз даврҳои таҳия ва барасмиятдарории санади меъёри ҳуқуқӣ буда тибқи талаботи қисми 1 моддаи 51 Қонун «Дар бораи санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ» ба танзим дароварда мешавад. Тибқи талаботи меъёри мазкур бинобар қабули санади меъёрии ҳуқуқии нав, агар

ки тибқи талаботи моддаи моддаи 605 Кодекси ҳуқуқвайронкунии маъмури барои аз тарафи андозсупоранда ӯ агенти андоз кам нишон додани маблағи андоз ӯ дигар пардохти ҳатмӣ дар эълomiaҳо ӯ ҳисобҳо, дар қиёс бо маблағе, ки бояд дар эълomiaҳо ӯ ҳисобҳо нишон дода шавад, ҷазо пешбинӣ намудааст. Дар баробари ин дар моддаи 79 Кодекс нисбати ҳуқуқвайронкунии андоз чавобгарӣ пешбинӣ гардидааст. Тибқи он ҳуқуқвайронкунии андоз кирдори (амал ӯ беамалии) зиддиҳуқуқии андозсупорандагон (агентҳои андоз) ва шахсони мансабдори онҳо, инчунин шахсони мансабдори мақомоти ваколатдор эътироф мешаванд, ки ба иҷро нагардидан ӯ ба таври дахлдор иҷро нагардидани талаботи Кодекси андоз ва дигар санадҳои меъёрии ҳуқуқии Қумхурии Тоҷикистон, ки назорати онҳо ба зиммаи мақомоти андоз вогузор шудааст, оварда расонидаанд.

Дар моддаи 292 Кодекси ҷиноятӣ Қумхурии Тоҷикистон чавобгарии ҷиноятӣ барои вайрон кардани меъёри мазкур пешбинӣ шудааст, яъне саркашӣ аз супоридани андозҳо ва (ӯ) пардохтҳо аз шахси ҳуқуқӣ, ки қонун муқаррар намудааст, бо роҳи дидаю доништа ба асноди муҳосибавӣ ӯ декларатсияи андоз дохил намудани таҳсилоти таҳрифшуда оид ба даромад ва хароҷот ӯ бо роҳи дигар пинҳон доштани дигар объектҳои андозбандишаванда, ки ба миқдори калон содир шудааст, ҷазо дода мешавад.

санад ӯ қисми таркибии он ба меъёрҳои ба санади нав дохилшуда муҳолиф ӯ худ ба воситаи он бекор шуда бошад, бояд аз эътибор соқит доништа шавад.

Қонуни Қумхурии Тоҷикистон «Дар бораи боци давлатӣ» бинобар сабаби он ки ба он якҷанд маротиба тағйиру иловаҳо ворид гардида буд, аз эътибор соқит гардид. Зеро, қонун ягона воситаи танзимноии муносибатҳои муҳими ҷамъиятие мебошад, ки муносибатҳои бавучудомадаро танзим менамояд ва бояд чавобгӯи замон бошад. Ҳамзамон, бояд қайд намуд, ки аз ҷиҳати техникаи қонунгузорӣ ва танзими муносибатҳои ба вучудода ба талаботи шароити имрӯза чавобгӯ набудан тағйиру

иловаҳо ворид гардид. Вале бо вучуди ворид намудани тағйиру иловаҳои зиёд зарурати дар таҳрири нав қабул кардани қонунро ба миён овард. Аз ин рӯ, Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи боҷи давлатӣ» дар таҳрири нав аз

28 феввали соли 2004, таҳти №19 қабул шуда, мавриди амал қарор гирифт. Санаи беътибор доништа шудани Қонуни зикргардида аз лаҳзаи эътибори қонунӣ пайдо кардани қонуни нав доништа мешавад.

Моддаи 9. Тартиби мавриди амал қарор додани Қонуни мазкур Қонуни мазкур пас аз интишори расмӣ мавриди амал қарор дода шавад.

Моддаи тафсиршаванда тартиби мавриди амал қарор додани Қонуни мазкурро муайян мекунад, ки тибқи он Қонуни мазкур пас аз интишори расмӣ мавриди амал қарор дода мешавад. Яъне, тибқи талаботи он Қонун «Дар бораи боҷи давлатӣ» пас аз интишори расмӣ мавриди амал қарор дода мешавад. Бояд қайд намуд, ки интишори расмӣ Қонун яке аз шартҳои асосии ба эътибори ҳуқуқӣ даромадани он мебошад. Ҳамзамон, тартиби мавриди амал қарор додани қонун яке аз талаботи махсус нисбат ба техникаи ҳуқуқҷодкунӣ буда, асоси онро Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ», боби 6 ва 7 аз 26 март соли 2009, №506 ташкил менамояд. Тибқи талаботи моддаи 10 Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон қонунҳо ва санадҳои байналмиллалӣ, ки Тоҷикистон эътироф кардааст, пас аз интишори расмӣ амал менамоянд. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ» дар моддаҳои алоҳидаи худ тартиб, шартҳо, манбаъҳо ва санади интишори расмӣ санадҳои меъёрии ҳуқуқиро муқаррар менамояд. Аз талаботи техникаи қонуни мазкур бармеояд, ки ҳангоми таҳияи санади меъёрии ҳуқуқӣ, тартиби мавриди амал қарор додан ва эътибори қонунӣ пайдо кардани санади меъёрии ҳуқуқӣ дар қоидаҳои хотимавии ҳуди санади меъёрии ҳуқуқӣ ва ё санади меъёрии ҳуқуқии алоҳидаи намуди якхела дар бораи мавриди амал қарор додани он баён мешавад. Агар дар ҳуди санади меъёрии ҳуқуқӣ муҳлати мавриди амал қарор додан муқаррар нашуда бошад, пас ин санад аз рӯзи имзо, қабул ё тасдиқ мавриди амал қарор дода мешавад. Инчунин, санаи интишори расмӣ санади меъёрии ҳуқуқӣ рӯзи аз чоп баромадани матни пурраи расмӣ санади меъёрии ҳуқуқӣ дар нашрияи расмӣ ҳисобида мешавад. Тибқи талаботи қонунгузорӣ қонунҳо пеш аз ҳама дар рӯзномаи «Ҷумҳурият» ва «Садои

мардум» нашр мешавад. Чунончӣ: Қонуни тафсиршаванда дар рӯзномаи «Ҷумҳурият» аз 16 март соли 2004, №29 (20 -795) ва рӯзномаи «Садои мардум» аз 4 март соли 2004, №24-25 (1669-1670) нашр гардидааст. Аз рӯзе, ки дар рӯзномаҳои мазкур нашр мегардад, мавриди амал қарор дода мешавад.

Рӯйхати адабиёт

1. Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, с. 2004, №2, мод. 51; с. 2005, №12, мод. 630; с. 2006, №12, мод. 541; с. 2008, №6, мод. 460; №12, қ. 2, мод. 1000; с. 2009, №3, мод. 88; с. 2010, №1, мод. 8; мод. 10; №12, қ. 1, мод. 823; с. 2012, №12, қ. 1, мод. 999; с. 2013, №3, мод. 190; с. 2014, №7, қ. 2, мод. 408; с. 2015, №11, мод. 968, мод. 969, мод. 970; Қонуни ҚТ аз 14.05.2016 с., №1317.
2. Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, с. 2009, №3, мод. 99; Қонуни ҚТ аз 1.03.2010 с., №597; аз 11.03.2010 с., №597; аз 28.06.11 с., №730.
3. Ниг.: Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ» / Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, с. 2009, №3, мод. 99; Қонуни ҚТ аз 1.03.2010 с., №597; аз 11.03.2010 с., №597; аз 28.06.11 с., №730.
4. Ниг.: Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, с. 2001, №4, мод. 215; соли 2003, №4, мод. 152; соли 2008, №1, қ. 1, мод. 1; соли 2009, №12, мод. 813; Қонуни конституционии ҚТ аз 23.07.2016, №1325.
5. Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, с. 2012, №9, мод. 838.
6. Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, с. 2004, №12, қ. 2, мод. 703; мод. 704; с. 2006, №3, мод. 159; с. 2007, №7; мод. 681; с. 2008, №6, мод. 459; №10, мод. 818; с. 2011, №3, мод. 160; №6, мод. 458; с. 2012, №4, мод. 250; №7, мод. 695; мод. 724; №8, мод. 818; №12, қ. 1, мод. 1000; с. 2013, №12, мод. 879; с. 2015, №3, мод. 211; с. 2016, №3, мод. 151; Қонуни ҚТ аз 23.07.2016 с., №1347.

7. Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, с. 2008, №1, қ. 1, мод. 6, мод. 7; с. 2010, №1, мод. 6; с. 2012, №7, мод. 721; с. 2014, №7, қ. 1, мод. 388; №12, мод. 821; с. 2015, №11, мод. 953; Қонуни ҶТ аз 14.05.2016 с., №1309.

8. Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, с. 2008, №1, қ. 1, мод. 4, мод. 5; с. 2011, №12, мод. 840; с. 2012, №7, мод. 719; с. 2013, №3, мод. 180; Қонуни ҶТ аз 23.11.2015 с., № 1233.

9. Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, с. 2012, №4, мод. 260; Қонуни ҶТ аз 13.06.13 с., № 970.

10. Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, с. 2006, № 4, мод. 201; с. 2008, № 12, қ. 2, мод. 1017; с. 2009, №3, мод. 89; с. 2011, №3, мод. 178, № 6, мод. 444; с. 2015, № 3, мод. 220, №11, мод. 961, мод. 962; Қонунҳои ҶТ аз 15.03.2016 с., №1291, №1292.

11. Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон с. 2009, №3, мод. 82; с. 2011, №6, мод. 450.

12. Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, с. 2006, №4, мод. 201; с. 2008, №12, қ. 2, мод. 1017; с. 2009, № 3, мод. 89; с. 2011, №3, мод. 178; с. 2011, № 6, мод. 444.

13. Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, с. 2014, №7, қ. 1, мод. 379; Қонунҳои конституционии ҶТ аз 18.03.2015 с., № 1175; аз 8.08.2015 с., № 1211.

14. Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, с. 2012, №4, мод. 260, Қонуни ҶТ аз 13.06.13 с., № 970.

15. Ниг.: Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, с. 2009, №5, мод. 331; с. 2010, №7, мод. 555; с. 2011, №12, мод. 846; с. 2013, №11, мод. 786; Қонуни ҶТ аз 27.11.2014 с., № 1154.

**ҚАРОРИ
СУДИ КОНСТИТУТСИОНИИ
ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН**

аз рӯи дархости директори генералии Ҷамъияти дорои масъулияти маҳдуди «Начот»-и шаҳри Исфара Исмадинова Н. «Дар хусуси муайян намудани мувофиқати сархатҳои чорум, чордахум ва ҳабдахуми банди 2.4, банди 4.1, сархатҳои якум, дуум ва ҳафтуми банди 4.4-и Оинномаи Корхонаи воҳиди давлатии «Нақлиёти автомобилӣ ва хизматрасониҳои логистикӣ», ки бо фармоиши Вазорати нақлиёти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 13 феввали соли 2013, №32 тасдиқ карда шудааст, ба моддаи 12 Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон»

шаҳри Душанбе

26 сентябри соли 2016

Суди конститутсионии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар ҳайати раисикунанда – Раиси Суди конститутсионӣ Маҳмудзода М.А., муовини Раис Каримзода К.М., судья-котиб Ҳошимзода Д.Д., судьяҳо: Абдуллозода Л.И., Гулзор М.М. ва Зоирзода Ш.Ю.,

бо иштироки котиби маҷлиси судӣ – Му-сулмонов С.,

тарафҳо:

1. Исмадинова Начотхон – директори генералии Ҷамъияти дорои масъулияти маҳдуди «Начот»-и шаҳри Исфара – тарафе, ки дар асоси дархости ӯ мувофиқи судии конститутсионӣ оғоз карда шудааст ва намояндаи ваколатдори ӯ – Носирҷонов Набиҷон.

2. Ёрова Зулфия Маҳмаднабиева – муовини вазири нақлиёти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Саидзода Қурбон – сардори Раёсати нақлиёти рӯизаминӣ ва Ҳафизов Зафар – мудири бахши ҳуқуқи Вазорати нақлиёти Ҷумҳурии Тоҷикистон – намояндагони ваколатдори тарафе, ки нисбат ба санади меъёрии ҳуқуқии тасдиқнамудаи он мувофиқи судии конститутсионӣ оғоз карда шудааст.

Даъватшудагон:

1. Раҳимӣ Фарҳод – намояндаи Маҷлиси миллии Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар Суди конститутсионии Ҷумҳурии Тоҷикистон;

2. Азимзода Толибхон Ситамурод – намояндаи Маҷлиси намояндагони Маҷлиси Олии

Ҷумҳурии Тоҷикистон дар Суди конститутсионии Ҷумҳурии Тоҷикистон;

3. Шоназаров Содик Ашурович – намояндаи Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон дар Суди конститутсионии Ҷумҳурии Тоҷикистон;

4. Шоҳиён Муҳаммадсаид Алимардон – муовини Раиси Суди Олии иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон;

5. Осимзода Мадиброим – муовини Прокурори генералии Ҷумҳурии Тоҷикистон;

6. Низомӣ Мақсуд – сардори Сарраёсати қонунгузории Вазорати адлияи Ҷумҳурии Тоҷикистон;

7. Холиқзода Абдухолиқ – сардори Раёсати дастгирии соҳибқорони Кумитаи давлатии сармоягузорӣ ва идораи амволи давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон;

8. Хайрзода Давлатбек Зайниддин – муовини директори Агентии назорати давлатии молиявӣ ва мубориза бо коррупсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон;

9. Одиназода Назар Санг – муовини якуми сардори Хадамоти зиддиинҳисории назди Ҳуқумати Ҷумҳурии Тоҷикистон;

10. Халифаев Азам Кенчаевич – муовини якуми сардори Хадамоти давлатии назорат ва танзим дар соҳаи нақлиёти Вазорати нақлиёти Ҷумҳурии Тоҷикистон;

11. Хизиров Қурбоналӣ Қодирович – директори Корхонаи воҳиди давлатии «Нақлиёти автомобилӣ ва хизматрасонии логистикӣ»-и Вазорати нақлиёти Ҷумҳурии Тоҷикистон;

12. Ахмедов Султонмурод – муовини директори Корхонаи воҳиди давлатии «Нақлиёти автомобилӣ ва хизматрасонии логистикӣ»-и Вазорати нақлиёти Ҷумҳурии Тоҷикистон,

дар асоси моддаи 89 Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон, моддаҳои 34 ва 40 Қонуни конститутсионии Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи Суди конститутсионии Ҷумҳурии Тоҷикистон» дар муурофияи ошкорони судӣ парвандаро аз рӯи дархости директори генералии Ҷамъияти дорои масъулияти маҳдуди «Начот»-и шаҳри Исфара Исомадинова Н. «Дар хусуси муайян намудани мувофиқати сархатҳои чорум, чордахум ва ҳабдахуми банди 2.4, банди 4.1, сархатҳои якум, дуюм ва ҳафтуми банди 4.4-и Оинномаи Корхонаи воҳиди давлатии «Нақлиёти автомобилӣ ва хизматрасонии логистикӣ», ки бо фармоиши Вазорати нақлиёти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 13 феввали соли 2013, №32 тасдиқ карда шудааст, ба моддаи 12 Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон» баррасӣ намуда, гузориши судьяи Суди конститутсионӣ Ҳошимзода Д.Д., баёноту хулосаи тарафҳо ва баромади даъватшудагонро шунида, маводи парванда ва дигар ҳуҷҷатҳои воридшударо таҳқиқ намуда,

муайян кард:

Директори генералии Ҷамъияти дорои масъулияти маҳдуди «Начот»-и шаҳри Исфара Исомадинова Н. ба Суди конститутсионии Ҷумҳурии Тоҷикистон бо дархост муроҷиат намуда, дар он қайд менамояд, ки ӯ 7 январи соли 2003 Ҷамъияти дорои масъулияти маҳдуди «Начот»-ро таъсис дода, то ба ҳол ба фаъолияти соҳибкорӣ машғул мебошад.

Аммо, аз давраи таъсиси Корхонаи воҳиди давлатии «Нақлиёти автомобилӣ ва хизматрасонии логистикӣ» (минбаъд КВД), яъне аз соли 2011 кафолатҳои конститутсионии ӯ ва дигар соҳибкорон ба фаъолияти соҳибкорӣ, ки дар моддаи 12-уми Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон пешбинӣ гардидааст, мавриди поймол ва маҳдудият қарор доранд. Зеро, Вазорати нақлиёти Ҷумҳурии Тоҷикистон бо фармоиш аз 22 июни соли 2011, №61

Оинномаи КВД-ро тасдиқ карда, дар он як зумра ваколатҳои батанзимдарорӣ, назоратӣ ва иҷозатномадиҳиро ба корхонаи зикршуда вогузор намудааст. Ҳол он ки қисми дуюми моддаи 9 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 28 феввали соли 2004, №10 «Дар бораи корхонаҳои давлатӣ» пешбинӣ менамояд, ки «Аз тарафи муассис ё мақоми ваколатдор ба корхонаи давлатӣ додани вазифаҳои давлатии назоратӣ ё иҷозатдиҳӣ манъ аст».

Прокуратураи генералии Ҷумҳурии Тоҷикистон 21 ноябри соли 2011 нисбат ба қонуншиканиҳои ошкоркарда, яъне ба КВД додани ваколатҳои назоратӣ ва иҷозатномадиҳӣ эътироз оварда, талаб намудааст, ки фармоиши Вазорати нақлиёти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 22 июни соли 2011, №61 бинобар ғайриқонунӣ буданаш бекор карда шавад.

Бо фармоиши Вазорати нақлиёти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 13 феввали соли 2013, №32 фармоиши зикршуда бекор карда шуда, Оинномаи нави КВД тасдиқ гардид, ки дар он низ ваколатҳои назоратӣ ва иҷозатномадиҳӣ боқӣ монданд.

Аз ҷумла, тибқи сархатҳои чорум, чордахум ва ҳабдахуми банди 2.4, банди 4.1, сархатҳои якум, дуюм ва ҳафтуми банди 4.4-и Оинномаи КВД аз 13 феввали соли 2013 ба корхонаи зикршуда як қатор ваколатҳо дода шудаанд, чунончи:

- омода ва пешниҳоди омории қори нақлиёти автомобилӣ ва хизматрасониҳои нақлиёти логистикӣ;
- таъмини варақаҳои роҳхату борхат ва коркарди ин ҳуҷҷатҳо;
- ташкил ва гузаронидани озмун (тендер);
- вобаста намудани хатсайрҳои мусофирбарӣ ва аз нав ҷобачогузориҳои онҳо;
- талаб намудани маълумоти омӯрӣ ва дигар маълумоти ҳисоботӣ;
- ҳамоҳангсозии фаъолияти муштараки ҷамъиятҳои мусофиркашонӣ;
- пешниҳоди мониторинги тарифҳои хизматрасонӣ.

Бо додани ҷунин ваколатҳо, ташкилоти тичоратӣ ба мақоми ваколатдори давлатӣ табдил ёфта, ваколати ҳадамоти давлатии назорат ва танзим дар соҳаи нақлиёт, ки бояд ваколатҳои зикршударо иҷро мекард, маҳдуд гардидааст.

Ҳамин тарик, муроҷиаткунанда зикр мекунад, ки КВД қариб бист намуди вазифаҳои низомномавии Вазорати нақлиёти Ҷумҳурии

Тоҷикистонро дар оинномаи худ ҷой дода, бо истифода аз онҳо бар хилофи моддаи 22 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 26 июли соли 2014, №1107 «Дар бораи ҳимоя ва дастгирии давлатии соҳибкорӣ» корхонаҳои хусусӣ ва ҷамъиятҳои мусофирбариро уҳдадор месозад, ки бо вай шартномаи ҳамкорӣ банданд.

Моддаи 22-и Қонуни зикршуда кафолатҳоро аз даҳолат ба фаъолияти субъекти соҳибкорӣ муқаррар намуда, пешбинӣ менамояд, ки:

«1. Даҳолат, амали (беамалии) ғайриқонунии шахсони мансабдори мақомоти давлатӣ, мақомоти иҷроияи маҳаллии ҳокимияти давлатӣ, мақомоти давлатии назоратӣ ва санҷишӣ, инчунин мақомоти ҳифзи ҳуқуқ, мақомоти худидоракунии шаҳрак ва деҳот ба фаъолияти хоҷагидорӣ субъекти соҳибкорӣ манъ аст.

2. Ба маҳдудкунии ҳуқуқҳои субъекти соҳибкорӣ барои иштирок дар хариди давлатии мол (кор, хизматрасонӣ) роҳ дода намешавад».

Мурочиаткунанда, инчунин қайд менамояд, ки ба Оинномаи корхонаи зикршуда ҳамчун санади меъёрии ҳуқуқӣ ягон мақомоти дахлдор ҳулосаи ҳуқуқӣ надода, он аз қайди давлатӣ нагузаштааст ва оқибати ҳуқуқӣ надорад.

Аммо, ба ин нигоҳ накарда, Вазорати нақлиёти Ҷумҳурии Тоҷикистон дар асоси бандҳои 2.4, 4.1 ва 4.4-и Оиннома, дигар санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ, аз ҷумла фармоиш аз 12 июли соли 2011, №75 «Оид ба тасдиқи «Дастурамал дар бораи тартиби баровардан, пур кардан, истифода ва коркарди роҳхатҳо», фармоиш аз 25 октябри соли 2011, №178 «Оид ба таъсис додани комиссияи доимоамалкунанда», фармоиш аз 25 ноябри соли 2011, №214 «Дар бораи тасдиқ намудани «Қоидаҳои гузаронидани озмун (тендер) оид ба тақсими хатсайрҳо байни интиқолдиҳандагон» ва фармоиш аз 13 марти соли 2012, №47 «Дар бораи тасдиқ намудани Нархномаи хизматрасониҳои нақлиётии КВД «Нақлиёти автомобилӣ ва хизматрасонии логистикӣ»-ро қабул намудааст, ки КВД онҳоро ба асоси гирифта, ҳуқуқҳои конституционии мурочиаткунанда ва дигар соҳибкоронро ба фаъолияти озоди соҳибкорӣ поймол менамояд.

Чунончи, тибқи банди 4 қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 13 майи соли 2003, №222 «Дар бораи тадбирҳои ташкили истеҳсоли ҳуҷҷатҳо ва варақаҳои баҳисобгириву

ҳисоботи қатъӣ»:

«Вазоратҳо, идораҳо, инчунин муассисаҳо, корхонаҳо ва ташкилотҳои тамоми шаклҳои моликияти Ҷумҳурии Тоҷикистон эҳтиёҷоти солонаи худро ба ҳуҷҷатҳоро варақаҳои баҳисобгириву ҳисоботи қатъӣ ба Корхонаи воҳиди давлатии Комплекси таъбу нашри «Шарқи озод»-и Дастгоҳи иҷроияи Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон то 1 октябри соли қаблӣ пешниҳод намоянд».

Аммо, банди 3 фармоиши Вазорати нақлиёти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 12 июли соли 2011, №75 «Оид ба тасдиқи «Дастурамал дар бораи тартиби баровардан, пур кардан, истифода ва коркарди роҳхатҳо» фаъолияти ҳамаи ассотсиатсияҳо, муассисаҳо, корхонаҳо ва ҷамъиятҳои нақлиёти автомобилӣ, новобаста аз шакли моликият ва тобеияти идоравиашонро маҳдуд намуда, онҳоро водор менамояд, ки роҳхатҳоро танҳо аз КВД дастрас намоянд, ки аз ин Ҷамъияти дорои масъулияти маҳдуди «Начот» ҳар моҳ ба маблағи муайян зарари моддӣ мебинад.

Прокуратураи генералӣ бинобар ғайриқонунии будани дастурамали зикршуда, нисбат ба он низ эътироз оварда, талаб намудааст, ки фармоиши Вазорати нақлиёти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 12 июли соли 2011, №75 «Оид ба тасдиқи «Дастурамал дар бораи тартиби баровардан, пур кардан, истифода ва коркарди роҳхатҳо» бекор карда шавад. Аммо КВД то ба имрӯз дар асоси ин дастурамали ғайриқонунии амал намуда, аз соҳибкорон маблағҳои зиёдеро маҷбуран ситонида истодааст.

Дар замимаи 6 ба «Қоидаҳои гузаронидани озмун (тендер) оид ба тақсими хатсайрҳо байни интиқолдиҳандагон» баҳогузори пешниҳодоти озмун (тендер) ба мавҷудияти базаи техникӣ ба ҷои 1-3 балл 20-30 балл муайян карда шудааст. Тибқи ин баҳогузори ба муассисаҳои нақлиётии соҳибкорони миёна бартарӣ дода шуда, ин ҳолат ҳамчун фишанг нисбат ба соҳибкорони хурд истифода гардида, фаъолияти онҳоро халалдор месозад.

Аз мактуби Вазорати адлияи Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 5 ноябри соли 2015, №2-2-158 бармеояд, ки Қоидаҳои гузаронидани озмун (тендер) оид ба тақсими хатсайрҳо байни интиқолдиҳандагон баробарии субъектҳои соҳибкориро барои иштирок дар озмун маҳдуд месозад.

Аз ҳулосаи Кумитаи давлатии сармоягузори ва идораи амволи давлатии Ҷумҳу-

рии Тоҷикистон аз 10 ноябри соли 2015, №4-2Е/3166 ва мактуби Хадамоти зиддиинҳисории назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 25 феввали соли 2016, №02-04.7/182 бармеояд, ки ба корхонаи давлатӣ додани вазифаҳои давлатии назоратӣ ё иҷозатномадиҳӣ манъ буда, КВД ҳуқуқи ташкилкунӣ ва раискунии озмуни (тендери) хатсайрхоро надорад.

Ҳамин тариқ, ба андешаи мурочиаткунанда сархатҳои чорум, чордахум ва ҳабдахуми банди 2.4, банди 4.1, сархатҳои якум, дуюм ва ҳафтуми банди 4.4 Оинномаи КВД кафолатҳои конститусионии Ҷамъияти дорои масъулияти маҳдуди «Наҷот»-ро ба фаъолияти озоди соҳибкорӣ, ки дар моддаи 12 Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи ҳимоя ва дастгирии давлатии соҳибкорӣ» пешбинӣ гардидааст, поймол ва маҳдуд менамояд.

Бо дарназардошти ҳолатҳои зикршуда, мурочиаткунанда аз Суди конститусионии Ҷумҳурии Тоҷикистон хоҳиш кардааст, ки дар асоси дархости ӯ мурофиаи судии конститусионӣ оғоз карда шуда, мувофиқати сархатҳои чорум, чордахум ва ҳабдахуми банди 2.4, банди 4.1, сархатҳои якум, дуюм ва ҳафтуми банди 4.4-и Оинномаи КВД, ки бо фармоиши Вазорати нақлиёти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 13 феввали соли 2013, №32 тасдиқ карда шудааст, ба моддаи 12 Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон муайян карда шавад.

Суди конститусионӣ дархости мазкур ва ҳуҷҷатҳои ба он замимашударо мавриди омӯзиш ва таҳлил қарор дода, қайд менамояд, ки дар низоми кафолатҳои давлатии эълондоштаи Конститутсия, кафолати фаъолияти озоди соҳибкорӣ мавқеи марказиро ишғол менамояд ва яке аз унсурҳои муҳими рушди муътадили соҳаи иқтисодию иҷтимоии кишвар ба шумор меравад.

Кафолати мазкур, агар аз як тараф ба рушду таҳким ва боло рафтани сатҳи иқтисодиёт тавассути фаъолият ва сахми соҳибкорӣ нигаронида шуда бошад, аз ҷониби дигар он ба қонеъ гардонидани талаботи аввалиндараҷаи моддию маънавии соҳибкор ва дар маҷмӯъ баланд рафтани сатҳи некӯаҳволии халқ раван гардидааст.

Машғул шудан ба фаъолияти соҳибкорӣ ҳамчун унсури асосии принципи конститусионии озодии иқтисодӣ, ифодаи озод будани соҳибкорӣ буда, яке аз ҳуқуқҳои асосӣ

ва муҳими иқтисодӣ, инчунин имконият ва василаи татбиқи ҳуқуқи иҷтимоии инсон ва шаҳрванд маҳсуб меёбад ва бо санадҳои байналмилалӣ эътирофнамудаи Тоҷикистон ва қонунгузори кишвар кафолат дода мешавад.

Ин кафолат аз шаклҳои гуногуни моликият асос ёфтани иқтисодиёти Ҷумҳурии Тоҷикистон, аз ҷумла моликияти хусусӣ, инчунин иҷтимоӣ эълон шудани давлат маншаъ мегирад, ки бе татбиқи амалии он бунёди ҷомеаи воқеан иҷтимоӣ ва иқтисоди бозоргонии дар муносибатҳои иқтисодӣ рақобатпазир ғайримебошад.

Санадҳои байналмилалӣ эътирофнамудаи Тоҷикистон, аз қабили Эълумияи умумии ҳуқуқи башар аз 10 декабри соли 1948, Паймони байналмилалӣ доир ба ҳуқуқи иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва фарҳангӣ аз 16 декабри соли 1966 ва Конвенсияи Иттиҳоди Давлатҳои Мустақил оид ба ҳуқуқ ва озодиҳои асосии инсон аз 26 майи соли 1995 давлатҳои иштирокчиро водор месозанд, ки бобати амалишавии ҳуқуқи озодиҳои муқаррарнамудаи ин санадҳои байналмилалӣ, аз ҷумла ҳуқуқҳои иқтисодию иҷтимоии ҳар кас, ки ҳуқуқ ба фаъолияти озоди соҳибкорӣ низ аз зумраи онҳо мебошад, тадбирҳои зарурӣ андешанд.

Вобаста ба ин, Суди конститусионии Ҷумҳурии Тоҷикистон бо таъя ба мавқеи ҳуқуқии худ, ки дар қарор аз 28 марти соли 2013 (дархости шаҳрванд Тураев М.М.) пешбинӣ гардидааст, зикр менамояд, ки дар қонунгузори Ҷумҳурии Тоҷикистон, алалхусус Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи ҳимоя ва дастгирии давлатии соҳибкорӣ» асосҳои ташкилию ҳуқуқӣ, шаклҳо ва принципҳои асосии ҳимоя ва дастгирии давлатии соҳибкорӣ, ҳавасмандгардонӣ танзими давлатии фаъолияти субъектҳои он ва қоидаҳои умумии ҳимояи фаъолияти соҳибкорӣ муқаррар гардидааст, ки мақсади он аз таъмини амалишавии қобилияту малакаи шахс барои пешбурди фаъолияти соҳибкорӣ иборат мебошад.

Дар Қонуни зикршуда доираи васеи ҳуқуқ ва уҳдадорӣҳои субъектҳои соҳибкорӣ муқаррар гардида, роҳҳои амалӣ намудани ҳимояи ҳуқуқ ва манфиатҳои қонунии онҳо тавассути содда намудани тартиби бақайдгирӣ, маҳдуд кардани санчиши фаъолияти субъекти соҳибкорӣ, шикоят овардан ба суд, ҳисоб

кардани собиқаи меҳнати соҳибкори инфиродӣ ва ғ. пешбинӣ шудаанд, ки онҳо барои ҳимоя, дастгирӣ ва рушди соҳибкорӣ нигаронида шудаанд.

Тибқи Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи ҳимоя ва дастгирии давлатии соҳибкорӣ» ҳимоя ва дастгирии давлатии соҳибкорӣ – фаъолияти мақомоти давлатӣ ва ҳимояи субъекти соҳибкорӣ – ҳимояи ҳуқуқи манфиатҳои қонунии субъекти соҳибкорӣ буда, онҳо дар заминаи принципҳои конститусионии кафолати ҳимояи ҳуқуқ ва таъмини фаъолияти озоди субъекти соҳибкорӣ, баробарҳуқуқии ҳамаи субъектҳои соҳибкорӣ ва афзалияти рушди соҳибкории хурд ва миёна ба амал бароварда мешавад.

Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 28 июли соли 2006, №198 «Дар бораи рақобат ва маҳдудкунии фаъолияти инҳисорӣ дар бозорҳои мол» низ дар ҳифзи манфиатҳои субъектҳои хоҷагидорӣ, аз ҷумла ҳимоя ва дастгирии давлатии соҳибкорӣ ва субъекти соҳибкорӣ тавассути фароҳам овардани шароити ягонаи иқтисодӣ ва пешгирӣ кардани рақобати бевиднона нақши арзанда дорад.

Кодекси граждани Ҷумҳурии Тоҷикистон (қисми якум) аз 30 июни соли 1999, №802 баробарии иштирокчиёни муносибатҳои граждани, аз ҷумла фаъолияти соҳибкориро кафолат дода, соҳибкориро ҳамчун фаъолияти мустақили ба таваккали худ амалишавандаи шахсони ба чунин сифат бо тартиби муқарраркардаи қонун ба қайд гирифташудае маънидод мекунад, ки барои мунтазам ба даст даровардани фоида аз истифодаи молу мулк, фурӯши мол, иҷрои кор ё расонидани хизмат равона карда шудааст.

Қонунҳои зикршуда ба Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон асос ёфта, аз дигар санадҳои меъёрии ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон, инчунин санадҳои ҳуқуқии байналмилалие, ки Тоҷикистон онҳоро эътироф намудааст, иборат мебошанд.

Аз ин рӯ, муқаррароти онҳо ба тамоми мақомоти давлатӣ чиҳати таъмини фаъолияти озоди иқтисодӣ, соҳибкорӣ, баробарҳуқуқӣ, ҳамчунин ҳимояву дастгирии давлатии соҳибкорӣ ва ҳифзи ҳуқуқи манфиатҳои субъекти фаъолияти соҳибкорӣ ҳатмӣ буда, ба мазмуни моддаҳои 10, 12 ва 14 Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон мувофиқ мебошанд.

Аз ҷумла, қисми 2 моддаи 10 Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон муқаррар менамояд, ки «Давлат ва ҳамаи мақомоти он, шахсони мансабдор, шаҳрвандон ва иттиҳодияҳои онҳо вазифадоранд Конститутсия ва қонунҳои ҷумҳуриро риоя ва иҷро намоянд».

Тибқи моддаи 12 Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон «Давлат фаъолияти озоди иқтисодӣ, соҳибкорӣ, баробарҳуқуқӣ ва ҳифзи ҳуқуқии ҳамаи шаклҳои моликият, аз ҷумла моликияти хусусиро кафолат медиҳад».

Дар моддаи 14 Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон бошад, муқаррар шудааст, ки «Ҳуқуқ ва озодии инсон ва шаҳрванд бевосита амалӣ мешаванд. Онҳо мақсад, мазмун ва татбиқи қонунҳо, фаъолияти ҳокимияти қонунгузор, иҷроия, мақомоти маҳаллии ҳокимияти давлатӣ ва худидоракуниро муайян мекунанд ва ба воситаи ҳокимияти судӣ таъмин мегарданд».

Суди конституционӣ бо дарназардошти ҳолатҳои зикршуда, масъалаи мавриди баҳс қарордодаи мурочиаткунандаро дида баромада, қайд менамояд, ки дар сарҳатҳои чорум, чордахум ва ҳабдахуми банди 2.4 Оинномаи КВД:

– «омода ва пешниҳоди ҳисоботи омории кори нақлиёти автомобилӣ ва хизматрасонии нақлиётно логистикӣ дар қаламрави Ҷумҳурии Тоҷикистон, новобаста аз шакли моликият ва тобеъияти идоравиашон»;

– «тибқи тартиби муқарраргардида таъмини корхонаю ташкилотҳо ва ҷамъияту муассисаҳои нақлиёти автомобилӣ, бо шумораи зарурии шаклҳои тасдиқгардидаи варақаҳои роҳхату борхат ва коркарди ин ҳуҷжатҳо»;

– «тибқи тартиби муқарраршуда ташкил ва гузаронидани озмун, (тендер), вобаста намудани хатсайрҳои мусофирбарӣ ва аз нав ҷобачогузори онҳо»;

банди 4.1:

– «Корхона ҳамчун мақомоти ваколатдор муносибатҳои худро бо шахсони воқеӣ ва ҳуқуқӣ сарфи назар аз шакли моликият дар ҳамаи соҳаҳои фаъолияти хизматрасонии нақлиёти автомобилӣ дар асоси шартнома, созишнома ва қарордодҳои ихтиёрӣ ба роҳ мемонад»;

сарҳатҳои якум, дуум ва ҳафтуми банди 4.4:

– «аз шахсони ҳуқуқӣ ва воқеӣ, ки ба намудҳои гуногуни фаъолият дар соҳаи нақ-

лиёти автомобилӣ ва хизматрасониҳои логистикӣ машғул мебошанд, маълумотҳои заруриро талаб намояд»;

– «саривақт аз корхонаю ташкилотҳо, ширкатҳои нақлиётӣ дастрас намудани маълумотномаҳои ҳисоботӣ оид ба фаъолияти бору мусофирбариро дигар намудҳои хизматрасониҳои нақлиётӣю логистикӣ ва пешниҳод намудани онҳо ба мақомотҳои дахлдор»;

– «тибқи тартиби муқарраргардида, бо мақсади пайдо намудани ҳуқуқ оид ба хизматрасонӣ дар хатсайрҳои мусофирбарӣ байни интиқолдихандагон гузаронидани озмун (тендер)-ро ташкил менамояд» меъёрҳои пешбинӣ гардидаанд, ки онҳо ба моҳият, табиат, фаъолият ва мақсади ҳуқуқии корхонаи воҳиди давлатӣ мувофиқ нестанд, ҳамчунин дар қонунгузорию Қумҳурии Тоҷикистон аз тарафи корхонаи воҳиди давлатӣ амалӣ намудани чунин ваколатҳо мавриди танзим қарор нагирифтааст.

Чунончи, тибқи қисми 1 моддаи 125 Кодекси гражданию Қумҳурии Тоҷикистон (қисми якум) ва қисми якуми моддаи 1 Қонуни Қумҳурии Тоҷикистон аз 28 феввали соли 2004, № 10 «Дар бораи корхонаҳои давлатӣ» – корхонаи воҳиди давлатӣ – ташкилоти тичоратӣ буда, мақсади асосии он ба даст овардани фоида мебошад.

Аз ҷониби дигар, тибқи моддаи 3 Қонуни зикршуда – корхонаҳои воҳиди давлатӣ бо ҳуқуқи пешбурди хоҷагидорӣ ташкил карда мешаванд ва пешбурди хоҷагидорӣ ҳуқуқи маҳдуди молии корхонаест, ки аз давлат амволро гирифта, дорои ҳуқуқи соҳибӣ, истифода ва ихтиёрдорӣ кардани амволи гирифташуда мебошанд.

Тибқи муқаррароти Кодекси гражданию, корхонаи воҳиди давлатӣ ҳамчун шахси ҳуқуқӣ субъекти муносибатҳои ҳуқуқи гражданию маҳсуб ёфта, фаъолияти худро дар баробари дигар санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ, инчунин дар доираи муқаррароти Кодекси гражданию ба роҳ мемонад.

Кодекси гражданию дар моддаи 1 пешбинӣ мекунад, ки қонунҳои гражданию вазъи ҳуқуқии иштирокчиёни аҳдҳои гражданию муайян намуда, уҳдадорҳои шартномавӣ ва уҳдадорҳои дигар, инчунин муносибатҳои дигари молу мулкиро, ки ба баробарӣ, мухторияти хоҳишу ирода ва мустақилияти молу мулкӣю иштирокчиёнашон асос ёфтааст, танзим менамояд.

Кодекси гражданию баробарӣ ва мустақилияти субъектҳои гражданию яке аз принсипҳои асосии ҳуқуқи гражданию эътироф намуда, ба амалишавии онҳо кафолати қонунӣ бахшидааст ва пешбинӣ мекунад, ки шахрвандон ва шахсони ҳуқуқӣ ҳангоми амалӣ намудани ҳуқуқҳои ба онҳо тааллуқдошта бояд оқилона, одилона ва боинсофона талаботи дар қонунгузорӣ дарҷёфтаре риоя намоянд.

Вобаста ба ин, субъектҳои муносибатҳои гражданию, аз ҷумла фаъолияти соҳибкорӣ новобаста аз шакли ташкилию ҳуқуқӣ ва моликият, ҳамчунин самти фаъолият, аз ҳуқуқи уҳдадорҳои баробар бархӯрдор буда, тахти идора ва тобеияти ҳамдигар қарор додани онҳо ё худ аз ҷониби онҳо доштани афзалият нисбат ба ҳамдигар истисно карда мешавад.

Дар моддаи 9 Қонуни Қумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи корхонаҳои давлатӣ» муқаррар гардидааст, ки муассис ё мақоми ваколатдор соҳа ва мақсадҳои фаъолияти корхонаҳои давлатиро муайян карда, онҳоро дар оинномаи корхона бо дарназардошти талаботи қонуни зикршуда ва дигар санадҳои қонунгузорӣ пешбинӣ менамояд ва аз тарафи муассис ё мақоми ваколатдор ба корхонаи давлатӣ додани вазифаҳои давлатии назоратӣ ё иҷозатдиҳӣ манъ мебошад.

Қонунгузорӣ ҳамчунин самтҳои асосии фаъолияти корхонаҳои давлатиро муайян кардааст, ки онҳо аз ҳалли вазифаҳои иҷтимоию иқтисодӣ, ки талаботи ҷомеа ва давлатро муайян мекунанд, иборат мебошанд.

Вобаста ба ин, самтҳои асосии фаъолият ва вазифаҳои дар назди корхонаҳои воҳиди давлатӣ истода дар моддаи 20 Қонуни Қумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи корхонаҳои давлатӣ» пешбинӣ гардидаанд, ки онҳо асосан аз истехсол ва таҳвили маҳсулот барои эҳтиёҷоти давлат, тайёр кардан ва фурӯхтани доруворӣ, воситаҳои табобатӣ, таҷҳизот ва асбобҳои тиббӣ, анҷом додани фаъолияти хоҷагидорӣ дар соҳаи таъмини қувваи барқ, об, гармӣ ва газ, расонидани хизмат тавассути нақлиёти роҳи оҳан ва истифодаи умумӣ, интиқоли ҳавоии бор ва мусофирон, расонидани хизмати алоқа, дигар намуди хизматрасонӣ ва анҷоми фаъолияти истехсолию хоҷагидорӣ иборат буда, дар онҳо функсия ва вазифаҳои ба мақоми ваколатдори давлатӣ хос (идорақунӣ, назоратӣ, танзимқунӣ ва иҷозатдиҳӣ) пешбинӣ нагардидааст.

Суди конституционӣ қайд менамояд, ки сархатҳои чорум, чордахум ва ҳабдахуми банди 2.4, банди 4.1, сархатҳои якум, дуюм ва ҳафтуми банди 4.4-и Оинномаи КВД меъёрҳои муқарраркунанда, танзимкунанда, ҳамоҳангкунандаи тартиби фаъолият мебошанд, ки онҳо бояд аз ҷониби мақоми ваколатдори давлатӣ амалӣ карда шаванд.

КВД дар асоси моликияти давлатии ба ӯ вобастакардашуда бояд бо иҷрои қор ва хизматрасониҳои васеи соҳаи бору мусофиркашонӣ машғул шуда, тавассути рақобати озод ва баробар бо дигар субъектҳои хоҷагидори самти бору мусофиркашонӣ барои ба даст овардани ғоида ва рушду нумӯи минбаъдаи қорхона кӯшиш намояд. Вогузор намудани ваколатҳои ба мақомоти давлатӣ ҳос, аз қабилӣ назорат, танзим ва иҷозатдиҳӣ ба КВД боиси рақобати бевичдонона, бартарӣ ва нобаробарӣ миёни субъектҳои хоҷагидорӣ мегардад. Зеро, тибқи Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи рақобат ва маҳдудкунии фаъолияти инҳисорӣ дар бозорҳои мол», ҳама гуна амали субъектҳои хоҷагидор, ки барои ба даст овардани афзалият дар фаъолияти соҳибкорӣ равона шудааст ва ҳилофи қонунгузорию Ҷумҳурии Тоҷикистон мебошад ва метавонанд ба дигар субъектҳои хоҷагидорӣ – рақибон зарар расонад ё расонидааст ё обрӯи қорҳои онҳоро паст мегардонад, рақобати бевичдонона маънидод карда мешавад.

Маврид ба зикр аст, ки давлат ба фаъолияти озоди соҳибкорӣ, ҳамчун воситаи муҳими рушду таҳкими иқтисодии кишвар, мусоидат ба вазъи иқтисодӣ ва некӯаҳволии халқ, ташкили ҷойҳои қорӣ бо музди меҳнати мувофиқ, афзун гардонидани истеҳсолот ва баамалбарории намудҳои гуногуни қору хизматрасонӣ муносибат дошта, тавассути санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ маҳдуд қардан ва ҳалалдор сохтани фаъолияти қонунии субъектҳои ҳуқуқро, ки ба рушди иқтисодӣ мусоидат қарда, ҷузъи муҳими рушди муносибатҳои иқтисодӣ бозоргонӣ маҳсуб меёбад, қатъиян манъ қардааст.

Ҷунончи, тибқи қисми якуми моддаи 6 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи рақобат ва маҳдудкунии фаъолияти инҳисорӣ дар бозори мол»:

«Ба мақомоти ҳокимияти давлатӣ, мақомоти иҷроияи маҳаллии ҳокимияти давлатӣ ва мақомоти худидорақунии шаҳрак ва деҳот

қабул намудани санад ё ба анҷом расонидани амалҳои, ки мустақилияти субъектҳои хоҷагидорро маҳдуд месозанд, шароити таъъин ё баръакс, имконияти мусоидро барои фаъолияти субъектҳои хоҷагидори алоҳида фароҳам меоранд, агар ин санад ва амалиёт боиси роҳ надодан, бартариф намудан ва маҳдудшавии рақобат, ҳалалдор намудани манфиатҳои субъектҳои хоҷагидор ё шаҳрвандон гарданд, манъ аст».

Меъёрҳои моддаи 6 Қонуни зикршуда тамоми он амалҳо, аз ҷумла якҷоя қардани вазифаҳои мақомоти ҳокимияти давлатӣ ва субъектҳои хоҷагидор, инчунин ба зиммаи субъектҳои хоҷагидор вогузоштани вазифа ва ҳуқуқҳои мақомоти назорати давлатӣ, ки ба маҳдудкунии рақобат дар фаъолияти соҳибкорӣ оварда мерасонанд, иҷозат намендиҳанд.

Аз ин рӯ, қабули санади меъёрии ҳуқуқӣ ва дар он пешбинӣ намудани тартиб, шароит ва ҳолатҳо, инчунин ваколатҳои ба қонунгузорӣ номутобиқ, ки онҳо метавонанд монетаи рушди фаъолияти озоди иқтисодӣ ва умуман хоҷагидорӣ гарданд, инчунин мустақилияти субъектҳои хоҷагидорро маҳдуд ва ҳалалдор созанд, барои субъектҳои алоҳидаи хоҷагидорӣ бартарӣ ва шароити мусоид фароҳам оранд, ҳамчунин ба маҳдуд гаштани рақобат бурда расонанд, роҳ дода намешавад.

Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи ҳимоя ва дастгирии давлатии соҳибкорӣ», ки тартиби ташкили фаъолияти соҳибкориро муайян мекунад, дар баробари ҳуқуқ, инчунин уҳдадорҳои муайянеро низ ба зиммаи соҳибкорон вогузор намудааст, ки чунин тартиби масъалагузорӣ на маҳдуд қардани фаъолияти озоди соҳибкорӣ, балки инъикоси манфиати ҳам соҳибкор ва ҳам тартиботи ҳуқуқӣ дар давлат ба шумор меравад.

Ҷунончи, аз тарафи соҳибкор қорҳои қардани қонунгузорӣ, ҳуқуқ ва манфиатҳои ба қонун ҳифзшавандаи шахсони воқеӣ ва ҳуқуқӣ; таъмин намудани мутобиқати моли истеҳсолшуда (қору хизматрасонии анҷомдода) ба талаботи қонунгузорӣ; бастанӣ шартномаи меҳнатӣ бо шаҳрвандоне, ки онҳоро ба сифати қорғари қорӣ ба қор мегирад ва ҳамчунин бо талаби коллективи меҳнатӣ бастанӣ шартномаи коллективӣ; дар асоси меъёрҳои муқарраргардида таъмини ҳифзи меҳнат, беҳатарии экологӣ, санитарии эпидемиологӣ ва техникаи беҳатарӣ; сари вақт

ва пурра пардохт намудани андозҳо ва дигар пардохтҳои ҳатмӣ ба бучети давлатӣ ва ғ., уҳдадорихое мебошанд, ки аз принципҳои қонуният ва шаффофияти фаъолияти субъектҳои соҳибкорӣ, ки қонунгузор муайян кардааст, бармеоянд.

Моддаи 11 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи ҳимоя ва дастгирии давлатии соҳибкорӣ» ҳимоя ва дастгирии давлатии соҳибкориро аз ҷониби тамоми мақомоти давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон кафолат дода, дар шакли ҳуқуқӣ, ташкилӣ, молумулкӣ, молиявӣ, иттилоотӣ ва дигар шаклҳо амалӣ шудани онро муайян менамояд.

Дар низоми дастгирии давлатии соҳибкорӣ назорати давлатӣ дар шакли бақайдгирии соҳибкорӣ, андозбандӣ, иҷозатномадихӣ ва иҷозатдихӣ, санҷиши фаъолияти субъектҳои соҳибкорӣ, бақайдгирии молу мулк, ҳисоботдихӣ, танзими зиддиинҳисорӣ, мораторияи санҷиши фаъолияти субъектҳои соҳибкорӣ ва дигарҳо мавқеи муҳим доранд. Аз ҳама муҳимаш назорат, иҷозатдихӣ, танзимкунӣ, манъкунӣ ва маҳдудкунии фаъолияти соҳибкорӣ тибқи қонун ва дар доираи қонун, инчунин на аз тарафи корхонаи воҳиди давлатӣ, балки аз ҷониби мақомоти дахлдори ваколатдори давлатӣ ба амал бароварда мешавад.

Вазорати нақлиёти Ҷумҳурии Тоҷикистон низ тибқи сархати нухуми банди 5 Низомномаи Вазорати нақлиёти Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки бо қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 6 майи соли 2011, №250 тасдиқ шудааст, ваколатдор аст, ки ҷиҳати «гузаронидани чорабиниҳои зиддимонополӣ дар соҳаи нақлиёт ва рушди рақобати озод дар бозори хизматрасониҳои нақлиётӣ тадбирҳои зарурӣ андешад».

Оинномаи нақлиёти автомобилҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки бо қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 30 декабри соли 2009, №696 тасдиқ гардида, асосҳои иқтисодӣ, ҳуқуқӣ ва ташкилии фаъолияти нақлиёти автомобилҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон ва нақши онро дар соҳаҳои иқтисодию иҷтимоӣ муайян мекунад, яке аз вазифаҳои асосии танзими давлатии фаъолияти нақлиёти автомобилӣ ва хизматрасонии автомобилро ҳимояи ҳуқуқ ва манфиатҳои қонунии шахсони ҳуқуқӣ новобаста аз шакли моликият маънидод намуда, фароҳам овардани шароити муътадил барои

инкишофи рақобатро аз усулҳои муҳими назорат ва танзими давлатии бозори хизматрасониҳои нақлиётӣ эътироф мекунад.

Суди конституционии Ҷумҳурии Тоҷикистон нисбат ба ваколати Вазорати нақлиёт дар хусуси вогузор намудани баъзе аз ваколатҳои худ ба зиммаи ташкилотҳои нақлиёти зертобеъ, ки аз сархати панҷуми банди 6 Низомномаи Вазорати нақлиёти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 6 майи соли 2011, №250 бармеояд, қайд менамояд, ки вогузор намудани ваколат ба ташкилотҳои нақлиёти зертобеи худ бояд пурра ва дар асоси талаботи қонунгузори амалкунанда сурат гирад. Яъне, ба КВД вогузор намудани ваколати муайян бояд бо талаботи Кодекси граждании Ҷумҳурии Тоҷикистон, қонунҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи корхонаҳои давлатӣ» ва «Дар бораи рақобат ва маҳдудкунии фаъолияти инҳисорӣ дар бозори мол» ва дигар санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ ба роҳ монда шавад.

Ҳамин тариқ, тавассути Оиннома ба КВД вогузор намудани ваколатҳои идоракунии ба қонунгузори амалкунанда номувофиқ, инчунин татбиқи ин ваколатҳо боиси маҳдуд кардани фаъолияти озоди соҳибкорӣ, додани бартарӣ ба субъекти алоҳидаи хоҷагидорӣ ва ба миён омадани рақобати бевичдонона гардида, кафолати фаъолияти соҳибкории пешбининамудаи моддаи 12 Конституцияи Ҷумҳурии Тоҷикистон нисбат ба Ҷамъияти дорои масъулияти маҳдуди «Наҷот» халалдор карда шудааст.

Бинобар ин, Суди конституционии Ҷумҳурии Тоҷикистон сархатҳои чорум, чордахум ва ҳабдахуми банди 2.4, банди 4.1, сархатҳои якум, дуум ва ҳафтуми банди 4.4-и Оинномаи Корхонаи воҳиди давлатии «Нақлиёти автомобилӣ ва хизматрасонии логистикӣ»-ро ба моддаи 12 Конституцияи Ҷумҳурии Тоҷикистон номувофиқ арзёбӣ мекунад.

Ҳамзамон, Суди конституционӣ дархости иловагии Вазорати нақлиётро дар хусуси бори дигар мавқуф гузоштани баррасии парвандаи мазкур, бинобар надоштани асосҳои ҳуқуқӣ бе қаноат менамояд.

Бо дарназардошти ҳолатҳои зикршуда ва бо дастрасии моддаи 89 Конституцияи Ҷумҳурии Тоҷикистон, моддаҳои 6, 11, 34, 38, 40, 49, 55, 56, 58, 60 ва 61 Қонуни конституционии Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бо-

раи Суди конститутиони Ҷумҳурии Тоҷикистон», Суди конститутиони Ҷумҳурии Тоҷикистон,

қ а р о р қ а р д:

1. Сархатҳои чорум, чордахум ва ҳабдахуми банди 2.4, банди 4.1, сархатҳои якум, дуюм ва ҳафтуми банди 4.4-и Оинномаи Корхонаи воҳиди давлатии «Нақлиёти автомобилӣ ва хизматрасонию логистикӣ», ки бо фармоиши Вазорати нақлиёти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз

13 феввали соли 2013, №32 тасдиқ карда шудааст, ба моддаи 12 Конститутисияи Ҷумҳурии Тоҷикистон» мувофиқ намебошанд.

2. Қарор қатъӣ буда, аз рӯи он шикоят овардан мумкин нест ва аз рӯзи қабулаш қувваи қонунӣ пайдо мекунад.

3. Қарори мазкур дар Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, рӯзномаҳои «Ҷумҳурият», «Садои Мардум», «Народная газета» ва Ахбори Суди конститутиони Ҷумҳурии Тоҷикистон нашр карда шавад

Раиси

Суди конститутиони
Ҷумҳурии Тоҷикистон

Маҳмудзода М.А.

Судя-котиби

Суди конститутиони
Ҷумҳурии Тоҷикистон

Ҳошимзода Д.Д.

ПОСТАНОВЛЕНИЕ

Конституционного суда Республики Таджикистан

по делу о ходатайстве генерального директора Общества с ограниченной ответственностью «Наджот» города Исфары Исомадиновой Н. «Об определении соответствия четвертого, четырнадцатого и семнадцатого абзацев пункта 2.4, пункта 4.1, первого, второго и седьмого абзацев пункта 4.4 Устава Государственного унитарного предприятия «Автомобильный транспорт и логистическое обслуживание», утвержденного распоряжением Министерства транспорта Республики Таджикистан от 13 февраля 2013 года, № 32 статье 12 Конституции Республики Таджикистан»

г. Душанбе

26 сентября 2016 года

Конституционный суд Республики Таджикистан в составе председательствующего - Председателя Конституционного суда Махмудзода М.А., заместителя Председателя Каримзода К.М., судьи-секретаря Хошимзода Д.Д., судей: Абдуллозода Л.И., Гулзор М.М. и Зоирзода Ш.Ю.,

с участием: секретаря судебного заседания Мусулмонова С.,

сторон:

1. Исомадиновой Наджотхон – генерального директора Общества с ограниченной ответственностью «Наджот» города Исфары – стороны, по ходатайству которой возбуждено конституционное судопроизводство, и её полномочного представителя – Носирджонова Набиджона;

2. Ёровой Зулфии Махмаднабиевны – заместителя министра транспорта Республики Таджикистан, Саидзода Курбона – начальника Управления наземного транспорта и Хафизова Зафара – заведующего правовым сектором Министерства транспорта Республики Таджикистана – представителей стороны, в отношении нормативного правового акта, утвержденного которой возбуждено конституционное судопроизводство.

Приглашенных:

1. Рахими Фархода – представителя Маджлиси милли Маджлиси Оли Республики Таджикистан в Конституционном суде Республики Таджикистан;

2. Азимзода Толибхона Ситамуроода – представителя Маджлиси намояндагон Мад-

жлиси Оли Республики Таджикистан в Конституционном суде Республики Таджикистан;

3. Шоназарова Содика Ашуровича – представителя Президента Республики Таджикистан в Конституционном суде Республики Таджикистан;

4. Шохиёна Мухаммадсаида Алимардона – заместителя Председателя Высшего экономического суда Республики Таджикистан;

5. Осимзода Мадиброима – заместителя Генерального прокурора Республики Таджикистан;

6. Низоми Максуда – начальника Главного управления по законодательству Министерства юстиции Республики Таджикистан;

7. Холикзода Абдухолика – начальника Управления поддержки предпринимательства Государственного комитета по инвестициям и управлению государственным имуществом Республики Таджикистан;

8. Хайрзода Давлатбека Зайнидина – заместителя директора Агентства по государственному финансовому контролю и борьбе с коррупцией Республики Таджикистан;

9. Одиназода Назара Санга – первого заместителя начальника Антимонопольной службы при Правительстве Республики Таджикистан;

10. Халифаева Азама Кенджаевича – первого заместителя начальника Государственной службы по надзору и регулированию в сфере транспорта Министерства транспорта Республики Таджикистан;

11. Хизирова Курбонали Кодировича – директора Государственного унитарного предприятия «Автомобильный транспорт и логистическое обслуживание» Министерства транспорта Республики Таджикистан;

12. Ахмедова Султонмурода – заместителя директора Государственного унитарного предприятия «Автомобильный транспорт и логистическое обслуживание» Министерства транспорта Республики Таджикистан,

на основании статьи 89 Конституции Республики Таджикистан, статей 34 и 40 конституционного Закона Республики Таджикистан «О Конституционном суде Республики Таджикистан», рассмотрев в открытом судебном заседании дело по ходатайству генерального директора Общества с ограниченной ответственностью «Наджот» города Исфары Исомадиновой Н. «Об определении соответствия четвертого, четырнадцатого и семнадцатого абзацев пункта 2.4, пункта 4.1, первого, второго и седьмого абзацев пункта 4.4 Устава Государственного унитарного предприятия «Автомобильный транспорт и логистическое обслуживание», утвержденного распоряжением Министерства транспорта Республики Таджикистан от 13 февраля 2013 года, № 32 статье 12 Конституции Республики Таджикистан», заслушав доклад судьи Конституционного суда Хошимзода Д.Д., объяснения и заключения сторон, выступления приглашенных, исследовав представленные материалы и другие поступившие документы,

о п р е д е л и л:

Генеральный директор Общества с ограниченной ответственностью «Наджот» города Исфары Исомадинова Н., обратившись с ходатайством в Конституционный суд Республики Таджикистан, отмечает, что она 7 января 2003 года образовала Общество с ограниченной ответственностью «Наджот», и по настоящее время занимается предпринимательской деятельностью.

Однако с образованием Государственного унитарного предприятия «Автомобильный транспорт и логистическое обслуживание» (далее – ГУП), то есть с 2011 года, нарушаются и ограничиваются её конституционные гарантии, а также и других предпринимателей, на предпринимательскую деятельность, предусмотренные в статье 12 Конституции

Республики Таджикистан, так как, Министерство транспорта Республики Таджикистан распоряжением от 22 июня 2011 года, № 61 утвердив Устав ГУП, в нем возложило на указанное предприятие ряд регулятивных, контрольных и лицензионных функций. Несмотря на то, что часть 2 статьи 9 Закона Республики Таджикистан от 28 февраля 2004 года, № 10 «О государственных предприятиях» предусматривает, что: «Не допускается передача учредителем или уполномоченным органом государственным предприятиям государственных контрольных или лицензионных функций».

Генеральная прокуратура Республики Таджикистан 21 ноября 2011 года в отношении выявленных нарушений закона, то есть предоставления ГУП контрольных и лицензионных функций, принесла протест, и потребовала отменить распоряжение Министерства транспорта Республики Таджикистан от 22 июня 2011 года, № 61 в связи с его незаконностью.

Распоряжением Министерства транспорта Республики Таджикистан от 13 февраля 2013 года, № 32 указанное распоряжение было отменено, и утвержден новый Устав ГУП, в котором также сохранились контрольные и лицензионные функции.

В частности, в соответствии с четвертым, четырнадцатым и семнадцатым абзацами пункта 2.4, пунктом 4.1, первым, вторым и седьмым абзацами пункта 4.4 Устава ГУП от 13 февраля 2013 года указанному предприятию предоставлен ряд функций, а именно:

- подготовка и представление статистического отчета о деятельности автомобильного транспорта, а также транспортного и логистического обслуживания;
- обеспечение путёвочным листом и накладной, а также обработка этих документов;
- организация и проведение конкурса (тендер);
- прикрепление маршрутов по перевозке пассажиров и их перерасстановка;
- требование статистических сведений и других отчётов;
- координация совместной деятельности обществ по перевозке пассажиров;
- проведение мониторинга тарифов услуг.

С предоставлением таких функций коммерческая организация преобразовалась в

уполномоченный государственный орган, и ограничены функции государственной службы по контролю и регулированию в сфере транспорта, которая, в свою очередь, должна была выполнять указанные функции.

Таким образом, обратившаяся отмечает, что ГУП предусмотрело в своём уставе почти двадцать видов задач Министерства транспорта Республики Таджикистан, и пользуясь ими, вопреки статье 22 Закона Республики Таджикистан от 26 июля 2014 года, № 1107 «О государственной защите и поддержке предпринимательства» обязывает частные предприятия и общества, перевозящие пассажиров, заключать с ним договор о сотрудничестве.

Статья 22 указанного Закона, определяя гарантии от вмешательства в деятельность субъектов предпринимательства, устанавливает, что:

«1. Вмешательство, незаконные действия (бездействие) должностных лиц государственных органов, местных исполнительных органов государственной власти, государственных надзорных и проверяющих органов, а также правоохранительных органов, органов самоуправления посёлков и сёл в хозяйственную деятельность субъектов предпринимательства запрещается.

2. Правовые ограничения субъекта предпринимательства при участии в государственной закупке товаров (работ, услуг) не допускаются».

Обратившаяся также отмечает, что на устав указанного предприятия как нормативный правовой акт со стороны соответствующего органа не дано правовое заключение, также он не проходил государственной регистрации и не имеет правового последствия.

Однако, несмотря на это, Министерство транспорта Республики Таджикистан на основании пунктов 2.4, 4.1 и 44 Устава приняло другие нормативные правовые акты, в частности распоряжение от 12 июля 2011 года, № 75 «Об утверждении «Инструкции по порядку выпуска, заполнения, пользования и обработки путевочных листов», распоряжение от 25 октября 2011 года, № 178 «Об образовании постоянно действующей комиссии», распоряжение от 25 ноября 2011 года, № 214 «Об утверждении «Правил проведения конкурса (тендер) по распределению маршрутов между перевозчиками» и распоряжение от 13 марта

2012 года, № 47 «Об утверждении Тарифа транспортных услуг ГУП «Автомобильный транспорт и логистическое обслуживание», взяв которые за основу, ГУП нарушает конституционные права обратившейся и других предпринимателей на свободу предпринимательской деятельности.

Так, в соответствии с пунктом 4 постановления Правительства Республики Таджикистан от 13 мая 2003 года, № 222 «О мерах по организации производства документов и бланков учёта и строгой отчётности»: «Министерства, ведомства, а также учреждения, предприятия, и организации всех форм собственности Республики Таджикистан до 1 октября предыдущего года должны представить свою годовую потребность на документы и бланки учёта и строгой отчётности Государственное унитарное предприятие Издательско-полиграфический комплекс «Шарки озод» Исполнительного аппарата Президента Республики Таджикистан».

Однако пункт 3 распоряжения Министерства транспорта Республики Таджикистан от 12 июля 2011 года, № 75 «Об утверждении «Инструкции по порядку выпуска, заполнения, пользования и обработки путевочных листов», ограничивая деятельность всех ассоциаций, учреждений, предприятий и автомобильных транспортных обществ независимо от форм собственности и управленческой подведомственности, обязывает их приобретать путевочные листы из ГУП, в результате чего Общество с ограниченной ответственностью «Наджот» ежемесячно несёт материальный ущерб в определенной денежной сумме.

Генеральная прокуратура в связи с несоответствием закону указанной инструкции, принесла протест, и потребовала аннулировать распоряжение Министерства транспорта Республики Таджикистан от 12 июля 2011 года, № 75 «Об утверждении «Инструкции по порядку выпуска, заполнения, пользования и обработки путевочных листов». Однако ГУП по сей день, действуя на основании данной незаконной инструкции, с предпринимателей принудительно взимает большие денежные средства.

В приложении 6 «Правил проведения конкурса (тендер) по распределению маршрутов между перевозчиками» оценка предложений конкурса (тендер) на существование технической базы вместо 1-3 баллов установлено 20-

30 баллов. В соответствии с данной оценкой предоставляется преимущество транспортным учреждениям средних предпринимателей, и это обстоятельство используется как мера воздействия на малых предпринимателей и препятствует их деятельности.

Из письма Министерства юстиции Республики Таджикистан от 5 ноября 2015 года, № 2-2-158 исходит, что Правила проведения конкурса (тендер) по распределению маршрутов между перевозчиками ограничивают равенство субъектов предпринимательства на участие в конкурсе.

Из заключения Государственного комитета по инвестициям и управления государственным имуществом Республики Таджикистан от 10 ноября 2015 года, № 4-2Е/3166 и письма Антимонопольной службы при Правительстве Республики Таджикистан от 25 февраля 2016 года, № 02-04.7/182 исходит, что предоставление государственному предприятию контрольных и лицензионных государственных функций запрещается, и ГУП не вправе организовывать и председательствовать на конкурсе (тендер) маршрутов.

Таким образом, по мнению обратившейся, четвертый, четырнадцатый и семнадцатый абзацы пункта 2.4, пункт 4.1, первый, второй и седьмой абзацы пункта 4.4 Устава ГУП нарушают и ограничивают конституционные гарантии Общества с ограниченной ответственностью «Наджот» на свободу предпринимательской деятельности, предусмотренные статьёй 12 Конституции Республики Таджикистан и Законом Республики Таджикистан «О государственной защите и поддержке предпринимательства».

С учетом вышеизложенных обстоятельств, обратившаяся просит Конституционный суд Республики Таджикистан на основании её ходатайства возбудить конституционное судопроизводство и определить соответствие четвертого, четырнадцатого и семнадцатого абзацев пункта 2.4, пункта 4.1, первого, второго и седьмого абзацев пункта 4.4 Устава ГУП, утвержденного распоряжением Министерства транспорта Республики Таджикистан от 13 февраля 2013 года, № 32 статье 12 Конституции Республики Таджикистан.

Конституционный суд, изучив и проанализировав данное ходатайство и приложенные к нему материалы, отмечает, что в сис-

теме государственных гарантий, правозащитных Конституцией, гарантия на свободу предпринимательской деятельности занимает центральное место и является одним из важнейших элементов стабильного развития экономической и социальной сферы страны.

Это гарантия если с одной стороны, направлена на развитие и укрепление, а также повышение экономического уровня посредством предпринимательской деятельности и её вклада, с другой стороны, направлена на удовлетворение первостепенных материальных и моральных потребностей предпринимателя и в целом – на повышение уровня благополучия народа.

Занятие предпринимательской деятельностью как важнейший элемент конституционного принципа экономической свободы является выражением свободы предпринимательства, и относится к основным и важнейшим экономическим правам, а также возможностью и способом реализации социальных прав человека и гражданина. Оно гарантируется международными актами, признанными Таджикистаном, и законодательством страны.

Данная гарантия исходит из различных форм собственности, которые составляют основу экономики Таджикистана, в том числе частной собственности, а также провозглашения государства социальным, без практического осуществления которого невозможно построение действительно социального общества и рыночной экономики, конкурентоспособной в экономических отношениях.

Международные акты, признанные Таджикистаном, в частности Всеобщая декларация прав человека от 10 декабря 1948 года, Международный пакт об экономических, социальных и культурных правах от 16 декабря 1966 года и Конвенция Содружества Независимых Государств о правах и основных свободах человека от 26 мая 1995 года, обязывают государства-участников предпринять необходимые меры для реализации прав и свобод, предусмотренных этими международными актами, в том числе экономических прав, в число которых также входит и право на свободу предпринимательской деятельности.

В связи с чем Конституционный суд Республики Таджикистан, опираясь на свою правовую позицию, предусмотренную в по-

становлении от 28 марта 2013 года (ходатайство гражданина Тураева М.М.), отмечает, что в законодательстве Республики Таджикистан, в частности в Законе Республики Таджикистан «О государственной защите и поддержке предпринимательства» устанавливаются организационные правовые основы, формы и основные принципы защиты и государственной поддержки предпринимательства, поощрения и государственного регулирования деятельности его субъектов, и общие правила защиты предпринимательской деятельности, целью которых является обеспечение реализации способностей и навыков человека для осуществления предпринимательской деятельности.

В указанном Законе устанавливается широкий круг прав и обязанностей субъектов предпринимательства, пути реализации защиты их законных прав и интересов посредством упрощения порядка регистрации, ограничения проверок субъектов предпринимательской деятельности, обращения в суд, исчисления трудового стажа индивидуального предпринимателя и т.д., которые направлены на защиту, поддержку и развитие предпринимательства.

Согласно Закону Республики Таджикистан «О государственной защите и поддержке предпринимательства» государственная защита и поддержка предпринимательства – деятельность государственных органов, защита субъекта предпринимательства – защита прав и законных интересов субъектов предпринимательства, которые осуществляются на основе конституционных принципов гарантии защиты прав и обеспечения свободной деятельности субъекта предпринимательства, равноправия всех субъектов предпринимательства и преимущества развития малого и среднего предпринимательства.

Закон Республики Таджикистан от 28 июля 2006 года, № 198 «О конкуренции и ограничении монополистической деятельности на товарных рынках» также имеет важное значение в защите интересов хозяйствующих субъектов, в том числе государственной защиты и поддержки предпринимательства и субъекта предпринимательства посредством создания единых экономических условий и предотвращения недобросовестной конкуренции.

Гражданский кодекс Республики Таджикистан (часть первая) от 30 июня 1999 года,

№ 802, гарантируя равноправие участников гражданских отношений, в том числе и предпринимательской деятельности, определяет предпринимательство в качестве самостоятельной, осуществляемой на свой риск деятельности, направленной на систематическое получение прибыли от использования имущества, продажи товаров, выполнения работ или оказания услуг лицами, зарегистрированными в этом качестве в установленном законом порядке.

Указанные законы основываются на Конституции, и состоят из других нормативных правовых актов Республики Таджикистан, а также международных правовых актов, признанных Таджикистаном. Исходя из этого, их положения об обеспечении свободной экономической деятельности, предпринимательства, равноправия, государственной защиты и поддержки предпринимательства, а также защиты прав и интересов субъектов предпринимательской деятельности, являются обязательными для всех государственных органов и соответствуют содержанию статей 10, 12 и 14 Конституции Республики Таджикистан.

В частности часть 2 статьи 10 Конституции Республики Таджикистан устанавливает: «Государство и все его органы, должностные лица, граждане и их объединения обязаны соблюдать и исполнять Конституцию и законы республики».

В соответствии со статьёй 12 Конституции Республики Таджикистан «Государство гарантирует свободу экономической и предпринимательской деятельности, равноправие и правовую защиту всех форм собственности, в том числе частной».

В статье 14 Конституции Республики Таджикистан предусматривается, что: «Права и свободы человека и гражданина осуществляются непосредственно. Они определяют цели, содержание и применение законов, деятельность законодательной, исполнительной власти, и местных органов государственной власти и самоуправления и обеспечиваются судебной властью».

Конституционный суд, с учетом указанных обстоятельств, рассмотрев вопрос, оспариваемый обратившейся, отмечает, что в четвертом, четырнадцатом и семнадцатом абзацах пункта 2.4 Устава ГУП:

– «подготовка и представление статистического отчета о деятельности автомобиль-

ного транспорта, а также транспортного и логистического обслуживания на территории Республики Таджикистан;

– «в установленном порядке обеспечения предприятий, организаций и автомобильных транспортных обществ и учреждений путёвочным листом и накладной, а также обработка этих документов»;

– «в установленном порядке организация и проведение конкурса (тендер), прикрепление маршрутов по перевозке пассажиров и перерас-становка их»;

в пункте 4.1:

– «Предприятие, как полномочный орган, устанавливает свои отношения с физическими и юридическими лицами независимо от форм собственности во всех сферах деятельности по транспортному обслуживанию на основе добровольных договоров, соглашений и контрактов»;

в первом, втором и седьмом абзацах пункта 4.4:

– «требование с юридических и физических лиц, занимающихся различными видами деятельности в сфере автомобильного транспорта и логистического обслуживания, необходимых сведений»;

– «своевременно с предприятий, организаций, транспортных компаний получение статистических сведений о доставке грузов, перевозке пассажиров и других видах транспортного логистического обслуживания и представления их соответствующим органам»;

– «в установленном порядке, с целью получения права на обслуживание в маршрутах по перевозке пассажиров, организует проведение конкурса (тендер) между перевозчиками», предусмотрены нормы, которые не соответствуют сущности, природе, деятельности и правовой цели государственного унитарного предприятия. Также в законодательстве Республики Таджикистане урегулирован вопрос, касающийся осуществления государственным унитарным предприятием таких функций.

Так, в соответствии с частью 1 статьи 125 Гражданского кодекса Республики Таджикистан (часть первая) и частью первой статьи 1 Закона Республики Таджикистан от 28 февраля 2004 года, № 10 «О государственных предприятиях», государственное предприятие - коммерческая организация, основной целью которой является извлечение прибыли.

С другой стороны, согласно статье 3 указанного Закона –государственные предприятия образуются с правом хозяйственного ведения, а хозяйственное ведение является ограниченным вещным правом предприятия, получившего имущество от государства, как собственника, и осуществляющего право владения, пользования и распоряжения полученным имуществом.

В соответствии с положением Гражданского кодекса государственное унитарное предприятие, как юридическое лицо, является субъектом гражданских правоотношений, и, наряду с другими нормативными правовыми актами, осуществляет свою деятельность также в рамках Гражданского кодекса.

Гражданский кодекс, в статье 1 предусматривает, что гражданское законодательство определяет правовое положение участников гражданского оборота, и регулирует договорные и иные обязательства, а также другие имущественные отношения, основанные на равенстве, автономии воли и имущественной самостоятельности их участников.

Гражданский кодекс признает равенство и самостоятельность субъектов гражданских правоотношений одним из основных принципов гражданского права, и предусматривая законные гарантии для их осуществления, устанавливает, что граждане и юридические лица должны при осуществлении принадлежащих им прав разумно, справедливо и добросовестно соблюдать содержащиеся в законодательстве требования.

В связи с чем субъекты гражданских правоотношений, в том числе предпринимательской деятельности, независимо от их организационно-правовой формы, а также собственности, пользуются равными правами и обязанностями, и ставить их под управление и подчинение друг другу или же иметь сторонним преимущество в отношении друг друга исключается.

В статье 9 Закона Республики Таджикистан «О государственных предприятиях» предусматривается, что учредитель или уполномоченный орган определяет предмет и виды деятельности государственного предприятия, и с учетом требований указанного Закона и иных законодательных актов, отражает их в уставе предприятия, а также устанавливается, что не допускается передача учредителем или уполномоченным органом

государственным предприятиям государственных контрольных или лицензионных функций.

Законодательство также определило основные направления деятельности государственного предприятия, которые состоят из решения социальных экономических задач, определяющих требования общества и государства.

В связи с чем основные направления деятельности и функции, стоящие перед государственными унитарными предприятиями, предусмотрены в статье 20 Закона Республики Таджикистан «О государственных предприятиях», которые в основном состоят из производства и транспортировки продукции для нужд государства, изготовления и реализации медикаментов, лекарственных средств и лечебных препаратов, медицинского оборудования и инструментария, осуществления хозяйственной деятельности в области снабжения электроэнергией, водой, теплом и газом, оказания услуг железнодорожным и общественным транспортом, авиационными грузовыми и пассажирскими перевозками, оказания услуг связи и других видов услуг, а также осуществления производственно – хозяйственной деятельности, в которых не предусмотрены функции и обязанности, присущие уполномоченным государственным органам (управленческие, контрольные, регулятивные и лицензионные).

Конституционный суд отмечает, что четвертый, четырнадцатый и семнадцатый абзацы пункта 2.4, пункт 4.1, первый, второй и седьмой абзацы пункта 4.4 Устава ГУП являются устанавливающими, регуливающими и координирующими порядок деятельности, которая должна осуществляться уполномоченным государственным органом.

ГУП на основании государственной собственности, закрепленной за ним, должно заниматься выполнением работ и оказанием широкого спектра услуг в сфере перевозки грузов и пассажиров, и посредством свободной и равной конкуренции с другими хозяйствующими субъектами сферы перевозки грузов и пассажиров стремиться к получению прибыли, а также дальнейшему развитию и процветанию предприятия.

Возложение функций государственных органов, в частности регулятивных, контрольных и лицензионных, на ГУП станет

основанием недобросовестной конкуренции, предпочтения и неравенства между хозяйствующими субъектами, так как согласно Закону Республики Таджикистан «О конкуренции и ограничении монополистической деятельности на товарных рынках» любые действия, направленные на приобретение преимущества в предпринимательской деятельности, действия хозяйствующих субъектов, которые противоречат законодательству Республики Таджикистан и могут причинить или причинили убытки другим хозяйствующим субъектам – конкурентам, либо нанесли или способны нанести ущерб их деловой репутации, разъясняются как недобросовестная конкуренция.

Следует отметить, что государство относится к свободной предпринимательской деятельности, как к важному способу развития и укрепления экономики страны, содействия социальному положению и благосостоянию народа, создания рабочих мест с соответствующей зарплатой, увеличения производства и осуществления различных видов работ и услуг, и посредством нормативных правовых актов ограничение и препятствование законной деятельности субъектов права, способствующих развитию экономики и являющихся важной частью развития рыночных экономических отношений строго запрещает.

Так, например, согласно части первой статьи 6 Закона Республики Таджикистан «О конкуренции и ограничении монополистической деятельности на товарных рынках»:

«Органам государственной власти, местным исполнительным органам государственной власти и органам самоуправления поселка и села запрещается принимать акты или совершать действия, которые ограничивают самостоятельность хозяйствующих субъектов, создают дискриминирующие или, напротив, благоприятствующие условия для деятельности отдельных хозяйствующих субъектов, если такие акты или действия имеют либо могут иметь своим результатом недопущение, устранение и ограничение конкуренции, ущемление интересов хозяйствующих субъектов или граждан».

Нормы статьи 6 указанного Закона запрещают все действия, в том числе объединение функций органов государственной власти и хозяйствующих субъектов, а также возложение на хозяйствующих субъектов функций и

прав государственных контрольных органов, которые могут привести к ограничению конкуренции в предпринимательской деятельности.

В связи с чем принятие нормативного правового акта, и предусмотренные в нем условия, а также функции, не соответствующих законодательству, которые могут стать препятствием развитию свободной экономической деятельности, и в целом хозяйствования, а также ограничением и нарушением самостоятельности хозяйствующих субъектов, создающих преимущества и благоприятные условия отдельным хозяйствующим субъектам, а также могут привести к ограничению конкуренции, не допускаются.

Закон Республики Таджикистан «О государственной защите и поддержке предпринимательства», определяющий порядок организации предпринимательской деятельности, наряду с правами также возлагает на предпринимателей определенные обязанности, и данный порядок постановки вопроса является не ограничением свободной предпринимательской деятельности, а выражением интересов предпринимателя и правопорядка в государстве.

Так, например, соблюдение предпринимателем законодательства, права и интересы физических и юридических лиц, охраняемые законом; обеспечение соответствия производимого товара (выполненных работ, оказанных услуг) требованиям законодательства, заключение трудового договора (контракта) с гражданами, принимаемыми на работу по найму, а также коллективного договора по требованию трудового коллектива; принимать меры по обеспечению охраны труда, экологической, санитарной, эпидемиологической безопасности и техники безопасности на основании установленных норм; оплачивать налоги и другие обязательные платежи в государственный бюджет своевременно и в полном объеме и т.д., являются обязанностями, вытекающими из принципов законности и прозрачности деятельности субъектов предпринимательства, определяемых законодательством.

Статья 11 Закона Республики Таджикистан «О государственной защите и поддержке предпринимательства», гарантируя государственную защиту и поддержку предприни-

мательства всеми органами государственной власти Республики Таджикистан, определяет её осуществление в правовой, организационной, имущественной, финансовой, информационной и других формах.

В системе государственной поддержки предпринимательства государственный контроль в форме регистрации предпринимательства, налогообложение, лицензирование и дача разрешения, проверка деятельности субъектов предпринимательства, регистрация имущества, отчетность, антимонопольное регулирование, мораторий на проверку деятельности субъектов предпринимательства и т.д. занимают важное место. Важнее всего то, что контроль, разрешение, регулирование, запрещение и ограничение предпринимательской деятельности осуществляются на основании закона и в рамках закона не со стороны государственного унитарного предприятия, а со стороны соответствующего уполномоченного государственного органа.

Министерство транспорта Республики Таджикистан также в соответствии с пунктом 5 Положения Министерства транспорта Республики Таджикистан, утвержденного постановлением Правительства Республики Таджикистан от 6 мая 2011 года, № 250, уполномочено для «проведения антимонопольных мероприятий в сфере транспорта и развития свободной конкуренции на рынке транспортных услуг предпринять необходимые меры».

Устав автомобильного транспорта Республики Таджикистан, утвержденный постановлением Правительства Республики Таджикистан от 30 декабря 2009 года, № 696, которое определяет экономические, правовые и организационные основы деятельности автомобильного транспорта Республики Таджикистан и его роль в экономической и социальной сферах, одной из основных функций государственного регулирования деятельности автомобильного транспорта и автомобильного обслуживания признаёт защиту прав и законных интересов юридических лиц независимо от форм собственности, и создание благоприятных условий для развития конкуренции признаёт важным способом государственного контроля и регулирования рынка транспортных услуг.

Конституционный суд Республики Таджикистан в отношении функций Министер-

ства транспорта, исходящих из пункта 6 Положения Министерства транспорта Республики Таджикистан от 6 мая 2011 года, № 250, относительно возложения некоторых из своих функций на свои подведомственные транспортные организации, отмечает, что возложение функций на свои подведомственные транспортные организации должно осуществляться полностью на основании требований действующего законодательства. То есть возложение на ГУП определенных функций должно осуществляться в соответствии с требованиями Гражданского кодекса Республики Таджикистан, законов Республики Таджикистан «О государственных предприятиях», «О конкуренции и ограничении монополистической деятельности на товарных рынках» и других нормативных правовых актов.

Таким образом, посредством Устава возложение на ГУП управленческих функций, не соответствующих действующему законодательству, а также осуществления этих функций стало основанием ограничения свободы предпринимательской деятельности, предоставления преимущества отдельным хозяйствующим субъектам и возникновения недобросовестной конкуренции, нарушением гарантий предпринимательской деятельности, предусмотренных статьёй 12 Конституции Республики Таджикистан, в отношении Общества с ограниченной ответственностью «Наджот».

Исходя из этого, Конституционный суд Республики Таджикистан признаёт четвертый, четырнадцатый и семнадцатый абзацы пункта 2.4, пункт 4.1, первый, второй и седьмой абзацы пункта 4.4 Устава Государственного унитарного предприятия «Автомобиль-

ный транспорт и логистическое обслуживание» не соответствующими статье 12 Конституции Республики Таджикистан.

Одновременно Конституционный суд оставляет без удовлетворения дополнительное ходатайство Министерства транспорта о повторном отложении рассмотрения настоящего дела в связи с отсутствием правовых оснований.

На основании вышеизложенного и в соответствии со статьёй 89 Конституции Республики Таджикистан, статьями 6, 11, 34, 38, 40, 49, 55, 56, 58, 60 и 61 конституционного Закона Республики Таджикистан «О Конституционном суде Республики Таджикистан» Конституционный суд Республики Таджикистан,

постановляет:

1. Четвертый, четырнадцатый и семнадцатый абзацы пункта 2.4, пункт 4.1, первый, второй и седьмой абзацы пункта 4.4 Устава Государственного унитарного предприятия «Автомобильный транспорт и логистическое обслуживание», утвержденного распоряжением Министерства транспорта Республики Таджикистан от 13 февраля 2013 года, № 32 не соответствуют статье 12 Конституции Республики Таджикистан.

2. Постановление окончательное, обжалованию не подлежит, вступает в силу со дня его принятия.

3. Настоящее постановление подлежит опубликованию в «Ахбори Маджлиси Оли Республики Таджикистан», в газетах «Джумхурият», «Садои мардум», «Народная газета» и в Вестнике Конституционного суда Республики Таджикистан.

**Председатель
Конституционного суда
Республики Таджикистан**

Махмудзода М.А.

**Судья-секретарь
Конституционного суда
Республики Таджикистан**

Хошимзода Д.Д.

ҲАМКОРИҶОИ МАРКАЗИ МИЛЛИИ ҚОНУНГУЗОРИИ НАЗДИ ПРЕЗИДЕНТИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН БО ҶАМЪИЯТИ ОЛМОНИИ ҲАМКОРИҶОИ ТЕХНИКӢ GIZ ОЛМОН

Санаи 14-уми феврالی соли 2017 вохӯрии директори Марказ д.и.х., проф. Раҳимзода М.З. бо гурӯҳи намояндагони Ҷамъияти олмони ҳамкориҳои техникӣ доир гардид. Дар вохӯрӣ чаноби Йорг Пуделька, директори минтақавии барномаҳои GIZ Олмон, Виктор Кесслер, роҳбари Барномаи «Мусоидат ба давлатдории ҳуқуқӣ дар кишварҳои Осиёи Марказӣ» GIZ Олмон дар Тоҷикистон, Лотар Ян – мутахассиси пешбар оид ба лоиҳакашии GIZ Олмон, Тильман Шнайдер-эксперти мустақили Вазорати федеролии ҳамкориҳои иқтисодӣ ва рушди Олмон, Алимардонов А. – ҷамоҳангсози миллии Барномаи «Мусоидат ба давлатдории ҳуқуқӣ дар кишварҳои Осиёи Марказӣ» GIZ Олмон дар Тоҷикистон, инчунин муовини якуми директор – Баҳриддинзода С.Э., муовини директор Саидзода И. ва сардори шӯбаи ҳуқуқи байналмилалӣ Марказ-Маҳмадшоев Ф.А. иштирок намуданд.

Мақсад аз баргузориҳои вохӯрӣ натиҷагирӣ аз ҳамкориҳои Марказ бо «Мусоидат ба давлатдории ҳуқуқӣ дар кишварҳои Осиёи Марказӣ» GIZ Олмон дар Тоҷикистон ва муайян намудани дурнамои ҳамкориҳо буд. Дар оғози вохӯрӣ директори Марказ д.и.х., проф. Раҳимзода М.З. ба меҳмонон оиди фаъолияти шӯбаҳои Марказ, вазифаҳо, дастовардҳои Марказ маълумоти мухтасар пешниҳод намуд. Қайд гардид, ки аз лаҳзаи таъсис то имрӯз дар Марказ тағйиротҳо ба вуҷуд омада, як шӯбаи нав шӯбаи иттилоотӣ ҳуқуқӣ ва мураттабсозӣ, баҳши таҳлили таъсири танзимнамоӣ таъсис дода шуданд.

Директори Марказ д.и.х., проф. Раҳимзода М.З. қайд намуданд, ки баҳусус таъсири танзимнамоӣ, ки дар таҷрибаи бештар аз 25 кишвари дунё ба назар мерасад дар шароити имрӯзаи Тоҷикистон метавонад барои тақмили қонунгузориҳои миллии шароити мусоид фароҳам оварад. Зеро дар замони муосир натавон маъсалаи қабули санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ балки натиҷаҳои таъбиқи онҳо, омилҳои қабул ва танзими ҳуқуқи устувори ҳаёти иҷтимоӣ, иқтисодӣ ва фарҳангии ҷомеа аҳамияти муҳим дорад.

Роҳбари Барномаи «Мусоидат ба давлатдории ҳуқуқӣ дар кишварҳои Осиёи Марказӣ» GIZ, Олмон дар Тоҷикистон, чаноби Виктор Кесслер дар навбати худ аз сатҳи ҳамкорӣ бо Марказ изҳори қаноатмандӣ намуда, ба вазъи ҳуқуқи муассиса, тартиби гузаронидани ташхисҳои санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ, иштирок дар таҳияи санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ ва таъминоти иттилоотӣ таваҷҷуҳ зоҳир намуд.

Ба меҳмонон иттилоъ дода шуд, ки Маркази миллии қонунгузори назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳамчун муассисаи илмӣ-тадқиқотӣ дар назди мақомоти олии ҳокимияти давлатӣ – Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон таъсис ёфта, асосан ташхиси санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ, санадҳои ҳуқуқии байналмилалӣ ва тафсири илмии кодексҳо, қонунҳоро анҷом медиҳад. Барои пешбурди фаъолияти Марказ

сомонаи иттилоотӣ фаъол гардида, маҷаллаи «Қонунгузорӣ» дар давоми ҳар семоҳа як маротиба ба нашр расонида мешавад. Дар маҷаллаи мақолаҳои илмӣ, таҳлилҳои муқоисавӣ, тафсири илмии қонунҳо ва дигар маводҳои соҳаи қонунгузорӣ ба нашр расонида мешаванд.

Дар рафти кори мизи мудаввар Директори Марказ д.и.х., проф. Раҳимзода М.З. барои ҳамкориҳои судманд ва натиҷабахш ба намоёндагони GIZ Олмон изҳори миннатдорӣ ва сипос намуд. Тарафҳо оид ба самтҳои минбаъдаи ҳамкорӣ, дурнамо, мавзӯҳои тадқиқотӣ изҳори назар намуданд. Дар ин робита қайд гардид, ки ҷонибҳо метавонанд дар оянда вообаста ба масъалаҳои таҳлили муқоисавии қонунгузорӣ, қонунгузориҳои расмиёти маъмурий, кафолат ва гарав дар муносибатҳои ҳуқуқи граждани, васеъ намудани истифодабарандагони сомонаи Марказ ва таъминоти иттилоотии ҳуқуқӣ ва истехсолоти иҷроия ҳамкорӣ намоянд.

**Маҳмадшоев Ф.А.,
сардори шӯъбаи ҳуқуқи
байналмилалӣ Маркази
миллии қонунгузори назди
Президенти Ҷумҳурии
Тоҷикистон**

ҲИСОБОТ ДАР БОРАИ НАТИҶАИ ФАЪОЛИЯТИ МАРКАЗИ МИЛЛИИ ҚОНУНГУЗОРИИ НАЗДИ ПРЕЗИДЕНТИ ҶУМҲУРИИ ТОЧИКИСТОН ДАР СОЛИ 2016 ВА ВАЗИФАҶО БАРОИ СОЛИ 2017

Сатҳу сифати қонунгузори кишвар аз фаъолияти самараноки субъектҳои ҳуқуқэҷодкунӣ оид ба таҳия, қабул, интишор ва бекор намудани санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ вобастагии зич дорад. Аз ин ҷо тадқиқи ҷараён ва моҳияти ҳуқуқэҷодкунӣ дар механизми танзими ҳуқуқии кишварамон аҳмияти муҳими амалию назариявӣ касб мекунад.

Бо баробари қабули Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон 6 ноябри соли 1994, ки дурнамои сиёсати ҳуқуқӣ, иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва фарҳангии кишварро муайян намуд, ҷараёни ҳуқуқэҷодкунӣ устувор гардида, тағйиру иловаҳои 26 сентябри соли 1999 ба Конститутсия ворид кардашуда, ҷараёни қабули қонунҳоро аз ҷониби Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон муайян намуд.

Марҳилаи ҳозираи рушди фаъолияти ҳуқуқэҷодкунӣ аз мо талаб менамояд, ки асосҳои илмӣ фаъолияти ҳуқуқэҷодкунӣ ро ривож дода, зарурияти танзими ҳуқуқии муносибатҳои ҷамъиятӣ ва оқибати санади меъёрии ҳуқуқии қабулкардашударо ба назар гирем.

Маркази миллии қонунгузорӣ гуфтаҳои зикргардида сармашқи кори худ қарор дода, дар асоси Низомномаи худ, дастуру супоришҳои Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Пешвои миллат, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ва Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон фаъолиятро ба роҳ монда, бо мақсади амалисозии вазифаҳои худ дар давраи ҳисоботӣ қорҳои зеринро ба анҷом расонид.

Маркази ҷиҳати баланд бардоштани сифати санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ ва дар ҳамин замина баргараф намудани муҳолифати байни санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ ва мукамалсозии онҳо ба 153 (соли 2015, 100 лоиҳа) лоиҳаи қонунҳо, созишномаҳои байналмиллалӣ, дигар санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ ҳуҷҷатҳои ҳуқуқӣ дод, ки дар маҷмӯъ зиёда аз 800 (соли 2015, 500 тақлиф) тақлифҳоро дарбар мегирад.

Аз ҷумла, ба лоиҳаи қонунҳои конституционии Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи судҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон”, “Дар бораи мақомоти прокуратураи Ҷумҳурии Тоҷики-

стон”, “Дар бораи шахрвандии Ҷумҳурии Тоҷикистон”, “Дар бораи мақомоти маҳаллии ҳокимияти давлатӣ”, “Дар бораи интихоботи Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон”, “Дар бораи таъминоти иҷтимоӣ, хизматрасонӣ ва муҳофизати Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон” ва “Дар бораи Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон”.

Лоиҳаи қонунҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон дар бораи ворид намудани иловаҳо ба Кодекси мурофиавии ҷиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон”, “Кодекси ҷиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон”, Кодекси ҳуқуқвайронкунии маъмурии Ҷумҳурии Тоҷикистон”, “Кодекси мурофиавии ҳуқуқвайронкунии маъмурии Ҷумҳурии Тоҷикистон”, “Кодекси граждании Ҷумҳурии Тоҷикистон (қисми 1)”, “Кодекси граждании Ҷумҳурии Тоҷикистон (қисми 2)”, “Кодекси мурофиавии граждании Ҷумҳурии Тоҷикистон”, “Кодекси мурофиавии иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон”, “Кодекси оилаи Ҷумҳурии Тоҷикистон”, “Кодекси мурофиавии ҷиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон” (ду лоиҳа), “Кодекси мурофиавии иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон” ва “Кодекси оилаи Ҷумҳурии Тоҷикистон”.

Лоиҳаи қонунҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи маводи доруворӣ ва фаъолияти фармасевтӣ”, “Дар бораи таҳсилоти калонсолон”, “Дар бораи гавари молу мулкӣ манқул” (ду лоиҳа), “Дар бораи иҷораи молиявӣ (лизинг)”, “Дар бораи муфлисшавӣ”, “Дар бораи истехсолоти иҷро”, “Дар бораи сиёсати давлатӣ дар соҳаи саноат”, “Дар бораи фаъолияти ноширӣ ва полиграфӣ”, “Дар бораи иҷозатномадиҳӣ ба баъзе намудҳои фаъолият”, “Дар бораи танзими давлатии ҳосилхезгардонии заминҳои таъиноти кишоварзӣ”, “Дар бораи хусусигардонии моликияти давлатӣ”, “Дар бораи рузҳои ид”, “Дар бораи муҳоҷирати меҳнатӣ”, “Дар бораи муҳоҷират”, “Дар бораи дурнамоҳои давлатӣ, консепсияҳо, стратегияҳо ва барномаҳои инкишофи иҷтимоию иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон”, “Дар бораи матбуоти даврӣ ва дигар воситаҳои ахбори омма”, “Дар бораи санадҳои

меъёрии ҳуқуқӣ”, “Дар бораи назорати соди-рот”, “Дар бораи мақомоти худидоракунии шаҳрак ва деҳот”, “Дар бораи кумакҳои ун-вонии иҷтимоӣ”, “Дар бораи таҳсилоти миё-ни касбӣ”, “Дар бораи хусусигардонии моли-кияти давлатӣ”, “Дар бораи хизматрасонии давлатӣ”, “Дар бораи ипотека”, “Дар бораи хариди давлатии мол, кор ва хизматрасонӣ”, “Дар бораи электроэнергетика”, “Дар бораи санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ” (ду лоиҳа), “Дар бораи низоми иҷозатномадиҳӣ”, “Дар бораи мубориза бар зидди коррупсия” (ду лоиҳа), “Дар бораи мукофотҳои давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон”, “Дар бораи Агентии назорати давлатии молиявӣ ва мубориза бо коррупси-яи Ҷумҳурии Тоҷикистон” (ду лоиҳа), “Дар бораи муқовимат ба терроризм”, “Дар бо-раи муқовимат ба экстремизм”, “Дар бораи кадастри амволи ғайриманкул”, “Дар бораи бақайдгирии ҳуқуқ ба амволи ғайриманкул”, “Дар бораи ғанигардонии орди гандумӣ”, “Дар бораи муассисаҳои автономӣ”, “Дар бораи муомилот бо партовҳои радиоак-тивӣ”, “Дар бораи танзими давлатии истех-сол ва муомилоти баъзе намудҳои маҳсуло-ти нафт”, “Дар бораи беҳатарии сейсмикӣ”, “Дар бораи санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ”, “Дар бораи моликияти давлатӣ”, “Дар бораи мин-тақаҳои озоди иқтисодӣ”, “Дар бораи беҳа-тарии маҳсулоти хӯрокворӣ”, “Дар бораи сарватҳои зеризаминӣ”, “Дар бораи таъмини нафақаи хизматчиёни ҳарбӣ”; “Дар бораи бучети давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон ба-рои соли 2016”, “Дар бораи дурнамоҳои руш-ди иҷтимоию иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикис-тон”, “Дар бораи тамғаҳои молӣ ва тамғаҳои хизматрасонӣ”, “Дар бораи ишораҳои чуғро-фӣ”, “Дар бораи ихтирооти маҳфӣ”, “Дар бораи ҳифзи ҳуқуқи топологияҳои микрос-хемаҳои интегралӣ”, “Дар бораи ихтироъ”, “Дар бораи намунаҳои саноатӣ” ва “Дар бо-раи туризми дохилӣ”.

Ҷамчунин, лоиҳаҳои фармонҳои Пре-зиденти Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи ислоҳоти низоми иҷозатдиҳӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон”, “Дар бораи тартиби савган-дёдкунии аъзои Ҳукумат”, “Дар бораи Стра-тегияи муқовимат ба коррупсия дар Ҷумҳу-рии Тоҷикистон барои солҳои 2013-2020”, қарорҳои Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон дар бораи ворид намудани иловаҳо ба “Қаро-ри Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи Низомномаи Шӯрои ҷамъиятӣ оид ба

мусоидати ҷомеаи шаҳрвандӣ дар таъмини тартиботи ҷамъиятӣ дар назди мақомоти ми-литсияи Вазорати корҳои дохилии Ҷумҳурии Тоҷикистон”, “Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 30 декабри соли 2015, №770”, “Оид ба ворид намудани иловаҳо ба баъзе қарорҳои Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон”, “Дар бораи таъсис додани Кумитаи ҳамоҳан-гсоз оид ба содагардонии расмиёти савдо”, “Дар бораи Нақшаи миллии муқовимат ба савдои одамон дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2016-2018”, “Дар бораи таъми-ни нафақаи хизматчиёни ҳарбӣ”, “Дар бораи бучети давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои соли 2016”, “Дар бораи таъсис ва маблағгу-зории Интернет-портالي иттилооти ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон” “Дар бораи тасдиқи Талаботи ягона барои сомонаҳои расмии ва-зорату идораҳо, мақомоти иҷроияи маҳаллии ҳокимияти давлатӣ ва мақомоти худидораку-нии шаҳрак ва деҳот дар шабакаи Интернет”, “Дар бораи тартиби гирифтани ёрии иҷти-моии шахсони паноҳҷӯянда ва аъзои оилаи онҳо”, “Дар бораи ворид намудани тағйирот ба Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 5 июли соли 2014, №462”, “Дар бораи во-рид намудани тағйирот ба Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон 31 январи соли 2015, №38”, “Дар бораи ворид намудани тағйирот ба Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 30 декабри соли 1998, №528”, “Дар бораи ворид намудани тағйирот ба Қарори Ҳуку-мати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 31 декабри соли 2002, №521”, “Дар бораи ворид намуда-ни тағйирот ба Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 30 декабри соли 2011, №668”, “Дар бораи ворид намудани тағйирот ба Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 31 октябри соли 2008, №531”, “Дар бораи во-рид намудани тағйирот ба Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 3 майи соли 2014, №303”, “Дар бораи ворид намудани тағйи-рот ба Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷики-стон аз 21 октябри соли 2014, №661”, “Дар бораи ворид намудани тағйирот ба Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 12 апрели соли 1999, №154”, “Дар бораи Концепсияи миллии рушди забони давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2017-2026”, “Дар бораи ворид намудани тағйирот ба Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 4 марти соли 2014, №169”, “Дар бораи ворид намудани тағйирот ба Қарори Ҳукумати Ҷумҳу-

рии Тоҷикистон аз 3 июли соли 2014, №429”, “Дар бораи ворид намудани тағйирот ба Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 1 апрели соли 2008, №173”, “Дар бораи ворид намудани тағйирот ба Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 3 апрели соли 2012, №159”, “Дар бораи ворид намудани тағйирот ба Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 2 июли соли 2008, №307”, “Дар бораи ворид намудани тағйирот ба Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 6 сентябри соли 2014, №592”, “Дар бораи ворид намудани тағйирот ба Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 30 декабри соли 2010, №702”, “Дар бораи ворид намудани тағйирот ба Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 21 октябри соли 2014, №661” ва ғайраҳо.

Дар баробари ин, Марказ ба Барномаи ҳамкориҳои техникӣ байни Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Агентии байналмилалӣ нерӯи атомӣ (АБНА), ба тавсияҳо оид ба тақмили таъмини қонунгузорӣ дар соҳаи муқовимат ба терроризми технологӣ дар давлатҳои иштирокчиҳои СААД, ба бандҳои алоҳидаи Нақшаи миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон оид ба татбиқи тавсияҳои давлатҳои аъзои Шӯрои Созмони Миллалӣ Муттаҳид (СММ) оид ба ҳуқуқи инсон вобаста ба Шарҳи Универсалии Даврии Ҷумҳурии Тоҷикистон оид ба ҳуқуқи инсон барои солҳои 2013-2015, аз 31 марти соли 2016, №5-5-355, ба масъалаҳо, ки дар Номаи Виллиям Пис, Ҳамоҳангсози Этилифи дастгирии фаъолияти Суди байналмилалӣ чиноятӣ аз 15 апрели соли 2016, №32/10-111143 инъикос шудаанд, Созишномаи ҳамкорӣ дар соҳаи муқовимат бо қонунгардонии (расмиқунонии) даромадҳои бо роҳи чиноят бадастомада ва маблағгузориҳои терроризм байни Бонки миллии Тоҷикистон ва Вазорати молияи Ҷумҳурии Қазоқистон аз 24 июни соли 2016, №34487 (29-7), Созишномаи қарзи имтиёзноки харидорӣ байни Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Бонки содиротии Хитой, Оид ба татбиқи матрисаи чораҳои сиёсат байни Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Бонки Осиёи рушд, “Барномаи маҷмӯии паст кардани шугли ба қайд гирифтанишуда (ғайрирасмӣ) дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2015-2017”, лоиҳаи Нақшаи чорабинӣ доир ба мутобиқ намудани қонунгузориҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон ба Созишномаи Умумиҷаҳонии Савдо (СУС) аз 24.10.2016, №9/35/31, лоиҳаи Созишномаи

байни Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Ҳукумати Ҷумҳурии Федеративии Германия оид ба ҳамкорӣ дар соҳаи мубориза бар зидди чинояткорӣ пешниҳоду хулосаҳо дод.

Дар давраи ҳисоботӣ Суди Олӣ ва Суди Олии иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон лоиҳаҳои қарори Пленуми Суди Олии Ҷумҳурии Тоҷикистонро Оид ба ворид намудани тағйиру иловаҳо ба қарори Пленуми Суди Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи таҷрибаи аз тарафи судҳо татбиқ намудани қонунгузорӣ оид ба ретсидиви чиноят” аз 12 декабри соли 2002, № 7”, қарори Пленуми Суди Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон Оид ба ворид намудани тағйиру иловаҳо ба қарори Пленуми Суди Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи таҷрибаи баррасии парвандаҳо оид ба фарзандхондӣ” аз 2 октябри соли 2003, №17”, қарори Пленуми Суди Олии иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи тадбирҳои таъминоти суди иқтисодӣ”, қарори Пленуми Суди Олии иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи ҳалномаи судӣ”, қарори Пленуми Суди Олии иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи баъзе масъалаҳои татбиқи қонунгузорӣ оид ба гарав” барои додани хулоса пешниҳод кард, ки Марказ онҳоро баррасӣ намуда, хулоса дод.

Баҳри иҷрои банди 3 Нақшаи чорабинӣ оид ба татбиқи Консепсияи низоми таҳлили таъсири танзимнамоӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки бо Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 18 ноябри соли 2015, №673 тасдиқ шудааст, лоиҳаи Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон Дар бораи лоиҳаи Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон Оид ба ворид намудани иловаҳо ба Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ”, лоиҳаи Фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи ворид намудани тағйиру иловаҳо ба Фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 17 марти соли 2009, №637”, лоиҳаи Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи ворид намудани тағйирот ба қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 18 ноябри соли 2015, №673” таҳия ва баъд аз мувофиқа бо вазорату идораҳои марбута ба Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ирсол карда шуд.

Кормандон дар давраи қорӣ соли 2016 дар 46 гурӯҳҳои қорӣ вазорату идораҳо оид ба таҳияи санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ иштирок намуданд.

Дар гурӯҳҳои кори байниидоравӣ вобаста ба таҳияи лоиҳаҳои Қонуни конституционии Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи ворид намудани тағйиру иловаҳо ба Қонуни конституционии Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи мақомоти прокуратураи Ҷумҳурии Тоҷикистон”, Кодекси граждани (қисмҳои 1, 2 ва 3), Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи дурнамоҳои давлатӣ, концепсияҳо, стратегияҳо ва барномаҳои инкишофи иҷтимоию иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон”, Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи гарави молу манкул”, Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи ҳимояи ҳуқуқи истеъмолкунандагон”, Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи хизматрасониҳои давлатӣ”, “Оид ба ворид намудани тағйиру иловаҳо ба Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи ҳимояи ҳуқуқи истеъмолкунандагон”, Оид ба ворид намудани тағйиру иловаҳо ба як қатор қонунҳо ва санадҳои меърии зерқонунӣ вобаста ба масъалаи вогузор намудани ваколати бақайдгирии молу манкул ба Бонки миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон, лоиҳаҳои Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи ворид намудани тағйиру иловаҳо ба баъзе қарорҳои Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон” вобаста аз муоинаи тиббӣ гузаронидани гурӯҳҳои алоҳидаи шахрвандон ва Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ва “Дар бораи ба муомилот баровардани векселҳои давлатии ҳазинадории Ҷумҳурии Тоҷикистон”.

Тибқи супоришҳои Роҳбари Дастгоҳи иҷроияи Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон №22, аз 29 феввали соли 2016 вобаста ба натиҷаи баррасии Номаи Суди конституционӣ дар назди Марказ оид ба таҳияи Кодекси экологӣ, такмили қонунҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи ҳимояи ҳуқуқи истеъмолкунандагон” ва “Дар бораи бехатарии маҳсулоти ҳӯрокворӣ” гурӯҳҳои корӣ таъсис дода шуд, ки онҳо фаъолият доранд. Дар баробари ин, супоришҳои №112854, аз 26 августи соли 2016 оид ба санчиши фасоднопазирии қонунҳои кишвар дар самти истифодабарии замин; №35362/(22-8), аз 29 августи соли 2016 дар бораи пешниҳоди мақомоти прокуратураи Ҷумҳурии Тоҷикистон оид ба такмил додани Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи хариди давлатии мол, кор ва хизматрасонӣ”; №10-3, аз 23 сентябри соли 2016, вобаста ба сафарҳои хориҷии шахсони роҳ-

барикунанда ва хизматчиёни давлатӣ бошад, хулосаю ҷавобҳо дода шуд.

Тибқи Низомнома Марказ муассисаи илмӣ-тадқиқотӣ ва иттилоотию таҳлилӣ мебошад. Аз ин лиҳоз, Нақшаи корҳои илмию тадқиқотии Марказ дар мавзӯи “Проблемаҳои актуалии қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон” барои солҳои 2016-2020 омода ва тасдиқ гашт.

Нақшаи мазкур 6 мавзӯи тадқиқотиро дарбар мегирад, ки инҳоянд:

Проблемаҳои назариявӣ ва амалии қонунгузории меҳнат, ҳифзи иҷтимоӣ, маориф, тандурустӣ ва муҳоҷират;

Масоили назариявӣ ва амалии қонунгузории кишоварзӣ, истифодаи сарватҳои табиӣ ва ҳифзи муҳити зист;

Проблемаҳои актуалии қонунгузории сохтори давлатӣ, мақомоти судӣ ва ҳифзи ҳуқуқ;

Проблемаҳои актуалии қонунгузории андоз, молия, гумрук, бонк ва бучет;

Проблемаҳои назариявӣ ва амалии қонунгузории дохилӣ ва байналмилалӣ танзиду қонунандаи муносибатҳои байналмилалӣ;

Проблемаҳои назариявӣ ва амалии қонунгузории граждани, соҳибкорӣ ва оилавӣ.

Барои амалӣ намудани проблемаи мазкур дар давраи ҳисоботӣ дар асоси омӯзиш ва таҳлили қонунгузории амалкунандаи Ҷумҳурии Тоҷикистон рисолаҳои илмӣ, китобҳо ва тафсириҳо барои қонундорони мақомоти давлатӣ таҳия ва нашр гардиданд, аз ҷумла: “Ҳуқуқи Тоҷикистони муосир” (қисми 3, Душанбе, 2016, 800 саҳ), “Техникаи қонунгузорӣ” (Душанбе, 2016, 220 саҳ), “Фаъолияти ҳуқуқҷодкунӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон: рушд ва проблемаҳо (Душанбе, 2016, 352 саҳ.), “Ҳуқуқи шахрвандон ба муроҷиат ва амалишавии он дар Ҷумҳурии Тоҷикистон” (Душанбе, 2016, 200 саҳ.), “Вазъи ҳуқуқи ҷабрдида дар муроғиати ҷиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон” (Душанбе, 2016, 127 саҳ.), “Фарҳанги истилоҳоти ҳуқуқӣ дар қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон” (Душанбе, 2016, 231 саҳ.), “Истилоҳоти соҳаи ҳуқуқи байналмилалӣ дар қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон” (Душанбе, 2016, 100 саҳ.), “Фарҳанги тоҷикӣ ба русии истилоҳоти ҳуқуқ” (Душанбе, 2016, 307 саҳ.), “Такмили ҳуқуқ ва қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон дар даврони Истиқлолият” (Душанбе, 2016, 370 саҳ., дар ҳаммуаллифӣ), “Ҳуқуқи

муурофиавии ҷиноятӣ” (Душанбе, 2016, дар ҳаммуаллифӣ), Тафсири Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи сарватҳои зеризаминӣ” (Душанбе, 2016, 230 сах.), “Тафсири Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи фаъолияти савдои хориҷӣ” (Душанбе 2016, 174 сах.), Тафсири Кодекси меҳнати Ҷумҳурии Тоҷикистон (Душанбе, 2016, 676 сах., дар ҳаммуаллифӣ), Тафсири Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи пешгирии зуроварӣ дар оила” (Душанбе, 2016, 111 сах., дар ҳаммуаллифӣ).

Дар ин давра кормандони Марказ дар маҷаллаҳои дохилию хориҷӣ зиёда аз 150 мақолаи илмӣ ва илмӣ-оммавӣ ба чоп расониданд.

Маҷаллаи илмӣ-таҳлилии “Қонунгузорӣ”-и Марказ барои семоҳаи якум (№1(21), 2016 январ-март), дуум (№2(22), 2016 апрел-июн), сеум (№3 (23), 2016 июл-сентябр) ва чорум (№4 (24), 2016 нашр гардид. Дар маҷалла масъалаҳои назариявии илмӣ-амалии ҳуқуқ ва қонунгузорию соҳаҳои гуногуни ҳуқуқ, аз ҷумла: ҳуқуқи конституционӣ, молиявӣ, андоз, ҷиноятӣ, маъмурӣ, замин, граждани, соҳибкорӣ, оилавӣ, меҳнатӣ, бонкӣ, байналмилалӣ, муурофияи ҷиноятӣ, муурофияи граждани, муурофияи иқтисодӣ, инчунин тафсири илмию амалии қонунҳо, навигарихои қонунгузорию Тоҷикистон, фарҳанги истилоҳоти ҳуқуқ, таҷрибаи ҳуқуқэҷодкунӣ байналмилалӣ ва як қатор проблемаҳои дигари ҳуқуқӣ мавриди таҳлил ва омӯзиш қарор дода шуданд.

Баҳри иҷрои Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 1 марти соли 2016, №99 “Дар бораи Нақшаи баргузорию машваратҳои илмӣ ва илмию техникӣ, конференсияҳо симпозиумҳо, анҷуманҳо ва семинарҳо дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои соли 2016”, 26 майи соли 2016 бо иштироки намоёндогони мақомоти ҳокимияти қонунгузор, иҷроия, судӣ, мақомоти прокуратура, донишгоҳу донишқадаҳо, муассисаҳои илмӣ ва ВАО дар Муассисаи давлатии Китобхонаи миллии Тоҷикистон Конференсияи илмӣ-амалии ҷумҳуриявӣ дар мавзӯи «Фаъолияти ҳуқуқэҷодкунӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон: рушд ва проблемаҳо» баргузор гардид.

Дар кори конференсия оид ба паҳлӯҳои гуногуни фаъолияти ҳуқуқэҷодкунӣ маърузаҳои пурмазмун анҷом дода шуда, зинаҳои ташаккулёбӣ, рушд ва мушкилоти фаъолияти

ҳуқуқэҷодкунӣ дар даври соҳибистиклолии Тоҷикистон мавриди таҳлил қарор дода шуд.

Ҷиҳати инкишоф ва проблемаҳои ҳуқуқэҷодкунӣ дар кишвар аз ҷониби кормандони амалӣ ва олимони варзидаи соҳа барои рушд ва ҳалли мушкилоти марбут ба ҳуқуқэҷодкунӣ пешниҳодҳо ироа шуданд.

Ҷамҷунин, дар ин давра тибқи нақшаи кории Марказ ҳафт мизи муддавар ва ду семинари омӯзишӣ дар мавзӯҳои “Мафҳум ва моҳияти бочи давлатӣ”, “Барқароршавӣ ва рушди ҳуқуқи миллии Тоҷикистон дар даври Истиклолият”, “Нақши санадҳои меъёрии ҳуқуқии байналмилалӣ дар инкишофи қонунгузорию миллии”, “Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба Маҷлиси Олӣ ҳамчун санади ифодакунандаи сиёсати рушди кишвар”, “Рушди қонунгузорию маданӣ ва соҳибкорӣ дар 25 соли Истиклолияти давлатӣ”, “Барқароршавӣ ва рушди ҳуқуқи миллии Тоҷикистон дар даври Истиклолият”, “Қонунгузорию ҳифзи муҳити зисти Ҷумҳурии Тоҷикистон: масоил ва инкишоф”, ва дар бораи таҳлили таъсири танзимнаомӣ гузаронида шуд.

Ба ғайр аз ин кормандони Марказ дар зиёда аз 130 конференсияҳои илмӣ-амалӣ, форумҳо, мизҳои муддавар ва семинарҳои сатҳи ҷумҳуриявӣ ва байналмилалӣ иштирок ва бо маърузаҳо баромад намуданд.

Кормандони Марказ дар мавзӯҳои “Асосҳои ҳуқуқии ташаккули фондҳои кафолатӣ дар Тоҷикистон”, “Ҷазои мусоид барои ташкилотҳои ғайридавлатӣ дар Тоҷикистон” ва “Танзими ҳуқуқии корхонаҳои давлатӣ мувофиқи қонунгузорию Ҷумҳурии Тоҷикистон”, “Таҳлили муқоисавӣ-ҳуқуқии қонунгузорию Ҷумҳурии Тоҷикистон вобаста ба муҳофиза бо қонунгузорию давлатҳои аъзои ИДМ”, “Таҳлили муқоисавӣ - ҳуқуқии қонунгузорию соҳаи маорифи Ҷумҳурии Тоҷикистон бо қонунгузорию маорифи давлатҳои ИДМ”, “Таҳлили муқоисавӣ-ҳуқуқии қонунгузорию Ҷумҳурии Тоҷикистон оид ба ҳуқуқи муаллиф ва ҳуқуқҳои вобаста ба он бо қонунгузорию давлатҳои аъзои ИДМ”, “Таҳлили муқоисавӣ-ҳуқуқии қонунгузорию сарватҳои зеризаминии Ҷумҳурии Тоҷикистон бо қонунгузорию давлатҳои хориҷӣ” ва “Таҳлили муқоисавӣ-ҳуқуқии қонунгузорию Ҷумҳурии Тоҷикистон оид ба масъалаҳои бочи давлатӣ бо қонунгузорию давлатҳои аъзои Иттиҳоди Давлатҳои Мустақил” таҳлилҳои илмӣ-ама-

лиро ба анҷом расониданд.

Ҳамзамон, Маркази миллии қонунгузорӣ бо дарназардошти дурнамои нишондиҳандаҳои рушди соҳаи илму техника барои солҳои 2017-2019 мавзӯи “Танзими ҳуқуқии электроникунонии фаъолияти соҳибкорӣ дар Тоҷикистон”-ро ба нақша гирифт. Тибқи он чанбаҳои муҳими электроникунонии соҳаи соҳибкорӣ, аз ҷумла, танзими бақайдгирии электроники соҳибкорӣ; танзими тичорати электронӣ; танзими аҳдҳои электронӣ; танзими ҳисоббаробаркунии электронӣ дар давраи ҳисоботӣ мавриди таҳлил қарор дода мешавад.

Равияи дигари фаъолияти Маркази миллии қонунгузорӣ амалӣ намудани фаъолияти иттилоотию таҳлилӣ мебошад, ки баҳри иҷрои он кормандони Марказ тариқи васоити ахбори омма (ВАО) зиёда аз 200 баромадҳо анҷом доданд.

Чунончӣ, бо мақсади шаҳри тағйиру иловаҳо ба Конститутсияи (Сарқонуни) Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Паёми Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ - Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар ду давр ба шаҳрҳои Турсунзода, Ҳисор, Ваҳдат, Роғун, ноҳияҳои Рӯдакӣ, Варзоб, Шаҳринав, Файзобод, Темурмалик, Ҳамадонӣ, Фархор ва Балҷувон сафарҳои хизматӣ анҷом дода, инчунин дар як қатор муассисаю ташкилотҳо вохӯриҳо гузарониданд.

Тавассути барномаҳои телевизионии “Тоҷикистон”, “Сафина”, “Ҷаҳоннамо”, радиои “Ватан”, рӯзномаҳои “Ҷумҳурият”, “Ҷавонони Тоҷикистон”, “Омӯзгор” ва дар вохӯриҳои бевосита бо кормандони мақомоти давлатӣ дар мавзӯҳои гуногуни ҳуқуқӣ дар вазорату идораҳо, муассисаҳо ва ташкилотҳо зиёда аз 100 баромадҳо анҷом доданд.

Сомонаи Марказ (www.mmkt.tj) ҳамчун воситаи асосии пешбарандаи корҳои ташвиқотиву тарғиботӣ фаъолияти худро дар соли 2016 идома дода, аз он зиёда аз 800 ҳазор шаҳрвандон, ташкилоту муассисаҳои дохилию хориҷӣ истифода намудаанд. Ин нишондод нисбат ба соли гузашта бештар аз 100 ҳазор зиёд мебошад. Аз миқдори зикргардида 41% (320 ҳазор нафар) истифодабарандагони хориҷӣ мебошанд, ки ин нишондоди назарраси фаъолияти сомона мебошад.

Ҳамзамон, бо мақсади дар зербазаи қонунгузори сомона ҷойгир намудани Фар-

монҳои Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Қарорҳои Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон, 10 ҳазор шакли электроники санадҳои зикргардида аз соли 1994 то 2016 аз барномаи маҳзани мутамакази иттилоотии ҳуқуқии «Адлия 7.0.» дастрас ва дар сомонаи Марказ бо ду забон ҷойгир карда шуданд.

Дар зерсаҳифаи «Хабарҳо» бошад, дар давраи ҳисоботӣ 21 маълумоти иттилоотӣ бо ду забон (тоҷикӣ ва русӣ) ҷойгир карда шуд.

Зикр карда бамаврид аст, ки робитаи Марказ бо шаҳрвандон ва ташкилотҳо тибқи сомонаи Марказ сурат мегирад. Дар соли 2016 тариқи шифохӣ, хаттӣ ва электронӣ ба Марказ 300 муроҷиат ворид шуд, ки тибқи талаботи Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи шахсони воқеӣ ва ҳуқуқӣ” баррасӣ ва ба муаллифони онҳо ҷавоб гардонид шуд.

Дар Марказ фаъолияти таҳрир ва ислоҳи матни маводи ҳуқуқӣ бо забонҳои тоҷикӣ ва русӣ ба роҳ монда шудааст, ки дар соли 2016, 183 маводи ҳуқуқӣ ва иттилоотӣ (2500 саҳифа) бо ду забон (хулосаҳои ҳуқуқӣ, мақолаҳои илмӣ-амалӣ, мактубҳо, гузоришҳо, китобҳои илмӣ, маҷмӯаҳо, луғатҳо, тафсир ба қонунҳо, таҳлилҳои илмӣ) таҳриру ислоҳ ва 21 саҳифа тарҷума шуд.

Бо мақсади таҳким ва рушди муносибатҳои байналмилалӣ Марказ ҳамкориҳои худро бо Институти қонунгузорӣ ва ҳуқуқшиносии муқоисавии назди Ҳукумати Федератсияи Русия, Факултети ҳуқуқшиносии Донишгоҳи давлатии Санкт-Петербург, бо Маркази миллии қонунгузорӣ ва тадқиқоти ҳуқуқии маъмурияти Президенти Ҷумҳурии Беларус, Институти илмию тадқиқотии ҳуқуқи хусусии Донишгоҳи давлатии ҳуқуқшиносии Ҷумҳурии Қазоқистон, Институти давлат ва ҳуқуқи Академияи илмҳои Федератсияи Русия, Институти давлат ва ҳуқуқи назди Президенти Туркменистон, Донишкадаи давлат ва ҳуқуқи назди Президенти Туркменистон, Раёсати Комиссари Олии Созмони Милали Муттаҳид оид ба кор бо гурезагон (UNHR), Ҷамъияти олмонии ҳамкориҳои байналмилалӣ (GIZ), лоиҳаи “Дастгирии ислоҳоти ҳуқуқӣ ва судӣ дар Тоҷикистон”, Филиали Ассотсиатсияи шветсарӣ оид ба ҳамкориҳои байналмилалӣ дар Тоҷикистон “Хелветас”, Кумитаи байналмилалӣ Салиби Сурх ва ғайраҳо давом дода истодааст.

Кормандони Марказ дар соли 2017 тасмим гирифтаанд, ки як қатор корҳоро анҷом

диханд. Аз ҷумла, таҳия ва нашри тафсири Қонунҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи маориф”; “Дар бораи асъор ва назорати асъорӣ”; “Дар бораи ҷамъияти дорои масъулияти маҳдуд”; «Дар бораи фаъолияти савдои хориҷӣ»; “Дар бораи ҳифзи муҳити зист”; тафсири Кодекси ҳуқуқвайронкунии маъмурии Ҷумҳурии Тоҷикистон; гузаронидани конференсияи илмӣ-амалии ҷумҳуриявӣ дар мавзӯҳои “Фаъолияти ҳуқуқэҷодкунӣ дар ҚТ” ва “Ҳифзи сиёсӣ ва ҳуқуқи ҚТ”.

Аз ҷониби кормандони Марказ дар асоси омӯзиш ва таҳлили қонунгузори амалкунандаи Ҷумҳурии Тоҷикистон таҳия ва нашри китобҳои илмӣ, методӣ ва тафсириҳо барои кормандони мақомоти ҳокимияти давлатӣ, ҳифзи ҳуқуқ, ҳокимияти судӣ ва соҳаҳои дигари идоракуни ба нақша гирифта шудааст. Аз ҷумла, омӯзиш ва таҳлили муқоисавии мавзӯи “Проблемаҳои актуалии қонунгузори Ҷумҳурии Тоҷикистон” ва “Танзими ҳуқуқи электроникунонии фаъолияти соҳибкорӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон” идома хоҳад ёфт.

Ҷамчунин, ба итмом расонидани корҳои илмӣ-тадқиқотӣ дар мавзӯҳои “Объектҳои ҳуқуқҳои маданӣ дар Интернет, “Ҳифзи ҳуқуқи обурӯи касбии субъектҳои ҳуқуқи соҳибкорӣ”, “Танзим ҳуқуқи фаъолияти корхонаҳои давлатӣ тибқи қонунгузори Ҷумҳурии Тоҷикистон”, “Танзими ҳуқуқӣ-

маданияи пешниҳоди ҳуқуқҳои истисноӣ аз рӯи шартномаи консессияи тичоратӣ” ва дар асоси онҳо ҳимоя намудани рисолаҳои номзадӣ ва докторӣ аз ҷониби кормандони Марказ ба нақша гирифта шудааст.

Ҷамзамон, Марказ гузаронидани ду конференсияи илмӣ-амалии ҷумҳуриявиро дар мавзӯҳои “Ҳифзи сиёсӣ ҳуқуқи соҳибстиқлолияти Тоҷикистон” ва “Коррупсия: табиат, зоҳиршавӣ ва муқовимат бо он” ба нақша гирифтааст. Тибқи мавзӯҳои мазкур гузаронидани таҳлили муқоисавӣ-ҳуқуқи қонунгузори Ҷумҳурии Тоҷикистон бо соҳаҳои мухталифи қонунгузори давлатҳои Россия, Қазоқистон, Қирғизистон, Ўзбекистон ва дигар кишварҳо ба нақша гирифта шудааст.

Таҳия ва нашри тафсири Кодекси ҳуқуқвайронкунии маъмурии Ҷумҳурии Тоҷикистон; тафсири Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи маориф”; тафсири қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи хизмати дипломатӣ”; тафсири Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи ҷамъияти дорои масъулияти маҳдуд”; монографияи “Танзими ҳуқуқи фаъолияти соҳибкорӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон”; тафсири қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи минтақаҳои озоди иқтисодӣ”; тафсири қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи ҳифзи иттилоот”; тафсири қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи туризм” ва ғ. ба нақша гирифта шудааст.

ТАЛАБОТ БАРОИ МУАЛЛИФОН

ТРЕБОВАНИЯ ДЛЯ АВТОРОВ

1. МАЪЛУМОТ ДАР БОРАИ МУАЛЛИФОН

- насаб, ном ва номи падари муаллиф/ муаллифон (бо забони тоҷикӣ, русӣ ва англисӣ);
- номи пурраи мақомот – вазифа, рутба, унвони илмӣ, агар хоричӣ бошад – қайди шаҳр, давлат (бо се забон);
- почтаи электронии ҳар як муаллиф (телефон барои тамос бо муаллиф);
- акси муаллиф дар формате JPEG.

2. НОМИ МАҚОЛА

Бо забонҳои тоҷикӣ, русӣ ва англисӣ оварда мешавад.

3. КАЛИДВОЖАҲО

Бо забонҳои тоҷикӣ, русӣ ва англисӣ оварда мешаванд. Калидвожаҳо ё ибораҳо аз якдигар бо аломати нуқтавергул (;) чудо карда мешаванд.

4. АННОТАТСИЯ

Бо забонҳои тоҷикӣ, русӣ ва англисӣ оварда мешавад.

5. БАХШҲОИ МАВЗӮӢ

Нишон додани рамзи «КУД» ё «КОА» (ГРНТИ) (тибқи талаботи амалқунандаи тахассусии кормандони илмӣ).

6. ОРОИШИ МАТН

Доираи саҳифа: 3 см аз чап; 1 см аз рост; 2 см аз дигар тарафҳо.

Шрифт: Times New Roman TJ 14 кгл; Times New Roman 14 кгл (барои матни русӣ).

Фосилаи камтарин аз 1.5.

Сархат: 1.25.

Ориентатсия: «книжная»; бе гузоштани саҳифа; бе кӯчонидан аз сатр ба сатр; феҳристи библиографӣ дар дохили матн бо ишораи рақамҳо дар дохили қавси кунҷӣ «[1]». Агар саҳифа дошта бошад «[1, с. 12]». Такрори истинод бо ишораи рақами истиноди қаблӣ (ва рақами саҳифаи нав) меояд.

Барномаи таҳрирӣ: бастаи Microsoft Office - Word 2003 ё Word 2007.

Номи мақола: дар маркази сатр; бе фосила; бо ҳарфҳои калон.

Матн: баробаркунӣ – «по ширине».

Ҳаҷми саҳифа: на камтар аз 7 саҳифа (барои мақолаи илмӣ).

1. СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ

- фамилия, имя, отчество автора/авторов (на таджикском, русском и английском языках);
- полное название организации – должность, звание, ученая степень, если иностранный – указать город, страну (на трех языках);
- электронная почта каждого автора (телефон для контакта с автором);
- фотография в формате JPEG.

2. НАЗВАНИЕ СТАТЬИ

Приводится на таджикском, русском и английском языках.

3. КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА

Приводятся на таджикском, русском и английском языках. Ключевые слова или словосочетания отделяются друг от друга знаком точка с запятой (;)

4. АННОТАЦИЯ

Приводится на таджикском, русском и английском языках.

5. ТЕМАТИЧЕСКИЕ РУБРИКИ

Указать код УДК или ГРНТИ или ВАК (согласно действующей номенклатуре специальностей научных работников).

6. ОФОРМЛЕНИЕ ТЕКСТА

Поля: 3 см слева; 1 см справа; 2 см с других сторон.

Шрифт: Times New Roman 14 кгл; Times New Roman TJ 14 кгл (для таджикского текста).

Интервал минимум: 1.5.

Абзацный отступ: 1.25.

Ориентация: книжная, без простановки страниц, без переносов, библиографический список внутри текста обозначается с цифрами внутри квадратных скобок «[1]». Если имеется страница «[1, с. 12]». Повтор ссылки приводится с указанием номера прежней ссылки (и новая цифра страницы).

Редактор формул: пакет Microsoft Office - Word 2003 или Word 2007.

Название статьи: по центру, без отступа, прописными буквами.

Текст: выравнивание по ширине.

Объем страниц: не менее 7 страниц (для научной статьи).

Шакли намунавии барасмиятдарории рӯйхатҳои библиографӣ

МАҚОЛА АЗ МАҶАЛЛАҲО ВА МАЧМЎАҲО

Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, с. 2004, №12, қ.1, мод. 699.

Баҳриддинов С.Э. Доир ба баъзе масъалаҳои назарияи пешгирии ҷинояткорӣ // Қонунгузорӣ. 2011. №1. – С. 68-72.

МОНОГРАФИЯҲО:

Тарасова В.И. Политическая история Латинской Америки : учебник для вузов. – 2-е изд. – М. : Проспект, 2006. – С. 305-412.

АВТОРЕФЕРАТҲО

Глухов В.А. Исследование, разработка и построение системы электронной доставки документов в библиотеке: Автореф. дисс. ... канд. техн. наук. - Новосибирск, 2000. -18 с.

ДИССЕРТАЦИЯҲО

Фенухин В.И. Этнополитические конфликты в современной России: на примере Северо-Кавказского региона : Дисс. ... канд. полит. наук. - М., 2002. - С. 54-55.

ШАРҲҲОИ ТАҲЛИЛӢ

Экономика и политика России и государств ближнего зарубежья : анализ. обзор, апр. 2007 / Рос. акад. наук, Ин-т мировой экономики и междунар. отношений. - М. : ИМЭМО, 2007. - 39 с.

МАВОДҲОИ КОНФЕРЕНЦИЯҲО

Археология: история и перспективы: сб. ст. Первой межрегион. конф., Ярославль, 2003. 350 с.

ҲУЧЧАТҲО АЗ ИНТЕРНЕТ

Смертина П. Исламский банкинг пришел в Россию [Манбаи электронӣ] //URL:http://www.banki.ru/news/bankpress/ (санаи мурочиат: 12.09.2016)

Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи тарбияи ҷисмонӣ ва варзиш» аз 5 март соли 2007 [Манбаи электронӣ]

//URL:http://mmk.tj/ru/legislation/legislation-base/2007/

Примерный формат оформления библиографических списков

СТАТЬИ ИЗ ЖУРНАЛОВ И СБОРНИКОВ

Ахбори Маджлиси Оли Республики Таджикистан, 2004 г., №12, ч.1, ст. 699.

Баҳриддинов С.Э. Доир ба баъзе масъалаҳои назарияи пешгирии ҷинояткорӣ // Законодательство. 2011. №1. – С. 68-72

МОНОГРАФИИ

Тарасова В.И. Политическая история Латинской Америки : учебник для вузов. – 2-е изд. – М. : Проспект, 2006. – С. 305-412.

АВТОРЕФЕРАТЫ

Глухов В.А. Исследование, разработка и построение системы электронной доставки документов в библиотеке: Автореф. дисс. ... канд. техн. наук. - Новосибирск, 2000. -18 с.

ДИССЕРТАЦИИ

Фенухин В.И. Этнополитические конфликты в современной России: на примере Северо-Кавказского региона : Дисс. ... канд. полит. наук. - М., 2002. - С. 54-55.

АНАЛИТИЧЕСКИЕ ОБЗОРЫ

Экономика и политика России и государств ближнего зарубежья : анализ. обзор, апр. 2007 / Рос. акад. наук, Ин-т мировой экономики и междунар. отношений. - М. : ИМЭМО, 2007. - 39 с.

МАТЕРИАЛЫ КОНФЕРЕНЦИЙ

Археология: история и перспективы: сб. ст. Первой межрегион. конф., Ярославль, 2003. 350 с.

ИНТЕРНЕТ-ДОКУМЕНТЫ

Смертина П. Исламский банкинг пришел в Россию [Электронный ресурс] //URL:http://www.banki.ru/news/bankpress/ (дата обращения: 12.09.2016)

Закон Республики Таджикистан «О физической культуре и спорте» от 5 марта 2007 года [Электронный ресурс] //URL:http://mmk.tj/ru/legislation/legislation-base/2007/

Масъули нашр
Гуломхайдаров Ҷ.М.

Маҷалла дар Маркази миллии қонунгузори назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон тарҳрезӣ шуда, дар матбааи «Азия-Принт» бо тарзи рақамӣ ба таъбъ расидааст.

Ба матбаа 20.03.2017 супорида шуд. Ба чопаш 04.04.2017 иҷозат дода шуд. Қоғаз офсетӣ №1. Андозаи 60x84 1/8. Ҳуруфи Times New Roman Тj. Қузъи чопии шартӣ 10,0. Адади нашр 200 нусха.

Маркази миллии қонунгузори
назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон

734024. ш. Душанбе, кӯчаи А.Адҳамов, 13
телефон/факс 227-63-64

Ответственный за выпуск
Гуломхайдаров Дж.М.

Журнал подготовлен к печати в Национальном центре законодательства при Президенте Республики Таджикистан. Напечатан цифровым способом в типографии «Азия-Принт».

Сдано в печать 20.03.2017. Разрешен к печати 04.04.2017 Бумага офсетная №1. Формат 60x84 1/8. Шрифт Times New Roman Тj. Условный печатный лист 10,0. Тираж 200 экз.

Национальный центр законодательства
при Президенте Республики Таджикистан

734024. г. Душанбе, улица А.Адхамова, 13
телефон/факс 227-63-64

Маҷаллаи «Қонунгузорӣ» оид ба масъалаҳои ҳуқуқ ва қонунгузорӣ мақолаҳои илмӣ, илмӣ-оммавӣ ва таҳлилий нашр карда, доир ба чорабиниҳои муҳими сиёсӣ ҳуқуқии ҷумҳурӣ маълумот медиҳад ва бо мақсади фаҳмо гардидани талаботи санадҳои меърию ҳуқуқӣ тафсирҳо таҳия намуда, аз мутахассисони варзидаи соҳаи ҳуқуқшиносӣ ба саволҳои мубрами хонандагони худ посух меҷӯяд ва бо фаъолияти густурда ҷиҳати боло рафтани сатҳи дониши ҳуқуқии шаҳрвандон саҳм мегирад.

Шумораи маҳдуди маҷалла ба фурӯши чакана бароварда мешавад. Беҳтарин роҳи дастрас намудани маҷалла обуна мебошад. Обуна ба маҷаллаи «Қонунгузорӣ» дар ҳамаи шӯбаҳои алоқа анҷом дода мешавад.

Индекси обуна: 77710

Нархи яксолаи обуна -160 сомонӣ

Реквизитҳои бонкӣ:

Ташкилоти дастраскунанда: Маркази миллии қонунгузори назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон

Бонки масъул: Сарраёсати Хазинадорӣ марказии Вазорати молияи Ҷумҳурии Тоҷикистон

С/ҳ 20204972712010100002, с/м 22402972000002, МФО 350101800,
РМА 010082702.

В журнале «Законодательство» публикуются научные, научно-популярные и аналитические статьи по вопросам права и законодательства, размещается информация о важнейших политических и правовых мероприятиях страны, а также с целью разъяснения основных требований нормативных правовых актов – соответствующие комментарии к ним. Также на страницах журнала можно найти ответы высококвалифицированных специалистов в области права на вопросы читателей, которые позволят поднять уровень правовой образованности широких масс населения.

В связи с тем, что в розничную продажу журнал поступает в ограниченном количестве, наилучшим условием ознакомления с его содержанием является подписка на него.

Подписка на издание осуществляется во всех отделениях связи республики.

Подписной индекс: 77710

Цена за годовую подписку - 160 сомони

Банковские реквизиты:

Получатель: Национальный центр законодательства при Президенте Республики Таджикистан

Банк получателя: Главное управление центрального казначейства Министерства финансов РТ

Р/с 20204972712010100002, к/с 22402972000002, БИК 350101800,
ИНН 010082702.